

Vasile VOICULESCU, pastel, cu următoarea dedicație:
«Cu afecțiune și recunoștință, Domnului Doctor Voiculescu,
A. Bordenache
1935»
(Arhiva familiei)

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

«Scumpei mele soții,
Paulina,
V. ALECSANDRI»
(*Fontana blanduziei*, 1884)

Amicului Aristide Blank.
Fondatorul noului teatru
Amicul său
A Davila

ALEXANDRU DAVILA

VLAÏCU VODĂ

«Suvenire de la
Profesorulu meu de
Declamațiune
C. Caragialy
I. L. CARAGIALY
anul 1868 — 69»
(*Teatru naționale în Téra Romanésca* de C. Carageali dedicată publicului romanu, 1867)

Lui Al. Macedonsky
Ilustrului maestru al poeziei românești,
omagiu de admirație
Victor Eftimiu

MANUSCRIPTUM

2/1975 (19) ANUL VI

REVISTĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefon: 50.32.90

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

SUMAR

«...ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

PORTRETELE STOLNICULUI

IMAGINEA STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO — învăţatul umanist român care şi-a purtat paşii prin înaltele şcoli de la Adrianopol, Constantinopol şi Padova[1] mediind în sfera culturii noastre vechi căile de acces spre zările spiritului european — s-a transmis prin timp într-o suită de documente iconografice, unele aparţinînd epocii, altele posterităţii.

Scoase la iveală prin cercetări succesive, portretele Stolnicului privesc, în mod surprinzător, toate perioadele existenţei sale, căci primul chip (desigur imaginar) este cel al unui copil din marea familie a Postelnicului Constantin Cantacuzino, iar ultimul, pictat în frescă, este datat curînd după anul 1715.

Portretistul căruia îi datorăm cele mai vechi imagini de epocă ale Stolnicului este zugravul Pîrvu Mutu (1657—1735), pictorul de curte al Cantacuzinilor.

Nu voi insista în cele ce urmeaz[redacted] asupra calităţilor artistice ale portretelor, pentr[redacted] ele au fost studiate competent de Teodora V[redacted]escu[2] şi de alţi cercetători, specialişti în istoria [redacted]tei şi în cultura veche românească.

---

[1] Citez numai cea mai nouă l[redacted]rare asupra Stolnicului: Mario Ruffini: *L'influs[redacted] italiano in Valacchia nell'epoca di Constantino-[redacted]odă Brâncoveanu (1688–1714)*, Monachii, 1974[redacted] pp. 54–76, « Capitolo terzo. Lo stolnic Constan[redacted]no Cantacuzino e le opere italiane della sua biblioteca » (*Acta historica*, tomus XI, Societas Academica Dacoromana).

[2] Teodora Voinescu: *Un maestru al portretului. Pârvu Mutu portretist*, în „*Arta plastică*", nr. 12, 1966, pp. 3–9. Aceeaşi autoare, *Pârvu Mutu Zugravu*, Bucureşti, Editura „Meridiane", 1968 (24 p. + XXXV planşe nenumerotate).

Constantin Cantacuzino la vîrsta adolescenței.

Stolnicul Constantin Cantacuzino cu soția sa Safta (Filipești-Tîrg).

Desen de H. Trenck, după fresca de la Hurez, realizat în 1860—1861, cînd autorul l-a însoțit pe Al. Odobescu în călătoriile sale din nordul Olteniei (originalul este păstrat la Arhivele Statului).

Dăm mai jos, însă, un indice cronologic al acestor imagini, reprezentînd iconografia uneia dintre personalitățile cele mai fascinante ale culturii noastre medievale.

1. Portret în culori al Stolnicului, în cadrul unui vast tablou votiv al Cantacuzinilor, executat de Pîrvu Mutu Zugravu în 1692. (Biserica din comuna Filipeștii de Pădure, județul Prahova.) Reprodus de Teodora Voinescu în volumul citat (1968).

2. Portretul lui Constantin Cantacuzino, executat din imaginație de Pîrvu Mutu Zugravu, într-un tablou votiv reprezentînd pe Postelnicul Constantin Cantacuzino (ucis în 1663), cu familia sa. Jos, copiii, de la stînga la dreapta: Drăghici, Șerban, Constantin — viitorul Stolnic. (Biserica din comuna Filipeștii de Pădure, județul Prahova.) Reprodus de Teodora Voinescu în volumul citat.

3. Imaginea Stolnicului într-un tablou votiv aparținînd lui Pîrvu Mutu Zugravu, datînd din 1694. Inscripția ștearsă indică deasupra dinu, desigur Constandinu. (Biserica din comuna Măgureni, județul Prahova.) Reprodus de Virgil N. Drăghiceanu, în studiul Casa Cantacuzinilor din Măgureni, București, 1924.

4. Portret în frescă al Stolnicului, pictat în 1694 de Pîrvu Mutu Zugravu. Figura rotundă, păr bogat negru, frunte lată, mustăți mari, lăsate în jos. Privirea se îndreaptă în lături, nu înainte, ca a celorlalți. Costum scump: dulamă roșie, căptușită cu blană, acoperă un antireu verde, brodat cu flori mari, negre. Mijlocul este strîns de un brîu lat, roșu, țesut cu fire de argint. (Mănăstirea Hurez, județul Vîlcea.) Reprodus în toate lucrările de specialitate.

5. Portret în frescă al Stolnicului și al soției sale Safta, realizat de Pîrvu Mutu Zugravu, curind după anul 1715. (Biserica Sfinții Apostoli, București.) Reprodus de curînd și de Corneliu Dima-Drăgan și Livia Bacâru în volumul Constantin Cantacuzino Stolnicul, București, Editura „Albatros", 1970, p. 305.

6. Portretul Stolnicului, acuarelă din 1861, aparținînd lui Henrich Trenk. Detaliu prelucrat din tabloul votiv al familiei Cantacuzinilor [3] de la Mănăstirea Hurez. Originalul, la Direcția generală a Arhivelor Statului, București.

7. Portret al Stolnicului, executat în tempera, din imaginație, în 1942, de Giacomo dal Forno,

[3] Vezi lista desenurilor lui H. Trenk, alcătuită de Al. Odobescu și publicată de Aurel Sacerdoțeanu, în *„Arhiva Românească"*, VI (1941), p. 379, sub nr. 4 și VII (1941), p. 318, sub nr. 80: « Postelnicul Constantin Cantacuzino cu soțica și șase fii ai săi ».

expus în « Sala celor 40 » (Universitatea Padova), unde se află și catedra lui Galileo Galilei. În șirul celor patruzeci de portrete, reprezentînd pe studenții străini de notorietate care au studiat la Padova, imaginea Stolnicului este aceea cu numărul 31. Reprodus în Guida dello studente, Universita degli studi di Padova, 1968—1969. A cura dei dott, Lucia Rossetti ed Enzo Grossato.

8. Bustul în marmură al Stolnicului, executat în 1943 de sculptorul Onofrei, expus la Padova, în « Sala celor 40 », însoțit de inscripția: « È busto di Constantino Cantacuzino (1636—1716) pure studente a Padova, iniziatore degli studi universitari a Bucarest, dono della Accademia Rumena 1943 ».

9. Portret al Stolnicului, executat în ulei, în 1969, de Eugen Drăguțescu, cu prilejul « Convegno Constantin Cantacuzino », ținut între 1—2 mai, 1969, la Padova. Originalul, la Muzeul Universității, București. Reprodus de Corneliu Dima-Drăgan și Livia Bacâru în volumul citat.

Dăm mai jos un fragment din scrisoarea lui Eugen Drăguțescu, în care autorul își explică opera:

« Lucrînd, am început să mă depărtez de volumele inițiale, păstrînd doar atitudinea tragică și demnă a Cărturarului nostru, ambasador al eternei dramatice politici externe a neamului nostru pentru supraviețuirea lui milenară, una dintre cele mai luminate minți a Europei timpului său care trebuia să-și lase capul și sîngele corpului în bezna haremului și a instinctelor primitive ale Sublimei Porți. Acesta a fost, poate, « *instinctul* » meu de apărare în fața șevaletului. *Departe*, de mine, orice exaltare a portretului! Îi recunosc unele defecte prin suprapunerea ulterioară (însă *în bine*) a unor noi acorduri în lunecări de mozaic. Timpul va *repicta* portretul prin încorporarea definitivă a planurilor. Am încercat (și asta a fost poate singura sfîntă intenție) așa după cum noi, după peste 300 de ani, i-am simțit la Padova, unde a studiat, viața și înfăptuirile lui plătite cu sacrificiu, copiii și strănepoții noștri să-și adune forțele luminate ale minții și a dragostei de neam, să le transmită mai departe din generație în generație ».

Eugen Drăguțescu

10. Portretul Stolnicului, gravură pe a[...]mă, realizat în aprilie 1969 de Alexandru Ionesc[...]-Iași, cu prilejul « Convegno Constantin Cantacuzi[...] ». Originalul se află în colecția autorului.

Dan SIM NESCU

ALTE CONTRIBUŢII LA BIOGRAFIA OMULUI ŞI OPEREI

LA 8 MAI 1689, ARHIEPISCOPUL CATOLIC de la Chiprovăţ scria, din Tîrgovişte, Congregaţiei *De propaganda Fide*, de la Roma, un raport asupra misiunii sale în Ţările Române, schiţînd, totodată, un excelent portret moral al stolnicului Constantin Cantacuzino: «**Signor Constantino Cantacuseno, zio del sopradetto Principe** (Constantin Brâncoveanu) **e fratello carnale del defonto Principe di Valachia** (Şerban Cantacuzino), **nostro benefattore e protettore de nostri christiani, il quale con la prudenza sua guverna il Principato di Valachia, Signor degno d'ogni honore**»[1].

Protector al catolicilor, într-o ţară considerată un avanpost al bisericii ortodoxe, Stolnicul era, în faţa contemporanilor săi, cu adevărat «demn, de orice onoare», fiind un cărturar raţionalist şi un diplomat abil, cunoscător al faptelor din trecut pentru prevederea celor viitoare. Cărturar de factură renascentistă, Stolnicul a cutezat să se ridice şi împotriva patriarhului Constantinopolului, primind în ţară şi apărînd cu străşnicie pe Ioan Cariofil, discipol al marelui filosof neoaristotelic Theophil Corydalleu, iar, în 1699, a trimis la Padova, Veneţia şi Roma, pe fiul său Radu (Răducanu) pentru a mijloci o apropiere între biserica de apus şi de răsărit şi a apăra, într-un fel, pe românii din Transilvania. La Roma, Radu Cantacuzino a avut o îndelungată întrevedere cu cardinalul Giovanni Francesco Albani, devenit papă sub numele de Clement al IX-lea, în toamna anului 1700, iar Stolnicul a purtat o neîntreruptă corespondenţă cu profesorul de drept canonic de la Universitatea din Padova, Nicolaus Papadopulos Comnen şi, probabil, cu fostul său coleg de studii, Nicolaus Bubuli. Cunoaştem astfel, în afară de cele menţionate anterior, scrisoarea profesorului padovan, din 25 martie 1701, în care aflăm şi date inedite despre strălucitele studii ale fostului său elev, Radu Cantacuzino, care a fost chiar înmatriculat la Facultatea de drept de la Padova (Collegium jurisconsultorum) în anul şcolar 1699/1700: «**Prea nobilul domn Răducanu, floarea nobleţei şi chintesenţa tuturor virtuţilor din Europa, îmi scrie de la Paris o scrisoare în limba italiană, pe care cunoscătorii de aici ai acestei limbi au admirat-o ca pe o limbă italienisimă, iar scrisoarea o trimit şi la Roma, pentru ca cei „îmbrăcaţi în roşu"** (înalţii prelaţi ai Vaticanului) **să admire pe acel care a învăţat limba într-un singur an, pe cînd cei mulţi nu o pot învăţa nici măcar după zece ani**»[2].

Există, deci, două momente padovane în biografia Stolnicului: primul, legat de studiile sale universitare (1667–1669), iar al doilea, de călătoria fiului său Radu, din anii 1698–1700. Ultima perioadă coincide şi cu apariţia hărţii Ţării Româneşti, în 1700, la Padova, prima operă cartografică realizată de un român.

Recent, am descoperit, la Biblioteca *V. A. Urechia* din Galaţi, *atlasul geografic universal*, alcătuit de Stolnic, care a stat la baza documentării sale cartografice. Este un imens in-folio, cu 164 de foi, luat de V. A. Urechia din fondul vechi al bibliotecii mănăstirii Hurezu, constituit dintr-o serie de hărţi decupate din cele mai mari opere cartografice contemporane: *Mercurio Geografico overo Guida Geografica in tutte le parti del Mondo* (Roma, Giaccomo de Rossi, 1692), cu desenele lui Giaccomo Contelli da Vignola, geograful ducelui de Modena; *La Geographie du temps* (Paris, 1688), cu hărţile desenate de Du Val, geograful regelui Franţei, Ludovic al XIV-lea; un *atlas al lumii antice*, tipărit la Roma, în 1669, pentru teritoriile Imperiului roman (inclusiv Dacia), autorul hărţilor fiind marele geograf francez Michel Antoine Baudrand.

Originalul atlas de la Galaţi, poate cel mai vechi de provenienţă autohtonă, are şi un *indice* reprezentînd *Tabula longitudinis ac latitudinis urbem et oppidorum per totum Terrarum Orbem*,

---

[1] Cf. *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, vol. 18, Zagreb, 1887, p. 306.

[2] Biblioteca Academiei R. S. România, documente greceşti, pachet DCLXXXVII/38.

extrasă dintr-un *Lexicon geografic* al geografului italian Filippo Ferrari, apărut la Padova, în 1674.

Acum, cînd se împlinesc 275 de ani de la apariția hărții Stolnicului, operă de notorietate europeană, atlasul semnalat de noi probează, alături de cunoscuta corespondență cu Ferdinando Marsigli, imensul efort științific întreprins de marele cărturar.

Tipărită din evidente rațiuni politice (după pacea de la Karlovitz, în 1699, cînd Austria a anexat Transilvania, vizînd însă, împreună cu Rusia, să-și mute hotarul la Dunăre), harta, concepută inițial ca o anexă a *Istoriei Țării Rumânești*, a însemnat, în epocă, un adevărat act de independență, iar limba greacă, în care erau transpuse toate elementele geografice, o făcea accesibilă întregii Europe cultivate. Semnificative, în acest sens, sînt mențiunile referitoare la podul de la Turnu Severin, la podul de la Celei, ridicat în vremea împăratului Constantin cel Mare, drumul lui Traian și, mai ales, *locul bătăliei de la Călugăreni*, de la care trecuse atunci abia un veac.

Între cei care au colaborat, alături de Radu, la editarea hărții a fost și Hrisant Notaras, nepotul patriarhului Ierusalimului, Dosithei, viitor succesor al acestuia, și mare cărturar al epocii, autor al unei *Geografii*, editate în grecește, la Paris, în anul 1716. Dealtfel, Radu Cantacuzino a plecat la Paris, pentru continuarea studiilor, împreună cu Hrisant Notaras.

În volumul al XIV-lea al *Documentelor Hurmuzaki*, Nicolae Iorga a publicat, după copii aduse de la Constantinopol, numeroase scrisori grecești ale Stolnicului către Hrisant, cuprinse calendaristic, între 9 septembrie 1708 și aprilie 1715. Două scrisori, din 31 martie 1707 și din 3 septembrie 1708, au rămas însă necunoscute în mapele de documente de la Biblioteca Academiei.

Prima scrisoare este, de fapt, o felicitare pentru alegerea lui Hrisant în înalta funcție eclesiastică de patriarh al Ierusalimului, care face însă referiri la o corespondență anterioară, necunoscută încă, precum și la drumurile sale diplomatice de la Tîrgoviște, la palatul de la Filipești, la casele de la Afumați și la reședința Stolnicului din București. De asemenea, Stolnicul mulțumește lui Hrisant pentru o rețetă medicală trimisă anterior și alătură pe fiii săi, Ștefan și Radu, în urările adresate marelui ierarh[3].

Cea de-a doua scrisoare, pe care o publicăm integral[4], în traducerea distinsului nostru prieten Mihail Carataşu, cercetător la Biblioteca Academiei, cuprinde *primele referiri ale Stolnicului cu privire la biblioteca sa*, vestită colecție de epocă și păstrată, parțial, pînă în zilele noastre.

[3] Ibidem, pachet DCLXXXVI/100.

[4] Ibidem, document nr. 109.

« Prea Fericite, Prea Sfințite și Prea Înțeleptul meu stăpîn, mă închin Sfinției Tale și cu smerenie și cu toată evlavia sărut sfințita-Ți dreaptă.

Și iarăși am primit cu evlavie și smerenie o preacinstită scrisoare a Prea Sfinției Tale și, mai întîi, m-am bucurat mult (ceea ce și altă dată am spus, o spun, și acum și niciodată nu voi înceta a spune), aflînd de buna-Ți sănătate, cea de Dumnezeu păzită și de mine mult dorită, și cu glas de nespusă bucurie am lăudat sămînța binelui, deoarece, după credința mea, nimic nu este oamenilor mai dulce și mai plăcut decît să afle vești de la cei foarte apropiați și dragi lor; iar printre cele scrise am aflat și următoarele:

De paguba pe care a pricinuit-o Sfinției Tale acel vrăjmaș din Zakyntos, ereticul și anticristul, blestematul fiu al pierzaniei, ce pot să zic, decît numai Domnul să-i șteargă, în grabă, defăimătorul și spurcatul său nume, precum din cartea vieții, tot așa și din această deșartă viață, așa cum îmi pun și eu nădejdea, deoarece nici un veac și nici o împărăție și nici o casă mare nu au fost ferite de asemenea dușmani, mici la suflet și necurați în fapte. Aceștia sînt furiile iadului, demonii infernului, dar sînt sortiți pierzaniei așa cum va pieri și vrăjmașul Sfinției Tale.

Am mai înțeles că fregata, cu pelerini și cu lucrurile Fericirii Tale, a pornit, cu ajutorul lui Dumnezeu. Să dea Domnul ca ei să aibă parte de o călătorie liniștită. Slăvit fie Dumnezeu că nu a fost oprită de acel *rău* [5], cunoscut Ție și tuturor celorlalți.

Îmi scrie Prea Sfinția Ta și despre plecarea[6] Ta, care va avea loc la 15 ale acestei luni [septembrie]. — Preabunul Dumnezeu, întrupat în sfînta Treime, căruia trebuie să ne rugăm și care e creatorul și stăpînul (văzutelor și nevăzutelor), să vă fie tovarăș de drum, înger liniștit și păzitor să însoțească, pe Sfinția Ta, și pe toți cei care sînt cu Tine, încît, această lungă și ostenitoare călătorie să fie totuși plăcută și lesne de înfruntat, și să mă învrednicească Cel de Sus să Te văd aievea, și, atîta timp cît va fi vremea bună, să plutesc și să străbat marea vieții, viu și nevătămat, și să nu vestesc decît îmbelșugata și buna-Ți sănătate.

M-am mai informat și cu privire la liniștea ambasadorilor, după disprețuirea lor din ultima vreme. Să se gîndească dar acum atît la cele trecute, cît și la cele viitoare, întrucît răutatea, odată pornită la drum, nu contenește a merge decît înainte.

Iar în ce privește binefăcătoarea și părinteasca-Ți grijă și dragoste, pe care, cu atîta dorire de bine, o arăți acolo față de slujitorul Tău, adică față de ginerele meu și, în general față de toți ai mei, eu aduc Fericirii Tale cele mai mari mulțumiri și sîntem prea îndatorați față de Tine.

De asemenea, îți mulțumesc nespus de mult și pentru tot ce îmi scrii privitor la cărți și la gîndul Tău de a face un Catalog al celor de acolo[7]. Și tot ce se va face, din cele pomenite mai înainte, va fi iarăși o faptă de bun cuget; că, și o anumită plată se va da acelora care vor fi luat unele din ele iar în faptul că eu voi fi privilegiat [la împrumutarea cărților], eu am văzut o mare bunătate. Căci și aceasta este pentru mine un semn de părintească îngăduință. Și eu, poate, eram dator să fac tot în asemenea fel, după cum de altfel, mi-au zis mulți, dar eu am lăsat [cărțile] la voia lor și acum mă întorc și zic să-i ierte Domnul, dacă va voi să-i ierte. Și, poate, ei au fost știut că mie îmi lipsea, cu desăvîrșire un asemenea obicei. Chiar și Prea Sfințitul fericit, întru pomenire[8], nu-mi ierta nici mie asemenea fapte. În schimb,

---

[5] Stolnicul face aluzie la puterea otomană, exprimîndu-și deschis ostilitatea față de turci.

[6] Hrisant Notaras urma să plece spre țările noastre, după o ședere de cîteva luni la Ierusalim. Dealtfel, după alegerea sa în înalta demnitate de patriarh al Ierusalimului (în primăvara anului 1707), Hrisant Notaras a efectuat, prima sa călătorie, în această calitate, în Țara Românească, participînd, la 29 iunie 1707, la sfințirea mănăstirii Sf. Gheorghe, din București, împreună cu « mulți arhierei și preoți și popor creștin », după cum precizează scrisoarea din 1 iulie 1707, a domnitorului Constantin Brâncoveanu, către soborul Ierusalimului (cf. *Documentele Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, p. 387). Abia după sfințirea mănăstirii Sf. Gheorghe, Hrisant Notaras a plecat la Ierusalim, sediul patriarhiei sale.

[7] Patriarhul Hrisant se referă la Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim.

Prea Sfinte, precum şi Sfinţia Ta îmi scrii, atît cu cît şi toate ale mele, toate ale Tale sînt.

E drept că, multe din cărţile micii şi neînsemnatei mele biblioteci au fost înstrăinate, rămînînd unele rafturi goale[9].

Mulţumesc mult şi pentru «alcîrmîz» ca şi pentru iacint[10], pe care le-am primit sigilate şi neumblate, şi rog, pe Sfinţia Ta, să mă ierte de supărarea ce i-am pricinuit. Căci, pricina că Te-am supărat cu acest lucru este aceasta. Întrucît şi altă dată, poate, am avut nevoie, iar ei [cei din Constantinopol] mi-au trimis ceva măsluit, iar eu, gîndind că acum vor respecta cinul şi binecuvîntarea Fericirii Tale, nu m-am temut că vor merge [şi acum] la înşelăciune. Din această cauză te-am şi supărat. [Balsamul] s-a făcut bun şi nemăsluit şi cum pe aici bîntuie fel de fel de boli, paroxisme şi disenterii, dacă nu chiar jumătate, însă a treia parte tot am împărţit din el.

Mulţumesc şi pentru înţelegerea, pe care a-i arătat-o la moartea acelor rude ale mele. Nu mai zic altceva decît slavă Celui de sus.

Cu toţii sîntem în mîna sa atotputernică şi facă-se după preaînţeleapta-i judecată. Barca vieţii e mereu gata să se scufunde şi e pîndită mereu de mari şi puternice furtuni; dar, trebuie, ca pe orice vînt, întocmai ca o trestie, ea să ajungă la liman, ocolind mereu primejdia cea fără de întoarcere.

Aştept să se întoarcă, zilele acestea, şi fratele meu, Hagi-Mihali[11], care, împreună cu feciorii mei, slujitorii Sfinţiei Tale, şi cu dregătorii şi cu fostul tău stolnic, se închină pînă la pămînt Fericirii Tale şi cu toată evlavia îţi sărută prea-sfinţita-Ţi dreaptă.

De asemenea, şi dascălul Marcos[12] se închină umil Sfinţiei Tale.

Am văzut, apoi, şi catastihul cu acele aşa de mari cheltuieli şi, într-adevăr, am rămas mirat[13]. Fie ca Domnul cel Sfînt, stăpîne, să le împlinească pe toate, căci puterea cea omenească nu poate să le chivernisească, fără a se întări cu ajutorul cel de sus şi cu voia celor care conduc. Voi arăta catastihul şi prea-strălucitului nostru Domnitor.

Prea-sfintele şi intru Domnul spusele-Ţi urări să fie, împreună cu mine, păzitoare de-a lungul vieţii.

1707, septembrie, 3

După aceea, voi da, spre păstrare, arhimandritului catastihul, aşa cum porunceşte profunda Fericii Tale înţelepciune.

Prea credincios şi smerit slujitor

CONSTANTIN CANTACUZINO»

---

[8] Hrisant a urmat, în scaunul patriarhal, unchiului său, *Dosithei*, care a întreţinut, de asemenea, ample legături cu stolnicul Constantin Cantacuzino, deşi au existat şi anumite momente de încordare în relaţiile dintre cei doi mari cărturari.

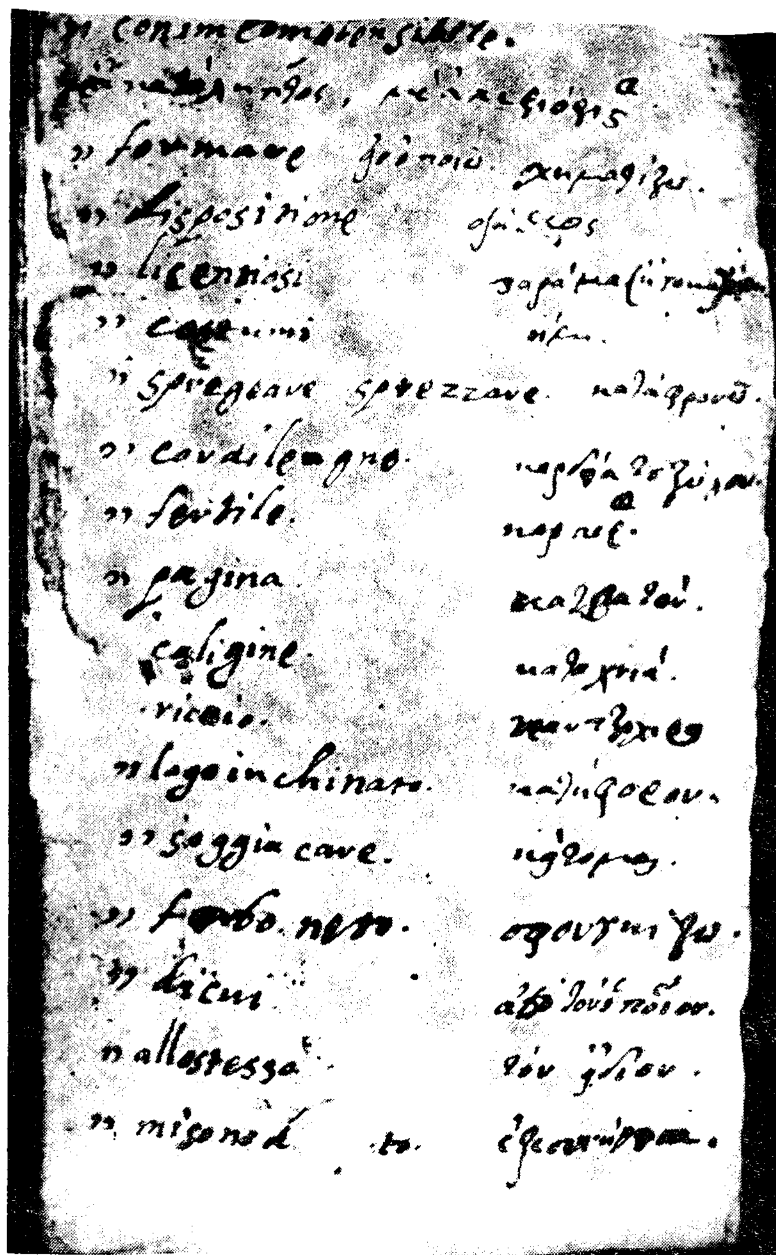
[9] Toţi cărturarii epocii, din ţară sau de peste hotare, au beneficiat, într-un anumit mod, de comorile bibliotecii de la Mărgineni. Astfel, cronicarul sîrb Gheorghe Brancovici a adunat principalul material documentar, pentru a sa *Istorie a slavilor*, din biblioteca de la Mărgineni, iar epigrafistul englez Edmund Chishull, călător prin Ţara Românească în aprilie 1702, a primit, în dar, numeroase cărţi tipărite la noi.

[10] Am demonstrat, într-un studiu publicat mai de mult (vezi culegerea: *Ex Libris*, Bucureşti, 1973, p. 344) că stolnicul Constantin Cantacuzino a avut şi multiple preocupări *practice* de medicină şi farmacologie. Scrisoarea de faţă atestă asemenea îndeletniciri.

[11] *Mihai Cantacuzino*, spătarul, fratele mai mic al stolnicului Constantin Cantacuzino.

[12] *Marcos Porphyropulos din Cipru*, succesor al profesorului Sevastos Kyminitul la conducerea Academiei domneşti din Bucureşti (din 1702) şi primul director al acestei instituţii de învăţămînt superior, reorganizată, în august 1707, şi cu sprijinul ştiinţific al patriarhului Hrisant Notaras (cf. Ariadna Camariano-Cioran. *Les academies princieres de Bucarest et de Jassy et leurs professeures*, Thessaloniki, 1974, pp. 373—380).

[13] Se referă, probabil, la cheltuielile aferente reorganizării Academiei domneşti de la mănăstirea Sf. Sava, metoc al mănăstirii Sf. Gheorghe din Bucureşti (vezi, în acest sens, *Documentele Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pp. 392—394).

Faptul că, după cum singur scrie, « *multe din cărțile micii și neînsemnatei mele biblioteci au fost înstrăinate, rămînînd unele rafturi goale* », demonstrează larga funcționalitate a acestei colecții, ea fiind nu numai o sursă de informare pentru istoricul și omul politic, ci și un izvor de cultură fundamentală pentru cărturarii epocii brâncovenești. Dacă patriarhul Hrisant cerea, pentru biblioteca de la Sf. Sava din București, întocmirea unui catalog și o anumită reținere în circulația cărților, Stolnicul îi dă, evident, dreptate, dar continuă să refuze orice restricții pentru biblioteca sa de la București și de la Mărgineni. Stolnicul era deci un mare bibliofil, dar în descendență spirituală, am putea spune a umanistului Francesco Petrarca, din a cărui colecție de codice antice s-a născut Biblioteca Marciana.

Între beneficiarii acestui împrumut de informații s-a aflat, la cote înalte, însuși patriarhul Hrisant Notaras, după cum rezultă din corespondența publicată anterior.

Colecția cantacuzină a fost însă și *prima încercare organizată de a constitui un fond de izvoare pentru istoria românilor.* De aceea, fragmentul istoric ce ni s-a păstrat, reprezentînd numai o parte dintr-un prim tom, consacrat *prolegomenelor* genezei și continuității noastre, pînă la primele formațiuni statale, cel de al doilea urmînd să prezinte ***biografiile*** tuturor domnitorilor, pînă la Constantin Brâncoveanu, are și aspectul unui *corpus de izvoare*, fiind alcătuit, printr-un ingenios colaj, din cele mai autorizate surse, interne și externe, transpuse, cînd era cazul, în limba română și, mai ales, comentate.

O primă reconstituire, ***bibliografică***, a acestei arhitecturi am realizat în lucrarea noastră *Biblioteci umaniste românești* (București, 1974), dar ea va fi întregită cu o *ediție critică*, complementată cu toate izvoarele de bază. Spicuim, totuși, cîteva ***însemnări marginale*** ale Stolnicului Constantin Cantacuzino, în completarea sau comentarea unor pasaje sau afirmații, din cărțile sale de lucru. Ne referim la trei istorii universale, intens consultate de Stolnic: *Theatrum historicum theoreticum practicum* (Frankfurt am Main și Leipzig, 1689), o sinteză a istoriei mondiale realizată de Mathias Christianus; *Chronica* istoricului Johannes Nauclerus (Köln, 1544), citată și în *Istoria Țării Rumânești* și primită în dar de la medicul Iacob Pylarino, căruia, la rîndul său, îi fusese dată de mitropolitul Moldovei, Dosoftei, și foarte cunoscuta operă a marelui istoric iezuit, Antonio Foresti, *Del mappamondo istorico*, numai volumul II, tipărit la Veneția, în 1701.

Pe forzațul superior al scrierii lui Mathias Christianus, identificată în colecțiile bibliotecii Liceului *Nicolae Bălcescu* din Craiova, se află o foarte interesantă notă autografă a Stolnicului Constantin Cantacuzino (reprodusă de noi și în fotocopie): « *Plinius junior de Domitiano conqueritur. Vidimus inquit, curiam elinguem, in qua dicere quod velles, periculosum; quod nolles, miserum esset; quia unus rolus censebat, quod omnes sequerentur. Traianus vero no(n) ita* ». Însemnarea reproduce, în formă prescurtată, un pasaj din lucrare (p. 551, coloana 1) reprezentînd succint și veridic un portret al împăratului

Domițian. Precizarea complementară *«Traianus vero non ita»* (Traian, cu adevărat, nu era astfel) este o concluzie a istoricului român menită să prezinte, antitetic, portretul moral al împăratului Traian. Afirmația se sprijină pe însăși lucrarea istoricului Caius Plinius Secundus, *Panegyricus Nervae Trajano Augusti*, inclusă în culegerea *Panegyricae orationes antiquis imperatoribus* (Veneția, 1706), care a aparținut bibliotecii de la Mărgineni (astăzi, în biblioteca Liceului *N. Bălcescu* din Craiova), precum pe alte izvoare consultate de Stolnic, între care menționăm, totuși, *Liber sex de Respublica* (Frankfurt, 1641), în care autorul, Jean Bodin, citat în acest sens și de Mathias Christianus, face un minunat portret al împăratului Nerva Traian (p. 392).

Menționăm, apoi, pentru a ilustra întinsa erudiție a Stolnicului (în probleme de *istorie universală*, comparabil, între contemporanii săi, numai cu Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat), sublinierile sale din *Chronica* lui Nauclerus, cu referiri la căderea Troiei și peregrinajul lui Francus, fiul lui Hector, și comentariul la întrebarea malițioasă a iezuitului Antonio Foresti: *«Chi crederebbe, che anche a'Greci esser dovesse comune il Trono di Roma?»*, comentariu bazat și pe lectura *Eneidei* lui Vergilius, cu interpretările ilustrului filolog Maurus Honoratus: *«Non e meraviglia ghia che primo Romolo trasse la sua origini dai Trojani i quali sono greci»* (Nu e un neadevăr faptul că odinioară primul roman și-a tras originea din Troieni, care sînt greci).

Tot din scrierea iezuitului Foresti mai reținem două notații cu referiri la epoca lui Mihai Viteazul: pasajul despre uciderea *«nefericitului Andrei* [Bathory], *principele* "*ransilvaniei»* (p. 472), însemnat marginal cu ı nele biruitorului: *«Michele»* (Mihai), și coı mnarea trecerii Moldovei sub același sceptru ɔivodal, prin numele domnitorului izgonit de ľ ai Viteazul: *«Geremia Pr.*[incipe] *di Mold.*[ia]». Aflăm punctate, în concepția istorică Stolnicului, cele trei momente cruciale ale (rii celor trei state românești, prin sabia lui ľ ai Viteazul: bătălia de la Călugăreni (13 august 1595), menționată în harta de la Padova, alipirea Transilvaniei (21 octombrie 1599) și intrarea în Moldova (21 mai 1600). Constantin Cantacuzino se înscrie, așadar, în rîndul primilor istoriografi români care au descoperit și înțeles dialectica și sensurile marii epopei a Unirii.

14
Stolnicul Constantin Cantacuzino

Un compendiu de istorie universală este și opera unui alt mare istoriograf italian, *Ristreto dell'historio del Mondo di padre Horatio Torsellini* (Veneția, 1675), cu numeroase referiri la Țările Române, reținute de Stolnic pentru marea sa operă de istorie națională. Pe forzațul posterior al volumului (astăzi, tot în colecția Liceului *N. Bălcescu* din Craiova) am descoperit însă un inedit *dicționar de expresii italo-grecești* (spre exemplificare vezi o fotocopie la p. 13). Luînd în considerare expresiile de uzanță diplomatică *(guvernatore; governatrice; governare; governamento)*, putem presupune destinația, într-un sens, didactică, a manuscrisului: instruirea copiștilor din cancelaria domnească, aflați, cu toții, sub îndrumarea abilului politician. Nu este exclusă nici instrucția fiilor săi, Ștefan și Radu, ultimul fiind, după mărturia profesorului padovan Nicolaus Papadopulos Comnen, citată mai înainte, un excelent scriitor în limba italiană.

Acest desăvîrșit poliglot, care își trecea marca de proprietate pe cărți în latină, în formula clasică: «*Ex libris Constantini Cantacuzeni*», în grecește sau italiană, obișnuia să însemne cărțile ieșite din tiparnițele noastre cu un *ex libris* chirilic, de curînd relevat pe pagina de titlu a unui exemplar din binecunoscuta *Evanghelie greco-română*, tipărită la București în 1693. Iată, în transcriere, *ex librisul în limba română*: *«Această sfîntă Evanghelie iaste den cărțile dumnealui C*[onstantin] *C*[antacuzino] *Stol*[nicul]. *M*[ca]*s*[e]*ța Sept*[emvrie] *25 dni 7212* [1703]».

Încheiem șirul contribuțiilor noastre documentare cu prezentarea primelor și ultimelor documente domnești, în care marele cărturar apare cu titlul său nobiliar, *în funcție de vel stolnic* (mare stolnic).

Pînă în timpul domniei lui Gheorghe Duca în Țara Românească (1675), Constantin Cantacu-

zino nu urcase, oficial, în ierarhia boierească, decît pînă la rangul de *al doilea stolnic*, deoarece lipsise mult din ţară (1665—1669), pentru studii, iar în 1670—1671, a locuit în Moldova, unde s-a căsătorit cu Safta Buhuş. Între 1672—1674 a fost pe drumuri de pribegie, căci apucase domnia ucigaşul tatălui său, Grigoraşcu Ghica. Aşa că, abia în domnia lui Duca Vodă, cu care se înrudea soţia sa, Constantin Cantacuzino se afirmă plenar în ierarhia nobiliară din Ţara Românească. Se cunoaşte, astfel, un document din *17 ianuarie 1675* (iar de atunci au trecut trei secole), emis de Duca Vodă, în care se distinge, în structura Divanului, numele lui Şerban Cantacuzino, mare logofăt. Datorită degradării avansate a textului, numele cărturarului nu poate fi identificat, deşi se poate presupune că a fost cooptat în divan de la început, împreună

cu fratele său mai mare, Şerban [14]. Se păstrează însă, în excelente condiţii de conservare, un pergament datat « *22 ianuarie 1675* »[15], în care se distinge clar numele noului mare stolnic al Ţării Româneşti: « *pan Constandin Cantacuzino v*[e]*l stol*[nic] ».

Constantin Cantacuzino va figura în divanul domnesc pînă la sfîrşitul anului 1677, ultimul document care-i pomeneşte numele, datat *30 decembrie*, este un hrisov al aceluiaşi Duca Vodă, care întăreşte mănăstirii Măstăneşti viile din Jugureani, judeţul Saac, moşia de la Nănişor, rumânii din Făcăiani şi ţiganii daţi de Apostolache Comisul [16]. De la acea dată, marele cărturar şi făuritor al politicii Ţării Româneşti, vreme de aproape patruzeci de ani, nu va mai urca nici o treaptă în ierarhia boierească, rămînînd, pentru istorie, numai *biv vel stolnic*, aşa cum este, dealtfel, zugrăvit în fresca de la mănăstirea Hurezu.

A fost, într-un ev dominat de vanităţi şi ambiţii deşarte, un adevărat suveran al spiritului, care a creat şi a condus, din biblioteca sa de in-folii sau din cancelaria secretă, civilizaţia şi destinele unei epoci, glorioasă nu prin războaiele purtate, ci prin victoriile dobîndite pentru existenţa şi progresul unei ţări mici în calea pretenţiilor unor mari şi răpitoare imperii.

Corneliu ***DIMA-DRĂGAN***

[14] Biblioteca Academiei R. S. România, documente româneşti, pachet XXI/197.
[15] Ibidem, pachet CLXXXIV/34.

[16] Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Mănăstirea Slobozia lui Enache, pachet XIX, document nr. 4.

SINTEZĂ A UNEI ISTORII MILENARE

Conştiinţa unităţii neamului nostru este străveche. Şi-au dat seama de ea acum un mileniu păstorii sălişteni, seceleni şi breţcani care coborau cu turmele lor spre mănoasele cîmpii ale Ţării Româneşti şi spre «baltă», trecînd şi peste Dunăre, către păşunile vecine ale Pontului Euxin. Şi-au dat seama pescarii care suiau, cu carele lor încărcate, spre trecătorile munţilor, ca să ajungă în părţile Braşovului, Sibiului şi Bistriţei sau, de-a lungul Siretului şi Prutului, în Ţara de sus şi, mai departe, peste hotar, în vestitul tîrg al Liovului. De aceea, creaţiile simţirii şi gîndirii poporului nostru, rostite în graiul lui, erau înţelese pretutindeni unde se vorbea româneşte; nu era nimeni dintre păstorii şi plugarii români care să nu înţeleagă Mioriţa, *această nestemată a limbii noastre, sau străvechea oraţie a* Pluguşorului.

Sentimentului unităţii româneşti care trăia latent în cugetul mulţimii, sentiment luminat orbitor, o clipă, de fulgerul faptei lui Mihai Vodă Viteazul, i-au dat glas cărturarii secolului al XVII-lea. Grigore Ureche a avut cel dintîi conştiinţa originii latine a limbii noastre: « de la Rîm ne tragem », iar stolnicul Constantin Cantacuzino a spus-o lămurit şi precis: « Însă rumânii înţeleg nu numai ceştia de aici — adică din Muntenia — ce şi den Ardeal... şi moldovenii şi toţi cîţi şi într-altă parte se află şi au această limbă... iară tot unii sînt. Ce dară pe aceştia, cum zic, tot romani îi ţinem, că toţi aceştia dintr-o fîntînă au izvorît şi cură ».

O dată conştiinţa unităţii româneşti prin limbă ridicată pe planul superior al manifestării scrise, al afirmaţiei ştiinţifice — şi această ridicare se va accentua prin intervenţia personalităţii pregnante a lui Dimitrie Cantemir, autorul Hronicului vechimii Romano-moldo-vlahilor — *era normal ca ei să-i urmeze conştiinţa unei unităţi* politice, *a necesităţii de a strînge înlăuntrul hotarelor* aceluiaşi stat *pe cei ce vorbeau aceeaşi limbă. Cînd Dimitrie Filipide îşi intitulează lucrările sale* Istoria României *şi* Geografia României, *cînd Dionisie Fotino scrie* Istoria vechii Dacii, *este evident că în mintea lor ideea unităţii politice, înglobînd formaţiile pînă atunci separate, era o idee de bază, fundamentală, deocamdată, exprimată simbolic. Dar încă Tudor Vladimirescu îndeamnă la consultarea şi colaborarea politică în vederea obţinerii vechilor libertăţi comune; « Vorbim aceeaşi limbă, avem aceleaşi obiceiuri, acelaşi trecut şi acelaşi viitor », argumentau marii noştri înaintaşi, făuritorii Unirii din 1859.*

După această însemnată izbîndă, ideea constituirii statului naţional unitar român devine şi mai puternică. În ultima treime a secolului al XIX-lea, creaţia noastră culturală cunoaşte o splendidă înflorire prin opera lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Coşbuc, Hasdeu, Xenopol; operele lor, citite pretutindeni pe întreaga faţă a pămîntului românesc, creează un sentiment puternic de unitate sufletească, conştiinţa că aparţinem aceleiaşi culturi, că pe deasupra temporarelor graniţe există o unitate indestructibilă a limbii noastre, a simţămintelor şi gîndurilor noastre concretizate în operele literare şi ştiinţifice. „Liga culturală" — dincoace de munţi — „Astra" —, dincolo în Transilvania —, „Societatea pentru cultură" — în Bucovina — lucrează toate, neobosit, pentru a face să pătrundă pînă în colţurile cele mai îndepărtate conştiinţa acestei unităţi indestructibile.

Unirea cea mare din 1918, ca şi Unirea din 1859 şi războiul de independenţă, — aşa cum se specifică şi în cele mai recente documente de partid — a fost fapta întregului popor român.

Constantin C. GIURESCU

Liviu REBREANU

«ÎN ATMOSFERA ACEEA ÎNĂLŢĂTOARE DE UNITATE ROMÂNEASCĂ»*

Despre „Astra“, la şaptezeci şi cinci de ani de la întemeierea ei, permiteţi-mi să recunosc de la început, poate n-aş fi eu cel mai chemat să vorbesc, mai ales în faţa unor oameni ca D[umnea]voastră care aţi muncit într-adevăr pentru ea şi aţi contribuit mult la propăşirea şi înălţarea ei. Azi, elogiul „Astrei“ trebuie să fie o adevărată apologie. Fiindcă, dacă n-ar fi făcut nimic, „Astra“, dacă n-ar fi desfăşurat nici o activitate şi n-ar fi avut nici o izbîndă, singur faptul că a fost în stare să existe trei sferturi de secol i-ar asigura dreptul la stima noastră. E unica societate culturală, la noi, care a atins o vîrstă atît de respectabilă. Chiar la alte popoare, cu o cultură multiseculară, societăţile culturale ca „Astra“, şi cu vechimea ei, cred că se pot număra pe degete... Spre bucuria şi mîndria noastră însă „Astra“, în cei şaptezeci şi cinci de ani de viaţă a desfăşurat o activitate cel puţin la înălţimea anilor ei. Şi mai presus de toate a avut un elan vital şi o supleţe de adaptare la cerinţele şi necesităţile vremilor încît a ştiut să rămînă mereu tînără, iar azi, la şaptezeci şi cinci de ani, e mai harnică şi mai tînără ca oricînd.

Despre asemenea instituţie şi la o ocazie atît de solemnă, n-ar putea să vorbească, aşa cum se cuvine, decît cineva foarte documentat, un cunoscător de aproape al trecutului şi prezentului „Astrei“, care a activat intens în rîndurile ei, în sfîrşit, cineva care cunoaşte cel puţin statutele şi regulamentele societăţii, evoluţia organizării ei, care ştie prin urmare ce a fost, ce este şi ce vrea să fie „Astra“.

---

* **În anul 1936,** Asociaţia transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român, **numită îndeobşte „Astra“ — prin contopirea prescurtată a primelor două cuvinte din titlu — înfiinţată la Sibiu, în 1861, împlinea 75 de ani de existenţă.**

Timp de trei pătrare de secol — avînd despărţăminte, cercuri şi agenţii în toate judeţele şi localităţile româneşti — „Astra“ fusese cea mai dinamică şi cea mai prestigioasă asociaţie culturală transilvăneană, ea contribuind în mod considerabil atît la difuzarea culturii în masele ţărăneşti, pentru care a înfiinţat sute de biblioteci, cît şi la lupta pentru realizarea unităţii naţionale. Printre conducătorii şi membrii săi figurează cele mai ilustre personalităţi ale poporului român din Transilvania, în frunte cu Andrei Şaguna (primul preşedinte), Timotei Cipariu (primul vicepreşedinte), George Bariţiu (primul secretar), Ion Raţiu, Visarion Roman, Iosif Vulcan, Ioan Micu Moldovanu, Corneliu Diaconovici, Andrei Bârseanu, Octavian Goga, Vasile Goldiş. Ca membri de onoare, „Astra“ avusese totodată — pentru afirmarea unităţii culturale a poporului român — şi pe marii oameni de cultură şi patrioţi ai vechii Românii: M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, George Sion, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, V. A. Urechia ş. a. Datorită ei s-a realizat în anii 1998—1903, cu concursul oamenilor de ştiinţă români de pe ambele versante ale Carpaţilor, şi cea dintîi Enciclopedie a culturii şi istoriei tuturor românilor.

După realizarea unităţii naţionale, „Astra“ s-a dedicat, prin înfiinţarea şcolilor ţărăneşti, unei ample acţiuni pentru ridicarea culturală şi economică a satelor şi educaţiei patriotice a tineretului român. Adunările ei generale anuale, ţinute totdeauna în alt oraş, au fost, atît înainte de anul 1918 cît şi în perioada interbelică — aşa cum remarcă şi Liviu Rebreanu în această conferinţă — « adevărate parlamente » ale culturii şi ştiinţei româneşti.

SALA TEATRULUI „ASTRA" BRAȘO[V]
Luni, 1 Iunie 1936
ora 9 seara
PROGRAM
D-l LIVIU REBREANU
scriitor, va vorbi despre:
«Astra» la împlinirea celor trei sferturi de veac.

Eu, spre rușinea mea, n-am nici una din calitățile acestea. Eu n-am activat la „Astra" niciodată. În orice caz, din vina mea, așa că pierderea este numai a mea.

Totuși, am îndrăznit să primesc invitația insistentă a domnului președinte Iuliu Moldovanu și a d[omni]lor conducători ai acestui meritos despărțămînt și voi încerca să spun cîteva cuvinte despre „Astra" pentru că, chiar fără a fi lucrat vreodată efectiv în cadrul ei, am crescut într-un adevărat cult pentru venerabila asociație, fiindcă am fost învățat de mic copil s-o iubesc și s-o privesc ca pe o mîndrie a neamului românesc din Ardeal. Iubirea justifică toate îndrăznelile; ea va justifica și îndrăzneala mea de azi. Am venit, cum vedeți, să fac „Astrei" o declarație de dragoste, în loc de o apologie.

Adevărat că, pentru a mă documenta, mi s-a trimis o broșură în care colegul meu în ale literaturii, d[omnul] Agârbiceanu, lămurește pe larg ce a fost, ce este și ce vrea să fie „Astra". Sunt acolo înșirate conștiincios înfăptuirile din trecut, lucrările în prezent și planurile pentru viitor. Mărturisesc însă că nu le-am utilizat, fiindcă mai bine nu le-aș putea spune, de adăugat n-aș avea ce, iar de repetat aceleași lucruri ar fi păcat cînd ele se află tipărite și la îndemîna oricui.

De altfel dragostea nici n-are nevoie de documente. Iubesc fiindcă iubesc — asta e toată filozofia iubirii. Și poate că iubirea cea mai frumoasă e cea ideală, cea care rămîne etern suspinătoare, a trubadurilor care iubeau o domniță de care niciodată nu se apropia[u] și astfel rămînea mereu neprihănită.

Cea de a 75-a aniversare a „Astrei" a fost sărbătorită astfel cu o mare însuflețire în toate orașele de peste munți, punctul culminant al serbărilor atingîndu-l adunarea generală ținută la Blaj, în zilele de 20—21 septembrie 1936. Cu această ocazie, s-a tipărit și o broșură de propagandă a societății, scrisă de Ion Agârbiceanu, secretarul secției literare.

Printre cei solicitați să-și dea concursul — printr-o conferință la aniversarea „Astrei" — a fost și Liviu Rebreanu, el fiind considerat cea mai prestigioasă personalitate literară a Transilvaniei.

Invitația de a vorbi despre semnificația culturală și națională a „Astrei" și despre viitorul ei, i-a fost făcută romancierului de însuși președintele societății, profesorul Iuliu Moldovanu de la Facultatea de Medicină din Cluj, care fusese ales în această funcție în 1932 și care — dat fiind că se ridicaseră și unele voci, care din motive și rivalități politice diferite, începuseră să izbească în Asociațiune — făcea mari eforturi pentru a-i menține și spori capacitatea de acțiune și mobilizare culturală și patriotică. Aceasta a și făcut ca în decursul conferinței sale romancierul să aducă un omagiu președintelui, considerîndu-l — deși comparația cu un George Barițiu, Andrei Bârseanu sau V. Goldiș era greu de susținut — « poate cel mai destoinic și mai devotat președinte din cîți a avut venerabila instituție ».

Conferința lui Rebreanu s-a ținut la Brașov în edificiul „Astrei" în ziua de 1 iunie 1936. Pe lîngă cunoașterea sentimentelor și atitudinii critice a lui Rebreanu față de politicianismul timpului, textul merită a fi relevat și pentru seriozitatea în modul de a gîndi și de a lucra al scriitorului: în loc să povestească și să expună oral amintirile ce-l legau de Asociațiune și totodată să ia apărarea ei față de detractorii vremii, el a preferat să redacteze un text scris care să rămînă apoi ca un document al epocii. Firește că unele dintre formulările lui Liviu Rebreanu trebuie privite numai în raport cu momentul istoric, moment de acută criză morală și politică. Luînd o atitudine realistă față de evenimente, pronunțîndu-se împotriva luptelor pentru putere dintre partidele burgheze ale epocii, scriitorul năzuia spre împlinirea aspirațiilor sociale și politice ale întregului popor român. Meticulozitatea cu care a scris această conferință, ca și adîncul sentiment de răspundere față de propriile afirmații, este elocvent exprimată de numeroasele ștersături și intervenții ulterioare ale scriitorului.

După citirea conferinței, manuscrisul ei, care cuprinde 9 file, a fost predat secretarului și bibliotecarului despărțămîntului „Astrei" din Brașov, profesorul Ion Colan, care l-a inclus în fondul „Astrei" locale, sub nr. 309, aflat astăzi la Arhivele statului din Brașov.

Mulțumim și pe această cale tovarășului Ștefan Suciu de la Arhivele statului din Brașov pentru semnalarea textului care apare aici.

Vasile NETEA

Poate că şi iubirea mea pentru „Astra" a rămas mai [aprinsă] tocmai pentru că am stat departe de ea, pentru că numai de cîteva ori în viaţă am avut contact cu ea, un contact trecător, plăpînd, mai puţin ca o sărutare de fecioară.

Eram copil mic de tot, abia dacă intrasem în şcoală, cînd am auzit întîia oară de „Astra", cam pe vremea Memorandului[1]. Conducătorii politici români din Ardeal erau mai toţi în închisori. « Doina lui Lucaciu » răsuna în tot Ardealul ca o protestare tînguitoare: mama o cînta mereu şi plîngea. Era o atmosferă penibilă, înăbuşitoare... Într-o zi, tata a venit acasă de la şcoală, cu un domn necunoscut, recomandîndu-l că e de la „Astra". Nu ştiu ce au vorbit, dar am văzut că mama, ascultînd, plîngea, şi că pe urmă s-a apucat să adune în grabă lucruri de mînă, cusături, ştergare, în sfîrşit, ce avea mai de preţ, şi să le ofere domnului de la „Astra", pentru martirii noştri care se aflau « robi » [...], cum spunea cîntecul.

Atunci mi s-a înrădăcinat în inimă credinţa că „Astra" luptă, că e ceva puternic şi tainic care să străduieşte să aline suferinţele românilor.

Credinţa aceasta mi-a rămas şi pentru mai tîrziu. Îmi ziceam mereu că „Astra" este o organizaţie de apărare românească în toate domeniile vieţii, mai ales în momentele cele mai grele. De fapt, cunoscusem, la acest prim contact, o activitate oarecum secretă a „Astrei", despre care nu vorbeau statutele şi care nu puteau figura în procese-verbale fără riscul de-a fi imediat dizolvată. Nu ştiu cît de intensă a fost activitatea aceasta, dar sunt sigur că ea a contribuit imens la crearea solidarităţii româneşti ardelene. Prin astfel de gesturi toţi contribuitorii deveneau o vastă conspiraţie, fraţi de cruce într-o cauză sfîntă. Pentru a lupta împotriva asupritorului străin metoda era, desigur, impresionantă. Era ceva din viaţa primilor creştini, cînd credinţa fierbinte, veşnic gata de sacrificiu, se ascundea prin catacombe, cînd creştinismul era o mare confrerie subterană, care săpa la temelia imperiului roman pînă ce l-a prăbuşit... Pe atunci aveam şi noi un vis de împlinit, atît de mare şi de frumos poate şi fiindcă trebuia să-l tăinuim şi fiindcă ne cerea sacrificii.

„Astra" a ştiut să cultive spiritul de sacrificiu al poporului nostru şi să-l pregătească pentru ziua împlinirii, a ştiut să canalizeze şi să întreţie visul neamului — iată unul din marile ei merite!

Abia peste vreo cincisprezece ani m-am întîlnit din nou cu „Astra", într-o vară, pe valea Someşului, ţara mea mai mică. Era o serbare a organizaţiei locale a „Astrei", cu un program modest de cîntări, recitări, urmate de inevitabilul bal filantropic. Era o conferinţă a unui domn grav care reprezenta comitetul central al „Astrei". Adică, dacă-mi îngăduiţi comparaţia, era în mic cam ceea ce este astăzi aici şi cel mult [*sic !*] conferenţiarul a fost mai pregătit ca mine, mai documentat şi mai circumstanţial. Frumosul sat grăniceresc avea o înfăţişare de mare sărbătoare. Din toată împrejurimea se adunaseră domnii şi ţăranii într-un număr atît de impozant că era un mare furnicar de oameni. Stăpînea o atmosferă de bucurie rară, de încredere şi de mîndrie. Era o înfrăţire deplină. Aveai impresia încîntătoare că te afli între rude apropiate, că-i cunoşti pe toţi şi-i iubeşti.

Conferinţa domnului grav a fost lungă şi cam anostă. Totuşi a fost ascultată cu mare sfinţenie. Era o filipică violentă şi ştiinţifică împotriva alcoolismului, cu obligatele tablouri care demonstrează ravagiile beţiei. Conferenţiarul a fost îndelung ovaţionat şi aplaudat, probabil însă şi de bucurie că a terminat demonstraţia.

Nu ştiu ce efecte a avut conferinţa. Sunt aproape sigur că nici unul din beţivii care au ascultat-o nu s-a lăsat convins, şi că, prin urmare, cîrciumile de pe valea Someşului nu s-au resimţit excesiv de filipicele conferenţiarului. O conferinţă nici nu poate avea efecte imediate; cel mult poate să-ţi clatine o părere şi să te facă să te gîndeşti puţin asupra ei.

---

[1] Acţiune politică transilvăneană, care a culminat prin procesul de la Cluj (mai 1894), prin care toţi membrii Comitetului naţional român au fost condamnaţi la închisoare. V. Lucaci a primit 5 ani.

De altfel nu conferința a fost importantă în serbarea aceea, oricît de important era conferențiarul. Importantă era atmosfera de solidaritate românească pe care a stîrnit-o „Astra", entuziasmul limpede, puternic, care topea într-un bloc toate inimile. Nu s-au vorbit fraze sforăitoare naționale și totuși miile de oameni adunați acolo vibrau la fel de fierbinte în dragostea lor pentru neamul din care făceau parte, din care se mîndreau a face parte.

În atmosfera aceea înălțătoare de unitate românească toată lumea se simțea purificată, nobilată. Sufletele primeau o merinde pentru toată viața. Acolo nu mai existau clase și diferențe sociale, ci numai un popor, o colectivitate. Domnii erau frați cu țăranii. Ieșiți din popor, surtucarii își simțeau rădăcinile adîncite în seva neamului, reprezentau aevea poporul care la rîndul său era mîndru de domnii, copiii săi...[2] Poate că „Astrei" i se datorează în foarte mare parte faptul că în Ardeal n-a existat nici un antagonism între săteni și domnii români, că mai ales aceștia nu și-au uitat niciodată originea țărănească, au fost mîndri de ea și au păstrat intacte legăturile cu poporul lor, spre deosebire de vechiul regat, unde fiii de țărani îndată ce ajungeau la oraș își uitau obîrșia, se rușinau de ea și treceau în tabăra asupritorilor propriilor lor părinți și frați.

Grija, străduința și reușita de a păstra intactă unitatea și solidaritatea efectivă a neamului — iată pentru „Astra" alt merit excepțional! Dacă n-ar fi activat „Astra", cine știe dacă nu s-ar fi produs și în Ardeal vreo spărtură în blocul românesc, cu urmări dureroase pentru viitorul nostru...

În sfîrșit, a treia întîlnire a mea cu „Astra", peste alți cîțiva ani, am trăit-o cu prilejul unui congres general la Sibiu. Participam întîia oară ca publicist, reprezentant al unei mici gazete locale someșene. Dar de la primul pas în bătrînul oraș, ziaristul din mine s-a evaporat și n-a rămas decît un biet românaș copleșit de măreția și puterea poporului său. Atunci, numai în cele două-trei zile cît a durat congresul „Astrei", am avut aievea viziunea României mari, a României care va cuprinde în sînul ei pe toți românii. De obicei, visul marii uniri era nebulos, estompat, ca orice vis. Congresul „Astrei" i-a dat pentru sufletele noastre atunci o înfățișare concretă, vie, a transformat visul într-o realitate cel puțin momentană.

Impresiile unei astfel de trăiri sunt de fapt indesciptibile, mai ales azi cînd ceea ce atunci era o speranță a devenit o realitate aproape banalizată.

Sibiul [...] era invadat complet de români. Pretutindeni răsuna numai vorba românească, iar costumul nostru național își plimba ostentativ frumusețea pe străzile întortochiate, printre casele bătrîne. [...]

S-au desfășurat, firește, după program, ședințele, consfătuirile, dezbaterile, festivitățile și toate obișnuitele evenimente ale unui asemenea congres general. Poate că, pentru cei familiarizați cu ele, toate acestea aveau ceva mecanic, ceva artifios. Pentru mine însă, ca și pentru imensa majoritate a participanților, toate păreau miraculoase, înălțătoare, istorice. Îmi făcea impresia că înțelepții neamului, înconjurați de reprezentanții tuturor categoriilor de români, s-au adunat aici să se sfătuiască asupra soartei unui popor cumplit de nedreptățit, mi se părea că un parlament, în cea mai nobilă accepție a cuvîntului, s-a convocat să hotărască legile cele mari și permanente ale românismului.

Festivitățile s-au încheiat cu un bal. Pe vremea aceea toate se sfîrșeau la noi cu cîte o petrecere de dans, în cursul căreia sentimentele prea mult comprimate puteau să-și găsească posibilități de exprimare mai directă. Balul „Astrei" de atunci a rămas pentru mine minunea cea mare, mai cu seamă prin încheierea lui simbolică. Pe la miezul nopții, doamnele și domnișoarele, îmbrăcate în costume din toate ținuturile românești, s-au prins într-o horă uriașă. La mijloc un domn, de asemenea în costum național, cînta din fluier o melodie blîndă, cu un ritm lent așezat, cuminte. Glasul fluierului, discret și dulce, părea o chemare plină de dor. În tactul acestei melodii

---

[2] Liviu Rebreanu făcea aceste reflecții, poate excesiv retorice, datorită și momentului festiv al „Asociațiunii". Aceasta nu însemna însă că scriitorul ignora marile frămîntări și disensiuni sociale pe care e-a relevat în atîtea din povestirile și romanele sale

„ASTRA"
BRAŞOV

INVITARE

Avem onoarea a vă ruga, să binevoiţi a lua parte la FESTIVALUL ŢĂRĂNESC organizat de „ASTRA" Braşov, la 1 Iunie 1936, ora 9 seara, în sala teatrului „Astra", cu prilejul împlinirii a 75 ani de rodnică existenţă.

Cuvântul omagial va fi rostit de marele nostru scriitor

D-l LIVIU REBREANU

Citind apelul Comitetului Central, semnat de toate personalităţile vieţii spirituale a Ardealului, suntem încredinţaţi că ne înţelegeţi gândul şi ne veţi onora cu prezenţa Dvs. la sărbătorirea acestei rari aniversări.

Primiţi, vă rugăm, asigurarea deosebitei noastre stime.

Preşedinte, ss. **Dr. N. Căliman** — Secretar, ss. **Ion Colan**

vaporoase, şiragul de domniţe se legăna uşor, fredonînd un text simplu, cuvintele poporului însetat de o nădejde mare...

Tabloul mi se părea fermecător. Emoţia unei bucurii nesfîrşite îmi exalta inima. Priveam pierdut şi entuziasmul îmi sîngera sufletul. Apoi, deodată, nu m-am mai putut stăpîni şi am izbucnit în neştire:

— Trăiască românii!... Neamul românesc!... Trăiască!

Ca şi cînd strigătul ar fi fost pe toate buzele, sala întreagă s-a umplut deodată de ovaţii formidabile:

— Trăiască neamul românesc!... Trăiască ţara!... Românii!... Românii!...

Ovaţia însăşi, încetul cu încetul, s-a transformat într-un cor de mii de glasuri care cîntau într-un suprem entuziasm: «Deşteaptă-te, române, din somnul cel de moarte!...»

Pe cei cărora azi asemenea imagini li se par de un romantism cam ieftin, i-aş ruga să ţină seama că atunci Sibiul se afla sub stăpînirea imperiului austro-ungar şi că realitatea de azi era atunci un ideal a cărui înfăptuire se ascundea adînc în negura viitorului...

„Astra", prin congresele ei generale, izbutea să dea participanţilor, măcar pentru cîteva zile, iluzia României mari de mîine. Iată o izbîndă pe care nici o altă instituţie, nici din Vechiul regat, n-o poate revendica în afară de „Astra" noastră!

Dar în privinţa trecutului poate că toată lumea e de acord în a recunoaşte fără restricţii serviciile pe care „Astra" le-a făcut neamului românesc în Ardeal.

S-ar părea însă — cel puţin aşa se spune în broşura domnului Agârbiceanu — că, după realizarea unirii, unele glasuri ar fi exprimat îndoieli asupra utilităţii bătrînei instituţii şi ar fi criticat activitatea ei.

Eu nu cunosc criticile acestea, dar nu m-aş mira deloc dacă ar fi fost chiar mai numeroase. Nu pentru că „Astra" ar merita să fie acum criticată în activitatea ei, ci pentru că azi, adică de la Unire încoace, trăim într-o epocă de criticism acut care, dacă n-a reuşit să îndrepte cele rele, a izbutit, în schimb, să zdruncine încrederea în toate valorile româneşti şi să creeze o atmosferă atît de deprimantă, încît neamul nostru nu mai este în stare să se bucure deplin de înfăptuirea visului milenar.

Fenomenul, îmi dau seama, nu se petrece numai la noi, ci în toată lumea, şi este, într-un fel, rezultatul răsturnărilor uriaşe pe care le-a provocat în toate domeniile, materiale şi spirituale, războiul mondial. La noi însă criticismul a luat nişte aspecte specifice distrugătoare şi a fost promovat, încurajat, susţinut de politica noastră generală. Politica noastră, aşa cum s-a făcut şi cum se mai face încă, este, din nenorocire, un ferment de dureroasă învrăjbire naţională. În loc să fie creatoare de valori, politica a devenit ucigătoare de suflete şi de caractere. Tocmai în vremurile acestea cînd ar fi fost nevoie de unirea tuturor sforţărilor, a tuturor energiilor pentru o aşezare cît mai bună a ţării mărite, politica ne-a despărţit în nenumărate grupuri şi grupuleţe şi categorii care se duşmănesc de moarte. S-au uitat toate primejdiile şi suferinţele trecutului atît de apropiat. Trăim numai pentru micile interese momentane, de cele mai multe ori prea meschine.

În astfel de împrejurări cum să nu fie criticată și „Astra"? Chiar membrii ei nu mai au sufletul de odinioară. S-ar părea că nu mai avem trebuință de o instituție ideală, care să propage Unirea și iubirea, ci numai de organizații de luptă fratricidă. Multă lume crede că azi nu mai trebuie să facem nimica pentru sufletul românesc, că statul singur trebuie să poarte grijă de educația poporului. Ca și cînd statul n-am fi noi înșine!

Eu sunt convins și știu din experiență directă, de pe cînd am avut onoarea să conduc departamentul instituțiilor culturale românești, că „Astra" lucrează azi mult mai bine și mai serios decît odinioară, cu mijloace mai adecvate, cu o organizație mai solidă, cu o rîvnă mai tenace, cu un program de realizări mai modern. Sunt cîteva sute de oameni meritoși care-și jertfesc timpul și toate energiile pentru a păstra „Astra" ca un bastion al culturii românești și care au obținut, în toate domeniile de activitate, rezultate într-adevăr remarcabile. Chiar acest despărțămînt al Brașovului desfășoară, cum știe toată lumea, o muncă imensă, cu roade strălucite. În zece ani s-a făcut aici mai mult decît în cincizeci de ani în trecut... Și la fel se activează, dacă nu peste tot, cel puțin în alte cîteva despărțăminte.

Apoi, în fruntea „Astrei" avem azi, în profesorul Iuliu Moldovanu, poate cel mai destoinic și mai devotat președinte din cîți a avut venerabila noastră instituție. Cu o energie neobosită, cu o pricepere și putere de muncă incomparabile, președintele actual se străduiește să mențină intact prestigiul „Astrei" și să facă din ea un instrument de educație națională completă, demn de trecutul ei și potrivit timpurilor noi.

Dacă totuși cîrtitorii nu lipsesc este pentru că mulți, prea mulți, nu vor sau nu pot să-și dea seama că nu e suficient a fi realizat România tuturor românilor, ci tot atît de important e să menținem ceea ce s-a dobîndit cu suferinți și jertfa de multe veacuri. Primejdiile n-au dispărut odată cu împlinirea visului de Unire, mai ales cînd la cele vechi s-a adăugat cea mai amenințătoare: primejdia destrămării sufletului românesc.

A aduna iarăși într-un singur bloc omogen pe toți românii pe deasupra politicii curente, a partidelor, a grupurilor și a curentelor despărțitoare, a cultiva solidaritatea românească mai presus de toate, a întări sentimentul mîndriei românești — iată o sarcină grea, dar și glorioasă pentru „Astra" de azi și de mîine.

Ne trebuie un ideal pe care să-l slujim cu toții, indiferent de vicisitudinile vieții cotidiene, un ideal tot atît de strălucitor cum a fost Unirea tuturor românilor. Un popor fără ideal, un popor care nu rîvnește decît satisfacțiile stomacului, care se complace în bucuriile materiale ale vieții, e un popor mort. Popoarele, ca și oamenii, nu pot trăi numai pentru burtă. Cei sătui și îmbuibați sunt trîndavi și nu cred în nimic. Noi suntem un popor tînăr, plin de vigoare, înzestrat de Dumnezeu cu calități excepționale. Noi nu ne putem mulțumi să trăim de azi pe mîine. A păstra ce avem e prea puțin. Soarta ne-a așezat aici, într-o regiune primejdioasă, unde se întîlnește apusul cu răsăritul, la o mare încrucișare de neamuri și de drumuri. Menirea noastră este să înfăptuim aici marea civilizație românească, civilizația nouă a geniului românesc.

Dar ca să ne putem împlini menirea aceasta, trebuie să avem mai întîi o conștiință totalitară. Numai prin unirea tuturor energiilor se pot realiza opere mari. Un suflet nou, aspirații noi și o credință nouă în noi înșine, în destinul nostru, iată ce ne trebuie, ce trebuie să ne dea „Astra" de mîine.

Odinioară din Ardeal au pornit marii propovăduitori ai unității neamului românesc, vestitorii visului de Unire a tuturor românilor, apostolii idealului care s-a înfăptuit. [...]

„Astra" poate și trebuie să fie port-drapelul noului ideal. Ea singură poate strînge iarăși rîndurile românilor, mai ales în Ardeal. Ea poate să ne dăruiască lozinca miraculoasă care să electrizeze toate inimile și să le topească iarăși într-o singură năzuință, să refacă «unitatea în cuget și simțiri».

Sarcina aceasta, desigur copleșitoare, e demnă de trecutul „Astrei". Prin ea, „Astra", precum a binemeritat în trecut, va binemerita și în viitor de la neamul românesc recunoscător...

Liviu Rebreanu

TENTAȚIILE THALIEI

SPECTACOL ȘI LECTURĂ

Teatrul a atras întotdeauna pe scriitori. Atracția pe care o exercită scena asupra scriitorilor se întemeiază pe dorința unei mai mari apropieri de public și pe părerea că această apropiere se face mai strîns prin mijlocirea cuvîntului vorbit decît prin mijlocirea cuvîntului scris. Scriitorul e convins că vorbește mai direct cu spectatorul decît cu cititorul. Poate însă că nu este chiar așa dacă cercetăm mai atent lucrurile. Între autorul unei piese jucate și spectator se interpun regizorul și actorii. Între scriitor și cititor nu sînt decît șirurile de litere negre pe hîrtie. Gîndul scriitorului și gîndul cititorului se întîlnesc imediat, direct, adînc, odată cu lectura, mai înceată sau mai repede, după ritmul pe care i-l insuflă cititorul și care nu e interpretat de nimeni altul decît de cititorul însuși. Dramaturgul care își vede reprezentată piesa e mai departe de spectator decît de cititorul piesei. Nimic paradoxal în această afirmație. E constatarea unui fapt. Un fapt a cărui explicație firească este **că** *o piesă de teatru are două fizionomii, una cînd e jucată, cealaltă cînd e citită. Și deosebirea dintre aceste două fizionomii este, de cele mai multe ori, adîncă, și nu se referă numai la aspectul exterior al piesei, la expresia ei, ci se referă chiar la fondul ei, la ideea care i-a dat naștere, la semnificația ei.*

Dacă o reprezentație este prin definiție o interpretare, o lectură este și ea o interpretare. Cu o singură deosebire, și aici. Interpretarea unei piese este una, perpetuată cu ușoare nuanțe ori de cîte ori este reprezentată piesa. Interpretarea unei piese citite este alta mereu cu fiecare cititor și chiar cu fiecare recitire. Se va spune că și piesa jucată are în miile de spectatori care o văd, mii și mii de interpretări ale acestora. Ar fi o analogie greșită. Desigur că fiecare spectator are impresiile lui proprii. Dar are numai impresii. Spectacolul îi dă totul de-a gata. Pe cînd cititorul joacă singur piesa. Mai mult: el este delaolaltă regizor, actor și spectator. Nu are totul de-a gata ca spectatorul. Impresiile lui despre piesă sînt numai ale lui, provocate direct de piesă, de intenția autorului și de realizarea acestei intenții. Lectura, cu reveniri, cu reluări, cu pauze meditative e mult mai prielnică adîncirii și întipăririi în memorie cu ajutorul acelui «glas al gîndurilor» de care vorbește Eminescu, glas pe care spectatorul îl aude mai greu sau uneori nu-l aude defel, fiindcă între el și gîndul scriitorului răsună glasul și se agită jocul actorilor.

Iată, în această privință, și părerea unui dramaturg priceput, vorbind despre alt dramaturg ale cărui piese sînt la prima vedere făcute parcă să fie numai jucate, nu citite, părerea lui Émile Augier despre Eugène Labiche: « Nu citisem niciodată aceste piese [ale lui Labiche] care, jucate, îmi plăcuseră atît de mult; îmi închipuiam, ca atîția alții, că ele aveau nevoie de jocul abracadabrant al interpreților și chiar autorul lor mă sprijinea în această opinie cu felul său mai mult decît modest în care vorbea de opera lui. Și totuși, mă înșelam, ca și autorul, ca și toți cei care împărtășeau această idee. Teatrul lui Labiche

cîștigă sută la sută la lectură; latura burlescă intră în umbră și latura comică iese la iveală în plină lumină». (Citat de Jean Dutourd în prefața la Oeuvres complètes de Labiche, *tomul II, Paris 1967.)*

Fără îndoială că se poate ca o experiență de acest fel să dea un rezultat contrar și ca o piesă să piardă la lectură. Dar și aici cred că tot cititul este hotărîtor. Valoarea adevărată a unei piese apare cînd cititorul joacă piesa pe scena minții și a sensibilității lui fără nici un intermediar. De multe ori chiar, o piesă cîștigă numai dacă e ajutată de talentul actorilor, de iscusința regizorului, de ingeniozitatea scenografului. Miezul ei însă se poate cunoaște bine numai la lectură. Se uită prea des în judecarea unei opere dramatice că ea este înainte de orice o producție literară, că face parte dintr-un gen literar și că valoarea literară a unei piese nu coincide întotdeauna și în întregime cu valoarea ei scenică. Uneori galopul febril al acțiunii ne face să trecem repede, prea repede, peste frumusețea, sau peste hazul, sau peste adîncimea multor replici, pe care abia la lectură le înțelegem bine sau le descoperim pur și simplu. Întorși acasă de la reprezentația unei piese de Shakespeare, răsfoim textul și gustăm din nou și altfel *frumusețea* Visului unei nopți de vară *(și la Shakespeare lucrul este și mai frapant pentru că decorul, atmosfera, tonul adînc, chiar mișcările și mimica personajelor sînt toate indicate, exprimate, sugerate, chiar descrise de textul vorbit de personaje, indicațiile scenice fiind ca și inexistente). Pădurea fermecată a* Visului *trăiește în noi la lectură cu o putere neîntrecută. Și de cîte ori, de asemenea, după ce am văzut și am auzit* O noapte furtunoasă, *am luat din raft piesele lui Caragiale și, furați de dialogul irezistibil, de hazul de amănunt al fiecărei replici, am citit piesa pînă la capăt, jucîndu-ne-o singuri și rîzînd singuri, actori și spectatori totodată!*

Spectacolul dă satisfacții imediate, dar nu ne lasă timp să medităm prea mult asupra piesei pe care o prezintă. Și nici nu ne pune în legătură directă cu autorul. Lectura ne oferă posibilitatea de-a afla în chip direct ce-a vrut autorul și totodată dacă a realizat ce-a vrut și aceasta fără să fim influențați nici de personalitatea actorilor, nici de intertretarea regiei. Acestea pot fi (și sînt de-atîtea ori) în sine *demne de toată lauda, dar de pot atîtea ori se poate întîmpla ca interesul pe care ele îl trezesc să fie interesul* față de ele *și abia după aceea interesul față de piesa pe care o interpretează și de autorul ei.*

Istoria teatrului ca spectacol nu se confundă cu istoria teatrului ca gen literar. Și e bine să fie așa. Și tot din cauza asta e bine ca și critica dramatică să fie de două feluri: a piesei în sine și a spectacolului piesei, a textului jucat și a textului scris. Și dacă am compara aceste două feluri de critici am vedea cum de multe ori fiecare ajunge la judecăți de valoare deosebite. Cititorul care este și spectator ajunge și el, comparîndu-și impresiile de lectură cu cele de spectacol, la un rezultat asemănător. Și chiar (după părerea autorizată a unui dramaturg iscusit ca Augier, citată mai sus) citirea unei piese poate da uneori (dacă nu chiar de foarte multe ori) pe lîngă satisfacția de-a descoperi laturi interesante de adevăr omenesc și o bucurie de artă literară pe care spectacolul o dă într-o mai mică măsură, aceasta și din cauză că la alcătuirea spectacolului și la succesul lui contribuie și alte arte (regie, artă dramatică, scenografie) decît cea propriu-zis literară.

februarie 1975

Al. Philippide

arheologie în asfalt

TEATRUL DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE este ca asfaltul trotuarului: totul pare cunoscut și bătătorit și dintr-o dată te pomenești cu el spart, săpat și cu oameni ieșind din pămînt cu țevi în brațe. Ramificația subterană a conductelor, bogăția lor, abia acum iese la iveală. Iar cercetătorul nou poate fi reprezentat ca într-un film de desen animat cu picioarele în aer și cu capul vîrît într-un troian de zăpadă ori într-un hîrdău de replici. « Hîrdău » în sensul bun. Și, de asemenea, « replici », tot în sensul cel bun. Piesele care sînt scoase acum la lumină vin să-mi întărească o mai veche bănuială: că teatrul românesc este bogat, deși sărac. S-a acreditat ideea de către oamenii fără « Thalie » (cum ai spune: fără nici un Dumnezeu) că abia dacă un autor sau doi merită să fie luați în palmele aplauzelor, la noi — și ne-am văzut invadați de tot felul de traduceri ale unor dramaturgi dintre alte două, trei, patru războaie, străini. Or această prăbușire de cortine peste capul nostru trebuie stăvilită. Încurajăm dramaturgii noștri morți. Ce păcat că nici Jocul întunericului a lui Adrian Maniu și nici Huhurezul lui G. M. Vlădescu, ca atîtea altele, n-au văzut, la timpul lor, luminile rampei.

Avem de-a face cu două drame scrise cu talent, care dacă nu se ridică prea mult deasupra orizontului ar fi putut, intrînd în competiție, să creeze acel climat favorabil dezvoltării dramaturgiei românești și al dezvoltării dramaturgiei autorilor înșiși. Adrian Maniu vine în teatru din poezie, încă plin pe mîini de spuma comparațiilor, și-n urechi cu vuietul metaforelor răsturnate cu coșul. Jocul întunericului, « piesă în 3 acte », păstrează atmosfera simbolico-burlescă vehiculată în dramele « satanice » — și se citește cu interes pînă la capăt. Personajele sînt « scriitori » (Întîiul scriitor, Al doilea, Al treilea, Al patrulea, Al cincilea), Dionis, Doctorul, Gabriel, Muza și Baba. Lucrătorii cu pana sînt, după indicațiile autorului, « îngîmfat » (Întîiul), « vrea să fie socotit scriitor: are blană » (Al doilea), « declamator și gras » (Al treilea), « oficial, vanios» (Al patrulea). Se exagerează, desigur, sau, mai bine-zis... unde a văzut autorul astfel de scriitori? Dincolo de glumă, observăm șarja și, evident, schematismul. Adevăratul poet al acțiunii este Dionis. Acesta trăiește în scurtul timp al celor trei acte șocul unui amor « etern », devine milionar pentru două ceasuri și moare în mizerie, după ce își vînduse capul Doctorului. Doctorul e un fel de Faust, Gabriel cumulează funcția lui Mefisto și a Arhanghelului Gavril, Muza e o Margaretă, iar Poetul, chiar dacă nu e Goethe, reușește să creeze, în canavaua aceasta, o pîlpîire de viață. « Din viață cel mai frumos lucru e visul », se spune la un moment dat. Piesa e ca un vis, în care se infiltrează moartea. (« Vieții i se tot caută un înțeles, moartea îl are. »)

Oarecum mai adînc operează Huhurezul lui G. M. Vlădescu. Autorul își propune să intre « în laboratorul destinelor ». Eroina este o femeie, Suzana, « peste care s-a dărîmat destinul ». Reîntîlnindu-și, în momentul cînd viața sa personală intrase pe făgașul stereotip dar comod al unei « situații normale », prima sa dragoste, în persoana avocatului Titus Voinea, care-i mai este și cumnat, Suzana cade în păcat. Și dă naștere unui prunc viu, care declanșează drama: țipătul lui i se pare femeii cu conștiința grea că este cîntecul huhurezului. Și are halucinații auditive de care nici popa, cu tot tactul celor 80 de ani ai săi, n-o poate scăpa. Iată-ne în plină catastrofă psihologică și morală. Spre a scăpa de obsesie, Suzana încearcă să-și strîngă de gît copilul. În momentul acela pruncul rostește pentru prima dată « Mamă »... și miracolul se petrece. « O mamă nu e niciodată singură », spune autorul.

Amîndouă piesele au ceva din atmosfera înecăcioasă a unui anumit mod de a scrie teatru. O oarecare artificiozitate, scuzabilă în cazul de față, autorii realizîndu-se plenar în alte domenii. Senzația de nisip în ochi pe care ne-o dau dramele cu un accent de abisal provincial am avut-o mai ales citind Huhurezul. Aceste două piese, a căror descoperire ne întoarce cu gîndul la arheologia în aslfalt și la binefacerile spiritului scormonitor, își vor avea desigur soarta lor — și vor încăpea pe mîna specialiștilor.

Marin Sorescu

Adrian Maniu

JOCUL ÎNTUNERICULUI

ACTUL III

Mansarda

[Scena I]

DOI SERGENȚI ADUC PE POET

BABA: Ai fost arestat — spune, de ce ești păzit?
Doamne, ce a făcut?
UN SERGENT: L-am găsit
Băut — asta se poate întîmpla oricui.
CELALT: Era plină de sînge batista lui
Și nu știu dacă pieptul nu îi e găurit.
BABA: Au vrut să îl omoare!
SERGENTUL: Așa am bănuit.
Ne-am oprit întîi la o farmacie,
Spunea însă că aici trebuie să vie.
De noi nu mai e nevoie.
CELALT: Plecăm. Cu bine.
BABA: Domnul să vă ajute. Domnul cu tine.
Ce ai? Spune-i babei: Ce suferi, unde?
POETUL: Sunt prea fericit.
BABA: Nu te ascunde,
Spune-mi — deși pentru tine sunt străină —

ADDENDA

Publicarea unui text literar inedit impune filologului care își asumă această delicată răspundere cîteva obligații profesionale de principiu: 1 — menționarea fondului arhival în care se găsesc manuscrisele textului; 2 — expunerea opiniei despre caracterul finit sau nefinit al textului; 3 — descrierea minuțioasă a manuscrisului sau a manuscriselor cercetate; 4 — stabilirea filiației dintre manuscrise — id est *dintre versiuni — și stabilirea siglelor pentru fiecare versiune; 5 — datarea versiunilor; 6 — alegerea versiunii care urmează să fie publicată și expunerea argumentelor ce au stat la baza opțiunii; 7 — expunerea normelor de transcriere a textului și a variantelor, stabilite pe baza analizei «realității lingvistice»; 8 — menționarea semnelor convenționale folosite în descrierea textului; 9 — încadrarea prin analiză critică a textului în opera scriitorului și în istoria literaturii; 10 — reproducerea corectă a versiunii alese pentru publicare. Majoritatea acestor elementa e obligații filologice sînt eludate de Doina Modola-Prunea, editoarea piesei* Jocul întunericului, *de Adrian Maniu*[1]*, atît în prefață (pp. 18—19) și în*

[1] Adrian Maniu: *Lupii de aramă*. Ediție îngrijită și cuvînt înainte de Doina Modola-Prunea. Cluj-Napoca, Ed. „Dacia" (Colecția *Restituiri*), 1975.

Adrian Maniu în rol de tată.

Ce ai? Poate ți-e foame. Să tai o găină
Și să îți aduc un pahar cu vin?//

[F 2 r°] POETUL: Babo, puterile îmi revin
Și fără pomana ultimelor tale bogății.
Azi voi fi fericit, Babo, ai să ții
De-aci încolo o gospodărie mare.
Sunt bogat — sunt fericit și tare.
Am aur — mult, mult, nenumărat.

BABA: Și tu ai păcătuit? Aurul e blestemat,
Nu îl are nimeni fără o faptă rea.
Erai un sfînt — și viața ta era
Atîta de frumoasă — încît îmi făcea bine
Să te știu că trăiești. În mine
Scînteia o bucurie neînțeleasă,
Ca atunci cînd citești o carte cuvioasă.
Doamne, dar ce ai — de tot îngălbenești?

POETUL: Fericirea.

BABA: Fericirea din povești.

POETUL: Babo, chiar acum o aștept să vie.

UN COMISIONAR: Pentru aici e comanda de la florărie?

BABA: Sigur că nu.

POETUL: Florile sunt plătite!//

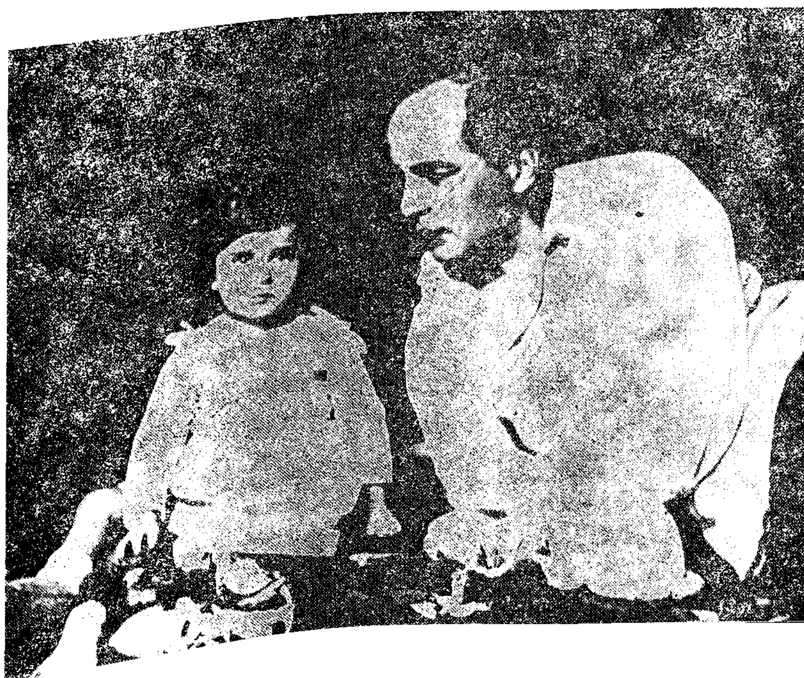
[F 3 r°] BABA: Atunci, lasă-le.

POETUL: Doctoru[l] le trimite.
Ca să fie odaia mai de sărbătoare,
Vreau pe podele floare lîngă floare,
Să calce voios pasul fericirii.

BABA: Să strivească trandafirii?

POETUL: Fericirea! Viața care în iubire capătă un țel!
Îmi e cald.

BABA: E prea frig — gerul e de oțel
Și răvășește fluturi albi afară.
Tușești. — Mai bea din doctoria amară
Din care spuneau la spital că te faci sănătos.

Nota asupra ediției *(p. 27), cît și în reproducerea textului (pp. 181—229). Cu un alt prilej mă voi ocupa îndeaproape de cartea publicată de domnia-sa. Deocamdată, în puținul spațiu acordat, îmi limitez critica la suplinirea unei carențe de principiu a ediției pseudo-îngrijite de Doina Modola-Prunea: descrierea principalelor manuscrise pe baza cărora poate fi stabilit, sau mai bine-zis reconstituit și transcris textul în proză, nedefinitivat de autor, al piesei* Jocul întunericului, *manuscrise aflate în arhiva doamnei Florentina Maniu*[2]:

M — conține Actul I și un fragment din Actul al II-lea. Actul I este un manuscris olograf de 24 file (15,3 × 23 cm), numerotate, în colțul din dreapta, sus, de la 1 la 24, scrise, cu excepția filei 15, pe o

---

[2] Siglele îmi aparțin.

Vîntul, venind furișat [pe] subt ușe, vijelios,
Îți risipește scrisu[l]. Bea!

POETUL: Mulțumesc, mătușe!
Fă acuma foc cum crezi, cum știi.
Nu vreau la venirea Feliciii
Aburul alb să înghețe odaia.

BABA: Îndată o să se stingă văpaia.//

[F 4 r°] POETUL: Vreau un foc mare ca al inimei,
La el să se încălzească mîinile Feliciei
Cînd o veni plină de fluturii zăpezii.

BABA: Cine e ea?

POETUL: O floare a livezii.
Ea, Felicia; azi trăiesc povestea Fericirei.

BABA: Am aprins focul. Din turla mănăstirei
Au început clopotele să plîngă
Călugării negri să-i strîngă.
Povestea spune că un pus[t]nic dintre cei
Pe care îi scîrbise lumea cu mișei,
Se îngenunchiase spre rugăciune
Într-o pădure — cînd, minune,
Deasupra un[ui] copac de primăvară albit
O pasăre măiastră a fîlfîit.
Pasă-mi-te pasărea era Fericirea
Și sfîntul, care căuta iubirea,
S-a luat după cîntecul ei.
Pe subt întunecatele alei.//

[F 5 r°] Și a mers din rătăciri în rătăciri
Trecînd drumuri spinoase prin trandafiri
Și mări albastre...

POETUL: — ca un nu-mă-uita.
Spune, Babo!

BABA: Și pasărea se tot îndepărta.
Din ramură în ramură, din zare în zare,
Cîntecul ei răsuna. — Călugărul, în pierzare,
Cu umblet rănit, dar fără să odihnească,
Nu înceta zborul să îl urmărească.

---

singură față, cu cerneală neagră, pe hîrtie albă veștejită, corectate, cu cerneală și cu creion negru, de mîna lui Adrian Maniu. Fragmentul din Actul al II-lea este un manuscris autograf Adrian Maniu, de 17 file (15,3×23 cm), numerotate, în colțul din dreapta, sus, de la 1 la 17, scrise, cu excepția filei 14, pe o singură față, cu cerneală neagră, corectate, cu cerneală neagră și cu creion negru, de mîna autorului.

T — conține, în redactări diferite ca aspect grafic, datind, probabil, din momente diferite, Actul I, Actul al II-lea și Actul al III-lea. Actul I este un manuscris autograf Adrian Maniu de 48 file (15,3×23 cm), numerotate, în colțul din dreapta, sus, cu două repetări (f. 28 și 32) de la 1 la 46, scrise, cu excepția filelor 28 bis, 37, 38, 40 și 45 — pe o singură față, cu cerneală neagră, pe hîrtie albă veștejită, corectate, cu cerneală neagră și cu creion chimic, de mîna lui Adrian Maniu. Din compararea acestui manuscris cu Actul I din manuscrisul M rezultă că Actul I din manuscrisul T este o variantă genetică imediat anterioară celei din manuscrisul M. Actul II este un manuscris autograf Adrian Maniu, de 22 file (15,3×23 cm.), numerotate, în colțul din dreapta, sus, de la 1 la 22, scrise — cu excepția filelor 14 și 18 — pe o singură față, cu cerneală neagră, pe hîrtie albă veștejită, corectate, cu cerneală neagră și cu creion negru, de mîna lui Adrian Maniu. Din compararea fragmentului din Actul al II-lea, manuscrisul M, cu fragmentul similar din Actul al II-lea, manuscrisul T, reiese că Actul al II-lea din manuscrisul T este o variantă genetică anterioară celei din manuscrisul M și că între cele două variante a existat probabil

POETUL: Și, la sfîrșit [?]
BABA: Călugărul s-a oprit.
POETUL: Atunci visul, visul s-a împlinit.
Singură pasărea s-a așezat pe fruntea lui.
Spune, așa e? De ce nu vrei să spui?
BABA: Am uitat.
POETUL: Și la mine vine.
BABA: Ți-e mai rău,
Copil rătăcit.
[F 6 r°] POETUL: Ce nătărău!//
Bietul sfînt, care alerga în loc să aștepte.
Măicuță, suie cineva pe trepte.
BABA: Nu e nimeni — numai vîntul suie, ca un cîntec.
Gemi cînd geme. — Vrei un descîntec?
Am să azvîrl oțet pe cărbuni.
POETUL: Eu nu mai cred nici în minciuni.
BABA: Tu nu crezi nici măcar în Dumnezeu
Și totuși ești om bun.
POETUL: Bun, sau rău,
Omul nu pentru răsplată, pe pămînt sau rai,
Nici de frica iadului, nu trebuie să-și facă trai,
Ci așa cum simte și cum crede că poate
Înspre mai bine să meargă.
BABA: Socoate
Cum crezi — dar totuși mult ai suferit.
POETUL: Acum vine fericirea — sunt bun de spovedit.
Îmi ești străină — și, miloasă,
Mi-ai dat adăpost în podul ăsta care e casă.
BABA: Taci, nu mai vorbi — vorbele te obosesc.//
[F 7 r°] Scuipi iar sînge.
POETUL: Babo, sunt flori roșii ce din piept cresc.
BABA: Taci, ești galben ca soarele. — Afurisită boală.
Culcă[-ți] fruntea, să ți-o țiu în poală,
Să-ți caut gîndurile.
POETUL: Lasă-le, au fost rele
Gîndurile.

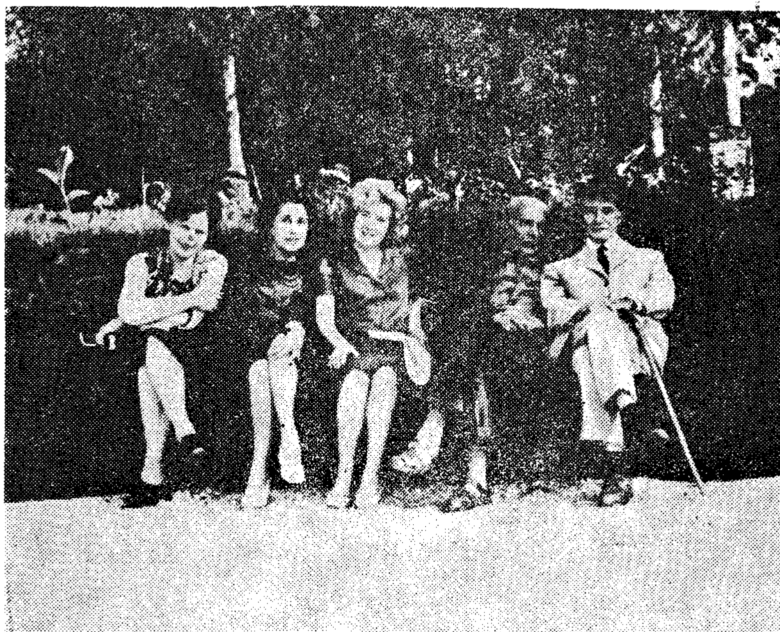
o variantă intermediară. Actul al III-lea este un manuscris autograf Adrian Maniu, de 21 file (15,3×23 cm), numerotate, în colțul din dreapta, sus, de la 1 la 21, scrise — cu excepția filelor 4, 9, 12, 13, 14, 15 și 18 — pe o singură față, cu cerneală neagră, pe hîrtie albă veștejită, corectate, cu cerneală neagră, de mîna lui Adrian Maniu.

Două particularități ale manuscrisului Actului al III-lea: 1 — majoritatea modificărilor de pe versoul filelor nu sînt făcute direct, ci pe fîșii de hîrtie lipite, ce par a fi fost decupate dintr-o variantă anterioară; 2 — pe versoul filelor 12, 13, 14 și 18 sînt lipite foarte multe fîșii de hîrtie decupate probabil dintr-un « caiet de creație » anterior, care conțin idei, sugestii de replici sau chiar replici, despărțite prin asteriscuri, fără trimitere de intercalare în textul piesei, idei, sugestii și replici pe care autorul avea probabil intenția de a le potrivi în structura unei viitoare variante genetice. Ignorînd existența normelor elementare de restabilire critică a textelor și copiind cu nepăsare — am recoltat din analiza comparativă a textului editat cu manuscrisele peste 700 de erori-probe în numai 48 de pagini tipărite! — Doina Modola-Prunea amestecă în ediția domnieisale, după o rețetă sui-generis, folosită și la amestecarea variantelor genetice din manuscrisele M și T, aceste « note de lucru », « colaborînd » astfel, am spune ilicit de vreme ce nu respectă normele de editare elementare, cu intențiile necunoscute ale lui Adrian Maniu. Iată numai două exemple, din numeroasele pe care le-am putea da, de asemenea « colaborare »: la p. 224 din ediție, Doina Modola-Prunea intercalează următorul text, care se citește pe f. 12 v° din ms T: « Podul ăsta e casa. Aici o

BABA: S-a stins focul, să găsesc surcele
POETUL: Focul — o singură privire îl aprinde,
O inimă încălzește cînd nu te vinde.
Foc albastru ca o floare — foc frumos
Ca o viață.
BABA: Și fi[i]ndcă nu am lemn gros
Am să pui hîrtiile — ca într-o casă de bogat.
S-a aprins.
POETUL: Versurile mele?
BABA: De subt pat
Am luat teancurile vechi de hîrtii,
Cele la care ziceai că nu ții. //
[F 8 r°] POETUL *(uitînd focul)*: Cele scrise unei fete ce nu m-a iubit,
Cele scrise lumei care m-a disprețuit,
Pagini de revoltă — stropi de sînge.
Uite, din ce-am suferit — focul plînge.
Strofe în care cîntam imnul altei omeniri,
Teancuri de amărăciune, de gîndiri,
Tot ce-am fost ca gînd — se preface scrum
Și rămîi omul nou care așteaptă fericirea.
BABA: Fum
Face vatra asta stricată — nu mai ține
Dogoreala.
POETUL: Imagini prefăcute în rubine,
Suferinți negre — prefăcute în lumine.
BABA: Focul tot nu încălzește.
POETUL: O să vină. — Pune toată viața,
Arză tot trecutul.
BABA: Pe geam se întinde ghiața.
POETUL: Vreau odaia asta săracă să fie
Împodobită de viață și bucurie
În cinstea așteptatei.//
[F 9 r°] BABA: Stai nemișcat.
Să gonesc pisica, să o las pe pat?
Toarce ca o babă.

---

aud pe bătrîna cum sforăie și pisica cum tușește »; la p. 224 din ediție, Doina Modola-Prunea combină cîteva replici de pe f. 13 v° și 14 r°, obținînd următorul text hibrid (pe care îl adnotăm între paranteze unghiulare): GABRIEL: Aventura ta cu Muza a intrat în capitolul final. Fata a luat într-adevăr drumul cel bun. Ieri cînd ardea' palatul tău — ea privea cerul înroșit de la fereastra casei Doctorului. Era numai în cămașă. *DIONIS:* Minți! *GABRIEL:* Dacă nu mă crezi vino acum cu mine. Ș ea insistă să te vadă E o petrecere nemaipomenită. Au început cu magie și sfîrșesc cu orgie. < *Acest text, decupat dintr-o altă variantă a piesei, este lipit pe jumătate inferioară a f. 13 v°. Textul care urmează, decupat de asemenea dintr-o altă variantă, este lipit pe jumătatea superioară a f. 13 v°:* > Goală, fata sparge

POETUL: Ochii ei...
BABA: Toate pisicile au ochii de femei.
Au însă și ghiare și pureci. Am spus o prostie...
Ia, o babă bătrînă ce vrei să știe!
POETUL: Pune în foc și tot ce-am scris în urmă
BABA: Nu te superi [?]
POETUL: Nu, răul se curmă
Sufletul meu și el se pregătește.
A risipit averea — gîndul îl nimicește
Și se înfățișează curat și înalt iubirii.
BABA: Au început să veștejească de căldură trandafirii,
Iar mîinile tale sunt tot reci, ca o porumbiță moartă,
Reci ca florile albe ce geamurile poartă.
Sunt reci.
POETUL: Mai reci erau privirile
Cu care lumea îmi sfărâma amăgirile.//
[F 10 r°] BABA: Ce sărăcie — Doamne — ce sărăcie [!]
Ai vrut să fii poet — să n-ai meserie,
Cînd puteai fi dulgher sau negustor
Să fi iubit.
POETUL: Sunt iubitor.
Am fost stăpîn — nici nu știi a mele suferinți,
Nici n-ai cunoscut năzuin[d] ce simți.
Puterea frunții [mele vîndute]
A oprit răsturnarea unor furtuni tăcute.
BABA: Știu că nici mama, nici tata nu te-au iubit.
Nu poți cîștiga. Și pîinea s-a isprăvit.
Ultimii bani din basma i-am dat.
Întotdeauna ai să fii așa?
POETUL: Babo, ieri am fost bogat!
BABA: În cuvinte frumoase — dar cuvintele nu sunt argint,
Cuvintele te-au mințit.
POETUL: Babo, nu te mint.
Am cîștigat azi-noapte cele mai mari bogății.
BABA: E mai bine sărac și cinstit să te ții,//

---

pahare — și flutură ca o flacără părul ei risipit. E atît de frumos acolo. Și mi-au poruncit să joc un rol ca la romani, să cînt. Viața e scurtă. Străbunii erau înțelepți. Ei aveau însă numai un schelet la banchete, pe cînd eu sînt în carne și oase. < *Textul următor se citește pe f. 14 r° :* > Azi s-a dat Doctorului cu trup și suflet, am fost și eu de față. Îi mușca sînii ca un șarpe uriaș și ea rîdea, și curgea șampania roză ca sîngele spumos. Și muzică. Doctorul are toate îndrăznelile. La miezul nopții sîntem din nou chemați, toți prietenii în salonul roșu, o să fie o magie medievală. Muza, „Domnișoara", va fi întinsă pe o tavă uriașă de argint, ca un vînat de preț, goală. Au să arză lumînări perfumate în jurul ei — și eu o să joc dansul pentru botezul în viața nouă. Vino, privind jocul o să uiți ce ai pierdut ieri. » *Dar unul din momentele culminante ale procedeelor sale antifilologice Doina Modola-Prunea îl realizează în subsolul aceleiași pagini (225), unde mărturisește (risum teneatis!) că replica lui GABRIEL, alcătuită, după cum am văzut, de d-sa, « aparține unei variante anterioare », pe care ar fi notat-o (probabil că în jurnalul personal, de vreme ce notația nu figurează în ediție), cu sigla A (« notată de noi varianta A »). În ce ne privește, am fi preferat ca în locul unor asemenea « contribuții creatoare » și mărturisiri mistificatoare, să citim textul corect transcris și corect adnotat al uneia din variante.*

Alături de manuscrisele M și T, în « dosarul » Jocul întunericului *se mai găsesc alte 15 « piese », însumînd cca. 100 file, care cuprind schițe în proză pentru Actul I și Actul al II-lea, titlurile scenelor din cele trei acte, replici disparate, desene în peniță,*

Adrian Maniu cu Tudor Mușatescu în mijlocul familiei, la Mogoșoaia.

[F 11 r°]

Să scrii pentru cînd or fi oamenii buni. Să fii sănătos
Pînă atunci. Șt, pisică, nu prinzi șoareci; pe jos
A trecut unu, prostu, care căuta pîine,
Parc-ar fi zilnic cea de toate zilele.

POETUL: Mîine
Am să îți aduc o franzelă albă ca o fată.
Lasă, babo!

BABA: Cum mîncam noi altădată.
Mi-ar aduce aminte de copilul ce m-a lăsat.
E în cer acum. Și pîinea ar avea gust sărat.
Nu am vrut să vorbesc — numai fi[i]ndcă tăcerea dă frică.
E atît de grozavă — n-o simți?

POETUL: Adică,
Cel mai înalt glas tot tăcere este.
Întuneric.

BABA: Nu mai avem lumină.

---

note diverse despre numele și psihologia personajelor, despre termenii folosiți la bacara și ruletă, precum și numeroase încercări de a transpune în versuri replici ale personajelor și fragmente din Actul I și din Actul al III-lea. Din toate aceste « piese » care nu constituie un « dosar de creație » coerent, reproduc în paginile următoare, varianta în versuri a Actului al III-lea. Este un manuscris autograf, de 19 file (16 × 20,5 cm), format caiet, liniatură tip « dictando », numerotate în colțul din dreapta, sus, de la 1 la 19, scrise — cu excepția filelor 14 și 18 — numai pe o singură față, cu cerneală neagră, conținînd numeroase modificări autografe, cu cerneală neagră, cu cerneală albastră și cu creion negru. Transcrierea respectă normele filologice curente, cu doar cîteva abateri pe care mi le-am permis pentru a nu încărca paginile revistei cu semne convenționale și mențiuni ce ar fi îngreuiat lectura. Astfel, am corectat tacit sau prin paranteze drepte ([ ]) scăpările din vedere, greșelile comise din fuga condeiului și erorile de grafie, foarte numeroase în manuscris, dar am menținut toate particularitățile fonetice; din cauza lipsei de spațiu, am fost nevoit să renunț la reproducerea variantelor stilistice și lingvistice din manuscris.

Textul reprodus dovedește că poetul *Adrian Maniu, dominînd viziunea* dramaturgului, *nu rezista tentației de a transforma în vers replicile personajelor sale, ele însele proiecții ale unui univers eminamente liric. Iată doar un exemplu din multele posibile care demonstrează chiar în fragmentul de față că starea firească a lu[i] Adrian Maniu era poezia: «[...] Voi trăi vis[ul] / Voi fi fericitul — voi fi cel ce lutul/ Și l-a plăm[ădi]t cu suferință în tot trecutul/ Pentru ca acum, [în] așteptare,/ Să mă îndrepți spre iubire. »*

G. PIENESCU

Adrian Maniu cu soția în Cișmigiu.

POETUL: În poveste
Așa-i că pus[t]nicul, căutînd zadarnic, moare?
BABA: Așteaptă zorile.
POETUL: Babo, știu că mai ai o lumînare,//
[F 12 r°] Știu că tot pentru mine ai s-o dai
Cînd nu voi mai avea nevoie.
BABA: Vai, copile, vai,
Nu vorbi de cea care nu trebuie să vină!
POETUL: Babo, eu aud pași în grădină.
În odaia în care și ziua e ca o noapte
Zadarnic aș căuta cu țipete sau șoapte
Să îți lămuresc înțelesul așteptării mele.
Am dat tot ce-am avut — am dat tot ce pot fi
Pentru clipa ce acum voi trăi.
Ea se apropie — acum poate se teme,
Își zice că mai pot aștepta — că e vreme,
Și totuși în brațele mele deschise
Se va pogorî. — Voi trăi vise,
Voi fi fericitul — voi fi cel ce lutul
Și l-a plămădit cu suferință în tot trecutul
Pentru ca acum, în așteptare,
Să mă îndrept înspre iubire.
BABA: Doamne, moare?//
[F 13 r°] POETUL: Babo, eu simt pașii cum înaintează,
Aud bătăile.
BABA: Bate inima ta care visează.
POETUL: Auzi?
BABA: Un călător, o fi căutînd altă casă.
Aici nu vine nimeni.
POETUL: Vine cea frumoasă.
O să îmi zică: « Am vrut să te încerc, acum, iată
Tinerețea și frumusețea mea toată;
Bea din ele ca dintr-o apă vie »,
Și sărutările ei au să mă învie.
BABA: Aiurezi, și totuși fruntea ți-e rece.
Plîngi.
POETUL: Poate nu m-a găsit și mai departe trece,
Dar trebuie să mă găsească, trebuie să vie,
Înțelegi?
BABA: Vîntul sau un cîine urlă a pustie
Și focul s-a răcit. — Stai coperit — e bine.
POETUL: A plecat.
BABA: N-a fost nimeni.
POETUL: Vezi, revine.//
[F 14 r°] BABA: Nu deschid. — Ce vrei [?] — Cine e afară [?]
GLAS: Eu.
BABA: Cine ești? Glasul ți-l aud întîia oară.
POETUL: Deschide.
GLAS: Deschide.
POETUL: Deschide, c-o știu.
BABA: Îndată. Ce vifor afară! Stai, viu.

Scena [a] II-a

BABA: Ah[!] Ucigă-l toaca[!] — O arătare cu o coasă
Stă la ușe.
SAMOIL: Fericirea.
POETUL: Moartea intră în casă?
Eu mă simt atît de slăbit că nu pot să mă scol.
SAMOIL: Era întuneric. — Azi joc un rol,
Joc un rol tragic în plină veselie.
N-aveți teamă. Las o clipă coasa mea
Și giulgiul cel negru.
BABA: E Moartea, chiar ea.
SAMOIL: Nu cu tine vorbesc.
POETUL: Te-am recunoscut.//
[F 15 r°] SAMOIL: După glas — fi[i]ndcă nu l-am prefăcut,
Și totuși, în drum am speriat bătrîne și copii.
POETUL: Spune-mi, ce cauți și de unde vii?
SAMOIL: Peste tot și nicăieri, cum știi, e drumul meu.
Merg la o serbare — nu e greu
Să îți explic acum înfățișarea.
POETUL: Așa sau altfel, Babo, e timpul să aprinzi lumînarea.
SAMOIL: Să nu rîzi de mine — să nu-mi zici nebun,
Jos așteaptă cupeul cu cai negri.
POETUL: Ce vrei?
SAMOIL: Spun
În treacăt o veste.
POETUL: Am înțeles.
SAMOIL: Neauzită.
BABA: Doamne, iartă o viață urgisită.
Doamne, ai milă.
POETUL: Ascult.
SAMOIL: Îndată.
Vestea ce port e atît de neașteptată.
POETUL: În arătarea ta porți o singură veste.//
[F 16 r°] Viața mea își încheie sfîrșitul de poveste.
SAMOIL: Doctorul Negru.
BABA: Diavolul!
SAMOIL: Doctorul, îl știi,
În noaptea asta mușcă pieptii Felicii.
S-a isprăvit întreaga aventură.
Ții minte cînd făceai atîta gură
Și spuneai că ea va lua drumul cel bun,
L-a luat acum.
BABA: La ce bun
Să îl chinuiești?
POETUL: Vorbește.
SAMOI[L]: Ei petrec,
În chefuri împreună se întrec.
Doctorul cunoaște toate vițiile — și ea
Rîde și spune că pe toate le va predica.
POET[UL]: Sărmane flori — pe podele risipite
N-aveți parte de piciorul ei să fiți strivite
Așa cum îmi e inima călcată.//

[F 17 r°] SAMOIL: N-aveți foc.
POETUL: Focul din niciodată.
SAMOIL: Deși grăbit, căci atîția mă doresc,
A trebuit o clipă să mă opresc
Și am să ridic această mască
Cu care prostesc pe cei gură-cască.
Pentru plecare te pregătește,
Vino la serbarea ce acum se încețește.
Doctorul, cu iubita pe genunchi, te așteaptă.
Vino — te voi consola de tot ce ai pierdut ieri.
POETUL: Nu ești Samoil!
SAMOIL: Te deșteaptă.
Nici nu știi petrecerea cît e de mare.
Goală, fata sparge pahare
Și cîntă risipindu-și părul despletit.
E lumină și frumos acolo. Mi-au poruncit
Să joc rolul Morții — un rol
Care la vechii romani era Simbol.
Ții bine minte că, după cum scriu pergamente,//
[F 18 r°] Anticii, pentru a prețui a fericirii momente,
Aveau în mijlocul petrecerii un schelet care
Să le amintească[:] fericirea e trecătoare.
Vino — tot ce-a fost în casa de noroc
Nu e nimic pe lîngă noul joc.
Voluptățile curg subt trilul viorii.
Eu încețesc veselia.
BABA: Îl înghiață fiorii.
POETUL: Babo, ai să găsești o sticluță.
E în buzunarul hainii, măicuță;
Toarnă cîteva picături în apă
Și dă-mi să beau. Doctoria asta scapă
Pe oricine de orișice durere.
SAMOIL: O fi otravă — uite-te bine!
BABA: O cere!
SAMOIL: Să nu greșiți să-i facă rău!
[F 19 r°] POETUL: Să-mi sting tot focul// din piept.
BABA: Miroase ca smirna și busuiocul.
POETUL: De ce ar fi fost fericirea a ei sau a mea?
SAMOIL: Numele adorat al Muzei era Felicia,
De ea vorbești. — Ha, Doctorul, rîzînd,
Mă întreba dacă nu ai de gînd
Să îi dai mai repede capul. — Am să-i spun
Că nu vii la chef — că ești tot nebun.
Eu plec, taci.
BABA: Ai stat prea mult.
SAMOIL: Babă slută,
Vii la chef cu noi? — Ce stai și tu tăcută?
BABA: Spurcăciune!
SAMOIL: Hop pe mătură și hai pe sus!
Eu mi-am luat coasa și m-am dus.
BABA: Mai bine înfigea coasa în mine.

G. M. Vlădescu

O DRAMĂ A UNIVERSULUI PROVINCIAL

O moarte prematură a întrerupt activitatea scriitoricească a lui G. M. Vlădescu, într-un moment de oarecari confuzii estetice în peisajul literar românesc al anilor imediat de după cel de-al doilea război mondial, cînd o critică excesiv sociologizantă rejudeca operele clasicilor, ca şi pe cele ale contemporanilor, după criterii luate adesea din afara sferei artisticului. G. M. Vlădescu, bolnav, se sfîrşeşte din viaţă la 29 martie 1952, în comuna Dumitreşti, Rîmnicu Sărat (asupra acestei date au existat unele incertitudini). Cu puţin timp înainte, căutînd el însuşi să-şi «revadă» viaţa şi activitatea de pînă atunci, totul dintr-o lumină nouă, realistă şi demnă, se angajase la o operă autobiografică — *Romanul unei vieţi — viaţa unui roman* — ce trebuia să se extindă pe ample spaţii epice, în genul «biografiilor» lui Maxim Gorki sau Jack London. Cartea însă rămîne neterminată, alături de alte cîteva manuscrise de o deosebită importanţă pentru definirea sau, mai exact, pentru împlinirea imaginii de ansamblu a operei scriitorului. Între acestea găsim volumul al doilea al romanului *Gol*, publicat înainte de război (vol. I — *Început de viaţă*, vol. II — *Viaţă pur şi simplu*), un roman inedit: *Şopîrla oarbă*, o dramatizare după romanul *Menuetul* şi o piesă originală, *Huhurezul*, pe care o dăm publicităţii azi.

*

Teatrul a constituit pentru G. M. Vlădescu o continuă atracţie, încă din anii copilăriei, cînd frecventa cu mare admiraţie spectacolele în care evolua Aristizza Romanescu şi despre care găsim însemnări preţioase în paginile biografice amintite. Totuşi, special pentru teatru n-a scris decît tîrziu şi atunci cu oarecare reţinere. Prima tentativă a fost dramatizarea romanului *Menuetul* (versiunea scenică poartă un alt titlu, *Simfonia spaniolă*) şi care pe la sfîrşitul anului 1938 a fost încredinţată Teatrului Naţional din Bucureşti unde, însă, n-a fost reprezentată niciodată. (Dintr-o scrisoare semnată de o oarecare Nuşa Chichifoi şi datată Botoşani, 23/XI. 1938 — scrisoare aflată în arhiva familiei prozatorului — reiese că au mai fost efectuate încercări de dramatizare a *Menuetului* şi de către alte persoane, între care însăşi semnatara epistolei, dar se pare că nici una din acestea nu au putut fi reprezentate scenic vreodată. Autoarea este încunoştinţată că versiunea lui G. M. Vlădescu n-a fost acceptată de Consiliul artistic al Teatrului Naţional şi în cosecinţă se hotărăşte să trimită aceluiaşi teatru, spre lectură, varianta sa.)

Neşansa de a nu-i fi fost acceptată dramatizarea *Menuetului* nu îl demoralizează totuşi pe G. M. Vlădescu. Avem dovada unor alte încercări de dramatizare a scrierilor sale (romanul *Republica disperaţilor* bunăoară), care însă rămîn şi ele fără finalizare scenică.

Aproximativ din aceeaşi perioadă, premergătoare războiului, datează şi piesa *Huhurezul*, pe care o revede şi o definitivează în anii şederii sale la Dumitreşti, rămînînd de fapt singura sa operă dramatică originală de o certă valoare.

*

Dramele umane consumate mocnit, interior, într-un anonimat apăsător, într-o atmosferă lenevoasă şi devitalizată, proprie tîrgurilor

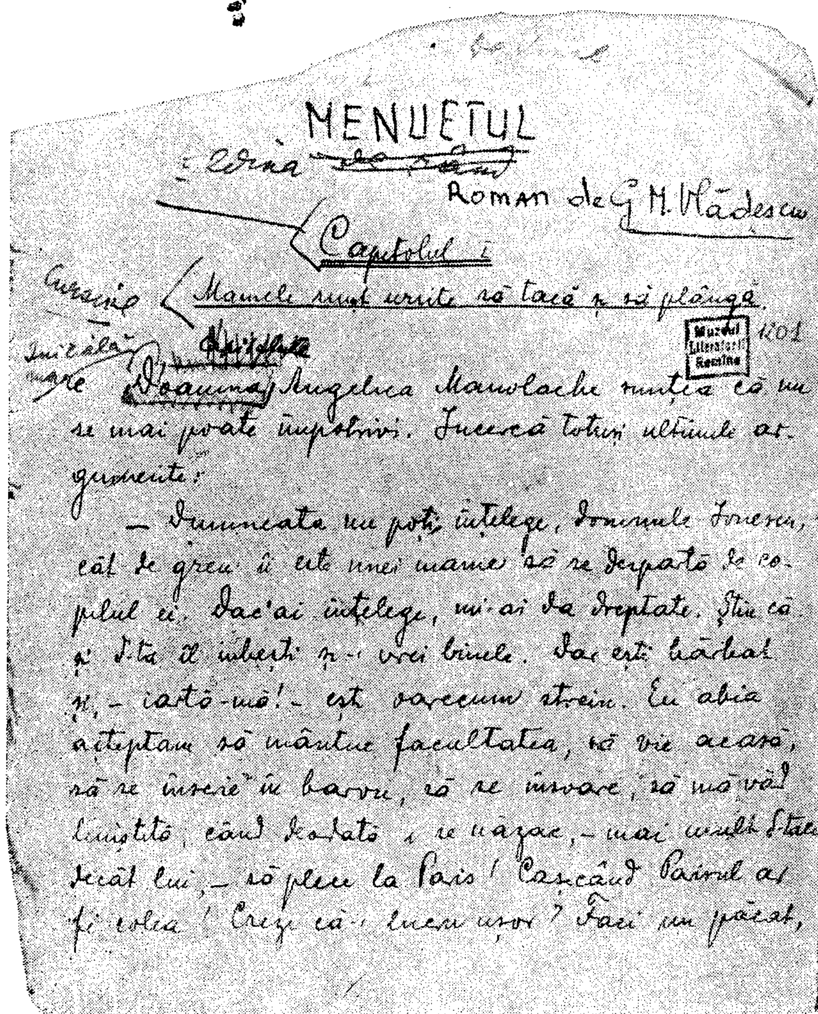
noastre provinciale de la începutul acestui secol, amorfe și incolore, îmbolnăvite de un anacronism social evident, și-au găsit în opera lui G. M. Vlădescu reflectarea consecventă, ca într-o oglindă fidelă, ce ambiționează să cuprindă cît mai mult și cît mai profund dintr-un spațiu înconjurător în care orice mișcare neconformistă, orice tentativă de rupere a convențiilor anchilozate în propria lor prejudecată, poate stîrni efectul dezastruos și fatal al unui sfîrșit lamentabil.

Suzana, eroina piesei *Huhurezul*, trăiește și ea o asemenea dramă, căutînd însă soluția unei posibile ieșiri, dincolo de tentația halucinantă a sinuciderii ca gest al revoltei și protestului său disperat. Trădată în dragoste, se căsătorește cu procurorul Petre Grindină, retrăgîndu-se într-un oraș provincial, unde duce o viață anodină, lipsită de orice spectaculozitate și perspectivă. Dar, existența ei ia o nouă turnură în clipa cînd află că sora sa, Viorica, se căsătorește cu avocatul Titus Voinea, omul pe care ea îl iubise cu adevărat. Reînvierea amintirii trecutului o tulbură și chemările surde ale primei iubiri capătă ecou — Titus Voinea reapare în viața ei; pentru un moment cei doi se abandonează, pătimași, dragostei, ca odinioară, și rodul acestei revederi nu întîrzie să se arate — Suzana aduce pe lume un copil. Odată cu această naștere se declanșează adevărata criză morală a Suzanei. Ea își dă seama că și-a înșelat soțul înșelîndu-se pe sine și că ultimul liman luminos al existenței sale, cinstea, a fost întinat.

Ieșirea din această mlaștină a rușinii, Suzana o caută pretutindeni. Îndemnurile preotului de a-și îndrepta gîndul spre Dumnezeu, resemnîndu-se, nu o pot satisface (*« n-am venit la d[umnea]ta să-mi citești psalmi! Lasă Evanghelia, lasă sfaturile duhovnicești... Eu vin la du[mnea]ta sfîșiată, înebunită de tot ce este mai groaznic, de tot ce e mai înfiorător și mai sinistru... Ceea ce-mi rupe sufletul nu are nici o legătură cu cărțile sfinte! Îmi trebuie o vorbă care poate nu există în nici un dicționar și-n nici o limbă! Cuprinzătoare, izbăvitoare! »*). Și nici ideea morții, care o abordează prin strigătul lugubru al huhurezului pe care-l aude țipînd în fiecare noapte, nu poate fi soluția adevărată. Nu prin moarte, ci prin viață trebuie cu adevărat să se salveze. Ea trebuie să se dedice creșterii și formării copilului, avînd astfel revelația posibilității propriei realizări umane.

Piesa lui G. M. Vlădescu se caracterizează, ca dealtfel toate scrierile sale, printr-un cald și profund umanism. În literatura « universului provincial » el aduce o notă în plus de inocență, de puritate și de sentimentalism, dincolo de melodramă, într-o partitură dramatică prin excelență. Piesa *Huhurezul* nu face nici ea excepție, mergînd pe aceeași linie a dezbaterilor etice pe care le-am întîlnit în *Menuetul*, în *Moartea fratelui meu*, în *Gol* sau în majoritatea schițelor și povestirilor sale. Cu această pagină inedită, profilul operei lui G. M. Vlădescu — credem — se împlinește în liniile sale caracteristice.

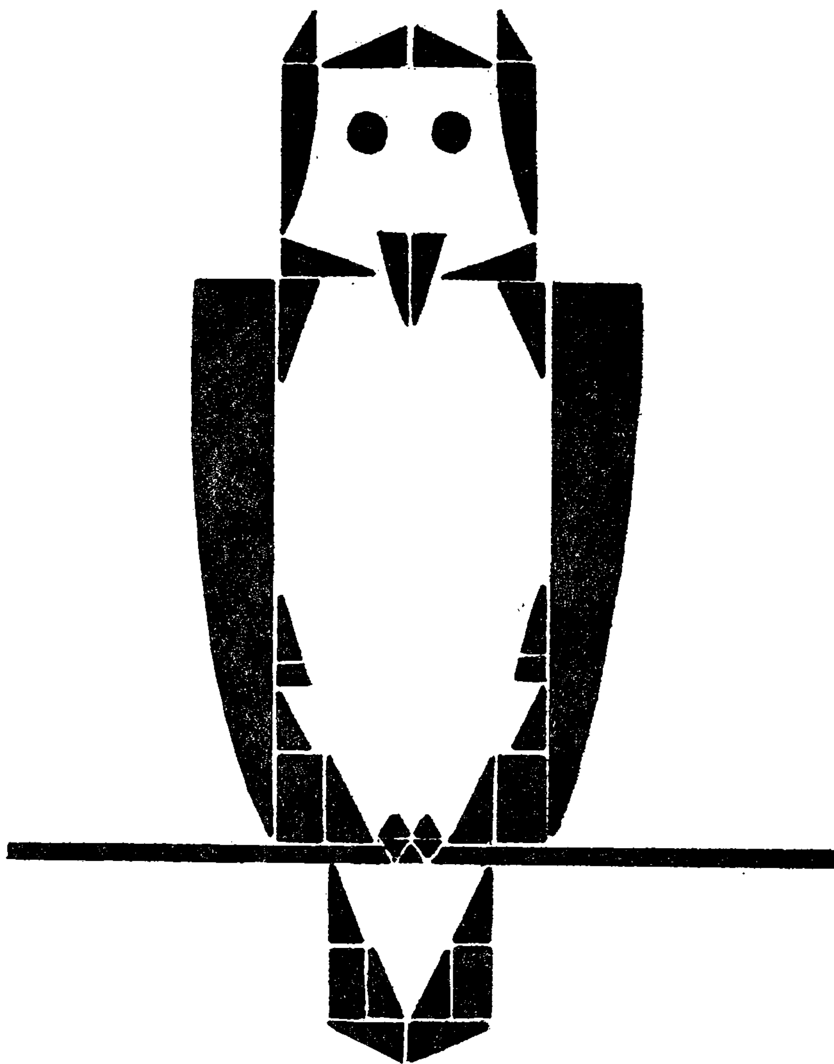
Constantin CUBLEȘAN

MENUETUL
Ediția
Roman de G. M. Vlădescu
Capitolul I
Mamele sunt urzite să tacă și să plângă.

Doamna Angelica Manolache simțea că nu se mai poate împotrivi. Încercă totuși ultimile argumente:

— Dumneata nu poți înțelege, domnule Ionescu, cât de greu îi este unei mame să se despartă de copilul ei. Dac'ai înțelege, mi-ai da dreptate. Știu că și d-ta îl iubești și-i vrei binele. Dar ești bărbat și, — iartă-mă! — ești oarecum străin. Eu abia așteptam să mântuie facultatea, să vie acasă, să se înscrie în barou, să se însoare, să mă văd liniștită, când deodată i se năzare, — mai mult d-tale decât lui, — să plece la Paris! Ca și când Parisul ar fi ceva! Crezi că-i lucru ușor? Faci un păcat,

G. M. VLĂDESCU/HUHUREZUL

Piesă în trei acte și două tablouri

PERSOANELE:

Preotul	80 ani
Preoteasa	75 „
Petre Grindină	35 „
Titus Voinea	32 „
Lache Isvoranu	60 „
Viorica Voinea	24 „
Suzana Grindină	28 „
D[oam]na Isvoranu	50 „
Servitoarea	22 „

Acțiunea se petrece într-un oraș provincial.

ACTUL I

Tabloul I

Locuința Preotului. Mobilă austeră. În fund, o fereastră prin care se zăresc, la lumina fulgerelor, niște pomi și clădirea unei biserici. În dreapta, o ușă care dă într-un vestibul. Peretele din stînga, acoperit de icoane. Deasupra icoanelor, o candelă aprinsă. La mijloc o masă lungă acoperită cu o pînză de cînepă. Pe masă, cîteva cărți groase și un teanc de caiete. Multe hîrtii răvășite. Noapte. PREOTUL stă cu condeiul suspendat deasupra hîrtiei. Se trudește să-și adune gîndurile. Cert că nu poate continua scrisul. De afară se aude ploaia care bate în geamuri.

PREOTEASA intră cu o ceașcă de ceai pe care o pune pe masă. Văzînd că preotul n-o observă, vrea să se retragă, dar se întoarce de la ușă.

SCENA I (PREOTUL, PREOTEASA)

PREOTEASA: N-ai obosit? Nu te culci? *(Preotul tace.)* Știi cît e ceasul? A bătut unsprezece... *(Pauză.)* Ți-am adus un ceai. Bea-l cît e fierbinte... E de floare de tei și îndulcit cu miere... Bun pentru tuse... *(Cască.)* Eu mă duc să mă culc... Noapte bună... Îți mai trebuie ceva?

PREOTUL: Ai spus ceva?

PREOTEASA: Ți-am adus un ceai și te-am întrebat dacă nu ești obosit și dacă nu vrei să te culci...] Zău așa, ești obosit, Părinte... Culcă-te...

PREOTUL: Nu pot... Trebuie să închei... și parcă mă ține cineva de mînă... Parcă mi s-au oprit gîndurile și parcă nu se mai mișcă nimic aici. *(Arată inima.)*

PREOTEASA: O să mai scrii și mîine... Acum bea-ți ceaiul și culcă-te.

PREOTUL: În fața [...] cugetului meu, mărturisesc că mi-am îndeplinit datoria [...] În aceste nouă caiete m-am spovedit și eu față de cei cari mi s-au spovedit mie... Dar nu pot încheia...

PREOTEASA: Ai să închei mîine... Acum bea-ți ceaiul și culcă-te.

PREOTUL: Hei, Preoteasă, la vîrsta noastră nu ne mai este îngăduit să ne mai gîndim la ziua de mîine [...] *(Geamul se clatină lovit de vînt. Preotul se duce să-l închidă mai bine și se uită afară.)* Bre, ce vijelie! Parc-ar vrea să scoată pomii din rădăcini! Ia te uită: Nici profesoara nu s-a culcat!

PREOTEASA: Mare chin și pe sufletul ei... În fiecare noapte stă cu lumina aprinsă pînă la ziuă...

PREOTUL: Ce dureri or fi muncind-o?

PREOTEASA: Dumnezeu știe... De cînd a născut, și-a pierdut toată liniștea. A slăbit ca o scîndură și i s-au stins ochii ca de boală... E galbenă, prăpădită, nu se mai duce nicăieri și nimeni n-o mai vede zîmbind. În fiecare noapte veghiază... O văd de la geam cum se plimbă de colo-colo... Și cît a mai dorit un copil!

PREOTUL: Doamne, apăr-o și ocrotește-o [!]...

PREOTEASA: Iar bărbatu-său nu știe ce să-i mai facă. Cît despre unchiu-său, Lache Isvoranu, îi cară cutii întregi de prăjituri și bomboane, îi aduce flori cu brațul, o ia cu trăsura, o plimbă, dar ea parcă nu vede și nu aude nimic...

PREOTUL: Și mie mi se plînge bietul om... Ce vrei? El a crescut-o și pe ea și pe soră-sa, el le-a învățat carte și le-a ținut loc de tată... *(De-afară se aude un țipăt de huhurez.)*

PREOTEASA: Iar cobește pacostea de huhurez! *(Se închină.)*

PREOTUL: Nu cîrti, Preoteasă... Și huhurezul e făptura Domnului. Iar dacă oamenii spun că trage a rău, îl nedreptățesc... Pămîntul e și al lui tot atît cît e și al nostru... Tiii! Ce vijelie! Ai închis bine ușile?

PREOTEASA: Le-am închis.

PREOTUL: Bine, acum du-te și lasă-mă...

PREOTEASA: Dar e tîrziu, Părinte... Tare ai face bine să te culci.

PREOTUL: Tîrziu poate fi mîine... La optzeci de ani nu-ți mai este îngăduit să amîni treaba...

PREOTEASA *(pe gînduri)*: Optzeci de ani...

PREOTUL: Iar de cînd ne-am luat sunt șaizeci de ani, Preoteasă...

PREOTEASA: Șaizeci de ani...

PREOTUL: Și nici o ceartă...

PREOTEASA: Nici una...

PREOTUL: Și nici un oftat...

PREOTEASA: Ba da, oftaturi multe... *(Oftează.)*

PREOTUL: Haide, haide... Iar începi cu povestea copiilor... Dar gîndește-te că dacă n-am avut noi, au avut alții pe cari i-am botezat eu și i-am scăldat cu mîinile mele [...] I-am cununat, le-am botezat copiii și pe copiii copiilor...

PREOTEASA: I-ai și îngropat...

PREOTUL: Cînd a poruncit Domnul, i-am și îngropat... Să nu cîrtim Preoteasă [...] Toți sunt ai noștri, Preoteasă, să nu cîrtim. Și acum lasă-mă să scriu... *(Se aud puternice bătăi în ușa de afară a vestibulului.)* Dar cine bate la ora asta?

PREOTEASA: Nu știu... Mă duc să văd... *(Iese.)*

SUZANA *(din vestibul)*: Nu, coană Preoteasă, nu mîine! Acum! Mîine poate fi prea tîrziu! Te rog spune-i că vreau să-i vorbesc, să-l rog ceva! Lasă-mă să intru! Altfel mă dau cu capul de pereți! *(Intră disperată și se prăbușește la picioarele Preotului.)*

SCENA II (PREOTUL, PREOTEASA, SUZANA)

SUZANA: Părinte, Părinte! Scapă-mă! Înebunesc! Mor! Fie-ți milă de mine! *(La un semn al Preotului, Preoteasa iese.)*

PREOTUL: Fii binevenită în casa asta și potolește-ți plînsul, copila mea... Potolește-te și spune-mi, ce păcat îți apasă sufletul? Dumnezeu e mare, și bun, și iertător...

SUZANA: Nu, nu, nu!

PREOTUL: E a toate înțelegător... Tot ce oamenilor li se pare cu neputință, lui îi este ușor... Îndreaptă-ți gîndul spre El și spune-mi, copila mea, spune unui bătrîn slujitor al lui... *(O ridică, o sprijină și o așează pe un scaun.)* Așa... Stai de te odihnește... Uite, bea ceașca asta de ceai... O să te încălzească și o să te liniștească... Soarbe puțin ceai, copila mea... *(Vrea să-i descopere fața dar ea se smucește și sare în lături.)*

SUZANA: Nu, nu trebuie! Nu-i nevoie să știi cine sunt! Vin din lume, din necunoscut... Nu mă cunoști... Sunt nefericirea, desnădejdea în ființă! Sunt moartea, sunt iadul! Auzi Părinte! Sunt nebunia și rușinea! Mîntuiește-mă, Părinte!

PREOTUL: Domnul te va mîntui...

SUZANA: Părinte, n-am venit la d[umnea]ta să-mi citești psalmi! Lasă Evanghelia, lasă sfaturile duhovnicești... Eu vin la d[umnea]ta sfîșiată, înebunită de tot ce este mai groaznic, de tot ce e mai înfiorător și mai sinistru, de tot ce-l poate speria pe însuși Dumnezeu!

PREOTUL: Oprește-te, copila mea... Ești gata să blestemi și asta nu e bine. El a murit pe cruce și a băut oțet și fiere... A fost bătut, scuipat, batjocorit, dar n-a scos vorbă de blestem și nici nu s-a împotrivit.

SUZANA: Da, da! Răstignește-mă și pe mine, arde-mă pe rug, ta[i]e-mi carnea bucată cu bucată, și-ți jur, Părinte, că nu voi scoate nici un geamăt! Voi muri cu ochii la cer, împăcată cu Dumnezeu! Spune-mi să mă spînzur de clopotnița bisericii, și o voi face îndată! Supune-mă oricăror cazne, dar să se sfîrșească... *(De afară se aude iar țipătul huhurezului. Ea își astupă urechile.)* Auzi-l, auzi-l! Oprește-l, pentru numele lui Dumnezeu, sau îmi zdrobesc capul de ziduri! Nu-l aud decît pe el, nu-l văd decît pe el! Și ziua, și noaptea, întruna și oriunde! Se ține după mine, mi se strecoară în somn, îmi mușcă inima... Oprește-l, Părinte! Taie-i limba, ucide-l sau ucide-mă pe mine! I-auzi! *(Scoate un țipăt și se repede la fereastră. Preotul o oprește și vrea s-o așeze pe scaun. Ea se smucește și scapă broboada.)*

PREOTUL: Dumneata? Suzana? Doamna Profesoară? Soția Procurorului?

SUZANA *(cu fața în palme)*: Părinte, Părinte...

PREOTUL: Dumneata care stai de veghe pînă la ziuă? În fiecare noapte mă uit de aici la geamul dumitale și-l văd mereu luminat! Întruna m-am întrebat ce neliniști îți rod sufletul de nu te lasă să dormi... De cînd ai născut...

SUZANA: Taci, Părinte, taci...

PREOTUL: Doamnă... copila mea... Ai venit să mă rogi, să-mi cer ceva. Spune... Te ascult...

SUZANA: Scapă-mă de dihania aceea care urlă și mă omoară!

PREOTUL: E vorba de huhurez? Dar e o biată pasăre care nu face nici un rău... Doamnă, te-a speriat un huhurez? Dar dacă vrei să știi, el are dreptate să se plîngă de oameni că i-au scos nume rău! Liniștește-te...

SUZANA: Crezi d[umnea]ta, Părinte, că sunt un copil fricos sau o nebună?

PREOTUL: Ești o păsărică speriată, copila mea... Ți s-a părut că te gonește un uliu cînd el n-a fost decît un fluture...

SUZANA: Un fluture? I-auzi! *(Tremură și se zbate în brațele Preotului.)* Îmi strivește inima, cre[i]erul! Îmi soarbe sîngele picătură cu picătură! Scapă-mă, Părinte, scapă-mă! Va fi cea mai mare faptă din viața dumitale, cea mai mare izbîndă preoțească, cea mai desăvîrșită minune din cîte s-au întîmplat! Ești slujitorul lui Dumnezeu... [...] Scapă-mă!

PREOTUL: Te va scăpa, de asta să nu te îndoiești...

SUZANA: Prin posturi? Prin rugăciuni? Prin milostenii?

PREOTUL: Prin credință.

SUZANA: Să cred? Ce să cred?

PREOTUL: Încă nu știu ce te doare...

SUZANA: Nu știu ce nu mă doare...

PREOTUL: El are balsam pentru toate rănile ...

SUZANA: Vorbe, vorbe, vorbe! Dar înțelege, Părinte, că eu mor! Și vreau să mă scapi! Ceea ce-mi rupe sufletul nu are nici o legătură cu cărțile sfinte! Îmi trebuie o vorbă care poate nu există în nici un dicționar și-n nici o limbă! Cuprinzătoare, izbăvitoare!

PREOTUL: Dumnezeu...

SUZANA: Nu! Se împotrivește mintea, carnea, disperarea mea! Și însuși Dumnezeu se împotrivește!

PREOTUL: Nu păcătui...

SUZANA: Dacă tot ce se întîmplă în lume e cu știrea și învoirea lui, dacă știe și vede tot, înseamnă că a știut și s-a învoit la tot! Aici e drama și aici e disperarea! [...]

PREOTUL: Roagă-te!

SUZANA: Cui?

PREOTUL: Lui...

SUZANA: Vorbe, vorbe, vorbe! Fără sens și fără răsunet!

PREOTUL: Încă nu știu ce s-a întîmplat...

SUZANA: S-a dărîmat destinul peste mine... Îmi ia mintea, îmi ia sufletul... Uite, vreau să-ți povestesc și mă învăluie negura... Acum un an... în ziua de Sf[întul] Gheorghe...

PREOTUL: Acum un an... în ziua de Sf[întul] Gheorghe... ai născut...

SUZANA: Nu asta am vrut să spun... Am greșit... Nu-mi pot aduna gîndurile... Am vrut să spun că acum doi ani, în ziua de Sf[întul] Petru... O cunoști pe sora mea cea mică, pe Viorica...

PREOTUL: Eu v-am botezat pe amîndouă...

SUZANA: Bărbatu-meu plecase să ancheteze nu știu ce omor în nu știu care sat... Eram singură acasă... Stăteam pe terasă și citeam...

Lumina scade cu încetul, tabloul se schimbă iar scena înfățișează un hall-birou, cu o terasă în fund. Pe terasă o masă de trestie la care stă Suzana și citește. Se aud doi copii certîndu-se în grădină.

Tabloul II

Scena I (SUZANA singură)

SUZANA *(își întrerupe cititul și ascultă cearta copiilor. Închide cartea și se pleacă peste balustradă)*: Mihuț! Mihuț! Lasă-l și pe el să se joace! De ce ești rău? N-auzi Mihuț? Dă-i și lui cercul!

MIHUȚ *(din grădină)*: Dar nu-mi cere cercul, doamnă, ci telegrama! Vrea să v-o aducă el!

SUZANA: Ce telegramă?

MIHUȚ: Aceea pe care a adus-o factorul azi dimineață!

SUZANA: Și pentru cine este?

MIHUȚ: Pentru dumneavoastră...

SUZANA: Și de ce nu mi-ai adus-o pînă acum?

MIHUȚ: Am uitat, dar v-o aduc îndată!

SUZANA: Adă-mi-o repede!

VOCEA ALTUI COPIL: Lasă-mă să i-o duc eu... Te rog, Mihuț! Poate îmi dă de cinematograf...

MIHUȚ: De ce să nu-mi dea mie?

SUZANA: Nu vă mai certați că vă dau la amîndoi... Lasă-l să mi-o aducă el, Mihuț!

MIHUȚ: Na, ia-o și fugi!

SUZANA *(caută într-o poșetă și scoate niște bani. Se apleacă mai mult peste balustradă, dă banii și ia telegrama. O deschide repede, o citește, tresare speriată și duce mîna la inimă. O citește de cîteva ori. Se așază iar la masă și-și prinde capul în palme. Deodată se ridică și se apleacă din nou peste balustradă)*: Mihuț! Mihuț! Unde ești, Mihuț?

O VOCE DIN GRĂDINĂ: A plecat, doamnă. S-a dus cu Lică la cinematograf! Fugeau de le sfîrîiau picioarele!

SUZANA: D[umnea]ta ești, domnule Mihai? Uite ce vreau să te rog ... Ne-a venit o telegramă cam întîrziată, de la cineva care își anunță sosirea pentru cinci și douăzeci...

VOCEA: Păi acum este aproape șase!

SUZANA: Te rog pe d[umnea]ta, fii bun ca atunci cînd va veni musafirul, să-i arăți pe unde să intre. Eu sunt singură... Domnul a plecat în județ, servitoarea s-a dus și ea la cinematograf, iar eu de aici nu mă pot uita la portiță și mă tem să nu intre la vecin.

VOCEA: Bine, doamnă, bucuros... Dar uite că chiar a intrat un domn. Mă rog, pe cine căutați dumneavoastră? Pe domnul Procuror Petre Grindină? Da, aici stă... Intrați pe coridorul acela și sunați la prima ușă din dreapta! Nu, dumnealui nu e acasă, dar e doamna. Acolo, da...

SUZANA *trădează o neliniște amestecată cu spaimă. Își aruncă ochii într-o oglindă, își netezește părul. Aude soneria. Se duce șovăind și deschide Intră Titus.*

SCENA II (SUZANA, TITUS)

TITUS *(masiv, atletic, figură deschisă, copilărească, aproape naivă. Se oprește în prag și se uită zîmbind la Suzana. Îi întinde amîndouă mîinile)*: Suzette! Iubita mea!

SUZANA *(abia stăpînindu-și turburarea)*: Bună ziua... Sau dacă vrei, bună seara...

TITUS *(admirativ)*: Suzette... Ești aceeași...

SUZANA: Ești exact același...

TITUS: Și nu-mi dai mîna?

SUZANA: Ia loc...

TITUS: Ai primit telegrama?

SUZANA: Acum cinci minute...

TITUS: Așa tîrziu? Suzette... Dă-mi mîna...

SUZANA: Ia loc... *(Se așează amîndoi la oarecare distanță. Se privesc lung. El pare intimidat. Ea se străduiește să afecteze un zîmbet ironic.)* Vasăzică ai venit... Titus-Marcellus-Hipopotamus, student la Drept...

TITUS: Eu sunt ăla... Iar tu, Suzana-Casata-Sicillian a... studentă la Litere... Rece dar dulce...

SUZANA: Eu am fost aia...

TITUS: Amîndoi tineri...

SUZANA: Da, tineri...

TITUS: Cu visuri multe...

SUZANA: Cu minciuni multe...

TITUS: Ai o catedră aici?

SUZANA: Ești avocat în București?

TITUS: Și te-ai căsătorit cu procurorul Petre Grindină?

SUZANA: Și te-ai însurat cu sora mea, Viorica?

TITUS: Nici n-ai venit la nuntă...

SUZANA: Nici n-ai îndrăznit să mă poftești...

TITUS: Dar ți-a scris Viorica de zeci de ori...

SUZANA: Nu mi-ai scris niciodată...

TITUS: Eu nu...

SUZANA: D[umnea]ta nu...

TITUS: Suzette... Mă primești rău și n-ai dreptate... Eu nu te-am părăsit...

SUZANA: Nu, ai fugit! Eram prea săracă și prea neînsemnată...

TITUS: Tot atît de săracă și neînsemnată a fost și Viorica...

SUZANA: Să nu mai vorbim...

TITUS: Ba să vorbim, Suzette... Am fost silit să dispar pentru un timp...

SUZANA: Și cu timpul mi-ai pierdut urma...

TITUS: Trebuia ca mai întîi să-mi fac o carieră, să-mi cîștig independența... Știu că tu ai fi primit orice situație, dar eu nu mă puteam împăca cu ideea de a te face să suferi, să duci lipsuri, să regreți poate pasul făcut... Poate c-ar fi trebuit să procedez altfel, dar asta a fost prima inspirație...

SUZANA: Pînă ce ai reușit s-o cunoști pe Viorica... și să uiți că un bărbat nu trebuie să se atingă de două surori...

TITUS: Cînd am cunoscut-o nu știam că ți-e soră, iar cînd am aflat-o a fost prea tîrziu... De tine știam că te-ai căsătorit... Te credeam fericită...

SUZANA: O iubești mult?

TITUS: Nu ca pe tine...

SUZANA: Ții minte că m-ai iubit?

TITUS: Îmi dau seama că te iubesc...

SUZANA: Ești același... cum să-ți spun? Îndrăzneț? Cinic? Iresponsabil?

TITUS: Suzette... Îmi dau seama că situația este penibilă, dacă nu chiar tragică. Nu-i ușor să se înfrunte doi oameni care s-au iubit, s-au despărțit fără să se urască și se revăd iubindu-se încă.

SUZANA: Iubindu-se încă?

TITUS: Da, și voi vorbi mai mult de iubirea ta...

SUZANA: Aceea de atunci...

TITUS: Aceea de acum... Dă-mi mîna, Suzette...

SUZANA: Te rog, nu mai îmi spune așa...

TITUS: Dar așa te cheamă...

SUZANA: M-a chemat...

TITUS: Minți, Suzette... E adevărat că pentru restul lumii ești Suzana sau Suzi, dar tu, cînd te chemi pe tine însăți, îți zici Suzette... E un adevăr de care ți-e frică dar care rămîne tot adevăr... în fața inimii ești slabă...

SUZANA: Te pomenești că sunt și acum îndrăgostită de d[umnea]ta...

TITUS: Ești, Suzette...

SUZANA *(Îl privește indignată, apoi iese pe terasă, mută scaunele, ia cartea pe care citise și o răsfoiește cu vădită trebuință de a se mișca. După o pauză)*: Mă rog, și de ce ai venit?

TITUS: Ca să te văd...

SUZANA: Mă puteai dispensa de această atenție...

TITUS: Nu mă puteam împotrivi dorului...

SUZANA: Și?

TITUS: Drept să-ți spun că pînă acum nu m-am gîndit la acest « și ». Dar după ce te-am văzut, îmi dau seama că în subconștientul meu se agita un sentiment, un dor, o pasiune care mă împingea spre tine ca o predestinare... Mi-e greu să te lămuresc... De altfel eu singur sunt nelămurit... Tră[i]esc într-un fel de dibuire... Caut deslegarea și n-o găsesc... Ceea ce este clar, este îndemnul de a te revedea, de a te regăsi... Știam că ți-e dor de mine...

SUZANA *(revoltată)*: Dar sfîrșește o dată!

TITUS: Ți-era dor de mine, Suzette... Mă chemai, îmi făceai semne, iar eu te-am înțeles și am venit...

SUZANA: Ești nebun? Ce chemări și ce semne?

TITUS: Susții că nu te-a chemat Suzette decît atunci, pentru mine.

SUZANA: Așa îți plăcea d[umi]tale...

TITUS: Dar acum, cînd îi scrii Vioricăi, de ce iscălești Suzette?

SUZANA: Ce vrei să spui cu asta?

TITUS: Că mă chemi...

SUZANA: Și numai datorită acestei chemări ai venit?

TITUS: Au mai fost și altele... I-ai scris odată, tot Vioricăi, că ai ascultat la Radio un act din Peer Gynt, lucru care ți-a amintit de-un spectacol coregrafic unde o franțuzoaică executa Dansul Anitrei... Dar la spectacolul acela am fost amîndoi, ba chiar a fost primul spectacol la care am mers împreună... Ai ținut să-mi amintești de asta... Pe urmă, cum se explică turburarea ta de acum?

SUZANA: Indignarea, vrei să spui...

TITUS: Iubita mea... De ce minți? Nu ești indignată, ci turburată, așa cum sunt și eu, cum am fost amîndoi într-una... Ne-am lăsat înșelați și ne-am nenorocit... Dar vezi că pasiunile noastre nu vor să moară și nu se lasă înșelate. Cînd am aflat că Viorica ți-e soră, mi-am impus s-o iubesc mai mult ca pe tine... iubind-o și pe ea și pe tine... Prin ea să mă apropii de tine... Prin tine s-o iubesc pe ea... M-am încurcat... Și în loc s-o iubesc pe ea îndoit, simt că te iubesc pe tine înzecit, însutit... Și acum această iubire a dat afară... A fost nevoie numai de o picătură... și această picătură a căzut ieri... Ascultă, iubita mea... Ieri am fost la Brăila pentru un proces... Desigur că atunci cînd i-ai scris Vioricăi despre dansatoarea aceea, n-ai uitat că am văzut-o acolo, în portul acela dunărean... Era prima noastră evadare, prima escapadă...

SUZANA: Prima greșeală...

TITUS: Nu, dragă... Prima fericire trăită în plin... Plimbîndu-mă pe chei, la debarcader, simțeam că mi se zbat mințile... Au început să-mi vorbească amintirile cu strigăte disperate de alarmă... Mă pătrundea nostalgia... Și-am început să te caut pe tine, să mă caut pe mine, să regăsesc paradisul pierdut...

SUZANA: Și ce-ai găsit, secătură ce ești?

TITUS: Nimic, decît niște zdrențe parfumate... iluzii luate de valuri... M-am plimbat întruna pe chei... Adia același vînt... În port hamalii cîntau aceleași cîntece, pe Dunăre lunecau aceleași corăbii... Un barcagiu m-a recunoscut și m-a întrebat de tine... Își aducea aminte că ne-a trecut cu barca dincolo, pe malul dobrogean... Îl ascultam cu ochii închiși și te vedeam cum erai îmbrăcată; cu rochiță albă de dantelă, cu pantofi albi, cu pălărie albă... Ca o pasăre de zăpadă, luminoasă și fulgurantă... Mi-era frică să te ating, să nu zbori, să nu te risipești, să nu te pierd...

SUZANA: Și totuși m-ai pierdut...

TITUS: Tu nu știi ce-nseamnă pentru un bărbat să respire singur aerul în care plutește parfumul iubitei... S-o simtă lîngă el, lipită de el, și totuși să nu fie acolo... Mi-am sărutat singur brațul de care te sprijineai atunci... Din luminozitățile acelea ale Dunării, din legănarea leneșă a pînzelor și din zborul argintiu al pescărușilor, speram să se reînchege pentru o clipă imaginea ta, ființa ta, să mă iei de braț să trecem puntea și să urcăm în vaporul care să ne ducă în Deltă... Ți-aduci aminte ce înghețată bună mîncam pe vapor? Și cum mi-a luat vîntul, din palmă, singura mie de lei și nu aveam cu ce plăti masa?

SUZANA *(furată de amintiri)*: Aveam eu...

TITUS: Da, aveai tu cîteva sute de lei și în loc să ne ducem în Deltă, ne-am oprit la Galați și ne-am plimbat pe strada Domnească pînă după miezul nopții cînd aveam tren spre București... Cîntau orchestrele pe la restaurante... Ne ajungea miros de friptură, iar noi nu puteam consuma nimic...

SUZANA: Am consumat iluzii...

TITUS: Și sărutări în umbra teilor, în liniștea înmărmurită a nopții. Cîntau brotăceii în Brateș, iar cerul își scutura stelele peste noi... Țipau sirenele în port și locomotivele în gară...

SUZANA: Țipa viața...

TITUS: Da, țipa viața, viața cea adevărată, mare, tumultoasă... Viața care nu e rațiune, ci uitare de sine, dorință, patimă...

SUZANA: Dezamăgire...

TITUS: Nu, viața nu e dezamăgire, ci iubire, iar iubirea nu e decît una întreagă, indivizibilă... Adevărul acesta m-a sfîșiat ieri, pe cheiul Dunării, cînd îți căutam urmele și respiram parfumul uitat de tine pe dig... Am înțeles că te-am pierdut, că te-am înșelat, că m-am înșelat... *(Luîndu-i mîna)*. Suzette... privește-ți sufletul...

SUZANA: Lasă-mă...

TITUS: Noi nu alcătuim decît o singură viață, o singură ființă... Mă uit în ochii tăi și-i văd cum ard... Îți tremură buzele... Suntem robii dragostei noastre... *(Vrea s-o sărute.)*

SUZANA: Nu, nu!

TITUS: Te-ai revărsat în sîngele meu și te-ai ascuns lîngă inima mea... Tu însăți îți sorbi viața din iubirea mea, din iubirea noastră... Clocotești și te mistui... Suzette... Mi-e dor de iubirea noastră... Vreau să te recîștig, cu orice preț... Oricum... Pentru noi amîndoi... *(O sărută arzător).* Iubita mea...

SUZANA: Nu, nu... Lasă-mă... lasă-mă... Te rog... Nu, nu... *(Biruită.)* Dragul meu... Dragul meu...

El o ia în brațe și o duce în altă cameră. De acolo se aud rugăminți, împotriviri. Afară vîntul bate cu putere și zgudu[i]e ferestrele. Deodată se aude un țipăt de huhurez căruia îi răspunde Suzana cu un alt țipăt de spaimă și disperare. Lumina scade, cortina se lasă, iar după cîteva clipe se ridică din nou deasupra Tabloului I.

Tabloul III

SCENĂ UNICĂ (PREOTUL, SUZANA)

PREOTUL: Și pe urmă?

SUZANA: Pe urmă a venit copilul... A venit răul de care mor... Pentru că ascultă, Părinte, și te cutremură: Mi se pare că copilul meu nu este ca toți copiii, ci un huhurez! Știu că sunt nebună, că am halucinații, că totul este închipuire, dar nu mă pot uita la el, pentru că și ochii, și plînsul... oh! plînsul... hu-hu-huuuu... Mi se pare că are ghiare în loc de degete, iar ochii îi strălucesc a batjocură și amenințare... Îi văd gura ascuțită și nasul coroiat, și mereu îmi rîde în obraz, și mă înghiață, și urlă, hu-hu-huuuu... Vreau să-l omor și nu pot... Vreau să-i dau foc, să-i scot ochii și inima... Îmi ucide gîndul... Mor în fiecare zi, în fiecare clipă... I-auzi-l! El e! Scapă-mă, Părinte, nu mă lăsa, nu mă lăsa! *(Aleargă la fereastră, o deschide, se pleacă în afară și strigă:)* Taci, taci, taci! *(Cade pe un scaun cu capul în palme.)* Ce să fac? Ce să fac? Părinte, învață-mă ce să fac? Spune-mi vorba pe care o aștept... Caut-o în înțelepciunea d[umi]tale și ocrotește-mă, scapă-mă, Părinte!

PREOTUL: [...] Stăpîne mare și îndurător, Tu îndrumezi și Tu mîngîi... Apleacă-ți ochii peste acest suflet obidit și scaldă-l în razele milostivirii Tale. Dăruiește-i putere, înțelegere și răbdare...

SUZANA: Vorbe, vorbe, vorbe! Dar eu îți cer fapte, Părinte! La ce îți folosește toată înțelepciunea, toată morala pe care o risipești și toată tămîia pe care o arzi? Iartă-mă, dar ce să fac dacă sunt nebună? Cum să mă apropii de leagăn cînd el se zbîrlește și urlă hu-hu-huuuuu...

PREOTUL *(adîncit în sine)*: [...] Îmi ceri un cuvînt, unul singur, copila mea... Și eu îl caut... Doamnă, copila mea, vrei să-l căutăm împreună?

SUZANA *(cu disperare)*: Vasăzică nu-mi spui ce să fac...

PREOTUL: Ba da... Să mă lași să te văd în fiecare zi... cînd voi putea... Uite că s-au ivit zorile... A fost o noapte lungă... *(Strîngînd-o la piept)* Am învățat carte cu bunicii tăi și m-am jucat pe genunchii bunicilor bunicilor tăi... Pe părinții tăi și pe tine, v-am botezat și v-am cununat... Ești tot atît copilul meu cît și al lor... Poate chiar mai mult... pentru că în mine s-au reunit toți... Cu Părintele tău cel bătrîn, cu moșneagul ăsta de optzeci de ani, nu te vei rătăci în viață! Crede, roagă-te și speră! [...]

CORTINA

ACTUL II

Decorul din Actul I (Tabloul II) cu mici modificări. În evidență, candela aprinsă.

SCENA I (SUZANA, VIORICA, D[OAM]NA ISVORANU, LACHE)

VIORICA *(La telefon)*: Alo! Alo! Tribunalul? Te rog, domnișoară, dă-mi Tribunalul! Alo! Tribunalul? Aici casa domnului Procuror Petre Grindină... Vorbește cumnata domnului Procuror... Doamna Viorica Voinea... Da, da, soția avocatului Titus Voinea... Mă rog, s-a pronunțat Curtea în procesul Mariei Blindea? Da, da, aceea pe care o apără soțul meu... Peste zece minute? Bine, domnule, mulțumesc. *(Către ceilalți:)* Jurații încă deliberează...

D[OAM]NA ISVORANU: Tare mi-e frică să n-o condamne!
LACHE: Ba nu mi-e frică deloc. Sunt sigur c-o achită.
D[OAM]NA ISVORANU: Dar ce i-o fi venit lui Petrică să facă un asemenea rechizitoriu? Mi se părea că vrea s-o înghită de vie!
LACHE: Așa e meseria Procurorului... *(Uitîndu-se la ceas:)* Vorba e că s-a dus dracului circul! Ursuleții mei nu mai mănîncă zahăr astăzi.
VIORICA: Dar bine, nene Lache, în fiecare zi te duci mata la circ?
LACHE: M-aș duce și în fiecare seară, dar nu vrea dumneaei *(o arată pe d[oam]na Isvoranu)*, că-și scrie romanele, iar singur nu mă lasă că mă fură aia cu pantaloni roz! *(Către Suzana, cu vădită intenție de a o înveseli:)* Știi cum călărește? Ceva extraordinar! Vine calul în galop, uite așa, de crezi c-o să sară peste parapet! Ea se repede pe la coadă și țuști! drept pe salteaua de pe spatele lui! Calul fuge întruna, dar ea face tumbe acolo, pe spatele lui, domnule, și bate din palme, și ne face bezele... Pe urmă vine August prostul să-i sărute papucul, și se bagă printre picioarele calului, și se tăvălește, și moare de dragoste, iar calul fuge, fuge... Zic: « Hait! l-a luat dracul! » Da de unde? Pe urmă, numai ce face fata un « Hep-hep » și vezi namila de cal cum îngenunche ca să coboare ea! Dar elefanții? Dar afurisiții ăia de clovni? Curată vrăjitorie, domnule! Să mă tai în bucăți și nu pricep! *(Se uită la ceas.)* Mai sunt douăzeci de minute... Ce păcat! La urma urmei, de ce trebu[i]e să așteptăm sentința? Doar tot o s-o aflăm.
D[OAM]NA ISVORANU: Lasă că mergem mîine...
LACHE: *Mergem și mîine, dar ce le spun eu pușlamalelor alea de ursuleți că nu le-am dus zahăr astăzi? (Către Suzana:)* Să-i vezi cum mă caută prin buzunare... Iar dacă nu găsesc nimic, mă scuipă *între ochi!* Ba unul mi-a tras și o palmă! Dar o palmă moale ca de catifea! Mai mare dragul să mănînci asemenea palme! Cînd o crește bă[i]ețelul tău, am să-l duc în fiecare zi... Orice-ați zice voi, ăștia modernii, circul este un spectacol măreț! Acolo e luptă pe viață și pe moarte... Ce vorbesc? Este viața întreagă, cu goane, cu întreceri, cu prăbușiri... O seară de circ face mai mult ca zece romane geniale dar netipărite, cum sunt ale cucoanei mele!
D[OAM]NA ISVORANU: Mersi...
LACHE: Și decît zece piese de teatru!
VIORICA: Cam exagerezi, nene Lache...

ACHE: Ba deloc! Pe scenă nu riscă nimeni să-și rupă gîtul, nici să-și bage capul în gura leului... Actorii învață rolul, îl spun pe dinafară, se strîmbă, se împușcă și gata! Pe cît timp dincolo...
VIORICA: Mai bine mai uită-te la ceas... Tare sunt nerăbdătoare...
SUZANA: De ce n-ai stat pînă la capăt?
VIORICA: Imposibil, Suzi! Era atîta lume că nu-ți puteai trage sufletul! Mi se făcea rău. N-am putut găsi un locșor... Am stat patru ceasuri în picioare.
LACHE: Eu făcusem cîrcei! Ba era cît pe-aci să mă cert cu unul care mă tot călca și mă împingea, că era mic și nu se putea uita...
D[OAM]NA ISVORANU: Eu eram să leșin... Păcat că n-ai fost și tu, Suzi.
SUZANA: Eu nu vreau nici să mă înăbuș, nici să leșin...
VIORICA: Să-l fi auzit pe Titus cum vorbea...
LACHE: Să mă tai în bucăți și nu pricep! Nu pricep și gata! Ce-a căutat el să vină tocmai din București s-o apere pe Maria Blindea? Îl întreb: « Ești rudă cu ea? » « Nu sunt. » « Te plătește bine? » « Nu mă plătește deloc. » « O cunoști de mult? » « N-am văzut-o pînă acum. » « Dar bine, omule, dacă nici n-o cunoști, nici nu te plătește, ce ți-a venit? » « Uite mi-a venit! »
VIORICA: Trebu[i]e să recunoști însă că a *fost fenomenal!*
LACHE: Asta da. Ce-i al lui, al lui. Am ascultat eu mulți avocați, dar ca ăsta...
VIORICA: Să fi văzut, Suzi, cum toată lumea își ținea răsuflarea! Fiecare cuvînt al lui cădea ca o bombă!
LACHE: Iar acuzarea lui Petrică tăia ca toporul! Parcă era un tir de artilerie! De colo bum, de dincolo bum... Uite așa se hîțînau geamurile!
D[OAM]NA ISVORANU: Nu, aveam impresia că se bat doi giganți...
LACHE: Apoi tu acuma începi s-o înflorești, ca-n romane!
D[OAM]NA ISVORANU: Două divinități! Fiecare cuvînt era un fulger, fiecare replică un trăsnet... Colo acuzarea, dincoace apărarea... Amîndouă își disputau destinul sărmanei Maria Blindea...
LACHE: Să știți că toată noaptea o să scrie la *povestea asta!*
VIORICA: Spune mai departe, tanti...
D[OAM]NA ISVORANU: Atîta frămîntare, atîta durere...
LACHE: Atîta logică...

SUZANA: Ce rost are logica în toate astea?

LACHE: Știi că-mi placi? Cum să n-aibă rost? Doar în lumea asta toate se fac cu logică...

VIORICA: Toate femeile mă invidiau...

SUZANA: Dar Maria Blindea ce făcea?

D[OAM]NA ISVORANU: Cine o mai vedea pe Maria Blindea? Devenise o abstracție, un simbol ... Se transfigurase, se eterizase...

VIORICA: Ea însăși părea o divinitate...

SUZANA: O divinitate răstignită... Și ce credeți că vor face jurații?

LACHE: Ce mai întrebi? O achită.

SUZANA: Și credeți că e bine?

D[OAM]NA ISVORANU: Da, Suzi, pentru că pînă la urmă lumea trebu[i]e să țină seama și de anumite împrejurări...

SUZANA: Dar bine, tanti, și-a omorît copilul...

D[OAM]NA ISVORANU: Dar din ce cauze și în ce împrejurări?

LACHE: Da, da... În ce împrejurări?

D[OAM]NA ISVORANU: Fusese siluită, batjocorită... Se poate spune că copilul nici nu era al ei...

VIORICA: Tu ce crezi?

SUZANA: Nu cred că Maria Blindea trebuia să-și omoare copilul, și mai cred că trebuia condamnată...

LACHE: Cum vine asta? Vrei poate să spui că uneori legalitatea trebu[i]e să treacă înaintea dreptății... De acord...

SUZANA: Nu, nene Lache... N-am vrut să spun asta... Pentru mine lucrul e mult mai simplu și în același timp mult mai complex... Ca toată lumea, voi nu vedeți decît faptele din afară și interpretarea lor legală: crimă și pedeapsă. Dar mama care își ucide copilul, o fi văzînd tot așa? V-ați întrebat dacă și ea este de acord cu legile și cu lumea?

LACHE: Zău dacă pricep...

SUZANA: Mama, dragii mei, nu este om, nu este simbol și nici divinitate nu este... E mamă! Nici cînd procreează, nici cînd își alăptează copilul, nici cînd îl leagănă și-i cîntă, nu se supune vreunei legi edictată de oameni... Își are legea ei lăuntrică, și cînd legea aceea îi poruncește să-și omoare copilul îl omoară și înlătură existența unei absurdități...

LACHE: Dar copilul nu este o absurditate...

SUZANA: Uneori e mai mult: o monstruozitate! Dar aceasta n-o vede decît ea, mama. Tot ce pentru restul lumii e de neînțeles, pentru ea e limpede... În straniul univers dinlăuntrul ei, nu pătrunde decît ochiul ei... Nu există nimic mai opac decît zidul care desparte lumea de această genune... Dezbaterile de-acolo trec dincolo de logică și scapă oricăror investigații... Procesul rămîne o taină ferecată în cătușe... Indiscrețiile rămîn lîngă prag, iar cînd se dă sentința...

VIORICA: Atunci?

SUZANA: Atunci... întinde mîna... apucă gîtul... strînge... Templul se prăbușește, soarele se stinge... și nu mai rămîne nimic...

D[OAM]NA ISVORANU: Mă înfior...

LACHE: Dar dacă nu putem pătrunde taina, de ce să osîndim?

SUZANA: Pentru că s-a osîndit singură... Maria Blindea n-a scos o vorbă de apărare... A spus limpede: « Am ucis! » cum ar fi spus: « Am născut! » Fapta ei trebuie privită în lumina realităților biologice... Viața se scutură singură de impurități... Noi nu avem ce căuta în laboratorul destinelor.

VIORICA: Dar e îngrozitor...

SUZANA: Îngrozitor și ireparabil...

D[OAM]NA ISVORANU: Am să scriu un roman pe tema asta...

SUZANA: Să-l scrii tanti, dar să te ferească Dumnezeu să-l tră[i]ești...

LACHE: Tu parcă spui șarade... Îmi bat capul și nu pot... Uite, nu pot...

SUZANA: Nici să [nu] încerci, nene Lache... Peste tot vei da de aceeași tăbliță: « Intrarea oprită! »

D[OAM]NA ISVORANU: Problema asta a prunc-uciderii...

SUZANA: Dar nu e o problemă, tanti, ci o sforțare a naturii de a-și rectifica greșelile... E un act biologic, cum am spus...

LACHE: Ba mai este și mijloc pentru femeile desfrînate de a-și ascunde greșelile!

SUZANA *(lovită)*: Atunci de ce vrei ca Maria Blindea să fie achitată?

LACHE *(încurcat)*: Știu eu de ce? Pentru că așa s-a creat atmosfera... Pentru că așa vrea lumea... Parcă eu știu?

VIORICA: Dar bine, Suzi, dacă lucrurile sunt așa cum spui tu, apărarea lui Titus ce a fost?

D[OAM]NA ISVORANU: Și rechizitoriul lui Petrică ce a fost?

LACHE: Da, ce a fost?

SUZANA: Au fost două minunate corăbii de hîrtie... Cine se apropie de sufletul mamei ucigașe, comite cea mai inutilă dintre cruzimi... Echilibrul de-acolo nu-l pot restabili legile, ci imanențele... Dacă o achită, Maria Blindea va purta după ea, toată viața, o mortăciune!

LACHE: Zău dacă nu spui șarade! Biologie, imanențe, mortăciune... Ascult și nu pricep... Iaca nu pricep...

Din odaia vecină se aude plînsul copilului, Suzana se îngălbenește. În urechile ei răsună țipătul huhurezului. Se uită îngrozită la toți, apoi se ridică tremurînd.

VIORICA (*Voind s-o sprijine*): Ți-e rău, Suzi?

SUZANA: Nu, nu... (*Își trece cu palma peste frunte și zîmbește trist.*) Crede-mă, nene Lache, că nu știu ce ți-am spus... Știu că a fost ceva fioros... că am amestecat lucrurile și am confundat destinele... Sărmana Maria Blindea...

SERVITOAREA (*deschizînd ușa dinspre camera copilului*): Coniță...

SUZANA: Am auzit... Viu îndată.. Mă iertați... Plînge copilul...

Se îndreaptă spre camera copilului, împleticindu-se. Fără s-o observe cineva, stinge candela, apoi iese.

SCENA II (LACHE, D[OAM]NA ISVORANU, VIORICA)

D[OAM]NA ISVORANU (*privind în urma ei*): Nu e bine deloc...

LACHE: Cade din picioare... (*Către Viorica:*) Și cînd mă gîndesc că eu v-am crescut pe amîndouă de cînd erați numai atîtica...

D[OAM]NA ISVORANU: Nu doarme toată noaptea... Stă ici, în fotoliu, fără să citească, fără să clipească, fără să ceară nimic... Fuge de toată lumea... Numai pe Părintele Niculae îl primește... Se așează unul ici, altul dincoace, și stau așa ceasuri întregi, fără să-și spună o vorbă, cu ochii la candelă... Bietul Petrică nu știe ce sămai facă... Iar doctorii ridică din umeri... Anemie, nervi, exces de sensibilitate... Și toate astea numai de cînd a născut...

Intră Petre și Titus.

SCENA III (LACHE, D[OAM]NA ISVORANU, VIORICA, TITUS, PETRE)

LACHE: Haide, domnule, veniți o dată! Mi-a înțepenit gîtul tot uitîndu-mă la geam... Ei?

PETRE (*cu vădită nemulțumire*): Au achitat-o...

VIORICA: *Vai, ce bine-mi pare! Titule, tu ai scăpat-o!*

D[OAM]NA ISVORANU: *Bravo!*

VIORICA: Ești fericit, Titule?

TITUS: Sunt mulțumit.

VIORICA: Și plecăm la noapte?

TITUS: Plecăm...

LACHE: Eu tot nu pot pricepe... Cum ți-a venit în gînd să vii tocmai din București s-o aperi? Barim de te-ar fi plătit... Cum spuneam și adineaori: toate se fac cu logică...

PETRE: Ce face Suzi?

D[OAM]NA ISVORANU: E la copil...

PETRE: Mă duc să-l văd și eu... Azi trebu[i]e să vină și fotograful... Vreau să-l văd cum crește lună cu lună... Ia să vă arăt albumul. (*Merge și aduce albumul.*)

D[OAM]NA ISVORANU: Ia te uită ce botișor face...

VIORICA: Și niște ochi... Uită-te și tu, Titule...

TITUS: Mă uit...

VIORICA: Cînd o să avem și noi unul? Copilul tău, copilul nostru...

TITUS: Ia lasă astea...

PETRE (*aducîndu-și parcă aminte de o convorbire întreruptă*): Ia să-l vadă tata ce mai face... Ce credeți c-o să zică întîi: tată sau mamă? (*Trece în odaia copilului.*)

SCENA IV (LACHE, TITUS, D[OAM]NA ISVORANU, VIORICA)

VIORICA (*luîndu-l de gît pe Titus*): Ai fost măreț, Titule... Parcă atingeai cerul cu creștetul...

TITUS (*desfăcîndu-se încet*): N-a fost lucru mare... O izbîndă ieftină... M-am dus în fața juraților cu mîna goală...

D[OAM]NA ISVORANU: Ba te-ai dus cu inima Mariei Blindea în mînă... Le-ai arătat-o și pe o parte, și pe alta... Toți i-au văzut frămîntările și zbuciumul... Toți s-au uitat la această sărmană inimă...

VIORICA: Și toți au plîns...

LACHE: Numai Suzi vrea s-o condamne...

D[OAM]NA ISVORANU: Are niște păreri...

TITUS: Ar fi vrut Suzi s-o condamne?

D[OAM]NA ISVORANU: Zice că de ce te-ai băgat s-o aperi? Că Maria Blindea însăși n-a scos o vorbă de apărare!

LACHE: Da, așa spune, și de aici trage concluzia că chiar Maria Blindea dorea condamnarea... pentru restabilirea echilibrului, sau așa ceva, că eu nu m-am obișnuit cu filosofia...

Sună telefonul.

TITUS *(la aparat)*: Alo! Da, casa procurorului Petre Grindină... Vorbește cineva din familie... Cumnatul domnului Procuror... Da. avocatul Titus Voinea... Cine? Poliția? Da, și ce doriți? Ce-ați spus? Încă o dată, vă rog... N-am înțeles bine... Maria Blindea? Cînd? În fața Prefecturii? Domnule, vorbiți mai deslușit... Da, îi comunic chiar acum, dar nu-mi vine să cred.. Doar abia a scăpat... Sigur că o să vină... Totuși, e de neînțeles... Da, Domnule... În fața Prefecturii ziceți? Mulțumesc... Bună ziua... Chiar acum, chiar acum... *(Închizînd telefonul, către ceilalți:)* Închipuiți-vă,... s-a sinucis Maria Blindea... A băut otravă și a căzut chiar în fața Prefecturii...

VIORICA: S-a sinucis Maria Blindea? Doamne, dar ce i-o fi venit?

D[OAM]NA ISVORANU: La toate m-aș fi așteptat, afară de asta!

TITUS: Te rog, mai încet... Să nu audă Suzi...

LACHE: Măi Titus, ce nepot îmi ești și tu acum... A spus Suzi adineauri o vorbă mare... Cine se atinge de sufletul mamei ucigașe, comite cea mai inutilă cruzime, căci nu legile restabilesc echilibrul, ci imanențele, sau așa ceva... Eu nu prea pricep cum vine asta dar așa a spus...

TITUS: Dar zici că dorea condamnarea...

LACHE: Pentru că chiar Maria Blindea o dorea... Avea nevoie de pedeapsă pentru restabilirea echilibrului, și decît să umble toată viața cu mortăciunea după ea, uite ce a făcut!

TITUS: Ce mortăciune?

D[OAM]NA ISVORANU: Copilul pe care l-a ucis... Amintirea crimei... Remușcarea...

LACHE: Sau cum zice Suzi, imanența, că eu nu pricep...

Intră Petre.

SCENA V (LACHE, TITUS, PETRE, D[OAM]NA ISVORANU, VIORICA)

PETRE *(vesel)*: E delicios! Stă cu picioarele în sus, ca un gîndac! Uite-așa! Și i-a dat un pui de dinte cu care rîde la mine ca o haimana! I-am pus vioara, în curmeziș, deasupra pătucului, iar el atinge strunele cu degetele și rîde de se prăpădește cînd o aude vibrînd... Să vedeți că tot tată o să zică întîi...

TITUS: Ascultă, Petrică... Vino mai încoace, să nu audă Suzi...

PETRE: Nu aude, că s-a culcat puțin... Chiar vă roagă s-o iertați că vă lasă un moment... Ce s-a întîmplat?

LACHE: Ceva senzațional...

VIORICA: S-a sinucis Maria Blindea!

PETRE: Cine v-a mai spus și asta?

TITUS: A telefonat Poliția... Chiar cu mine a vorbit... Te roagă să mergi îndată la fața locului...

PETRE: Dar e de necrezut... Și unde s-a întîmplat asta?

TITUS: A căzut chiar în fața Prefecturii...

PETRE: Și a murit?

TITUS: Pe loc...

D[OAM]NA ISVORANU: Se zice că a luat cianură...

PETRE: Dar nu-mi vine să cred...

LACHE: Imanențele, Petrică... N-ai fost aici adineauri s-o auzi pe Suzi ce spunea...

PETRE *(apasă soneria)*: Pentru mine femeia asta a rămas o enigmă... Întîi n-am putut afla ce-a împins-o la crimă, iar acum sinuciderea asta mă năucește cu totul...

LACHE: A spus Suzi adineauri o vorbă mare...

Intră Servitoarea.

SCENA VI (Aceiași, SERVITOAREA)

PETRE: Mergeți și voi?

VIORICA: Sigur, vreau și eu s-o văd pe Maria Blindea!

D[OAM]NA ISVORANU: Tot zici că s-a culcat Suzi...

PETRE *(către Servitoare)*: Ascultă tu... Noi plecăm... Dacă întreabă conița...

TITUS *(luîndu-i-o înainte)*: Să-i spui că suntem la nenea Lache...

Servitoarea face semn că a înțeles. Ceilalți ies.

SCENA VII (SERVITOAREA, apoi PREOTUL)

SERVITOAREA *(așează scaunele, potrivește covoarele și mereu trage cu urechea spre odaia în care doarme Suzana, dînd gînditoare din cap.*

Zărindu-l pe Preot intrînd pe scara de serviciu, îi iese înainte): Sărut mîna, Părinte...

PREOTUL: Dumnezeu să te apere, copilă...

SEVITOAREA: Conița s-a culcat un pic... S-o trezec?

PREOTUL: Nu. Dacă s-a culcat, las-o să se odihnească... Ceilalți unde sunt?

SERVITOAREA: S-au dus la unchiul coniței, la domnu Lache Isvoranu.

PREOTUL *(așezîndu-se pe un fotoliu)*: Așa... Dacă zici că doarme, am să viu mai tîrziu... Dar de ce nu arde candela?

SERVITOAREA: Nu știu... Doar eu am aprins-o, cu mîna mea... Adineauri ardea... Se vede că s-a stricat pluta... Am s-o schimb chiar acum...

PREOTUL: Schimb-o, copilă, și veghează să nu se mai stingă... *(Vrea să se ridice.)*

SERVITOAREA: Nu mai stați un pic? Să vă fac un ceai...

PREOTUL: Nu, mulțumesc... Dacă zici că doarme... Doar un pahar de apă să-mi dai... *(Servitoarea iese și aduce apă. Preotul, după ce bea:)* [...] Pe aici bat vînturi rele... *(Se ridică.)* Deschide încet dacă zici că doarme... Și veghează să nu se mai stingă... Iar dacă vezi ceva ce-ți dă de gîndit, bate-mi în geam, cum ne-am înțeles... Uite că uitam... Să-i spui lui Domnu Lache să treacă negreșit pe la mine... Chiar astăseară... la orice oră...

SERVITOAREA: Da, Părinte...

Preotul iese. Rămasă singură, Servitoarea vrea să aprindă candela. Intră Suzana.

SCENA VIII (SUZANA, SERVITOAREA)

SUZANA: Ce tot faci tu acolo?

SERVITOAREA: Vreau s-aprind candela... Iar s-a stins...

SUZANA: Las-o... Eu am stins-o... Trebu[i]e schimbat untdelemnul...

SERVITOAREA: Dar o să se supere Părintele... Întruna îmi zice: « Să ții la candelă ca la ochii din cap... » Mă duc să schimb untdelemnul...

SUZANA: Las-o!

SERVITOAREA: Coniță, nu vă supărați, dar mi-a spus Părintele că dacă se stinge candela, moare cineva în casa asta...

SUZANA *(tresărind)*: Și cine crezi c-ar putea muri?

SERVITOAREA: De unde să știu eu, păcatele mele? Mă gîndesc că dacă așa a spus Părintele, așa o fi...

SUZANA: Nu-ți face inimă rea... Nu moare nimeni...

SERVITOAREA: Spunea Părintele adineauri că bate vînt rău...

SUZANA: Cum adineauri? A fost pe-aici?

SERVITOAREA: Acușica a plecat... Credeam că dormiți... *(Privind-o lung:)* De ce n-ați mai stat culcată? Mi se rupe inima...

SUZANA: Am să dorm la noapte...

SERVITOAREA: D'apoi știu eu cum dormiți... Că vă pîrjoliți toată nopticica... Să vă fac o limonadă? *(Pauză.)* Eu tot zic s-o aprind...

SUZANA: Aprinde-o și lasă-mă o dată!

Servitoarea iese, se întoarce cu sticla de untdelemn, aprinde candela, apoi iese de-a binelea.

SCENA IX (SUZANA, apoi TITUS)

SUZANA *(se așează într-un fotoliu, își prinde capul în palme și stă așa cîteva clipe; apoi se scoală, deschide un sertar și scoate un ca[i]et. Îl răsfoiește și vorbește cu sine)*: Jurnalul meu... L-am început la opt ani și-l termin la douăzeci și opt... Dragi și scumpe rîndulețe nevinovate... *(Citește:)* «Azi și-a serbat tanti onomastica... Eu i-am furat lui nenea Lache zece lei și i-am luat lu' tanti doi trandafiri, iar tanti mi-a dat o sută de lei... Am pus zece lei înapoi, în buzunarul lui nenea Lache, că nu-i bine să furi... *(Altă pagină:)* Iată-mă și-n București! Sunt studentă! Ce fericită mă simt! *(Alta:)* Îl iubesc pe Titus Voinea, un student de la Drept... Cred că și el mă iubește... Am fost împreună la Brăila unde am văzut o franțuzoaică executînd Dansul Anitrei... *(Alta:)* Am fost cu nenea Lache la circ... A rîs ca un copil și a dat zahăr cailor... Ce drag îmi este nenea Lache! *(Alta:)* Mi-am luat licența! M-am întors acasă! Dar Titus a dispărut! *(Alta:)* Trei luni de cînd nu mai știu nimic despre Titus... *(Alta:)* Doi ani de cînd nu l-am văzut pe Titus... *(Alta:)* M-am logodit cu Petrică Grindină... Nu mi-e drag, dar îl stimez... Cred că nu l-aș înșela niciodată... *(Alta:)* A căzut trăsnetul și a despicat nucul din grădină... Părintele Niculai spune că l-a apucat tot bătrîn... *(Alta:)* Titule, Titule, îmi auzi chemările? Îmi înțelegi semnele? *(Alta:)* Petrică e un soț ideal... *(Alta:)* Zi de bucurie și de doliu... Viorica s-a măritat cu Titus... ce se va întîmpla, Doamne, cu inima mea? *(Alta:)* Oh! Păcătoasa de mine! *(Alta:)* În inima mea și-a făcut cuib un huhurez... hu-hu-huuu!» *(Începe să scrie:)* La noapte mă iau de piept cu destinul... Sunt gata... *(Rămîne cu tocul suspendat și murmură:)* Sunt gata... Sunt gata... *(Închide ca[i]etul și-l pune la loc, apoi se așează iar în fotoliu și repetă:)* Sunt gata...

TITUS *(intră încet, se oprește în prag, se uită lung la ea, apoi se apropie în vîrful picioarelor. Ea nu-l simte. El murmură)*: Iubita mea. *(Ea tace.)* Știi că plec la noapte?

SUZANA *(urmîndu-și gîndul)*: Sunt gata...

TITUS: Vrei să ne strîngem mîna? *(Ea tace.)* Uită-te la mine și vorbește-mi... În două zile n-ai schimbat zece vorbe cu mine...

SUZANA *(uitîndu-se dincolo de el)*: De ce ai venit Titule?

TITUS: Nu știu... M-am pomenit alergînd s-o apăr pe Maria Blindea... Nu mai auzisem niciodată de ea... Era însă de aici, din orașul tău! Viorica spunea că ați copilărit împreună, că era o fire aleasă... Și apoi, aveam prilejul să te revăd... *(Pauză.)* Știi că de atunci, din ziua aceea sinistră, nu mai sunt decît un biet nebun... Mă ucide gîndul că te-am pierdut, că nu pot repara nimic, că suferi ca o răstignită și că eu nu pot, nu știu ce să pot, ce să vreau, ce să caut... Peste tot este gol, e întuneric... Simt că în jurul gîtului mi se strînge funia destinului, a celui mai neîndurat dintre călăi... Iubita mea... Mă auzi ce spun?

SUZANA *(urmînd să privească dincolo de el)*: De ce s-a sinucis Maria Blindea?

TITUS *(surprins)*: Ai aflat?

SUZANA: V-am auzit adineauri vorbind... Mi s-a dezvoltat simțul auzului în mod neobișnuit...

TITUS: Nu știu de ce s-a sinucis... Am fost și eu de am văzut-o, dar n-am putut sta mai mult... N-am putut afla... M-am întors la tine să-mi iau rămas bun... Le-am spus că am uitat ceva și m-am întors. Suzette... La noapte plec...

SUZANA: Tot la noapte?

TITUS: Dar cine mai pleacă ?

SUZANA: Vreau să spun că... Nu, nu vreau să spun nimic... Mi se amestecă gîndurile... La noapte ... Nu, nu mai pleacă nimeni... Cine știe ce am vrut să spun? Nu mă mai pot concentra... Vorbesc prostii. Ba da, am vrut să spun aceea ce ai spus și tu... Că pleci la noapte... Da, asta am vrut să spun...

TITUS: Și trebu[i]e să ne luăm rămas bun...

SUZANA *(rătăcită)*: Da, da... Rămas bun... Trebu[i]e să ne luăm rămas bun...

TITUS: Și să-ți repet o rugăminte pe care mi-ai refuzat-o mereu... Am venit de atîtea ori de la București numai pentru asta și mereu m-ai trimis înapoi fără să înțelegi că mă arde dorul să-l văd... *(Arată odaia copilului.)* Lasă-mă să-l văd, Suzette... Nu știu dacă am dreptul să-ți cer asta, nici dacă merit, nici dacă se cuvine... Nu știu... *(Îl îneacă emoția.)* Lasă-mă să-mi văd copilul, nu știu cum arată...

SUZANA *(astupîndu-și urechile)*: Nu, nu, nu...

TITUS: E copilul meu... Copilul nostru... L-aș fi putut vedea de o sută de ori fără voia ta, dar n-am vrut să te supăr...

SUZANA *(exasperată)*: Taci! *(Se scoală, se plimbă turburată, apoi se oprește în fața lui.)* Tu nu înțelegi nimic? Dar bine, gîndește-te că așa cum s-au petrecut lucrurile, l-am înșelat pe cel mai bun, pe cel mai loial dintre oameni... Actul acela monsturos, care ne-a strivit sub greutatea lui și de pe urma căruia n-a rămas decît pustiire, s-a petrecut în casa lui, în patul și pe perna lui... Și acum îmi ceri să comit și această nelegiuire? Să strîngi în brațe copilul pe care îl crede al lui? Și apoi, uită-te în ochii mei... Mai fix, mai adînc... Nu vezi nimic? Nu vezi mișcîndu-se niște aripi, niște ghiare, niște ochi sticloși și galbeni?

TITUS *(speriat)*: Suzette...

SUZANA: Nici nu mai auzi nimic? Ascultă bine... Chiar nimic? *(Desperată:)* Titule, scapă-mă... Ascunde-mă undeva, să nu mă găsească, să nu mă ajungă... Sunt pierdută, Titule! Ah! a căzut trăsnetul și a doborît nucul din grădină... Avea o sută cincizeci de ani...

TITUS: Suzette... Vrei să nu mai plec?

SUZANA: Să nu mai pleci? Dar cînd pleci? Da, da... la noapte ... Pleci la noapte... Nu ne-am cunoscut niciodată... La noapte cumpăna

își va restabili echilibrul... Maria Blindea s-a sinucis... Titule! Du-te! Du-te de-i întîlnește pe ceilalți ... Nu-i bine să stai prea mult aici.. Du-te...

TITUS: Fără să-l văd, Suzette?

SUZANA: Titule... Am auzit-o adineauri pe tanti povestind cum te-ai dus în fața juraților cu inima Mariei Blindea în mînă... Parcă te vedeam... Mișcat, pătruns de milă, desm[i]erdai inima aceea rănită și încercai să-i vindeci buba... Erai încredințat că săvîrșești un act mărinimos... Nu știai că inima aceea voia să moară... Acum vii la mine, tot atît de generos și tot atît de departe de inima mea, cu toate că o ții în palmă ca și pe cealaltă... Uită-te, bine la ea, Titule, pune-o lîngă ureche și ascultă-i bătăile, și întreab-o încetișor, să nu te audă decît conștiința, ce vrea această inimă?

TITUS *(speriat, răgușit)*: Suzette... Ce vrea această inimă?

SUZANA: Vrea să-ți spună să nu te apropii de ea... S-o lași să moară... *(Titus plînge cu fața în palme.)* Ce milă mi-e de suferința ta, Titule... De viața, de iluziile noastre... Ieri a prins uliul un hulub... Îl lovea cu ciocul în cap și-i sorbea viața... *(Rugătoare:)* Du-te, Titule...

TITUS: Asta-i tot, Suzette?

SUZANA: Tot...

TITUS *(sufocat)*: Și nu mai avem să ne spunem nimic?

SUZANA: Ne-am spus tot...

TITUS: Cel puțin să ne strîngem mîna...

SUZANA *(îi întinde mîinile, dar și le retrage repede)*: Du-te...

TITUS: Mă supun... *(Pleacă, dar se întoarce.)* Dar tu, Suzette, n-ai inima mea în mînă? I-ai ascultat bătăile? I-ai înțeles rugămintea?

SUZANA: Du-te... *(El iese.)* Nu, nu... Titule! *(Aleargă să-l cheme dar pe ușa de serviciu intră Petre. Suzana rămîne cu spatele lipit de zid și se uită la el îngrozită. El intră cu pași rari și se oprește în mijlocul camerei.)*

SCENA X (PETRE, SUZANA)

PETRE: Lasă-l să plece... *(Pauză lungă în care el o privește fix. Ea tremură și continuă să se sprijine de zid.)* Vino mai aproape. *(Ea se apropie cu pași de somnambul.)* Am auzit tot... Am intrat pe-aici, să dau ceva la bucătărie, și am auzit tot... Așa că nu mai e nevoie de nici o explicație... *(Pauză lungă.)* Ce-i de făcut?

SUZANA *(abia ținîndu-se pe picioare)*: Nimic...
PETRE: Nimic... Vasăzică totul s-a redus la nimic... *(Cu durere reținută:)* Îmi amestecasem viața cu a voastră ... Creșteam pe același trunchi... Stăteam cu fața la același soare... Și deodată cade un topor și retează toate crengile, și toate rădăcinile, ca să moară și *crengile, și rădăcinile, și trunchiul...* Cum ai putut? Cum te-ai învoit? Pentru că deși am ascultat tot, n-am înțeles decît foarte puțin ...
SUZANA: Cruță-mă...
PETRE: De altfel e tot una... Ce-aș putea afla mai mult? Cum ai căzut? Cum te-ai rostogolit? Cum m-ai îmbrobodit?
SUZANA *(cu reproș)*: Petrică! *(Se aude plînsul copilului.)*
PETRE *(înfiorător)*: Fă-l să tacă! *(Suzana vrea să treacă în odaia copilului, dar Servitoarea, la strigătul lui Petre, iese din odaia ei și trece în aceea a copilului.)* Simt că-mi pierd și eu mințile! *(Aprinde o țigară, se duce la fereastră și privește afară.)*
SUZANA *(se apropie de el încet, cu frică)*: Petrică... Îmi dai vo[i]e să-ți mai spun așa? *(El tace.)* Îți înțeleg durerea, orgoliul rănit, iluziile risipite... Înțelege însă și tu sfîșierea mea, de doi ani, zi de zi, clipă de clipă... Știi bine că de atunci n-am fost pentru tine decît o bolnavă, o înstrăinată... Chiar dacă nu aflai, trebuia să plec. Eram gata... Știu că sufletul tău va sîngera întruna... Totuși, vei putea dormi liniștit, pentru că nu te va urmări nici un plîns și nu te va speria nici un țipăt... În lumina conștiinței tale te vei privi pînă în fund și te vei vedea pur... Dar pe mine, Petrică, cum mă vei vedea în lumina conștiinței tale? Să nu mă vezi, desfigurată, Petrică... Orice ai auzi despre mine, orice aș face, să nu scoți nici un blestem și să nu rostești nici o osîndă... Procesul care se dezbate aici *(arată inima)*, va rămînea o taină... Nu-ți cer să ai respect pentru această taină, ci doar sentimentul acela pe care îl ai pentru o floare desprinsă dintr-un buchet și căzută în drum... Îți cer prea mult, Petrică?
PETRE *(după o lungă tăcere, fără să se întoarcă)*: Cînd pleci?
SUZANA *(distrusă)*: La noapte...
PETRE: Plecați împreună?
SUZANA: Plecăm o dată...
PETRE: Spre aceeași țintă?

SUZANA: Eu am alt destin...
PETRE *(se întoarce de la geam și o privește lung. Scoate apoi un smoc de chei, alege una și o pune pe o mobilă)*: Ia tot ce-ți trebu[i]e.
SUZANA: Mulțumesc...
PETRE: Și acum... lasă-mă singur...
SUZANA *iese după ce stinge din nou candela. Petre, singur, se așează la birou, scoate niște hîrtii dintr-un sertar pe care le cercetează cu atenție. Intră Servitoarea.*

SCENA XI (PETRE, SERVITOAREA)

SERVITOAREA: Conașule, a venit fotografu'.
PETRE: Cine a venit?
SERVITOAREA: Fotografu'... Zice că l-ați chemat să fotografieze copilul...
PETRE: Eu? L-am chiemat eu? Nu-i adevărat... Adică stai... Spune-i că acum n-am timp... O să trec eu pe la el...
SERVITOAREA: Am înțeles... *(Iese.)*

SCENA XII (PETRE singură, apoi TITUS)

PETRE *ia albumul cu fotografiile copilului și le rupe. Intră Titus pe nesimțite și se oprește în prag. Tresare. Petre își ia servieta și trece în altă cameră. Titus se apleacă și ridică o fotografie din coș. O privește lung, apoi o bagă în buzunar și rămîne nedumerit, cu ochii în gol...*

C O R T I N A

ACTUL III

SCENA I (SERVITOAREA, apoi SUZANA)

SERVITOAREA, *singură, pare că spionează ceva. Observă că iar nu arde candela și vrea s-o aprindă. Intră Suzana.*
SUZANA: Ți-am spus de o mie de ori să lași candela în pace! Las-o așa! Eu am stins-o! Du-te de te culcă!
SERVITOAREA: Coniță... lăsați-mă s-o aprind...

SUZANA: Du-te de te culcă! Nu mai vreau s-o văd aprinsă!
SERVITOAREA: Dar dacă vine Părintele?
SUZANA: N-o să vină la miezul nopții.
SERVITOAREA: Dar dacă vine?
SUZANA: Doamne, Doamne...
SERVITOAREA *(aprinzînd candela)*: [...] Unde nu arde candela, pătrunde duhul cel rău și pătimirea cea mare și neîmblînzită...
SUZANA *(rugătoare, tristă, obosită)*: Du-te de te culcă... *(Servitoarea iese.)*

SCENA II (SUZANA singura, apoi LACHE)

SUZANA *(vrea să stingă candela, dar sună telefonul. Deschide aparatul și vorbește înăbușit, cu pauze lungi, cu emoție crescîndă)*: Da... Eu... Cine? A, tu ești, Petrică? Ce să fac? Mă pregătesc de plecare... Da, Petrică, așa este... Ai dreptate... Să nu vii... E mai bine să nu fii de față cînd plec... Da, voi lua tot ce-mi trebu[i]e... Dacă zici tu, le voi lua... Ești tare bun, Petrică... Da, da, toate au fost pentru noi, pentru căsuța noastră... Care? Aceea pe care mi-ai adus-o de la Paris? Da, Petrică, o voi lua... Mulțumesc, Petrică... Nu, nu voi răci... Mă voi îmbrăca bine... Fii sigur, că nu voi răci... Nu te voi uita... Cu bine... Poate... Cine știe? Uită-mă... Cu bine, Petrică... Alo! Alo! Alo!!! *(Disperată, strigă în pîlnia telefonului:)* Petrică! Petrică!! *(Rămîne cu receptorul în mînă, cu ochii în gol.)* A tăcut! Ca să moară și crengile, și rădăcinile, și trunchiul... *(Cu hotărîre:)* Sunt gata! *(Scoate Jurnalul și scrie repede:)* Gata, gata, gata! *(Se uită speriată împrejur. Răgușită, pierdută:)* Înțelege cineva că plec? Știe cineva că mor? Și nu mă scapă nimeni?

Intră Lache, cu pași obosiți, și se așează. Tace și se gîndește.

LACHE: Nu te speria... Eu sunt... *(Pauză.)* Am fost la gară, cu Viorica și Titus... La întoarcere, am văzut lumină la tine și am intrat... tare sunt obosit... Dă-mi o dulceață... Și apă mai multă...

Suzana sună. Intră servitoarea.

SUZANA: Adă repede un pahar de apă... *(Servitoarea iese. Suzana caută și scoate un borcan de dulceață. Lache se uită bănuitor împrejur.)*
LACHE: Dar Petrică unde-i? El de ce n-a fost la gară?
SUZANA: Nu știu... Chiar adineauri mi-a telefonat, dar nu mi-a spus nimic despre asta...

LACHE: Ți-a telefonat? Vasăzică nu e acasă?
SUZANA: Nu, e la club...
LACHE: Petrică la club?
SUZANA: M-am mirat și eu...
SERVITOAREA *(servind dulceața, repede, în taină)*: Să treceți numaidecît pe la Părintele... Vă roagă foarte mult...
LACHE: La miezul nopții?
SERVITOAREA: Așa a spus... Să-i bateți în geam... Să nu carecumva să nu vă duceți... *(Iese.)*
LACE *(după ce bea cu sorbituri rare)*: Suzi...
SUZANA: Da, nene Lache...
LACHE: Ce se petrece în casa asta?
SUZANA: Dar nu se petrece nimic, nene Lache...
LACHE: Ia vino colea, lîngă mine... Așa... *(O ia de bărbie)*. Cînd erai mică, îmi spuneai tot ce te doare... Dacă pierdeai jucăriile sau le stricai, îți aduceam altele... Dacă te certa tanti, eu îți umpleam botișorul cu acadele, iar dacă te trîntea scaunul, îl băteam pînă plîngea bietul scaun și mă ruga să nu mai dau... *(Suzana începe să plîngă, cu capul în palme.)* Spune-mi și acum, cine te supără? Să-l bată nen'tu Lache pînă i-o trece pofta să te mai supere... *(Zărește fotografiile rupte și aruncate în coș. Ia una și o privește lung.)* Suzi... Ce se petrece aici? Ce-s astea?
SUZANA: Nu știu...
LACHE: Adineauri, la gară, Titus a scos batista și i-a căzut din batistă tot o fotografie de asta... și tot ruptă...
SUZANA: Da? Tot ruptă?
LACHE: Unde-i albumul? *(Găsește albumul și-l răsfoiește.)*
SUZANA: Nene Lache... Nu știu cine le-a rupt... Nu știu de ce le-a rupt.
LACHE: Nu mai este niciuna...
SUZANA: Niciuna...
LACHE: Suzi... Uită-te drept în ochii mei... Și spune...
SUZANA: Dar... nene Lache... Cred că lucrurile astea se pot limpezi mîine...
LACHE: De ce nu acum?
SUZANA: Pentru că e tîrziu... și trebu[i]e să mă culc... Cînd ai intrat mata eram gata... Da, eram gata... Sunt obosită... *(Se clatină.)*

LACHE: Ai dreptate, eşti bolnavă, slabă... Cu toate astea... *(O prinde iar de bărbie.)* Poţi tu avea secrete faţă de nen'tu Lache?
SUZANA: Îţi jur că mîine vei afla tot...
LACHE: Vasăzică ştii ceva dar nu vrei să-mi spui acum...
SUZANA: Nu ştiu, dar voi căuta să aflu...
LACHE: Şi eu voi căuta să aflu, dar nu mîine, ci acum... De aceea mă duc la club...
SUZANA: Să nu te duci...
LACHE: De ce?
SUZANA: Pentru că nu trebu[i]e... E tîrziu... O să se nelinişteasca tanti...
LACHE: E destul de neliniştită şi fără asta...
SUZANA: Aşteaptă pînă mîine, nene Lache...
LACHE *(după o clipă de nehotărîre)*: Tu ştii că Titus n-a plecat?
SUZANA *(înmărmurită)*: N-a plecat?
LACHE: Nu. N-a vrut să se urce în tren cu nici un preţ. « Nu mai plec şi gata! Trebu[i]e să împiedic o nenorocire! » Înţelegi ceva?
SUZANA *(stins)*: Nimic.
LACHE: Nici eu... Dar vreau să înţeleg... Şi chiar acum... Altfel mor! *(Vrea să plece.)*
SUZANA: Nu, nu te las! Te rog... Nu te duce la club... Nu vorbi nimic cu Petrică... Lasă pe mîine... Mîine vei afla tot... Dar acum nu te duce... Promite-mi că nu te duci... Dă-mi cuvîntul... Repet că mîine vei afla tot...
LACHE: Vreau să ştiu acum... *(O prinde de mînă.)* Suzi... Spune-mi fără ascunzişuri: Te-a înşelat bărbatul?
SUZANA: Lasă-mă...
LACHE: Sau l-ai înşelat tu?
SUZANA: Nene Lache...
LACHE: Suzi... De ce n-a plecat Titus?
SUZANA: De unde vrei să ştiu? De ce nu-l întrebi pe el?
LACHE: Pentru că şi el, şi celălalt nu sunt pentru mine decît doi străini... Dar tu eşti strop din sufletul meu... Eşti a mea... mugur crescut din iubirea mea... Şi orice s-ar întîmpla, eu tot bătrînul tău nen'tu Lache voi rămîne!
SUZANA: Ţi-am jurat şi-ţi mai jur o dată că mîine vei afla tot... Ştii că eu mă ţin de cuvînt... Acum nu ştiu ce să-ţi spun... Şi sunt

EXECUTĂ cu multă acurateţă: Registre, Plicuri, Etichete, Hârtie de scrisori, Bilete de nuntă, Facturi, Cărţi de vizită, etc., etc.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „CONVORBIRI LITERARE" BUCUREŞTI — STRADA CAMPINEANU 17

EXECUTĂ cu multă acurateţă: Broşuri, Reviste, Ziare, Reviste săpt., Memorande, Teze, Afişe, diferite varietăţi, etc., etc.

Bucureşti 28 April 1922

Scumpe domnule Beldiceanu,

Abia azi, ducându-mă la Casa Şcoalelor am aflat adresa matale, căci atunci când am primit volumul, eram atât de emoţionat încât n'am ţinut seama de coperta pe care era, de bună seamă, adresa. Aşa fiind îţi răspund cam târziu dar cu tot atâta căldură îţi mulţumesc pentru buna matale prietenie ce reese – întreagă – din dedicaţia matale autografă. Am citit cartea pe nerăsuflate. Regăseam acolo un suflet de mult înfrăţit cu-al meu şi mai ales simţeam fluturând, între rânduri, idealismul acela care e [illegible] adevăraţilor [illegible].
Mi-ar trebui mult timp să-ţi spun cum găsesc cartea matale. Am trimis îndată o cronică la „Ramuri" şi-o aştept publicată.
Aflu dela d. Costin că nu eşti tocmai bine. Îţi doresc, scumpe domnule Beldiceanu, o sănătate de stâncă!
Abia aştept să găsesc o zi de răgaz pentru a te vedea în castelul matale singuratic!
Distinsele mele sărutări de mâini doamnei iar d-ta primeşte cele mai însufleţite strângeri de mână

G. M. Vlădescu

Galaţi [illegible] 2.

obosită, nene Lache... E ceasul douăsprezece... Petrică... mă crede culcată... Da, trebu[i]e să mă culc... Să dorm, să dorm... Simt că am să dorm o veșnicie... Mă voi gîndi la mata... Și la ursuleții cei frumoși... Și la fetele alea cu pantaloni roz... *(Îl sărută.)*

LACHE: Nu mă minți?

SUZANA: Nu te-am mințit niciodată...

LACHE: Bine, mă încred în cuvîntul tău... Dar uite, am uitat să-ți dau ceva... Am găsit la bufetul gării niște caramele grozave ... De alea cu lapte ... Roade-le frumos, dar să nu adormi cu ele în gură cum făceai altădată... Și acum, noapt ... *(Se îndreaptă spre ușă.)*

SUZANA: Nene Lache! *(El se întoarce.)* Sărută-mă, nene Lache... Și noapte bună, noapte bună... *(Se îmbrățișează îndelung și se despart cu greu. Lache iese.)*

SCENA III (SUZANA singură)

SUZANA *(rămîne în mijlocul scenei și privește drept înainte. Cu încetul, chipul i se împietrește, trupul i se înalță. Hotărîtă, stinge un bec, iar cînd vrea să mai stingă unul, sună telefonul. Ea tresare, își astupă gura cu palma și se stăpînește să nu răspundă. În același timp se aude plînsul copilului. Se întoarce intr-acolo și strigă :)* Taci! *(Stă apoi încremenită între chemarea telefonului și plînsul copilului. Își zice :)* Desigur că e Petrică... Vrea să știe dacă am plecat... *(Către copil :)* Taci! Taci! *(Deschide ușile și se uită pe coridoare.) Luptă disperată cu sine. Copilul țipă. Ea stinge și al doilea bec și se repede în odaia copilului. Scena rămîne luminată numai de candelă. Din odaia copilului se aude strigînd :)* Taci, taci, taci! Pentru numele lui Dumnezeu, taci o dată! Nu vrei? Ei bine, dacă nu vrei, atunci mori! Să nu mai văd ochii ăștia sticloși, nici ghiarele! Să nu-ți mai aud urletul... Să se împlinească blestemul! Mori, mori!

Pe scara de serviciu, intră Preotul și Lache, conduși de Servitoare.

SCENA IV (PREOTUL, LACHE, SERVITOAREA, apoi SUZANA)

SERVITOAREA *(în șoaptă)*: Se vede c-a intrat la copil... Îl omoară, Părinte! *(Aprinde lumina.)*

SUZANA *(de dincolo)*: Mori, mori!

PREOTUL *vrea să intre, dar se oprește lîngă prag și ascultă, Lache stă interzis în mijlocul scenei și pare că nu înțelege nimic. Servitoarea își astupă gura cu șorțul.*

SUZANA *(de dincolo)*: Ce? Ce? Ce-ai spus? *(Pauză.)* Ai spus ceva? N-am auzit bine... *(Pauză lungă. În scenă tăcere, încremenire. Cu voce schimbată :)* Mai spune o dată... *(Pauză. Frămîntare. Neliniște.)* Doamne Dumnezeule. Mai spune, haide, spune... Spune mereu... *(Nu se mai aud decît hohote de plîns din ce în ce mai înăbușite. Preotul împinge ușa dar se dă înapoi și face loc Suzanei care intră cu copilul în brațe. Ea nu vede pe nimeni. Ridică copilul în lumina unui bec și-l privește cu ochi halucinați. Mare tensiune lăuntrică. În șoaptă :)* Încă o dată... spune încă o dată... Ca dineauri... Ai spus MA-MA... MA-MA... Așa ai spus? MAMA? *(I se destind obrajii, i se luminează ochii. Lacrimile îi inundă fața.)* Ai spus MAMA? *(Se uită la copil transfigurată, apoi dă cu ochii de Preot.)* Părinte, Părinte! S-a deschis cerul! Cîntă îngerii, heruvimii! Cîntă însuși Dumnezeu! I-am auzit glasul, un glas sfînt, Părinte... A spus MAMA... Auzi? A spus MAMA! Mie, mie mi-a spus MAMA! De îndată ce m-a simțit lîngă leagăn... cînd am întins mîna... Ah! S-a risipit tot blestemul, toată oroarea... Uite cum întinde mînuțele și cere ocrotire măicuții lui...

SERVITOAREA *(izbucnind în plîns, se repede și-i sărută rochia)*: Coniță!

SUZANA: Deschideți ușile, ferestrele, să intre lumina, bucuria! [...] Nu mai e noapte... Nu mai e întuneric... Nu mai e singurătate... *(Sună telefonul. Merge cu pași hotărîți, ia receptorul și rostește ferm :)* Da, eu! Cine? Da, Petrică! Eu sunt... Ce spui? Nu-mi recunoști vocea? *(Rizînd :)* Se poate... Cred că întreagă nu mai sunt de recunoscut ... Nu, n-am plecat... și nu mai plec... Nu, nu mai sunt singură, nu mai sunt părăsită, nu mai sunt nefericită... Nu, nu, nu... O mamă nu e niciodată singură... *(Închide aparatul, se întoarce și-l vede pe Lache care stă cu brațele deschise)*: Nene Lache! Merg la mata! Mă primești?

LACHE *(o strînge la piept și plînge cu hohote)*: Să... să mă tai în... în bucăți și... și tot nu... nu pot pricepe...

Se aude un vag țipăt de huhurez care se îneacă într-un cor. [...]

CORTINA

Camil Petrescu

DANTON

scene și fragmente

TABLOUL 1

I La masă El M-me Roland	*Ea* ea știe tot. Acum patru seri ai văzut. A votat e o greșală. < ei bine, uite concursul >
	Gabriel[le] cu friptura pregătiri de teatru Camil[le] vrea să meargă și el. Fabre.
Vin de la masă	Glume pe socoteala lui Santerre care povestește cum a fost. Cam găgăuteşte. glume cu Danton fiul Veniți la noi la țară. A e aproape. *Paris e Capitala Franței și Secțiunea Cordelierilor e capitala Parisului:* Vom porunci deci Franței.
Consiliul 169 și 275	Raportul secțiunilor. Ce facem cu primarul (274) Dacă Mandat se opune e omorît. Ce fac Marsilliezii? Frumos cîntec... cine e autorul. [...] Votul *universal* Danton

---

AVATARIILE LUI DANTON

DUPĂ CUM ARATĂ MANUSCRISELE RĂmase de la Camil Petrescu, nici una din piesele sale de teatru nu i-a cerut atît timp, pentru documentare și elaborare, ca *Danton*. Lucrînd zilnic cîte 18 ore, din anul 1924 pînă în toamna anului 1925, autorul relata: « Munca zi la zi, năuceala de a purta în cap prezențe învălmășite și totuși individualizate, un număr enorm de multe personagii, atîta vreme, mă făcea incapabil de orice altă încercare de a-mi cîștiga viața de toate zilele, mă declasa pur și simplu » (*Fals tratat*).

Din cele 20 de tablouri cîte alcătuiesc drama istorică *Danton*, marea majoritate respectă cu minuție adevărul concret-istoric, cele cîteva adăogiri verosimile ale dramaturgului nu atentează cu nimic la autenticitatea realității evocate. Așa cum însuși declară, « grija respectului adevărului a fost împinsă poate la exagerare. Limita a fost numai ideea că totuși *Danton* e o piesă de teatru ». Numeroase momente și replici sînt transcrise aidoma după izvoarele documentare. Pe Camil Petrescu l-a determinat să urmeze această cale faptul că lucrările literare anterioare, consacrate proeminentei personali-

În cazul cînd tunurile sunt acolo
Ce promite Santerre. D. Desmoulins invită la masă seara (9)
pe Marseillezi.
Să se facă plancarte.
Propunerea lui Grangeneuve
Cu trădare
batalionul Marseillez.

Vezi ciudatul Comitet de la pag. 294.

De citit aci Danton

*

Act I a

(La 4 August la Danton acasă)

[F. 2r°]
E îngrijorat că toți trădează. Se fac aluzii la situația de pe front.
Danton vorbește de Arcis sur l'Aube.

tăți a lui Danton, au denaturat, în mare măsură, adevărul. Evitînd să înfățișeze un Danton învins, cum a apărut în lucrările de pînă atunci, Camil Petrescu l-a urmărit în toată evoluția lui, în toate momentele semnificative din viață, pînă la eșafod. A fost influențat, în acest sens, de ceea ce noua filozofie și psihologie germană numea *Die Gestalttheorie* sau adeseori *Gestaltpsychologie*, după care numai printr-o intuiție esențială a întregului o figură istorică poate fi pe deplin lămurită. De aici cerința imperioasă a reorganizării interioare a întregului material, pentru revelarea adevărului istoric dramatic, în toată substanța lui semnificativă, de aici nevoia de documentare exhaustivă. « Numai printr-o intuiție esențială a întregului, nesfîrșit mai prețioasă decît atîtea date, care pot fi simple înregistrări eronate a unor martori care, chiar cînd sînt de bună credință, se dovedesc adesea sau prea pasionați sau chiar destul de mărginiți, o figură istorică poate fi pe deplin lămurită » (*Lămuriri* premergătoare ale autorului la piesa *Danton*, ediția 1931, Editura „Vremea").

Manuscrisele existente reflectă munca istovitoare depusă de Camil Petrescu pentru documentare și pentru elaborarea acestei piese. Un caiet intitulat *Danton. Observații* conține peimele însemnări ale autoruluiîn învederea redactării operei. Sînt înșiruite edificii pariziene din epocă, aspectele străzilor, momente din activitatea politică a revoluționarilor. Alteori, notează: « Să se păstreze umanitatea personajelor; Ce s-a tăiat săse interealeze în rest: Cărute desfăcute în drum: Fouquier—Tinville, am oco-

Camille și Lucile sunt în vizită.
[*Indescifrabil*] — furnizorii.
Atîția fac din interes revoluția.
Impresia că Regele nu va respecta Constituția.
Danton a luat 30.000 de livre prin Mirabeau care i-a dat fără să-i ceară un serviciu (se și aude) ci mai mult ca să justifice conturile.
(El însă a fost la Palat — mi se pare).
Frații regelui sunt la Frontiere.
Se discută sprijinul Coaliției.
Cazurile lui Lafayette, Bailly.
Măsurile luate la clubul Cordelierilor, Iacobinilor.
Marat și Desmoulins scot gazete. Se dă [*sic !*] vagi lămuriri despre 14 Iulie.
Vine Doamna Roland (la care el ia de atîtea ori supa).
Westermann ia o mare parte la pregătirea lui 10 August.
Danton simte că e chemat pentru destine mai mari decît de a fi procuror.
Frumusețea Lucilei e celebră. Se fac aluzii la căsătoria lor.
[...] (Să se facă prezentarea cît mai multor personaje în acest act.)

lit că era lume strînsă în jurul unor trăsuri cărora li se luaseră caii în stradă pentru luptă ». « Lucile (act. II, cînd se întoarce). Soldații cîntau cîntecul cel nou pe care l-au adus alaltăieri cu ei marsiliezii. În program celebra scenă din sept[embrie] 1792, cînd voluntarii și toți cei de față cîntă Marsilieza unui războinic, în genunchi ca supremă rugăciune. » « În actul III scena Lameth trebuie telegrafiată într-o frază. Apelul lui Marat trebuie să apară pe ici colo. Impresia de febră, de revoluție, de iminent pericol, de dezordine. Accentuat evacuarea, opunere a lui Danton. »

Caietul respectiv conține numeroase asemenea punctări ale momentelor din acțiune, informații, date. Personajele sînt grupate pe acte, tablouri, scene. Intuiția, de care vorbește autorul, îl ajută să vadă dincolo de date și fapte, să surprindă semnificația lor, stările sufletești ale eroilor, să formuleze încă de pe acum replici, să-i vadă cum gîndesc și acționează. Cu tot caracterul sumar, eliptic al acestor notații, cititorul poate reconstitui mecanismul interior al dramei, fazele elaborării ei.

Un dosar — conținînd *Ciorne Danton. Mss* — oglindește mai larg și multilateral tehnica de lucru a scriitorului, lupta cu « blocul de fișe », marea forță de a « reconstitui documente », de fapt perioade întregi din Marea Revoluție Franceză. Prezentăm aici cîteva pagini din aceste « însemnări », scrise cu 50 ani în urmă, « à chaud », în febra elaborării piesei *Danton* — una dintre capodoperele dramaturgiei românești.

Al. BOJIN

[F. 2v°]

Nu era premiant în școală.
Lupta cu taurul, vaca de lapte.
Spiritul lui Rousseau.
Era să [se] facă popă ... Nu rîdeți vă rog! (O scenă de jovialitate.)
Roland povestește cum în 45 zile și-a dat dreptul la Reims (tot acolo și Danton).
Ah! Cînd plecam de la Hotel Modestie să-mi iau [*indescifrabil*] la cafeneaua du Parnasse. Ah, vremea cînd așteptam zadarnic procese.
M-me, eu știu ce înseamnă să aștepți... Ca advocat fără procese am așteptat destul.

*

Tînăr advocat fără clientelă, nemulțumit.
Gabrielle: fragedă, drăguță (2 sau trei copii în 1792?) ochii negri cu sprîncenele bine desenate, bust puternic, veselă și voinică.

*

În 1792 era la modă felul spartan.

*

Ah, vremea cînd așteptam la Comptoire... L-am cunoscut atunci pe [...].

*

Erau luați de 5 ani — El are 31 de ani.

*

Cu 56 de mii de livre plătite a cumpărat la charge d'avocat [*indescifrabil*].

*

Locuința este în parohia Saint Suplice... Cour du Comerce.

*

Avea mulți «clercs d'avocat» Daré și Desforges (nu și pe Roland).
[*Indescifrabil*] Roland vecin cu casa e și secretarul lui.

*

M[înăs]tirea Cordelierilor devenise centrul unui nou «district» al Parisului.

[F. 3r°]

— Dar te-ai gîndit la excesele populației.
— Ei, care ar putea să fie excesele... Ei drăcia dracului.
— Nu numai să devasteze Tuillerii dar să omoare și pe rege...
— Ei și dacă din Franța întreagă se devastează un castel? (Aproape de el.) Și dacă îl omoară pe rege? (Rînjind.) Un rege care complotează cu toți regii Europei împotriva libertății.
— (Îl privește uimit.)
— Să-l omoare pe rege.
— (Îl privește precis.) În sfîrșit dacă l-ar omorî pe rege.
— Să admitem...
— ! ? ?
— Să presupunem...
— ! ? ?
— Așa...

D: Regina nu are decît o teamă că la 25 August cînd Brunswick va intra în Paris revoluționarii să nu arunce capitala mai bine în aer (sau să se găsească o altă anecdotă).

E o copilărie, o naivitate. Ăștia vor restabili numai: ăștia vor scoate din [...]
și dreptul divin al proprietarului de a se culca ca cel dintîi cu orice mireasă din sat... Dreptul regelui... O vezi d[umnea]ta pe Gabrielle Danton în patul regelui.
Sunt dobitoci... toți imbecilii aceia de la curte cu cre[i]er de găină. Toate curțile nu s-au înconjurat decît de oameni în stare să ducă oala de noapte... Sau toți care și-au

împrumutat femeile. Și nu trebu[i]e cine știe ce inteligență ca să duci oala de noapte sau ca să-ți împrumuți nevasta. Și pentru ca să se cruțe aceștia să se prăbușească Franța? Și o libertate cîștigată după 800 de ani... Cea dintîi libertate din lume...

Ha, ha, ha... Cum voi ați crezut că m-ați cumpărat... Ei bine, atunci uite dovada cea mai bună a relei credințe a lui Capet. Încearcă să cumpere lumea... Eu insulta asta nu i-o făcusem, socotisem numai...

[F. 4r°]

De altminteri să vorbim serios. Crezi d[umnea]ta că un popor, tot mîndrie și inteligență, poate renunța la ceea ce a cîștigat în patru ani de zile. [...]
R. — Dar nobilimea a renunțat la toate aceste privilegii?
D. (Se apropie de el) — A renunțat? Regele și cei din jurul lui cheamă pe Brunswick și Brunswick declară, nu, că nu admite nici una din reformele de după 4 August.
R. — Dar ce are a face — ce spune Brunswick?
D. — Pe el îl așteaptă toți.
R. — Dar de unde... dar de unde.
D. (teribil, apăsat) — Regina, închisă așa cum e, cu soldați care de cînd a încercat să fugă o privesc pe ușă toată noaptea dormind... Ei, acum, încă, i-a spus lui Dumouriez... să nu-i mai invoce prostii de astea... Constituție... nu e nimic de făcut.

*

[F. 5r°]

Act I, c *(între 7—19) la Danton.*

Fabre, ia femeile cu tine.
Fabre are un plan infernal — vrea să ne ducă la teatru la piesa lui.

Danton — Eu sunt « procurorul felinarului » e titlul meu. Și e o deosebire. Titlul tău de procuror al Camerei — și încă substitut — cu toate că e prin vot, e confirmat de rege... Al meu e dat de opinia publică. Și judecățile mele sunt expeditive. La cinci minute infamul care *insulta poporul* e spînzurat de felinar.
Lucile (grabnic): Ah, taci.

Gabrielle — Dacă pleci mîine, rămîn să-ți fac cufărul.
Manifestul ducelui de Brunswick e pus într-o ramă.
S. — Ce ramă e asta.
Danton: Era un portret al [lui] taică-meu, care e mort. Îl adusesem de la țară. Mi l-a dat [taică]-meu întreg. I-am scos portretul și am pus Manifestul ducelui de Brunswick... Nu-l voi pune la loc decît după ce nemaipomenita obrăznicie a neamțului va fi departe.

Lucille: Ba lui Camille al meu nu are să-i facă nimic... Acolo scrie clar că vor fi judecați după legile militare toți membrii Adunării Naționale, ai departamentului, ai districtului, ai municipalității și ai gărzii naționale.

[F. 6r°]

Nu se mai poate găsi nici o trăsură... Toată lumea se pregătește să fugă.
Danton: Să nu vă duceți la Palais-Royal... Nu, ne ducem la Procop, jucăm domino. Da, și la Palais-Royal orgiile se țin lanț Lucile. Ai fost acolo Maximilian.
Robespierre: Doamnă, sunt oameni care se gîndesc că împrejurările de azi cer pe tron pe Ducele de Orléans. Cînd însă o rudă a regelui merge pînă acolo că își transformă palatul în întreprindere publică, instalînd jocuri de noroc, cabarete și restaurante

în care se fac cele mai nerușinate orgii, unde se întîlnesc toți speculanții, eu cred că nu e indicat să fie rege al unei republici... Eu nu mă duc acolo.

Camille: Nu vorbi de rău Palais-Royal, Maximilien. Acolo a început revoluția. Acolo unde sunt toate cocotele elegante ale Parisului, unde nu există zi sau noapte, pe sub galeriile acele cu prăvălii, sau în grădinile cu umbrele unde femeile iau înghețată, locurile de rendezvous ale... acolo e inima Franței. Acolo m-am suit eu pe masă, acolo și la Hortensia lui Santerre. Nu-i așa, Santerre, acolo a fost sufletul revoluției. Acolo m-am suit eu pe masă, acum trei ani, acolo am cerut dărîmarea Bastiliei și acolo am proclamat cocarda verde revoluționară. Dealtminteri ducele și-a schimbat nu numai numele lui, ci și pe al Cazinoului. El se numește ca un adevărat prieten al poporului Filip Egalité și Cafeneaua Palais-Egalité.
Santerre are în mînă cheile și lacătele Bastiliei. [...]

— E o căldură groaznică... Niciodată n-a fost în August atît de cald. Toată lumea e pe stradă... Nu se poate dormi la ora asta. Hai la Palais-Royal și să luăm înghețată.

[F. 7r°]

Marat ar vrea să ardă Palais-royal.

Gabrielle: E îmbrăcată bărbătește.

Camille: În sfîrșit ca amazoană. E hotărîtă să se răzbune pe infama aristocrație... și a jurat că dacă îl întîlnește pe cel care a necinstit-o îl va da pradă poporului (incidentul acesta să nu fie prea puțin serios).

Danton (după plecarea femeilor devine brusc gînditor).

Danton: Camille, rămîi aici, lasă-l pe Fabre cu ele... El e autor dramatic și se pricepe la intrigi.

Camille: Nu mai mi-e frică de el. E și intrigant și e și mai urît decît mine... E în stare să[-i] placă Lucilei... Mă invită.

Danton: Ah, Camille, fii serios.

Camille: Bine, rămîn... dar să nu mă înșeli. Lucile, auzi.

Lucile (îl sărută pătimaș): Nu mizerabil delicios, nu. La revedere. (Danton îi desparte.)

Camille: Tăvălug dragă, să nu mă înșeli.

Lucile: Lui Camille al meu nu-i face nimic... El nu e nici la Adunarea Națională nici... E numai procurorul felinarului... (grațioasă) Vai, pe d[umnea]ta Grangeneuve are să te execute ăl dintîi.

Grangeneuve: De ce, frumoasă doamnă.

Lucile: Pentru că uite începe întîi cu Adunarea Națională și dumneata ești deputat.

Gra[ngeneuve]: Bine, dar ei nu fac parte din Adunarea Națională.

Lucile (naiv): S-a strigat: Jos națiunea! Trăiască regele. Firește. Generalul Brunswick nu știe. Adunarea Națională a fost numai prima adunare, aceea care în doi ani a dat constituția. Cea de acum e numai legislativă.

[F. 8r°]

— Nu-i adevărat.

— Da, Lucile, Grangeneuve glumește... Și asta e tot, adunarea. Westermann inspectează batalionul Marseillezilor.

Camille: Dragă, tu n-ai nici un motiv să faci asta. Întîi că eu nu te-am sedus pe tine.

Lucile (delicios indignată): Mizerabile... Hai, hai.

Camille: În orice caz, întîi te-am luat de nevastă și pe urmă te-am sedus. Așa că n-ai de ce să te răzbuni.

Lucile: Îl trage de păr.

Camille: Nu-l credeți pe ipocritul acela de Maximilien. În liceu nu mă lăsa să citesc. Îmi arăta pe sub bancă în ora de clasă bilete de dragoste — pe care e adevărat că nu le trimitea niciodată — pentru o verișoară.

*

[F. 9r°]

În seara de 13 iulie 1789 la M[înăsti]rea Cordelierilor îndeamnă poporul la răscoală dar lipsește la 14 Iulie, revine însă arestînd pe Santes ca să treacă drept un « pur ».

*

Este cert că e un *extremist* hotărît la început.

*

Mounier, Bailly, Lafayette au jucat mare rol în 1789 14 Iulie.

*

La 3 oct[ombrie] 1789 Danton prezidează o întrunire la Cordelieri, unde a vorbit cu un elan uimitor, dar și cu autoritate împotriva gardei contrarevoluționare de la Versailles. Dar nu ia parte la aducerea regelui la Paris.

*

La 11 octombrie 1789 fu degelegat al Cordelierilor cu [...]. Ca să felicite pe rege că și-a mutat reședința la Paris.

*

Birourile districtelor pariziene pentru États generaux, au rămas nedesființate, și de aci încercarea lor de [a] conduce. Au dat și delegați la comună.

*

Districtul Cordelierilor, pe locul aproximativ al Odeonului era un centru de advocați, actori (era Comedia în Cartierul acesta) autori.

*

A se citi din nou de la pagina 23—30, în *Danton*, descrierea cartierului și clubului, Aci și la note.

*

La 15 septembrie 1789 Club[ul] Cord.[elierilor] reabilitează pe actor și-l face cetățean. (Căci de aci a plecat și Collot d'Herbois și Fabre d'Églantine).

*

Cordelierii descoperă și calități de militar lui Danton, care de altfel constituie o adevărată republică.

*

În această republică s-au refugiat gazetarii și tipografii.

[F. 9v°]

Mandatul dat Cosiliului comunei Cord.[elierilor] îl consideră imperator.

*

D: Sunt singurul prezident de district la Paris menținut de trei ani.
E tare căci are adunarea lui și batalionul lui.

*

[...]
Le « grand » [...] dirijează Revolution de Paris. — 26/ de văzut neapărat pag. 26
Journale de la Cour et de la Ville.
D. Marat „Ami du peuple".

Danton a adus încă de la 1789 pe Desmoulins în district.
Aci sunt relații despre teatru.

*

E cert că centrul Cordelierilor trebuia, fiind și un fel de capitală a Parisului, să conducă Franța.

*

Desmoulins a fost sub influența lui Mirabeau.

*

Desmoulins este « bine situat » are rentă și duce « trai ».

*

Viața de familie e descrisă la pagina 28.
La masă e Marat, Legendre, Westermann, Roland.

*

Actul s-ar putea începe așa: După masă, se laudă masa, anunță plecarea la Arcis sur l'Aube, mulți invitați, femeile propun ceva — ceilalți domino, să meargă la teatru (Fabre d'Eglantine i se reia piesa).
Danton chiamă însă în fumoar pe corifei (se închid ușile, unii sunt trimiși să stea de vorbă cu cucoanele).

Izbucnirea împotriva regelui chiar cînd sunt cu toții.
Pe urmă cînd să plece se anunță vizita d[oam]nei Roland.
Danton: Să vie pe scara din curte.
Vezi, du-te cu lumină! Îi anunță că el pleacă la țară.
Ea: Cetățene, ai încredere în mine... Eu știu că totul e aranjat.

[F. 10r°]

Danton: Nici o iluzie nu mai e posibilă... fătălăul acela e pierdut. Ei bine, e de reacredință... Și dacă își închipuie că a găsit în cineva vreun instrument se înșală... Barèrre, ascultă-mă pe mine... a pornit spre ghilotină...
Merge întins spre ghilotină.
— (insolent, s-a ridicat) Fătălăul ăsta își închipuie că din cauza lui se oprește o țară în loc.
— Dar gîndește-te e și el prietenul Constituției... a jurat pe ea.
— Ha... ha... ha... Prietenul Constituției... Ascultă... Barèrre asta spune-o feuillanților și constituționalilor d[umi]tale... Poate să le convină. Șase sute de capete de proști la un loc nu fac cît un cap care pricepe. Să sfîrșim, de ani de zile regele nu dă decît dovezi că e dușmanul Constituției... a primit revoluția, dar ca s-o poată înăbuși mai bine. A primit Constituția... firește... dar hotărît să n-o respecte niciodată.
Dovezi? Dar nu vezi de cîți ani comploturile lor. Nu vezi că regina așteaptă de la Co...

— Ascultă-mă Barèrre... Totul acum e pe viață și pe moarte... Regele preferă între a renunța la cîteva privilegii și a fi dușmanul Franței... să fie dușmanul Franței... Eu ți-o spun lămurit: Nu mă voi opri decît la eșafod.

Știi de ce zîmbește... Vă faceți iluzii Barèrre... știu că la Tuillerie toți marcați pe hartă cu creionul marșului lui Brunswick... că faceți liste de miniștri... Regina, în mîndria ei de gîscă... nu face de altfel nici un merit din asta... Ei bine, nu are să se întîmple... Pentru că Brunswick va avea de luptat cu tot poporul francez și cu mine.
Irupe Marat violent care bănuise.
Danton (țipînd): Nu se poate sta de vorbă cu un rege, care e înțeles cu inamicul, sub nici un cuvînt.

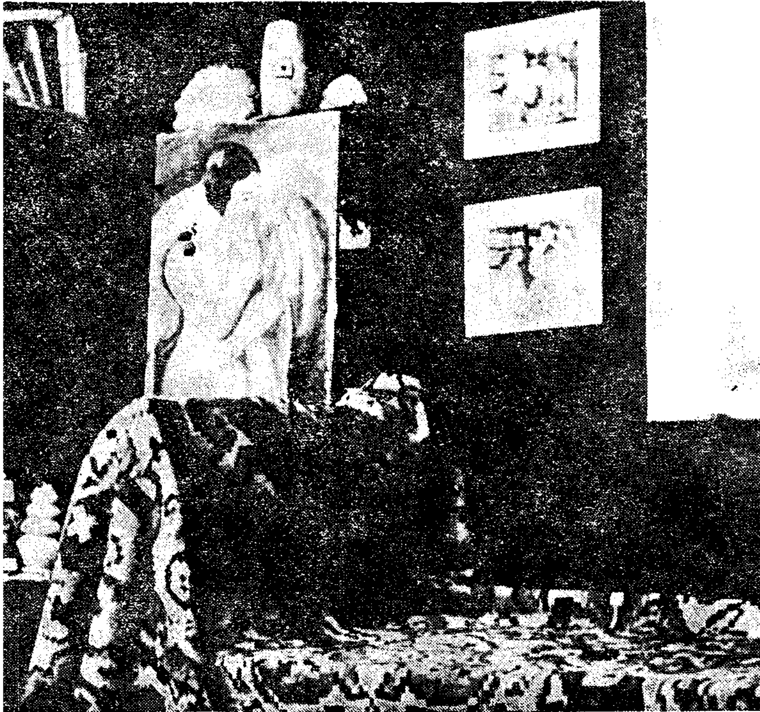
[F. 11r°]

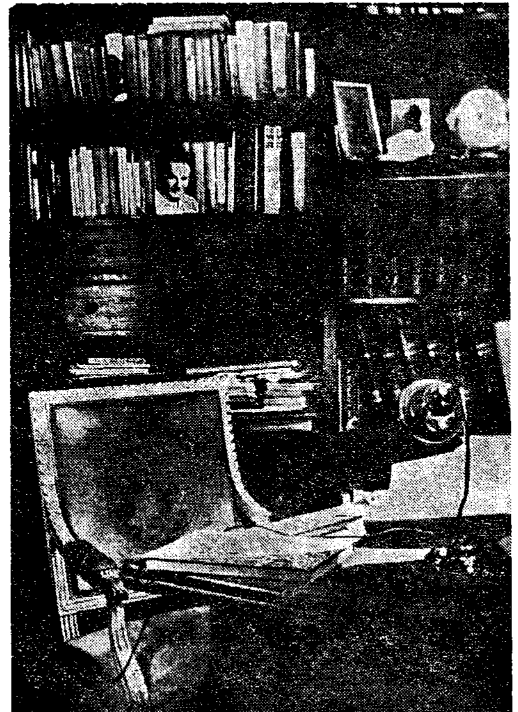
Da? Vorbiți de bestii, de fiare? Vi se pare că erau neoameni? Dar ce căutau ei acolo? De ce luptau? Înțeleg, Elvețienii luptau ca să se apere, dar ei, de ce atacau? De ce își riscau viața?

Între el și M-me Roland o scenă:
Să se vadă:

Desgustul de oamenii revoluției.
Incontinua amenințare a patriei în pericol
Sclavi revoltați ăștia sînt toți.

(După ce a tunat și fulgerat împotriva regelui, vine drept la interlocutor.) Ascultă, d[umnea]ta vorbești serios? Crezi cu seriozitate că dacă regele se mulțumește cu sfertul de tron pe care îl lasă Constituția, toți cei din jurul lui, toată casta de privilegiați din

Imagini din camera de lucru a lui Camil Petrescu.

jurul lui se vor resemna, vor renunța, chiar la intrigi, la mici « lucrături »? Cînd ei au crezut că dreptul de viață și de moarte asupra supușilor (de a declara război, de a confisca averi, de a se scuti curtenii de orice impozit) era un drept divin? Ce prost trebu[i]e să mă crezi pe mine. Cît de dobitoc trebu[i]e să fii ca să mă crezi pe mine prosti Dar Regina i-a spus lui Dumouriez, nu mai departe decît acum două luni — Să o ma. lase-n pace cu Constituția. Dar nu vezi că zi și noapte sunt în corespondență cu armatele emigranților, că familia reginei, o austriacă, a organizat armata. Dacă au cedat nu au făcut[-o] nici un moment de plăcere. Ei bine, vrei să știi gîndul meu. Ne trebu[i]e un alt rege, un rege nou căruia cele 30.000.000 [*f. 11v°*] lista civilă și coroana cu suita să li se pară prea mult, mai mult decît gîndise el.
— Ducele de Orleans
— (Tace)
— (face ochii mari.) Așadar te gîndești la Ducele de Orleans.
— (schimbă vorba)

[F. 12r°]

Danton: Am fost calomniat... Am avut nevoie pînă și de certificate de moravuri.
Sept[embrie] Afacerea arestării lui Marat.

Danton: prin 1790 intră la Comună el însuşi.
La pag. 52—53. Date despre amicii lui Danton[...] După o lungă tăcere Danton reapare la 10 No[i]embrie 1791 la bara Adunării şi ţine un discurs pentrulicenţierea miniştrilor.
15 ianuarie 1791 este ales la departament.

*

La clubul Iacobinilor: Văd cu durere că e nevoie de un supliment de revoluţie.
Oamenii de la « 89 » erau moderemtiştii.[?]
La 18 april 1791 regele vrînd să se ducă la Saint Cloud a fost oprit de gărzile naţionale şi batalionul Cordelierilor al lui Danton.

*

10 martie 91 scrisoarea lui Mirabeau precizează, că: [i]eri Danton a primit 30.000 livre.

Calomnia dublului preţ al lichidării de la 27 sept.[embrie] 1791.

Δ

La 20 iunie 91 seara Regele şi familia regală fugeau... Danton cere lui Lafayette capul sau pe rege. Ideea de republică pentru că regele *a fugit şi va mai încerca să fugă ca să vie cu armate străine*. De aici începe prepararea lui 10 august. (De citat propunerile de fugă formulate aiurea).

[F. 12v°]

Cînd pleacă la Teatru Lucile se sărută prea mult cu Camille, îi desparte: Acum du copiii la culcare.
Dar Teatrul francez e aci, e la doi paşi... E cald mergeţi aşa. Venim şi vă luăm. Camille vrea chiar să se ducă cu ele dar îl reţin toţi.

Gabrielle: Nu mă mai duc la teatru dacă tu pleci mîine... Rămîn să-ţi fac bagajul.
Danton: Nu, nu, du-te.
Lucile: Lasă că vă ştim noi... Vă duceţi pe urmă şi să jucaţi domino la cafenea.
Danton: În orice caz venim să vă luăm.

La urmă: Hai să facem şi o partidă de domino.

— Am auzit că ai cumpărat un nou petec de pămînt la Arcis.

Din scena cu M-me Roland să se vadă profunda lor convingere şi necesitatea răzbunării regelui.

Desmoulins despre Cafeneaua Procop — Este singurul loc unde libertatea n-a fost violată.

Prima luptă a lui Danton cu Bailly şi Lafayette începută în septembrie cu ocazia « mandatelor imperative ». Cîte 5 membri formau « Comuna provizorie ».
Au fost numiţi 5 membri, dar el n-a vrut să fie dintre ei.

*

Chiar comuna era pentru el despoţi [*sic !*] care nu ascultau de popor.

[F. 13r°]

[...] — Danton !... spune poezia sau dacă nu îţi bag castronul în burtă... Băiatul are un gest. Danton îl sărută cu patimă.

Toată inima Franţei (aci poate focul Capitalei) este aci în această casă.
Şi cînd colo cine conduce? Un Lafayette.

*

Danton: Nu Camille, am plecat, sau plec pentru că aci n-am liniște. Nicăieri nu pot gîndi mai ușor decît în trăsură pe șosea. Ai aranjat cu clopotarul?

Gabrielle e dezolată că s-a greșit friptura... toți o necăjesc... fac aluzie la mesele recente.
Lucile (îi descoperă ochii Gabriellei): Gabrielle plînge că n-a avut friptura bună. Ai! Uitați-o... Uitați-o... Nu ți-e rușine Gabrielle.
Danton (bonom teribil): Gabrielle... Vin aci și mă sărută... Da[r] în fața tuturor.
O gură rea: Are dreptate biata fată... La tată-său în familie, cînd găteau fripturile, pe ea, care sta la casă, năpădeau clienții.

Poate să înceaptă piesa așa... Întîi vine D[oam]na Roland și Danton apare din sufragerie chemat.
Ea: caută să vadă dacă nu e cineva. Nimeni. Acolo e dormitorul. Acolo e debaraua.
Ea: Știam că mîine pleci la țară... trebuie neapărat să-ți vorbesc. Danton, știu precis. Pentru poimîine seară e organizată... Sunt toți astăseară aci la tine.
Danton neagă.
Ea: Este de prisos. N-ai încredere în mine. De ce nu mi-ai spus chiar mai demult.

Ea: Dacă eu ți-aș garanta că primarul
Se d[au] detalii cum să cheme pe procuror, ce să facă cu comandantul. Dar dacă regele.
D: Lasă[,] eu nu am nici un interes să fac parte din comitet. Avem acolo pe Legendre.

[F. 13v°]

Ea: înșiră infamiile regale.
El: (interior precis) — Da știu.
Ea: Au fost la masă... Eu știu ce înseamnă asta... Nu e bine cînd un revoluționar ia prea des masa.
Ea: Vrei să aduci pe ducele de Orléans cu care ești prieten? Camille e aci. Lui i se datorește luarea Bastiliei. Prietenia lui e un aport sigur.

Dar Danton, d[umnea]ta ești un om de stradă... Nu se fac revoluțiile așa. Vrei să repetăm dobitocia de la 20 iunie (de acum o lună) care a întărit mai mult pe rege?
N-ajung discursuri.
D: E o prostie. Într-un fel trebu[i]e să vorbească un om cu mulțimea și într-altul să-și facă socotelile... Vă garantez că *cu* voi pregăti totul de va fi nevo[i]e pînă în cele mai mici detalii.
Le e frică de dezordinea lui!!!
În noaptea de 9/10 august Lovitura Municipală făcută de Danton.

Plec, Camille, pentru două lucruri. Să mă odihnesc și să văd de mama. (Cine știe ce se poate întîmpla zilele astea.)

[F. 14r°]

Marat vrea o dictatură teribilă.
« Regelui îi trebu[i]e un consiliu de interdicție. »
La Cafeneaua Procoppe era un focar de revoluție.
La 15 iulie A. N. a decretat pe rege iresponsabil, deci gata să fie răsturnat.
Afacerea *petiției* de la 15 iulie 1791 din Cîmpul lui Marte. Brissot e redactorul ei.
Rezultatul e un proces și plecarea lui Danton din Paris. Întîi la Arcis, pe urmă la Londra de unde se întoarce la 9 sept.[embrie].
Incidentul cu arestarea lui de la 19 sept.[embrie] 1791.

Cade la Alegeri în sept.[embrie] 1791.
La pag. 84 detalii despre mutarealui.
La 20 ianuarie 1792 cînd [e] ales procur[or] sindic[al] cu 6000 de livre pe an își ține discursul. El vorbește între altele și de faptul că a trebuit să pară exagerat ca să nu fie slab.
Vezi *pag. 85.*
E acolo ideea de echilibru care mă obsedează. jos 85.

Sînt detalii extraordinare în discursul citat.

La 4 Martie 1792 — chiar ca substitut atacă pe rege pentru ofranda.
De la 22 Martie e un minister iacobin cu Brissot, Roland.
Danton era susceptibil de înduioșare cînd era luat cu bunătate amicală, cordial, de scuze cînd se făcea apel la bunul său simț realist.

[F. 14v°]

De la *92* notele sunt inutile, trebu[i]e citit.
Legătura lui cu Petion, Robespierre, Manuel începe de prin April.
Scrisoarea lui Lafayette îl scoate din sărite. Complotul regal.
Un fapt. *La 11 iulie 1792 Adunarea a declarat Patria în pericol.*
Deci Danton avea justificarea sufletească: De o parte complotul regal, de alta, prostia Adunării și miniștrilor. Revirimentul de la 20 iunie e încă un argument. Îi e teamă de el.

De urmărit (97). Realizarea unei a treia adunări: A. N. Comuna și...
Reuniunea secțiilor fondate la 7 iulie de Petion care cere detronarea...
La 31 iulie Danton prin secția Teatrul Francez cere ca nu numai alegătorii, ci toți cetățenii să delibereze în secții. *Vot universal.*
Deci o pregătire.
Dezorganizarea gardei: a doua Gardă, parcul de artilerie de la Pont Neuf.
Dejunul cu Brissontinii: Să fie doi cu care Danton vorbește chiar imediat după masă. Ei se simt jenați și pleacă lăsînd pe conjurați.
Trupele federalilor.
— Chestia banilor interesant tratată la pag. 121.

[F.15r]

Nu, Danton, e prea tîrziu... Numai umerii aceștia mai pot salva Franța... Veniți prea tîrziu. Cu intrigăriile d[umnea]voastră faceți să treacă timpul și Brunschwick înaintează. Ai d[umnea]voastră au fost trei luni la guvern. Cîte nădejdi nu s-au pus în ei. Și în timp ce «patria e în pericol» armatele străine trec frontierele... Roland scrie scrisori... Trebu[i]e curaj, doamnă Roland, care să răstoarne tronul, și-l vor răsturna, privește-i.
D-na Roland: n-ai să izbutești.
[...]
Au trebuit 800 de ani ca să ajungem aci.

Dar nu înțelegi că sunt proști... proști și răi... Că discută, au opinii, se necăjesc, pun lumea la cale ca niște păduchi care s-ar certa pe un bou dus la tăiere.

D: Gîndește-te... regele a fost insultat la 20 Iunie. Au năvălit și toate i-au pus pe cap boneta...
— Da n-a cedat... N-a iscălit nici un decret. Nici cel cerut de Cameră, nici... Pentru că de două zile Brunschwick trecuse frontiera, pentru că așteaptă și acum... Ei bine, între toate armatele lor, între Franța, e capul acesta, și umerii aceștia.
Voi răsturna tronul. Voi azvîrli înapoi armatele lui Brunschwick.

Danton ia atitudine împotriva «Crizei de autoritate», dar pe urmă amicii lui exagerează asta (ăsta e gîndul lui).

DE LA ESEU LA MONOLOG DRAMATIC

Dacă G. Călinescu avea dreptate atunci cînd, iritat de false valori, arăta că autoritatea intelectuală, valența expresivă a unei existențe artistice, se clădește și se sintetizează pe și prin opuri, ea fiind direct proporțională cu vitalitatea creativă a celui care zămislește, nu e mai puțin adevărat însă că, uneori, opera trădează substanța, transcriind diluat și neconvingător doar ceva din febrilitatea și patosul, din vibrația inițială a autorului.

Un caz elocvent în acest sens ni-l oferă, în contextul culturii noastre interbelice, exemplul Alicei Voinescu. Activitatea ei diversă multilaterală, inteligența sa vie, echilibrată, gustul rafinat, șlefuit prin frecventarea asiduă a modelelor clasice, nu s-au cristalizat, decît sporadic și inexpresiv, în cîteva cărți, nu dintre cele mai reprezentative pentru definirea unei personalități. Monografiile sale despre Montaigne și Eschil, ca și volumul de studii cuprinzînd Aspecte din teatrul contemporan, se aseamănă pînă la un punct cu cărțile de același gen ale lui André Maurois, adică sînt, într-o oarecare măsură, ceea ce G. Călinescu numea « merituoase și cursive popularizări » ale unor idei transpuse pe înțelesul tuturor. Judecata e destul de aspră, poate chiar nedreaptă la o atentă analiză, dar senzația de superficialitate, de cozerie franțuzească, există aici și ea rezidă tocmai din lipsa unei viziuni ample, a unghiului de perspectivă original.

Sensul creației Alicei Voinescu izvorăște, mai ales, din preocupările ei didactice și-n acestea constau, ca și la Tudor Vianu, dealtfel, calitățile și defectele ei capitale. Sterilitatea profesorală, nota explicită, relevarea evidentului, teoretizarea expresă, nu lipsită de eleganță și erudiție desigur, a ideilor altora, îi sînt proprii eseistei ca și autorului Artei prozatorilor români. Deficitul e însă de metodă și

nu de structură, căci Alice Voinescu deţinea calităţi remarcabile pentru un eseist, avea intuiţie şi pondere, argumente şi discernămînt, sensibilitate acută şi pasiune cuceritoare, capabile să configureze un profil complex, o structură intelectuală dintre cele mai interesante ale momentului cultural respectiv.

Omul era — s-a spus — o prezenţă fascinantă, un vorbitor rasat, un spirit elevat, de o superbă seninătate clasică. Ea întreţinea o atmosferă de temperaturi înalte, antrena inteligenţele în jurul ideilor, constituia, cu alte cuvinte, un mobil, o prezenţă activă, un element de climat, care nu putea să nu solicite atenţia, să nu atragă privirea, tocmai prin marea ei lumină interioară. Construindu-se ca personaj, Alice Voinescu reuşea să devină mult mai interesantă decît opera sa propriu-zisă. Ea crease o tipologie şi oferea, în vîrtejul epocii interbelice subminată de întrebări şi tulburări negatoare, siguranţa unui drum raţional, bazat pe înţelegerea umanului, pe infailibilitatea logicii.

E interesant de observat, dealtfel, că arta însăşi constituia pentru Alice Voinescu o modalitate de cunoaştere, ceea ce implica, evident, o replică fermă dată scepticismului estetizant, freneziei determinate de mitul acţiunii, de anarhismul unei pseudo « spiritualităţi disperate ». Faptul că raţionalul Montaigne concentrase pentru o vreme asupra sa meditaţia Alicei Voinescu, are — dincolo de pasiunea de o viaţă pentru autorul Essais-urilor — o semnificaţie mai amplă, « dorinţa de a vorbi unei generaţiuni ce-şi caută o călăuză despre acest mare prieten cumpătat şi luminat ». La fel, pledoaria pentru Eschil izvorăşte ea însăşi din interesul pentru relevarea acelui « tip uman care a avut o putere pilduitoare pentru întreaga cultură europeană de-a lungul a două milenii », pentru acea « conştiinţă liberă » ce construieşte « pe ruina omului mitic, pasiv şi înfrînt, lumea dinamică a tragismului creator ».

Deşi aparent retrasă, limitată doar la obligaţiunile unei catedre universitare, Alice Voinescu se dovedeşte, astfel, a fi fost plasată în plină actualitate a epocii, desăvîrşindu-se ca o personalitate activă, responsabilă, un spirit raţional, creativ şi creator. Ea acorda prioritate sensului cognitiv şi vedea în opera dramatică stilul interior, spiritualitatea unei epoci. Urmărind durata vie a conştiinţei de sine, Alice Voinescu sublinia, în cronicile, studiile şi eseurile ei, ideea existenţei salvatoare a unui «tip de om veşnic şi nou totodată», în funcţie de care întreaga creaţie spirituală a omenirii se rezumă la actul prometeic, al riscului total în faţa absolutului. Ideea că omenescul se cucereşte, se atinge printr-o luptă interioară, dramatică şi conştientă reprezintă pentru Alice Voinescu fundamentul constructiv al concepţiei sale filosofice, care reîntîlneşte în punctele esenţiale conceptul gide-an al existenţei, omiţînd însă valenţa speculativă a actului gratuit.

Viziunea eseistei se concretizează în cărţi printr-o continuă şi abundentă conversaţie cu ea însăşi; capătă — aşa cum observa Pompiliu Constantinescu — tonul unei pledoarii insistente, uneori prolixe, raportată la un punct fix, în care numai argumentele demonstraţiei aparţin subtilităţii sale.

Alice Voinescu nu avea forţa construcţiei ample, poate şi pentru că inteligenţei ei rafinate îi lipseau stîlpii de susţinere a bolţii. Scrisul său are eleganţa zborului de fluture pe fundalul unui cer zugrăvit de alţii, dar redescoperit mereu în puritatea albastrului de o privire fascinată. Meritul Alicei Voinescu rezultă tocmai din volutele şi traiectoriile descrise, din asumarea responsabilităţii acestui zbor liber. Dacă esenţa operelor ei închide, aşadar, drama neputinţei, de a se cuprinde şi a se comunica întreagă, pînă la modulaţiile vocii, la elocvenţa gesturilor, la sugestiile ideilor rostite în meandrele patetice ale frazelor bogate, atunci trebuie să intuim aici, în stilul acesta eminamente oral pe care-l dezvăluie eseurile sale, toată strălucirea şi tot farmecul acelei conversaţii intelectuale, acelui banchet spiritual pentru care Alice Voinescu era în primul rînd făcută.

Scrisul Alicei Voinescu înseamnă, mai ales, o desfoliere de calităţi, o aridizare a demonstraţiei, o reducţie la sensul ei strict logic, în care subiectivitatea aprinsă, patima elegantă a rostirii, sînt sistematic eludate. Se pierde astfel din structura stilistică a eseurilor sale elementul esenţial: trăirea.

E greu pentru cel care n-a cunoscut-o şi n-a auzit-o niciodată conferenţiind pe această inegalabilă oratoare cu vocaţie didactică să-şi imagineze forţa sentimentală a momentului, nota emoţională ce însoţeau prelegerile ei universitare, căci nimic din toate acestea nu s-a transmis în operă. Situaţia este identică, poate, cu cea a lui Tudor Vianu şi nu realizăm acum, cînd autorul Esteticii este încă foarte aproape de noi, cum îl vor urmări şi-l vor înţelege, în semnificaţiile lui umane, generaţiile viitoare. Impersonalitatea stilului a schematizat o vreme pînă şi imaginea lui Maiorescu şi fără suita Însemnărilor zilnice, publicate fragmentar de Rădulescu-Pogoneanu, ştim cît de fals, cît de neadecvat l-am fi cunoscut pe marele mentor al culturii noastre moderne.

E surprinzător, dar ceea ce se pierde în studiile şi articolele publicate, se păstrează nealterat în cursurile şi notele prelegerilor universitare ale Alicei Voinescu.

Deși diluat, cu reveniri obsesive, cu paranteze și digresiuni, uneori greoaie, alteori stîngace, determinate de necesități pur didactice, cursul universitar transmite toată expresivitatea, tot farmecul conversației intelectuale, toată plăcerea discursului, ce constituia structura personalității sale.

Prelegerile despre teatrul shakespearian, cu care practic eseista și-a încheiat activitatea profesorală, dau — în ciuda locului comun care domină aceste pagini — o viziune mai clară asupra Alicei Voinescu decît cărțile ei deja publicate.

Am regăsit același patos, aceeași liniște interioară, același joc subtil al ideilor spuse rotund, cu voce calmă și ecouri prelungi, într-o operă tîrzie, poate ultima carte pe care Alice Voinescu o pregătea pentru tipar înaintea prematurului ei sfîrșit, în Întîlnire cu eroii tragici. Există aici o anume detașare, un anume joc prestabilit: acela al confruntării profesorului cu modelele preferate ale cursului său. Postura didactică acceptată inițial, degajarea vine de la sine, ca și capacitatea creativă a autoarei, mai înclinată parcă spre lumea mirifică a ideilor întrupate, decît spre cea a disecării lor.

Eseista abordează problemele cu sensibilitatea artistului și mai puțin cu luciditatea și clarviziunea criticului.

Excepție face, doar, eseul despre Hamlet, pe care îl publicăm acum. Desprins din substanța volumului Întîlnire cu eroii tragici, reprezentînd — așa cum specifică Alice Voinescu — «cîteva adaosuri la cursul de la Conservator», el înseamnă revenirea la o problematică devenită familiară în perioada ultimă a existenței sale.

Vom constata, așadar, o stăpînire perfectă a bibliografiei, o lectură atentă, la zi, o îndelungă conviețuire cu semnificațiile piesei. Reținem, de asemenea, în subsidiar, sensul polemic al demonstrației sale. Ideea mai veche a Alicei Voinescu privind riscul și responsabilitatea umană în situații limită, o regăsim aici, într-o argumentație care tinde să convingă de actul acțiunii hamletiene. Totodată eseista deplasează centrul de greutate al discuției de la indecizia și incapacitatea eroului, supus la o perpetuă confruntare cu culpabilitatea mamei, spre o perspectivă mai amplă, aceea a raportului dintre eul individual și colectivitatea măcinată de criză. În Întîlnire cu eroii tragici, problema era pusă în termeni asemănători și pentru tragedia lui Oreste, dar acum ea capătă configurarea deplină în cazul mai semnificativ și mai nuanțat al lui Hamlet.

Ultimul eseu al Alicei Voinescu concentrează în paginile sale calitățile fundamentale ale acestui spirit înalt, luminos, pe care avem datoria să-l restituim circuitului de valori al culturii noastre contemporane.

Nicolae FLORESCU

CUVÎNT PENTRU HAMLET

Hamlet este scris după *Iuliu Cezar* și marchează atingerea unu apogeu. E o culme în opera lui Shakespeare, deși structura dramatică a lui *Othello* e superioară, și unele motive din *Lear* trec pe un nivel spiritual, care întrece pe al lui *Hamlet*, această tragedie este totuși de un farmec poetic, de o dulceață poetică a tinereții neîntrecută. În *Hamlet* se încheie prima fază de creație și se face pasul spre marea epocă tragică. E în expresie o muzică fermecătoare și totodată supletea care se adaptează fluxului puternic al cugetării[1].

Hamlet a rămas tragedia preferată a posterității. Cum la noi nu interesează atît limba acestei capodopere, care se joacă în traducere, nu vreau să insist asupra acestei magii lingvistice și voi căuta să călăuzesc pe actori în această operă de adîncă cugetare și de reușită artistică neîntrecută. Căci, deși Shakespeare va întrece în *Lear* măsura perfecțiunii estetice pentru a se îndrepta spre altă măsură, și-o va depăși, și poate din punct de vedere al concepției de viață, *Hamlet* rămîne nodul prin care se leagă toate firele de simțire și de cugetare ale lui Shakespeare, pentru că în personajul lui Hamlet se identifică subiectivitatea creatorului cu subiectul creat, ca în nici o altă creație a sa.

---

[1] Conf. A. C. Bradley (n. a.).

E drept că în această epocă Shakespeare încearcă o criză sufletească. Curînd va da expresie revoltelor, indignărilor, pesimismului dus pînă la nihilism în *Timon*, în *Troilus*, dar fără putere de obiectivare. Shakespeare suflă parcă eroilor săi propriile sale stări sufletești, pe care le găsim și în sonetele din această epocă — dar în *Hamlet* criza personală a autorului pătrunde într-un registru de realitate universală. Shakespeare trăiește acum criza întregii Renașteri în căutarea tipului nou de om, care își caută propria sa măsură între unicitatea individualității sale și sensul universal uman. *Omul* Shakespeare și-a hrănit personalitatea cu simțirea acestei crize, dar Shakespeare *creatorul* surprinde criza epocală și, în *Hamlet*, experiența personală a fenomenului universal își găsește expresiunea ca o așteptare, o visare, o presimțire a unei lumi noi. Îl găsim pe Shakespeare nu ca în *Timon*, închis în stricta subiectivitate și reducînd problema universală la una personală, ci, dimpotrivă, într-un moment cînd *eul* lui se dilată pînă a se identifica cu întreaga omenire. Am putea spune că obiectivitatea — impersonalitatea cea mult slăvită a lui Shakespeare — *atinge suprema Personalitate*. El nu reduce personagiile la măsura sa proprie, ci, dimpotrivă, își adaptează puterea sa creatoare la toate dimensiunile lor. Le hrănește cu substanța propriului său *eu*, dar ele cresc dincolo de el, purtate de *sensul vremii* pe care Shakespeare l-a intuit cu *eul său integral*. În *Hamlet*, acest *eu* integral al lui Shakespeare e în maturitatea facultăților sale omenești și poetice. Așa se explică de ce această dramă a preocupat trei veacuri interesul omenirii civilizate, și azi mai mult ca oricînd, pentru că epoca noastră are mari asemănări cu veacul al 16-lea, dacă nu în fenomene istorice superficiale, dar ca epocă de criză în care cultura ia o întorsătură nouă, în care își schimbă credința pe care era axată.

S-au dat foarte multe și variate interpretări lui *Hamlet*, dar socot că orice interpretare, ca să fie valabilă, trebuie să se orienteze, mai presus de toate, nu doar pe aparențe psihologice ci pe axa intimă, care dă personajului sensul lui adevărat. Această directivă intimă vom încerca s-o deslușim sub toate aparențele psihologice.

Hamlet întrupează poetic pe omul modern, adică pe omul Renașterii, și de la Renaștere încoace. E ca o schemă vie în care se pot integra toate amănuntele omului modern în devenire. E ca un mit din care cresc tot sensuri noi, ce se revelă din veac în veac. El ne apare a fi întruparea măsurii umane, după care alerga Montaigne, căutînd-o între *înger* și *bestie* — în intervalul infinit dintre extreme.

Izvoarele arată că Shakespeare nu a inventat nici intriga, nici chiar tipul psihologic al lui Hamlet. Povestea datează de la danezul Saxo Grammaticus și a fost prelucrată în veacul al 16-lea și al 17-lea și de alți dramaturgi englezi și germani sub alte titluri. În toate aceste drame, eroul era tratat ca *melancolic*. Documente științifice ale vremii, ca *Treatise of melancholy* de Sir Thomas Bright, studiază melancolia ca o boală la modă. Kyd creează în *The Spanish Tragedy* chipul [lui] Hieronym melancolicul. Tot astfel, Antonio, eroul lui Marston, și Lord Dowsemen din comedia lui Chapman sînt melancolici, tipuri de comedie. Toți grefează acest dezechilibru al melancoliei pe intelect — pesemne că melancolia era purtată de unii cam exhibiționist, dar fie că era o modă, fie că era reală, melancolia trece drept o caracteristică a *intelectualului*. Ei bine, Shakespeare nu vede în ea o simplă meteahnă sau o poză a intelectualilor vremii, ci recunoaște în ea simptomele unei crize umane mai adînci, mai esențiale — o criză de creștere a însăși culturii din vremea sa. Neliniștea, suferința, iritabilitatea, acuta sensibilitate, toate aceste aspecte ale așa-zisei melancolii hamletiene, Shakespeare nu le consideră efecte ale unui dezechilibru mental, ci, ca și Goethe în *Faust*, recunoaște în ele simptomul unei crize adînci spirituale. Or, o asemenea criză nu se produce sporadic într-un individ fără să fie o consecință a ciocnirii acestuia cu mediul. Shakespeare recunoaște în melancolia autentică a autenticilor cugetători ai vremii un proces de *naștere*, iar *nu de moarte* — un proces de creștere spre un nou tip de om și de cultură. Interesant este că a intuit că această schimbare, această creștere se săvîrșește ca *dramă a cugetului* și că a recunoscut specificul vremii lui ca fiind o dramă a cugetului. Într-adevăr, Renașerea marchează schimbarea de orientare a culturii, din orientare teologică, spre una științifică. Credința, în care se ancorează acum spiritul, nu mai este cea religioasă, ci credința în Rațiune și

în cunoașterea Naturii. Descoperirile astronomice, descoperirea infinitului cosmic (Giordano Bruno a fost în Anglia doi ani), nu se poate să nu-l fi influențat pe Shakespeare ca pe atîția alții, schimbînd directiva cunoștințelor, ieșite din securitatea credinței într-o lume finită în care omul se știe centrul ocrotit de Dumnezeu. Neliniștea ce trebuie să fi cuprins pe omul Renașterii în fața cosmosului infinit în care se simțea pierdut l-a făcut să se întoarne spre sine și să-și caute noua misiune în acest nou univers. Descoperirea infinitului potențează criza culturii și îl face pe individ să-și adîncească sufletul lui și să descopere în el *infinitul*. Această dimensiune nouă a sa i se manifestă ca o reacție la infinitul cosmic. Aici ar fi de urmărit fenomenul ce se revelă în marii mistici ai Renașterii, contemporani cu marile descoperiri astronomice. Iar *melancolia*, ce pare a fi, aș zice, ținuta externă a intelectualului observat de scriitori și care este o caracteristică a lui Hamlet, ce putea fi decît îngrijorarea cugetului în fața imensității problemei ce i se oferă? Oare nu e curios că A. Dürer intitulează *Melancolia* chipul vînjos, puternic al femeii care stă jos în mijlocul a o mulțime de instrumente de măsurătoare, de cercetare a naturii — tot soiul de instrumente ce trebuie să fi garnisit rafturile turnurilor în care alchimiștii și astronomii vremii se îndeletniceau să silească natura să răspundă curiozității lor pasionate? Spun asta pentru a atrage atenția că în *melancolia* de care e învinuit intelectualul vremii și care e socotită de comunii muritori ca o boală, un dezechilibru în toate cazurile, marii artiști recunosc caracteristica *cugetului cercetător*, a cugetului puternic și activ, în căutarea adevărului. Neliniștea, nemuțumirea cu cele cunoscute, *dorul* după un *ideal întrezărit*, care îl cheamă pe om spre împlinire, iată ce este *melancolia* veacului lui Hamlet.

Ceea ce ne preocupă mai ales în acest erou este faptul că recunoaștem în el expresiunea cea mai vie și clară a *direcției spirituale* a vremii lui Shakespeare, adică a Renașterii, iar dacă ni se pare azi mai actual ca oricînd, este că trăim într-o întorsătură a culturii tot atît de esențială ca și aceea a sec[olului] al XVI-lea. Analiza psihologică a personajului nu poate fi serioasă decît după ce se descoperă locul lui în cultura vremii, adică locul lui în problematica esențială a vremii lui. Numai așa îl putem integra în a noastră. Spuneam mai sus că în el Shakespeare intuiește drama cugetării fecunde și adaug: prin urmare *drama chemării în cultură* a omului modern. Sînt epoci în care cultura e axată mai mult pe simțire decît pe cugetare — sînt altele cînd în centrul culturii este cugetarea justă, cînd a cugeta just este țelul și sensul, aș zice *vital*, al omului. O asemenea epocă este Renașterea. Shakespeare, fără a fi un filozof de școală, adică fără a fi elaborat teorii filozofice, este un gînditor genial, care a exprimat adevărul descoperit nu în tratate doctorale, dar în chipuri întrupate. Hamlet este unul din aceștia. Dar nu numai el, căci are dreptate Huxley cînd spune în *Time must have a stop*: « No explicit philosophy can be dug out of Shakes, but as a metaphysic by implication, as a system of beauty truths, constituted by the poetical relationships of scenes and lines and inhering in the blank spaces between even such words as „told by an idiot" signifying nothing, the plays are an *equivalent* of a great *theological summa*. And, of course, if you choose to ignore the negatives that cancel them ont, what extraordinary *utterances of a perfectly* explicit wisdom »[2].

Hamlet nu este deci drama intelectualului care nu mai este capabil de acțiune, nu e drama unui abulic în care cugetarea a paralizat puterile active, după cum deseori se interpretează de critica literară și de actori, ci este drama omului modern, al Renașterii, în căutarea noii sale misiuni. Căci tema fundamentală: răzbunarea tatălui împotriva mamei — tema Orestiei reluată în povestea lui Hamlet, și care în antichitate exprima lupta dintre natură și cultură, în *Hamlet* suferă o variațiune în nuanța crimei, dar mai ales în înțelesul vechi al răzbunării. Crima este acum una pur morală: *infidelitatea*,

---

[2] « Nu se poate obține nici o filozofie explicită din piesele lui Shakespeare, dar prin implicațiile lor metafizice, prin sistemul lor de frumusețe și adevăruri, constituite de relațiile poetice dintre scene și replici, și aparținînd chiar și spațiilor goale dintre cuvinte ca acestea „spuse de un idiot", care nu înseamnă nimic, piesele sînt echivalentul unei mari totalități teologice și, bineînțeles, dacă ignorăm părțile negative care le-ar anula, ce enunțuri extraordinare a unei înțelepciuni perfect explicite. »

pe care Hamlet o consideră ca otrava ce face să fie putredă Danemarca. Iar nu porunca tatălui mort de a-l răzbuna constituie misiunea lui Hamlet, ci în propria lui conștiință izbucnește răspunderea: « lumea a ieșit din țîțîni! Vai mie că eu trebuie s-o pun la loc ». După milenii, « datoria către cultură » s-a interiorizat. Legea talionului a lăsat loc altei legi. Cea a iubirii dușmanului, dar care are încă de trecut prin multe stadii pentru a se instala în lume. În Renaștere se ivește chipul acestei legi ca umanitarism, care implică însă ideea de *umanitate largă* și așază pe *ins* în fața unui colectiv infinit: lumea întreagă. Spuneam în introducere că Shakespeare e unul din cei care a clarificat acest concept, și în *Hamlet* asistăm la momentul cînd raportul dintre Ins și Umanitate este cel de *răspundere* a Insului față de Umanitate. El, unul, trebuie să o pună la locul ei — de *el* depinde bunul ei mers.

Misiunea lui Hamlet e prin urmare de a pune umanul la locul lui, mai întîi *în el însuși*. Abulia mi se pare o problemă pusă superficial și chiar greșit, căci în Hamlet nu lipsește voința de a « o realiza » și nici *acțiunea* propriu-zisă. Căci această « acțiune » este internă. El trebuie să pună lumea la loc, iar răzbunarea tatălui se face implicit. Uciderea regelui — după legea talionului — cade pe ultimul plan. Pe primul este suferința lui Hamlet pentru lumea întreagă, iar ezitările lui reprezintă mai puțin nepotrivirea dintre mintal și vital (ca la Pirandello), cît mai ales dibuirea dureroasă în el însuși după omul cel nou care se simte răspunzător pentru o lume nouă — o lume pusă la loc prin el. Că tema răzbunării tatălui rămîne numai un prilej pentru tragedia hamletiană, o dovedește și monologul în care înșiră toate vexațiunile la care e supus omul — toată dezordinea din lume, așa că țelul personal al datoriei lui aproape că dispare, lăsînd loc scopului universal de a se clădi o lume mai bună.

Nemulțumirea lui Hamlet ajunge limita de unde stă în cumpănă dacă să nu se sinucidă. Dar, de la Neant, se întoarce spre Realitate — pendulînd între « a fi sau a nu fi ». Însă, departe de a fi un neurastenic ce se irosește în nemulțumire și doruri sterpe, el este omul « en mal d'un au delà ». El gestează un om nou în el. Limbajul lui exagerat (scena cu Ofelia, lupta) e limbajul exasperării. Privit pe dinafară, Hamlet este adesea de neînțeles. Uneori nu știe ce vrea, pentru că ceea ce caută nu e în afară, tot timpul e lucrat pe dinăuntru. E în el ceea ce va spune Goethe în *West-Östlicher-Divan*, în faimoasa poezie *Stirb und Werde*. Asistăm la procesul nașterii din spirit, adică la procesul de creștere a conștiinței de pe planul psihologic, pe cel spiritual, creator. La suprafață rămîne fragmentar, cu hiatusuri — zbuciumat — dar pe dinăuntru Shakespeare îl hrănește cu propriul său elan creator. Inconsecvențele, exagerările sînt numai salturi din efortul vieții care dă să biruie inerția, moartea! Sînt eforturile conștiinței de a birui inconștiența. Hamlet trăiește *opintirea trezirei*. E în Hamlet patetismul deșteptării din somnul Neființei la Ființă — cu riscul Neființei. De aceea, în această tragedie domnește un climat de tinerețe — patetismul vecinic al tinereții, al anotimpului în care renaște viața. De aceea toate exagerările, toate incongruențele comportării lui Hamlet, departe de a fi semnele unei detracări mentale, sînt doar furtuna primăverii omenești.

*

Hamlet, [ca] de altfel toate marile tragedii ale lui Shakespeare, trebuie plasată în atmosfera veacului său, nu doar pentru contingențele istorice — politice — sociale — dar mai ales pentru că găsim în ele zvonul despre marea întorsătură ce o ia cultura europeană și care constituie însăși esența Renașterii: Omul în centrul Universului infinit — nu ca stăpîn al pămîntului, ca în filozofia medievală, ci ca un Infinit el însuși, ce se manifestă ca gîndire.

Hamlet este un gînditor. Dacă vremea lui Shakespeare, adică comunii muritori, socot că gîndirea paralizează acțiunea, Shakespeare intuiește, dimpotrivă, puterea creatoare a gîndirii. El știe că actul gîndirii este o energie din care izvorăște creația intimă a conștiinței pînă a atinge luciditatea de a fi *chemată* să împlinească un ideal. Shakespeare presimte procesul de transformare culturală care se va manifesta peste

cîteva decenii în « Cogito ergo sum » al lui Descartes. (33 ani.) Acesta va așeza cultura modernă pe temelia unui raport inversat între vital și mental — proclamînd gîndirea ca garant al firei. Ei bine, marea revoluție pe care o va aduce *știința* și în consecință și în comportarea omului modern [3] este implicită în problema lui Hamlet. Iată de ce această tragedie are atîta importanță. De aceea ne îndepărtăm de concepția superficială că *Hamlet* ar fi drama în care gîndirea se manifestă în opoziție cu acțiunea și că dominația ei într-o conștiință ar crea abulia, adică un dezechilibru patologic.

Lipsa de acțiune externă în *Hamlet* este prea mult accentuată și chiar pe nedrept, căci Hamlet nu stă inert, ci combină un plan. Simularea nebuniei, scena cu actorii, mai tîrziu scăparea de pe corabia care-l ducea la moarte, toate acestea sunt *acte*. Dacă ezită — are scrupule în a ucide pe rege — asta înseamnă că în el se petrece o schimbare adîncă a conștiinței. *Aceasta se simte răspunzătoare*, și anume față de întreaga omenire pe care trebuie să o pună la loc. Procesul ce se petrece în erou este o ajustare la noul spațiu moral-infinit. Datoria ce îi impusese spiritul tatălui — anume de a se răzbuna — această datorie impusă ca *dreptate* de o concepție morală elementară, morala talionului, nu mai găsește în omul cel nou ce devine Hamlet resortul care să declanșeze acțiunea. Căci în sufletul lui Hamlet se petrece procesul de înnoire, prin care a face dreptate nu mai înseamnă *a răzbuna*, ci « *a pune lumea la loc* ». Iată de ce scrupulele, ezitările și mai ales *nevoia de certitudine*.

Hamlet vrea să fie sigur, prin experiență proprie (și aci cît de modern!) de cele întîmplate — nu se bizuie pe cele relatate de alții, nici chiar pe semnele supranaturale. Se simte în Hamlet ținuta omului nou al Renașterii în fața Adevărului și, natural, totodată ținuta sa morală, care nu se poate despărți de concepția adevărului. « La vérité est le commencement d'une grande vertu », proclamase Montaigne! Chemarea imperioasă de « a pune lumea la loc », chemare care izbucnește în conștiința lui în urma constatării că mama lui a fost necredincioasă tatălui său, dovedește cum în conștiința sa chiar cel mai ușor păcat din viața particulară a omului ia proporții de anomalie universală. Lumea întreagă îi apare ca « out of joints ». Această trăsătură care ar putea fi interpretată superficial ca o exagerare — o disproporție între cauză și efect, este, dimpotrivă, simptomul adîncului proces de prefacere a conștiinței, care se dilată pînă la a cuprinde întreaga omenire. Universului infinit îi trebuie ca să se oglindească un *eu* infinit. N-am scris *i se opune* un *eu* infinit, pentru că asistăm la un proces de armonizare, nu de opoziție. Shakespeare l-a citit pe Montaigne și nu se poate să nu fi auzit sau citit pe Giordano Bruno și să [nu] fi fost izbit de concepția acestuia de armonie spre care tinde infinitul univers. Chemarea cea nouă a omului, *răspunderea* pentru lumea întreagă, repune pe om în centrul universului, dar nu ca un copil răsfățat de *părintele* creator, ci *ca pe un răspunzător*, care are de dat socoteală. Bradley afirmă că *Hamlet* este o tragedie profund religioasă. Îl credem, pentru că nu numai că Horatio cheamă îngerii să-l legene pe Hamlet în somnul cel de veci — nu numai [că] în faimosul monolog Hamlet își pune problema supraviețuirii sufletului — dar însuși acest sentiment de răspundere față de lumea întreagă, Omul Renașterii și-o asuma în fața [Universului].

Căci dacă în Renaștere se rupe echilibrul între pămînt și cer, adică între omenesc și divin, dacă sec[olul] al XVIII-lea mai ales va pune pedala cu deosebire asupra omului pămîntesc, homocentrismul umanismului [...] e un fel de investitură a omului cu haina pretextă după ce purtase mii de ani haina copilăriei.

Faptul că *infidelitatea*, uitarea datoriei materne stîrnește melancolia lui Hamlet, îl pune pe gînduri, ne învederează că el suferă că simțirea este impură și știe că se va lupta cu mama lui ca s-o readucă la puritate; de asemenea sfatul dat Ofeliei de a se duce la mînăstire. Această temă, care pare doar pur morală, are un substrat ideologic. E vremea în care gîndirea se străduiește să se elibereze de orice amestec sentimental, emoțional, ca și de autoritatea tradiției. Este vremea în care știința pozitivă dă să-și făurească instrumentul ei de cercetare: cugetarea. *Cogito*-ul pentru a garanta firea,

---

[3] *La vérité est le commencement d'une grande vertu* (Montaigne).

trebuie să se lepede de toate impuritățile pe care i le infiltrează inconștiența și subconștiența. Vom regăsi acest climat și în *Macbeth*. Acesta este unghiul din care vom privi pe Hamlet pentru a fi siguri că nu-l desprindem din întregul din care face parte.

Insistăm, pentru lămurirea lectorului și mai ales a actorilor, că Hamlet nu este tipul omenesc în care cugetarea ar paraliza voința, puterea de acțiune, deși în text se găsește un pasaj (după scena cu actorii: « *ce este pentru el Hecuba ?* ») în care Hamlet, el însuși, ar socoti că este un abulic. Creația lui Shakespeare, dimpotrivă, ne pune în față adevărul că acțiunea și cugetul sînt ambele forme de energie și că și *cugetul este o faptă care schimbă lumea și anume înlăuntrul conștiinței omenești*. Aparentei deficiențe a gestului extern îi corespunde acțiunea intimă creatoare a unei conștiințe care se naște, crește, se adîncește pînă se face auzul unei *chemări* și răspunde la această chemare.

Vom urmări în Hamlet etapele acestei creșteri — de la « mal-aisul » celui care nu știe ce se petrece în el, prin toate disonanțele crizei pînă la armonia formei cele noi, umane pe care Shakespeare ne-o revelă în *Hamlet*. Nu poate fi vorba, prin urmare, de un neurastenic bolnav, ci de dezechilibrul esențial al vieții sufletești în creștere — al trecerii de la un stadiu de conștiință la altul superior — de la psihic pasiv la spiritualitate activă.

Hamlet este totodată reprezentantul unei epoci de cultură în plină creștere, care trebuie să plătească cu suferință și jertfă realizarea chipului nou de om și, prin el, de omenire nouă.

Mai trebuie să prevenim pe actori că vor întîlni în Hamlet *goluri, hiatus-uri*, întreruperi de continuitate, care-l fac pe Hamlet atît de straniu, uneori. Comentatorii încearcă să umple aceste hiatus-uri cu tot felul de explicații. Ei caută *cauza ciudățeniilor* lui în tot felul de elemente pe care le introduc arbitrar sau explicîndu-le tocmai ca simptome ale anomaliei. În realitate, aceste « alburi » în desenul personajului relevă straturile adînci ale ființei lui, sînt aspectul psihologic vizibil al saltului de la un ordin la altul superior al procesului de spiritualizare, adică de creație a *eului* cel nou. *Intensivul* nu are față *extensivă* în mecanica lumii fizice și tot astfel, creșterea însăși, depășirea conștiinței într-un grad superior nu are față psihologică perceptibilă. Salturile sînt infinitezimale, insensibile, și totuși existente în creșterea conștiinței. De altfel, unele incongruențe se explică prin faptul că atît subiectul cît și unele episoade sînt moștenite, nu sînt inventate de Shakespeare, deși el le dă coținuturi noi. Să nu uităm un lucru absolut esențial în arta dramatică, anume că opera de artă dramatică nu are numai dimensiunile realului sensibil, ci că are una în plus: ea realizează *actualul*, adică iese din timpul psihologic, care este *trecere*. Actul dramatic creează un timp sui-generis — — *vecinicia actualului* — adică un timp calitativ. Drama iese din timpul fluid, psihologic, ea creează *durata vie*, adică conștiința puterii generatoare din noi, adică conștiința spiritualității noastre. (Vezi *Introducerea* la *Aspecte din teatrul contemporan.*)

*

Din prima replică [a actului I] se relevă acuitatea cugetării lui [Hamlet], care drămuiește cele mai subtile nuanțe în expresie: « *mai mult ca un văr și mai puțin ca un fiu* »; « *nu-mi pare stranie, Doamnă, ci este stranie* »; « *e o realitate, nu o cimilitură* »; « *în mine închid mai mult decît o aparență* ».

Toate aceste[a] dovedesc o minte acut vigilentă, exercitată în cugetare exactă, dezbărată pe cît se poate de emoție. Oare nu mă înșel? Oare nu ar trebui totuși, ca actorul să marcheze că acest intelect atît de lucid e susținut de o temelie temperamentală puternică, după cum o dovedește ieșirea pătimașă în primul monolog: « *oh that, too solid flesh* »? În acest monolog sînt atîtea valuri și « remou-uri », încît se simte cum lamele din fund se ridică peste suprafața lucie a conștiinței. E aci începutul furtunii care se petrece în adîncul sufletului, și care smulge din fundurile înnoptate presimțiri ce se fac profetice, izbucnind la urmă într-un țipăt de durere — durere a cărei povară n-o mai poate suferi inima omenească. Aceleași mișcări intime apar în convorbirea cu Horațio, dar mai stăpînite pentru că se petrec sub ochiul unui interlocutor. Ironia

acoperă aci ca o decență, durerea ce stă să izbucnească în urlete disperate. Este de observat ce vie este viziunea lui imaginativă, cînd vorbește despre tatăl său, încît Horațio (impresionat de apariția spiritului pe terasa castelului) îl întreabă: « unde » îl vede. Apoi atenția încordată cu care pune întrebările despre cele petrecute noaptea, pe terasă, ni-l înfățișează ca un om care gîndește clar, exact, *un spirit treaz*. Finalul scenei a II-a pregătește finalul actului. Se repetă tema: totul merge prost, totul este în nerînduială și totodată e pătruns de credința în o dreptate. Nu asistăm doar la un paroxism trecător de durere, ci se înfiripă un *climat* sufletesc în aceste scene.

Scena a III-a formează un pandant de viață normală la anomalia vieții de la curte, precum Laertes este un pandant de tînăr vital, la intelectualul Hamlet. Scena e frumoasă, grațioasă în echilibrul ei dintre părinte și copii, dintre frați — între ei. Raporturile anormale de la curte sînt parcă reliefate aci de raporturile naturale ale unei familii normale. În sfaturile tînărului Laertes către și mai tînăra soră e o siguranță dar și o obrăznicie a bărbatului tînăr, plină de humor, după cum în răspunsurile Ofeliei e grația puțin acidă a fetișcanei deștepte. Iar Polonius, bătrîn plin de sfaturi bune, practice, nicidecum plate și care se încheie cu sfatul nobil: « *To thine ownself be true* » etc. Cît privește ceea ce crede despre dragoste, găsim în el mentalitatea omului bătrîn, decepționat și mai ales prudent. Scena caracterizează mai puțin pe cei doi tineri, cît mai ales pe Hamlet, prin contrast. E un cadru de normalitate pentru tabloul anomaliei ce se petrece în familia lui Hamlet. Acesta este, ca să zicem așa, focusul către care se concentrează interesul.

Și pe cînd toate personajele privesc evenimentele vieții lor dintr-un punct de vedere strîmt și strict personal, limitat în interesul familiei lor, tot ce spune Hamlet capătă un sens larg — universal. Ex[emplul]: tirada asupra obiceiului danez de a se bea zgomotos, de la care ajunge să deducă: « *un dram de impuritate ajunge ca să se întineze cea mai nobilă substanță* ». Gîndurile și simțirile lui Hamlet parcă se dilată, pînă a cuprinde sensuri tot mai înalte și tot mai universale. În scena cu spectrul vom vedea cum este stăpînit de nevoia de a *ști*, de a descoperi cauzele și semnificația evenimentelor. « *Say why is this? Wherefore? What should we do?* ». E în această serie de întrebări un echilibru în ascendența problematicii ce exprimă, care te uimește cu claritatea sa sistematică și trebuie să recunoaștem, că fără a fi un filozof, în sensul obișnuit al cuvîntului, Shakespeare este un geniu cugetător, nu numai poetic. Și fraza: « *de ce ne cutremuri cu gînduri, care sînt dincolo de puterile sufletului nostru?* » pune clar limitele cunoașterii noastre posibile, anticipînd filozofia kantiană. Și ce curajos îl face pe Hamlet conștiința că sufletul lui este nemuritor! Și cine poate spune că Hamlet nu știe să vrea, cînd citește (sau aude) replica în care el se simte « Leul din Nemeea » și prin care biruie opoziția prietenilor și urmează fantoma. E aci hotărîre, e putere de acțiune și e deșteptarea conștiinței, ca răspuns la o chemare.

În scena a V-a, întîlnirea cu spectrul e prilej pentru Shakespeare de a-și exprima credințele sale metafizice și religioase, ceea ce face pe Bradley să considere această tragedie ca profund religioasă. Firește această convingere a marelui critic shakespearian e întemeiată pe numeroase alte pasaje din *Hamlet*. Totodată sensul metafizic este acompaniat de unul pur moral în ruga fantomei către Hamlet: « *oricum m-ai răzbuna, nu-ți corupe sufletul* ». În acest adaos răsună marea schi mbarea temei moștenite din *Orestia*, în care domină legea talionului, într-o temă morală cu totul altfel orientată. Se simte aci cotitura culturii spre respectul omului individual, spre « interiorizarea » concepției morale.

Monologul ce urmează e zbuciumat și paroxistic. Hotărîrea de a nu avea altă preocupare, altă amintire, decît aceea de a gîndi la tatăl său, la datoria de a-l răzbuna — scrie în caietul său fraza « *A surîde*, a tot surîde și totuși a fi o canalie!»[4], ca un paradox și o problemă pentru sufletul exasperat al lui Hamlet, o întrebare ce nu poate dezlega și care totuși este un fapt în omenire. Răsună aci, în ceea ce Shakespeare enunță prin

---

[4] « *That one can smile and smile and be a villain!* »

Hamlet ca un paradox al ființei omenești, suferința concentrată a autorului după vreo experiență dureroasă. Problema aceasta pentru spiritul lui Shakespeare o vom regăsi în Richard III, în Iago și chiar în Lear.

Suferința ascuțită a poetului în fața acestei duplicități a naturii omenești, indignarea cu care reacționează la această descoperire, ne dă măsura dragostei lui de om și a durerii cînd omul este pervertit.

După această experiență în care toate celelalte incongruențe ce-l izbiseră pe Hamlet culminează, urmează țipătul deznădejdii: « *the world is out of joints* » din finalul scenei. Între monolog și final are loc consfătuirea cu prietenii — cărora nu le va mărturisi nimic din convorbirea cu spiritul. Această scenă servește ca un fel de răstimp de concentrare, de reculegere în sine a celor aflate. Camarazilor le spune doar « *sînt între cer și pămînt lucruri despre care știința voastră de prin cărți nici nu visează* » — punîndu-i să jure că nu vor pomeni nimănui despre cele văzute în acea noapte.

« *Lumea și-a ieșit din țîțîni* », iată constatarea lui Hamlet, după ce presupunerile lui s-au întîlnit cu confirmarea venită de dincolo de lumea naturală. Dar acest strigăt deznădăjduit nu încheie mișcarea sufletului său, care se avîntă în răspunsul către o chemare: « *Vai mie, că eu trebuie s-o pun la loc !* »

Expunerea dramei este desăvîrșită. Din primul act eroul este clar schițat — toate caracteristicile lui sînt de la început fixate. E sensibil, e cugetător, e filozof, iar salturile bruște de umoare, care par celor din jur bizare, marchează de la început adîncul proces sufletesc — durerile facerii intime — iar la sfîrșitul actului izbucnește conștiința clară a chemării sale.

*

Prejudecata că Hamlet ar fi tipul omului dezechilibrat prin excesul de cugetare și de întîrziere a acțiunii — de paralizie volitivă, a fost poate provocată și de faptul că Hamlet va lua *masca nebuniei* ca mijloc al investigațiilor sale. Dar tocmai acoperirea planurilor sale cu haina nebuniei (procedeu pe care Shakespeare îl întrebuințează și în *Lear* — în persoana tînărului Gloster —) ne face să credem că Shakespeare ne pune în fața a două stări deosebite: nebunia simulată scoate în relief normalitatea lui Hamlet. Ciudățeniile sale din primul act sînt reticențe față de el și de alții, ale omului care caută adevărul, pe cînd cele din actul II sînt simulacre exterioare — sînt *un joc* care derutează anturajul afară de rege, care e perspicace sau pe care-l face perspicace conștiința crimei sale și frica de răsplată.

Dacă Shakespeare intenționa să înfățișeze pe un anormal, nu dubla aspectul esențial cu cel ocazional, sau mai bine zis, « masca » e pusă pentru a ascunde iar nu pentru a revela chipul celui mascat. Tema aceasta era cunoscută, Shakespeare a luat-o de-a gata, dar interesant este cum o tratează. Toate cuvintele lui, incongruența lor, ascund intenții față de cei cu care vorbește. Nebunia lui este un mijloc de a reliefa *mediul* acestui singuratec. Prietenii, pînă și iubita, rămîn străini de suferința lui. Scena cu actorii are un tîlc pentru înlănțuirea evenimentelor, dar mai are și unul pentru a caracteriza pe erou. Omul Renașterii este intelectual și *artist*. Apoi e un mijloc pentru Shakespeare de a-și exprima concepția sa despre actori și arta scenică și — în fine — pentru a măsura puterea realității estetice în comparație cu viața de toate zilele. Cînd Hamlet își compară lipsa de emoție activă cu emoția vie a actorului care plînge pentru Hecuba, Shakespeare ne pune pe lîngă problema morală a personajului Hamlet, o problemă estetică pe care o atinge și aiurea (în *Visul unei nopți de vară*, direct ca și aci, în *Hamlet*). Ca actor și director de teatru, scriitorul dramatic este îndeaproape interesat în jocul actorilor. Dar nu e vorba numai de tehnica scenică, de care vorbește în această scenă, ci de însăși esența artei: « *Ce e pentru el Hecuba ?* »

Mai sînt de relevat o serie de replici. Faimoasa: « *Vorbe, vorbe, vorbe !* », care este pentru Hamlet definiția celor ce citește. Ieșirea disperată a celui ce caută adevărul și realitatea vie. Această ieșire este urmată de alta și mai pătimașă: « *n-ați putea lua de la mine nimic mai ușor, decît viața mea, viața mea, viața mea !* »

Jucînd în fața lui Polonius pe nebunul, aceste ieșiri sînt izbucniri ale temperamentului său pe care nu-l controlează — sînt chipul ce apare din dosul măștii.

În scena cu camarazii, numește Danemarca o pușcărie. La replica lui Guildenstern că probabil *ambiția* sa o vede prea strîmtă pentru visele lui, Hamlet răspunde că ar putea să se simtă rege într-o coajă de nucă, dacă n-ar avea visele lui urîte.

Motivul visului apare mereu. « *We are of the stuff of dreams* ». Nu poate fi luat à la lettre, dar ca o preconizare că omul nu e numai materie. Visul e gînd, idee, nu în sens de *ireal,* ci în sens pozitiv de real ideal. E o serie de replici în care revine un motiv drag lui Shakespeare: *visul,* care e considerat o umbră, iar ambiția, umbra unei umbre, fiind un vis. Pasajul este alambicat, în stilul vremii. Importantă este replica: « *nimic nu este bun sau rău în sine — numai gîndul îl face astfel* ». Este aci o replică ce anticipează cu vreo 30—33 de ani filozofia lui Descartes: gîndul — temelia realității: *Je pense donc je suis.* Este incontestabil că Hamlet este tipul gînditorului în galeria shakespeariană și ca atare un tip modern. Nu doar că pînă în acest veac nu s-a filozofat — în tot Evul mediu. Dar aci se simte idealismul modern, din care va ieși era științifică, adică scoaterea cercetării adevărului de sub *autoritatea* vreunei dogme și întemeierea științei pe experiență. Finalul scenei marchează un dispreț față de om, după ce l-a preamărit în faimosul: « *Ce capodoperă omul !* »[5] Această ieșire e plină de contradicții — are ceva pascalian în această preamărire și umilire a omului pe care-l recunoaște a fi la urmă doar pulbere. Cert, sînt aci contrastele printre care se zbuciumă sufletul hamletic, tipic al omului Renașterii, adică al omului în criză, în căutarea chipului său nou. « *Ny ange ny bête !* » a lui Montaigne e mai echilibrat și mai obiectiv, este definiția omului dată la rece. Shakespeare țipă prin Hamlet în plină criză.

*

Melancolia lui Hamlet, la început aparentă, fără cauză precisă, nu este în realitate decît nedumerirea și căutarea adevărului. Cînd îl cunoaște și acesta cere acțiunea, Hamlet ezită încă. Critica găsește aci explicația anomaliei, sau mai bine-zis slăbirea voinței din pricina intelectului. Dar dacă urmărim atent ezitarea lui Hamlet, nu se poate să nu recunoaștem că el caută confirmarea celor revelate de spiritul tatălui său prin date precise, experimentate. Am putea spune că e aci traducerea în poezie a noii ținute moderne de a nu se mulțumi cu revelația ipotezei, ci de a căuta ca s-o confirme experiența. Ce ar fi altfel scena spectacolului cu actorii, pe care Hamlet o organizează pentru a *constata exact reacția regelui* ?

Ce ne interesează azi e tocmai schimbarea, în Hamlet, a omului medieval în om modern. « Răzbunarea », care datează de la omul primitiv, prins în cauzalitatea cosmică, a luat, în Evul mediu, învestmîntîndu-se în *onoare,* în *datoria onoarei,* o culoare etică — dar este încă încărcată de vechile concepții, în care omul este un instrument, nu un *început,* un izvor. Înnoirea morală pe care o găsim în Hamlet își găsește expresia și centrul în monologul: « *To be or not to be* », care este și centrul dramei.

În această întrebare se topește totul, se topește orice existență fizică, ba chiar și morală, ba pînă și boarea iluziei estetice. În fața neantului acestuia în care inima realității a încetat să mai bată, conștiința parcă leșină. E un moment în care este în suspensie existența universului. Montaigne pusese la îndoială cunoașterea omului în întrebarea: « Que sais-je? » Descartes va clădi realitatea pe gîndire. Ei bine, după ce poetul îndrăznise să pună totul la încercare — pînă și realitatea estetică, lumea creației lui, în întrebarea « *to be or not to be* » pune la îndoială însăși existența și sensul ei — își taie orice cracă de sub picioare, pentru a se avînta peste neant pe aripa ușoară a însăși întrebării. Din actul ei se înfiripă, ca dintr-un început absolut, lumea cea nouă ce se va clădi în Hamlet.

---

[5] « What a piece of work is man! How noble in reason! How infinite in faculty, in form and moving, how express and admirable! In action how like an angel. In apprehension how like a God! The beauty of the world! The paragon of animals! And yet to me what is this quintessence of dust! Man delights not me! no, nor women neither! » (Actul II, scena II.)

Cu această întrebare, care răsună peste veacuri — mai mult sau mai puțin trăită, și mai ales ca o formulă scurtă pentru fel și chip de situații —, cu această întrebare, care la Hamlet este esențială pentru om, Shakespeare a escaladat cea mai înaltă treaptă de filozofie. Căci nu este vorba aci numai de existența biologică și de moartea biologică a omului, ci de însăși *realitatea existenței*. Întrebarea lui Hamlet rezumă genial toate întrebările puse de milenii asupra *ființei*. Cu Bradley, afirm fără ezitare că întrebarea e izvorîtă din fondul religios (o voi arăta) a lui Shakespeare, — dar ceea ce este admirabil este că Shakespeare întrece nivelul teologic, să spunem, al vremii sale — că-l ridică — pentru multe veacuri, poate pentru totdeauna — la nivelul cugetării integrale a culturii moderne. Căci, dacă incontestabil este vorba aci și de o existență umană dincolo de moarte, este izbitor că înțelesul existenței leapădă haina formei materiale sau spirituale și se raportă la purul *act* spiritual. Conștiința pe care Hamlet o face vinovată de lașitate, de proastă sfătuitoare cînd e vorba de voință activă, tocmai ea este temeiul existenței umane. A fi = a te naște din conștiință.

Dar să analizăm monologul cu de-amănuntul. De la început, Shakespeare reflectează rece, cu preciziune, cu claritate. Dacă omul suportă toate vexațiunile (le enumeră ca și într-unul din celebrele sale sonete) care sînt datorite psihicului său propriu și mediului social, vexațiuni pe care Shakespeare pare a le fi trăit, dacă surprindem ecoul unei surde indignări în acest pasaj și în sonetul respectiv, dacă omul suportă toate aceste lovituri și nu-și curmă viața, apoi este din pricina temerii de unele suferințe și mai mari în viața de apoi. Necunoscutul de după moartea fizică oprește gestul de curmare a vieții fizice. Dacă omul nu-și pune capăt necazurilor, vinovată e conștiința care se teme de a « *visa vise cumplite în vecinicie* ». « *Perchance to dream* » pune net problema supraviețuirii sufletului — după ce a spus « *to sleep* », asta-i tot, nimic mai mult. Problema e pusă clar și soluționată în favoarea concepției religioase. Dar monologul continuă. *Conștiința*, pe care Hamlet o învinuiește că face pe om laș în fața morții, nu este desigur cugetarea, *intelectul* numai, ci este *conștiința întreagă*, pe care Shakespeare nu o scindează și este conștiința care ne deosebește de animal. Acesta — în suferință — s-ar putea desființa, pe cînd conștiința omului e capabilă de cumpănire și de aceea te oprește de la desființare. De aci Hamlet deduce puterea inhibitivă a cugetării în genere (ca și Faust). Acest salt în generalizare e caracteristic lui Hamlet și ar trebui să ne pună pe calea care duce direct în esența personajului. E în Hamlet o violență care-l mînă la asemeni osîndiri și care departe de a fi semnul cugetării reci, obiective, este semnul luptei omului cu *cugetul obiectiv*. Hamlet și-a simțit o imensă răspundere față de « *lumea ieșită din țîțîni* », a simțit: « *vai mie că trebuie s-o pun la loc !* » Răsună aci furia omului chemat la o răspundere și care ar vrea să se scuture de povara ei. Această luptă îl umple de sentimentul unei adînci nemulțumiri, care este mai presus de toate: *scîrbă de sine*. Nemulțumirea sa de viață o datorește acum mai ales acestei scîrbe de sine, mai mult decît de alții. Desig este ceva putred în Danemarca — desigur că se simte [răspunzător] să puie la loc — lar cum? Ajunge să ucizi pe ucigaș? *A fi sau a nu fi?* aceasta este întrebarea. A *nu* i e poate *a visa*. Ce? Vise mai grele decît întîmplările vieții. Acesta e răspunsul ne al religiei: supraviețuirea sufletului și rostul vieții de dincolo. Dar ce este atunci « fi », dacă nu am exista decît biologic? Dacă « a fi » ar însemna numai *a trăi* biologi atunci de ce se întreabă ce este « noblețea » sufletului celui care suferă cu deosebir de cel care « se grăbește » să curme suferința? *A fi* înseamnă a te înființa nu doa prin naștere fizică, ci a te ivi din alt registru, decît cel biologic. *De unde începe eul* ? I ci în iubire sau ură nu se naște eul — acel *ins* ireductibil care *este* și *nu poate să nu mai fie* ! De unde țîșnește acest *act* prin care se înființează realitatea netemporală, nespațială a lui *eu* ?

Shakespeare pune această supremă întrebare în *Hamlet*, realizînd în el pe omul cel nou care se naște din concentrarea maximă a conștiinței, după ce s-a adunat din toate pasivitățile simțirii și s-a centrat în *act*, care aici e actul gîndirii ca întrebare. Shakespeare, în urma lui Montaigne, a descoperit *cugetul viu*, creator ca întrebare, care sfredelește negura inconștienței (după cum « que sais-je? » sfredelea neștiutul). *To be or not to*

Alice Voinescu într-o scenă de familie.

be? e întrebarea care se împlîntă în conştiinţă pînă dai de izvorul de unde ea se naşte. Conştiinţa aci nu e nici afirmare, nici negare — e întrebare, adică *cercetare*, care îşi proiectează lumina peste beznă — în infinitul lăuntric ce se prezintă în faţa infinitului celuilalt, cel cosmic. Această întrebare nu e pusă de o simplă curiozitate; cugetul în această întrebare este însăşi quintesenţa vieţii, e cugetul *act creator*. Această întrebare nu e din afara existenţei, ci este existenţa însăşi transfigurată în gînd creator. E ţipătul conştiinţei care se naşte ca atare. E viaţa ce se face cuget, un cuget ce poartă în el tot efortul, toată opintirea vieţii în mersul ei înainte şi tot mai sus. Acest gînd — act vital, dureros — îl trăieşte Hamlet şi credem că de aceea este un tip reprezentativ al omului nou al Renaşterii care se dezbără de lenea gîndirii = tradiţie. Hamlet trăieşte *actul riscului*, care-l smulge din securitate, adică din lenea de a se bizui pe autoritate — fie ea cea mai recunoscută — pentru a se avînta în necunoscutul ce-i incumbă să-l exploreze în afară ca şi înlăuntrul lui însuşi. Hamlet este tipul omului modern fiindcă adună, concentrează întreaga sa viaţă în riscul răspunderii sale faţă de univers, această atitudine în care *eul* se aşează faţă în faţă cu infinitul Univers; *el*, un alt univers, aceasta constituie actul de naştere al *eului* lui Hamlet. *To be or not to be*? În această întrebare se naşte conştiinţa vie şi integrală, ca salt vecinic, riscat în infinit.

Ne mirăm cum se poate căuta în *Hamlet* altă acţiune şi cum se poate declara că o asemenea acţiune îi lipseşte, fiindcă este tot timpul împiedicat de ezitări. Orice gest de răzbunare, de dreptate elementară n-ar putea schimba în univers decît o mică

fracțiune din el — la curtea Danemarcii. Bradley spune de altfel că această dreptate rămîne s-o săvîrșească Providența. În schimb, ceea ce se petrece în Hamlet, conștiința răspunderii sale față de întreaga lume, este o schimbare esențială a umanului, care va avea repercusiuni incalculabile. Cugetul viu, creator, cugetul suferință pentru a pune lumea la loc! Cînd omul, cu Hamlet, se recunoaște responsabil față de bunul mers al lumii, nu înseamnă oare aceasta cea mai definitivă și mai mare faptă a omului? Și să nu ne mire că nu ajunge să săvîrșească *fapta răzbunării*, așa cum o concepuse cu tot mediul său, la început. Nu prin răzbunare, adică prin răspunsul mecanic, cosmic, trebuie el să reacționeze — el are să pună lumea la loc, punîndu-se la loc pe sine, prin *actul răspunderii*.

Dintr-un animal, în care instinctul reglează ca într-un ceasornic reacțiile lui, omul a devenit un început liber, conștient al răspunsurilor sale. « Paloarea gîndului » pare a șterge « culoarea vie a hotărîrii », dar ezitarea hamletică, pendularea e o *începere din sine*, iar nu din determinismul cosmic și ea garantează demnitatea omului, realitatea sa morală. Hamlet e adus timp de două acte, treptat, la monologul central. Monoloagele precedente sînt preparatoare. În cadrul colorat, acest monolog al cugetului nou apare ca o lamă subțire de oțel care spintecă inconștiența sensuală cu tăișul unei inexorabile întrebări. De aci Hamlet s-a născut un om nou. Îi urmează scena cu Ofelia. Aș considera această scenă ca o probă că Hamlet s-a născut dintr-o rădăcină nouă. Cît poate să mai preocupe amorul pe cel chinuit de problema esențială a sensului vieții? Hamlet trăiește criza centrală a omului și e în momentul ei paroxistic. Ce poate el cere femeii decît absolută puritate, din moment ce a constatat că dezordinea lumii e datorită infidelității — adică senzualității femeii și a bărbatului?

Discuțiile în jurul acestei scene mi se par zadarnice. Am văzut două interpretări geniale: Moissi și Olivier. Moissi o trimitea pe Ofelia la mînăstire cu o adevărată dulceață — cu respect o ținea la distanță, ca și cum nu trebuia să se atingă de ea nici cu privirea. Olivier o brusca, o zvîrlea de lîngă el cu violență. Am impresia că primul nu recunoștea în ea decît nevinovăția, care trebuia pusă la adăpost. Olivier a surprins în Ofelia minciuna, cînd ea se preface neștiutoare de complotul între tată și rege, în care ea trebuie să-l *încerce* pe Hamlet. În ambele cazuri e vorba de *puritatea* femeii ce trebuie salvată pentru ca lumea să fie pusă la loc. În ambele stiluri de joc am constatat că Hamlet e departe de a « nu mai iubi » pe Ofelia. Unul o mîngîie cu glasul, celălalt îi atinge ușor părul cînd e prăbușită, dar problema dragostei nu e centrală, s-a mutat și e dependentă de cea esențială. De altfel scena cu mama este o repetare a scenei cu Ofelia, sau mai bine-zis o explică. Violența față de mamă — « *I will speak daggers to her* » e proporțională păcatului săvîrșit. Ofelia e doar o femeie păcătoasă în potențial, Gertruda a săvîrșit păcatul. Nevoia de a purifica e exprimată cu pasiune de Hamlet. În toate cazurile ambele scene sînt în dependență dramatică cu monologul. Nu sînt episodice, nu sînt în afara preocupării lui « de a pune lumea la loc » . De aceea socot greșită regia care înlănțuie scenele, fără a scoate în evidență apartenența lor la tema centrală. Astfel, în finalul scenei cu mama, cînd, după ce a suplicat-o să revie la puritate, se întoarce din drum și parcă ar împinge-o cu furie să reintre în păcat, ar putea fi interpretată ca o izbucnire temperamentală numai. Socot că e aci viziunea realistă a lui Shakespeare care știe cît are de luptat bărbatul cu cugetul și femeia cu simțirea spre a le purifica. A fi părăsit pe mamă-sa convins că a tămăduit-o, ar fi fost de un idealism ieftin. În ce măsură Mary Fitton va fi contribuit la această experiență, nu știu, nici nu are importanță. Căci aci este vorba de o adîncă psihologie care e nemiloasă pentru că este susținută de concepția omului nou, cel responsabil de lume.

Jocul actorului trebuie să sugere[ze] spectatorului că e vorba aci « *de a fi sau a nu fi om* » și să nu-l lase să alunece în simțăminte minore de respect sau duioșie filială, care sînt foarte importante și legitime în viața morală curentă a omului, dar care aci ar devia problema centrală. Un gest ca al lui Olivier, cînd mîngîie părul Ofeliei, fără ca aceasta s-o simtă — o privire dureroasă către mamă, pot salva simțămintele naturale ale iubitului și ale fiului — dar axa scenei trebuie să rămînă inexorabila nevoie de

puritate pentru « a fi » om. Lumea nu se pune la loc prin răzbunare, ci prin *înnoire* a omului.

Am spus: înnoire a omului. Ca om al Renașterii, și anume, caracterizat ca *gînditor*, am zice azi ca intelectual, *înnoirea* pe care o caută Hamlet este fără îndoială *purificarea cugetului* și a simțirii ca o consecință. Simțirea naturală e încărcată de porniri impure, îi spune [Hamlet] mamei cu violență și o suplică să trăiască în asceză de aci înainte, — iar pe Ofelia o trimite la mînăstire pentru a tăia de la rădăcină păcatul ce se ivește din sensualitate. Firește, Hamlet e într-o criză în fața dezastrului. Dar această violentă nevoie de puritate e alimentată de nevoia de a pune lumea la loc — adică de reînnoire a omului. Iar el, în el, cum procedează? Cugetînd precis, exact, cercetînd experimental faptele — renunțînd la prejudecăți, la iluzii, la păreri.

Nu mă pot abține de a face o legătură cu contemporanul său, filozoful Bacon. Nu se poate să nu-l fi întîlnit la curtea lui Iacob I; ba, mai mult decît atît, s-a susținut ipoteza că Bacon ar fi autorul dramelor shakespeariene. Ideea a fost a celor ce nu pot atribui unui om de teatru, cu școală puțină, o adîncime de gîndire atît de mare. Pe de altă parte, stilul și ideile estetice ale lui Bacon diferă total de fantezia și poezia shakespeariană. Ceea ce este însă mai mult decît probabil e că atmosfera din *Instauratio magna*, deși opera apare după moartea poetului, să fi plutit în jurul lui. De altfel, în 1605 a apărut o scriere a lui Bacon în limba engleză. E foarte probabil ca Shakespeare să fi fost la curent cu intenția filozofului de a înnoi cugetarea prin eliminarea « idolilor » (Idola tribus, idola specus, Idola fori, Idola theatri).

Drama lui Hamlet ne apare astfel ca o expresie poetică, quintesențiată a tendințelor vremii spre întemeierea unei științe noi, cu o gîndire purificată și totodată a unui tip nou de om care nu se bizuie nici pe privilegii, nici pe autoritate, ci-și întemeiază demnitatea pe răspunderea sa față de umanitate. *Furtuna* va confirma aceasta cu zvonurile ei culese din *Utopiile* sociale ale timpului.

Dacă insist atît de mult asupra calității cugetării lui Hamlet o fac pentru a înfățișa artiștilor ce-l vor întruchipa pe scenă, în adîncimea personalității lui, care are rădăcini în cultura vremii, și să-i sfătuiesc să se ferească de a-l concepe numai ca un temperamental sau un anormal. Hamlet trebuie trăit multidimensional și ca reprezentant al marilor idei și tendințe înnoitoare ale vremii lui.

După scena zbuciumată cu mama, în care se împletește episodic uciderea lui Polonius, Hamlet va fi trimis în Anglia. Răspunsurile lui către rege, vor să-l convingă pe acesta că e nebun, dar pentru spectatori reiese dimpotrivă tot mai vizibil că Hamlet e stăpîn desăvîrșit pe el. Humorul sec, aproape cinic, al lui Hamlet ni-l înfățișează într-o lumină specială de un tragism deosebit. André Gide, [vorbind] undeva despre Phedra, [arată] că există « un rire tragique ». Acest rîs tragic îl găsim în ofensiva lui Hamlet care nu se îndreaptă împotriva regelui acum, cît mai ales împotriva sa însuși. Hamlet își face un rechizitoriu sever, ajungînd pînă la disprețul de sine pentru că nu este în stare să treacă la acțiune, să iasă din inerția naturală. Acest monolog ar putea fi actorului o justificare de a crede pe Hamlet un abulic. Dar să se ferească de asemenea amăgiri. Căci dacă eroul se crede obligat să făptuiască prin ucidere — după cum îi este impus din afară — pe noi ne importă însă zbuciumul său intim, *acțiunea sa interioară*; durerea cugetului căutător de soluții juste.

Actul IV este locul în care se desfășoară temele secundare. Să nu uităm că Shakespeare are de prelucrat o moștenire dramatică pe care înțelege s-o utilizeze. Căci poetul are de-a face cu un public foarte variat, căruia trebuie să-i dea un spectacol pe măsura lui, adică mai senzațional, mai melodramatic.

Tema cu Laertes mi se pare că contribuie la construcția piesei, pe cînd scena în care Ofelia apare nebună nu mi se pare necesară pentru altceva, decît pentru o nouă lumină proiectată asupra lui Hamlet și mai ales pentru nota pur poetică, lirică pe care o răspîndește peste această dramă a conștiinței.

În actul IV nu se lichidează nici o temă, dar toate se orientează spre final. Să ne oprim puțin asupra episodului Ofeliei înnebunite, care e emoționant și totuși dramati

secundar. Umple scena de poezie, dar, deși în aparență de sine stătător, nu e, dramaticește vorbind, decît un fundal pentru reliefarea lui Hamlet. Oricît criticii ar lua apărarea fermecătoarei tinere care este o victimă a lui Hamlet, nu putem să nu constatăm deficiența ei primordială: Ofelia nu atinge gradul de conștiință dramatică, momentul de *eu* liber și răspunzător. Că nu atinge tragicul, că rămîne doar patetică, nu e o vină morală, dar nu judecăm personajul aci decît din punct de vedere estetic și nu o evaluăm decît ca atare. E o apariție lirică minunată, dar conștiința omenească nu săvîrșește în ea saltul tragic. Finalurile personajelor shakespeariene sînt elocvente din acest punct de vedere. Nebunia ei este numai dezorientare. Ruptă din legăturile ei naturale, ea pierde contactul cu realitatea. Tatăl e mort, iubitul e ucigașul și e absent, iar fratele e departe. Dar și Hamlet are aceleași motive de suferință și de dezorientare: tatăl ucis de unchi, mama părtașă la crimă. Totuși, el nu înnebunește — el are un țel în care se adună și se cristalizează conștiința lui nouă. El simulează nebunia și totuși nu-i sucombă, fiindcă el are conștiința *eului* său, pe cînd *Ofelia e numai un reflex al ambianței*. Nu e vorba aci de o evaluare morală, ci numai de o constatare estetică. Umanul din ea e încă pasiv, ea e patetică, dar nu dramatică. Această deosebire o fac pentru uzul actriței și al publicului care trebuie să sesizeze gradele de conștiință, — nivelul lor deosebit. Afară de această remarcă, nu putem decît să admirăm lirismul adînc al acestei făpturi suave și proaspete.

S-a discutat mult despre raportul ei cu Hamlet; mi se pare discuția aceasta inutilă. Că ar fi în cîntecul ei mărturia unei trădări a lui Hamlet? Dar casta soție Desdemona nu cîntă și ea cîntecul popular al femeii părăsite? Nu cred că Ofelia are o obsesie, ea cîntă cîntecul femeii părăsite, soarta esențială feminină. Mai interesantă este împărțirea florilor, în care domină motivul amintirii, varianta mai superficială a fidelității. Citită atent, scena revelă priveliști din peisajul intim al femeii. E încă pură, dar o cheamă soarta ei imperios senzuală. Ceea ce spun ceilalți despre ea, «floare de mai», parfum între parfumuri, o caracterizează ca o făptură grațioasă, gingașă și nevinovată care n-a trecut încă pragul trezirii de conștiință esențială. În ea întrebarea «*to be or not to be*» nu s-a ivit. E o Evă înainte de întîlnirea cu Șarpele. Ea are zvonuri despre păcatele lumii, dar încă nu le-a simțit în ea. Dacă Hamlet o trimite la mînăstire este pentru a salva puritatea ei inițială, acel alb imaculat peste care vor cădea umbrele exterioare ale lumii și vor face din ea o Gertrudă.

În regia lui Olivier m-a izbit o privire a Ofeliei în scena cînd ea știe că tatăl ei și regele stau la pîndă. Întrebată de Hamlet, bănuitor, unde este tatăl ei, ea răspunde că este acasă, — adică o minciună. O infinitezimală nuanță de perversitate a început, prin urmare, să întineze albul ei imaculat. Olivier, după acest moment, o bruschează — o zvîrle de la sine. Minciuna, duplicitatea — începutul tuturor păcatelor, dar mai ales al infidelității față de sine.

Mi se va obiecta poate că toată nebunia lui Hamlet e o minciună. Ei bine, nu! La el e metodă de investigație. Minciuna Ofeliei e hotărîtă de ceilalți, e pasivă, de aceea ea nu e decît patetică, iar nu dramatică. Conștiința ei — aș zice *pre-conștiința* ei — face ca un fel de fundal pe care se desprinde «păcatul» femeii din Gertruda și răscumpărarea Omului prin dureroasa luptă a conștiinței lui Hamlet.

Nici Laertes nu este decît un personaj care nu trece granița simplului psihologic. El este *alesul* mulțimii și Shakespeare nu pierde ocazia s-o sublinieze. În fond ar fi o dublură în stil comun a lui Hamlet, căci și el are de răzbunat un tată. Însă el se pretează la toate mîrșăviile, pentru că scopul importă, iar mijloacele le ia cum le găsește. Pe cînd ezitantul Hamlet analiza mijloacele. De aceea între ei nu e deosebirea superficială între *cel hotărît* și *cel nehotărît*, ci este deosebirea esențială dintre omul mișcat de dinafară și cel mișcat de dinăuntrul lui — al omului determinat (de furie și patimă în cazul lui) și al omului care tinde spre libertate. Dacă urmărești procesul de creștere a umanului nu poți să nu descoperi în *normali*, Ofelia și Laertes, stagnarea lui în conștiințele ce nu se ridică peste nivelul curent, pe cînd în ezitantul și aparent neurastenicul Hamlet se realizează *actul* intim al răspunderii absolute.

De altfel, comportarea sa din episodul în care ne relatează călătoria sa în Anglia, și din care și-a salvat viața, e încă o dovadă că poate lucra repede și precis — ca oricare altul în primejdie, ajutat de instinctul de apărare.

Un act important pentru caracterizarea lui Hamlet, este actul V.

Scena foarte importantă este scena groparilor. Aceștia înlocuiesc personajul *Măscăriciului* din alte tragedii. Reflexiunile groparilor sînt pline de aluzii la nedreptatea socială, vorbind de privilegiul și la moarte al nobilimii în fața bisericii, apoi de egalitatea tuturor muritorilor în fața veciniciei. Scena e plină de un umor care premerge parcă tragicul, temperîndu-l, opunînd relativitatea și limitele omenești tendinței de *Absolut* din Hamlet. Hamlet cu craniul lui Yorik în mînă, reflectează asupra nimicniciei vieții omenești. Marele Alexandru poate să fi ajuns huma care lipește o gaură într-un butoi! Se simte aci lecția lui Montainge, și anume, nu de scepticism, ci de relativitate a cunoașterii omenești. După monologul « *a fi sau a nu fi?* », în care Hamlet își găsește sensul vieții într-un dincolo de individualitatea sa materială, aci parcă [se] întărește și mai mult convingerea că esența și scopul uman este dincolo de existența materială, individuală. Scena este poate influențată și de Giordano Bruno ca și de *Apologia* lui Platon. Omul, deși e centrul Universului, e numai cioburi și ulcele, fie el chiar Alexandru Macedon, dacă nu se *înființează* în răspundere față de acest univers. În afara acestei realități a conștiinței active, tot restul omului, trup, viață, mișcare, se pierde în Cosmos. Scena aceasta este foarte importantă din punct de vedere al definirii lui Hamlet, pentru că ni-l înfățișează într-un moment de reflexiune calmă, nealterată de pasiune. E un pandant la « *to be or not to be* », în care mintea lui cercetează problema existenței; aci parcă i-a găsit soluția. E calm, dar nu indiferent. O adîncă melancolie plutește.

După această scenă, e cea în care Hamlet izbucnește furios la groapa Ofeliei. E o exagerare, o lipsă de măsură, o emfază chiar, în protestul lui față de Laertes care ne par azi curioase, dar, reflectînd, înțelegi că aci e o izbucnire de dragoste refulată. Și mai mult chiar: o izbucnire de vitalitate în fața morții concrete. Asupra craniului lui Yorik și asupra lui Alexandru Macedon putuse să reflecteze; acum, în fața iubitei moarte, se răzvrătește viața în el. Explicația o dă [Hamlet] spunînd că exagerarea manifestărilor de durere a lui Laertes l-a provocat. Și asta e adevărat. Singur, s-ar fi stăpînit, dar stîrnit de urletele celuilalt, se ia la întrecere cu el. Scena este melodramatică, trebuie să fi fost pe placul parterului și ne-am putea întreba întrucît corespunde și vreunei comportări a vremii.

În scenele finale, ce ne importă, e atitudinea lui în mediul din care face parte și din care se ridică pînă la nivelul superior. Mîrșăvia regelui, nevoia de răzbunare a lui Laertes, care, om de treabă din fire, este în stare să recurgă la minciuna criminală de a lupta cu arme măsluite, canalia de Osrik, toți aceștia formează arrière-planul pe care se reliefează luminos Hamlet, în plinătatea maturității sale omenești. Curat la suflet, nu bănuiește mîrșăvia celor ce vor să-l ucidă, primește duelul-întrecere. Dar o vagă *presimțire* — nu o bănuială — îi străfulgeră inima. Un val de tristețe îl învăluie. Horațio îl sfătuiește să ia în seamă simțămîntul acesta și să refuze competiția. Răspunsul lui Hamlet e aproape al unui fatalist; ar fi așa dacă nu ar conchide cu o constatare ce poartă în ea ca și quintesențiată toată înțelepciunea la care s-a ridicat: « *To be ready is all* ». A fi gata — în orișice moment! Gata spre ce? Gata a da socoteală de tine în fața Realului — « to be ready! », *a fi împlinit măsura ta.* Or, manifestarea acestei stări este adînca, suprema, blînda, minunata omenie cu care se apropie de Laertes cerîndu-i iertare pentru cele întîmplate. Acest moment (care se repetă în *Lear*) mi se pare a fi, după Shakespeare, momentul evident al *împlinirii* umanității în om. A-ți recunoaște păcatele și a cere iertare celui pe care l-ai jignit cu vorba sau cu fapta apare în *Hamlet* ca și în *Lear* [drept] caracteristica celor care s-au împlinit. Felul cum a jucat Lawrance Olivier această scenă, a fost pentru mine o revelație a *umanului împlinit.*

Murind, el împlinește și datoria ce i-a fost impusă de părinte și de morala timpului. A ucis pe ucigătorul tatălui.

Bradley insistă asupra finalului condus de Providență, nu de voința lui Hamlet. Moartea mamei prin Rege, a lui Laertes ca urmare a propriului păcat; iar Hamlet moare și el ca să ispășească moartea regelui, a lui Poloniu, a Ofeliei. Răzbunarea nu e pentru om, pentru că el săvîrșește nedreptate.

Hamlet a vrut [însă] să pună lumea la loc. A vrut să facă dreptate. Au murit vinovații — au murit și nevinovații. Dar Hamlet a pus ceva la loc: *omul conștient de răspunderea sa față de lume.*

Murind, Hamlet încredințează lui Horațiu datoria de a explica lumii adevărul vieții lui[6] — iar « *the rest is silence !* »

Această ultimă replică a dat multor comentatori de lucru. Rest = *restul,* sau Rest = *odihnă* ? Nu pot crede că neobositul cercetător Hamlet, cel muncit de probleme, ar încheia cu gîndul de a se odihni. Și apoi, accentul cade pe *silence,* adică pe *mister.* E drept că Horațio răspunde: « *și coruri de îngeri să-ți păzească odihna (the rest)* ». S-ar putea ca acest chinuit de întrebări să ceară odihna, dar optez pentru gînditorul Hamlet, care anunță că se întîlnește cu *misterul.* Rostul omului l-a găsit în a fi « ready », pentru întîlnirea cu acest mister, după ce și-a asumat răspunderea pentru lumea văzută.

În moarte, odihnă sau mister? Poate amîndouă. Sensul de odihnă îl preia Horațio și parcă poetul, izbit de al doilea sens al cuvîntului, ni-l dăruiește și pe el în adio-ul poetic al lui Horațio: *a încetat să bată o inimă nobilă,* spune el, iar Shakespeare nu încheie tragedia cu moartea eroului. Urmează sosirea lui Fortimbras, alegerea lui pe tron; lumea trăiește mai departe.

De ce s-a zbuciumat Hamlet? Ce lasă după el? O lume totuși mai bună decît aceea în care trăia. Pe tron, un activ curajos, lîngă el Horațio, un om limpezit, drept, cinstit și bun.

Hamlet a cucerit un grad nou de conștiință și-l lasă moștenire posterității. « *Good night sweet prince ! / And flights of angels sing thee 'to thy rest !* »

E în impreciziunea cuvîntului *Rest* pe care nu cred că Shakespeare a lăsat-o să treacă la întîmplare, un joc de lumini, o irizare pe care Shakespeare o întinde peste realitatea crasă ca și peste chinul gîndului cercetător, ca o boare tămăduitoare, ca sclipiri de stele din altă lume, lumea poeziei.

5 II – 4 III 1960

---

[6] Își dă, murind, votul pentru alegerea lui Fortimbras pe tronul Danemarcei (n. a.).

ULTIMA VERBA

Dr. V. Voiculescu

DIN «CARNETUL INTIM»

Un fenomen literar neobișnuit, căruia am avut marele noroc să-i fiu martor, a fost acela al ecloziunii depline a talentului lui V. Voiculescu, după trecerea vîrstei de șaizeci de ani, cînd marea majoritate a scriitorilor noștri încetaseră de a produce sau se repetau în *descrescendo*. A fost așadar o ascensiune supremă, care ni l-a propus unei alte scări de valori decît aceea din ajun. Acest ultim și cel mai înalt « urcuș » al iubitului nostru « doctor fără arginți » s-a produs pe două planuri: atît acela al poeziei lirice, cît și acela al prozei epice. În poezie, V. Voiculescu a dat în acei ani (1945—1959) cele mai frumoase poeme, de inspirați sacră, și uimitoarele sonete shakespeariene, iar în proză, liberele interpretări ale unor cresuri, ridicate la scara fantasticului. Cele cinci postume, pe care „*Manuscriptum*" ni le oferă astăzi, reprezintă strălucit ultima față a marelui poet sacru care a fost doctorul V. Voiculescu. Le-am citit cu adîncă emoție, simțind în preajmă prezența mult regretatului și veneratului prieten.

Șerban CIOCULESCU

tocălia

Doamne, e asta o mișelie?
Nu ar, nu samăn. Totuși trudesc
La o cu totul altă apostolie.
Înfipt în pămînt românesc,
Ca-n holda de aur o tocălie,
Cu aripi în cuie m-avînt,
Mă sbucium și toc versuri în vînt.

Doamne, ca să nu fie o mișelie,
Fă-mă tocala ta cît mai trăiesc,
Unge-mă tu cu'naltă apostolie
Suflul tău boarea să iște,

Duhul tău vîrtejul să miște

Și numai în duh țării să viersuiesc.

Dum[inică], 20 oct[ombrie], 1957

mirungere

Mă scoate din lumeștile năvale,
Din iureșul către izbînzi prin veac
O scînteere a luminii tale
Și toate darurile vremii praf se fac.

Nu mai voiesc cu lauri să mă ungă,
Nici chip în piatra făimei a-mi sculpta,
Ci inima în creștet să-mi atingă
Mirungerea cu frumusețea ta.

Duminică, 23 martie 1958
Echinox de primăvară

taborul

Suflete, fii gata să urcăm Taborul:
Soarele și Luna au orbit în piscuri
Cînd, atunci, Splendoarea și-a vărsat zăporul
Peste spăimîntate, negrele lor discuri.

Ci, pe noi, schimbații mai presus de îngeri
Vipiile sacre slobozi azi ne lasă...
Doar atît să spunem, tari, fără de-nfrîngeri:
«Noi, copiii Slavei, ne-nturnăm acasă».

1954, martie 18, Buc[urești]

plîngerea lui Adam

Învinuim zadarnic că-i sfetnic rău pămîntul:
Ni-i socotit întîiul păcat de moarte-n cer;
Căderea noastră este năpraznicul mister
Și nemuririi noastre în rai îi fu mormîntul...

Cum poate libertatea lua pîra neascultării?
Și nevinovăția s-o pedepsești în prunci?
(Abia îmi deschisesem în lume ochii-atunci...)
Ce paradis i-acela cu-oprelişti și porunci
În care e greșeală elanul cercetării?

Cum puse îngrădire suprema neatîrnare
Celui făcut întocmai chip și asemănare?

1956, joi 17 mai, Buc[urești]

dincolo de atom

Pătrund toate, tai în patru firul,
Urc pîn-la cer mîndria că sînt om;
Nu m-a cuprins amăgirea nici delirul —
Iată, acum am pus mîna pe atom.

Stau totuși cu mine la judecată:
Îmi șoptește la ureche ceva ascuns:
Că mintea poate fi întunecată,
Inima să se lumineze și e de-ajuns.

1955, vineri 16 decembrie, Buc[urești], Spital

Lucian BLAGA

[CHEMAREA LUPILOR]

[II]

ROMAN AUTOBIOGRAFIC

Se obișnuiește uneori, cu prilejul tipăririi unor texte, ca cititorul să fie avertizat asupra posibilelor asemănări cu întîmplări sau persoane reale. În cazul de față, tocmai anticiparea unor întîmplări petrecute aievea, mulți ani după ce aceste fragmente au fost scrise, ne-au determinat să le alegem pentru publicare. Ele constituie o continuare parțială a textului apărut în numărul anterior al revistei „*Manuscriptum*".

Și aici autorul (poetul) povestește. Leonte, fratele geamăn spiritual și prieten din copilărie al lui Axente este filozof. Descrierea înmormîntării acestuia, pe care eu am citit-o numai după moartea tatălui meu, m-a tulburat profund, pentru că înmormîntarea lui Blaga la Lancrăm, s-a petrecut aproape la fel. Cei ce au participat cred că își mai amintesc.

Cititorul va constata, indicate prin paranteze, cîteva omisiuni. Nefiind vorba aici, deocamdată, de o editare critică și științifică, ne-am permis, ca și în alte fragmente, publicate în „*Gazeta literară*" în 1967 și 1968, să eliminăm din text acele părți care se referă la prieteni în viață, sau despre care nu avem certitudinea că autorul le-ar fi păstrat nemodificate.

Dorli BLAGA

Toate aceste se învîrtesc în capul și-n sîngele meu în timp ce înaintez prin nămeți spre Alba. Îmi desfac fularul de la gît, îmi deschei paltonul în față. Mi-e cald și transpir. Broboane de sudoare îmi curg pe frunte ca să-și caute matca în dungile din jurul gurii mele. În răstimpul unei singure nopți, dungile s-au adîncit, desigur, ca săpate în piatră.

În după-amiaza zilei, poliția din Alba a trimis la fața locului oameni cu spărgătoare de ghiață și cu căngi să caute prin Apa Mureșului. Zeci de oameni au spart, din loc în loc ghiața, dar din ochiuri și vîltori n-a ieșit la iveală nicăieri, nici un semn cu privire la înecată. Cum timpul se însenina și gerul se lăsa, ochiurile sparte făceau repede pleoapă. S-a renunțat în cele din urmă la căutare, spunîndu-se că de-abia la primăvară, dacă va mai ieși la suprafață înecata. Aflai, tot în cursul după-amiezii, că nici vorbă ca podul de la Partoș să fi fost dus de apă, după cum pe la miezul nopții ne spusese misteriosul cioban. Năvala veștilor, pe seară, mă prinse într-o stare de mare oboseală. Veghea mea era alterată de somnul ce nu mi-l dormisem. Visam treaz. Astfel mi se lămuri minciuna păcurarului: cum putea să treacă cu două mii de lupi prin oraș? Evident, nu putea să traverseze Alba cu o asemenea turmă. Păcurarul n-avu încotro, și născoci că Podul de la Partoș a fost dus de apă. Apucînd pe calea acestei lămuriri,

ce mi-o dam singur, alunecam încetişor, pe jumătate treaz, în visul sau în delirul popii Vasile: ciobanul nu era cioban, ci diavolul în carne şi oase. Dar tresar din visul, ce se înfiinţa în mine, ca un du-te vino de neghioabe vedenii. Tresar de-un junghi la inimă. Trezindu-mă o clipă, vreau să-mi fixez cu orice preţ, în cuget, gîndul: ciobanul a fost un cioban ca oricare altul, şi oile lui au fost oi, nu lupi! Iar dacă a fost nevoie numai de cîteva treceri cu brodul, numărul oilor n-a putut să fi fost mai mare de-o sută. Făceam această socoteală, fără îndoială, treaz. Totuşi, ce-a văzut părintele? Lupi cari săreau pe sub braţul întins al omului neom. Şi de ce nu mi-aş mărturisi fără sfială sau ruşine ce-am văzut noi? Nu-mi voi spune niciodată că n-am văzut ochii de fosfor ai păcurarului! Dar lupii? Poate i-aş fi văzut dacă m-aş fi uitat pe fereastră. Cum se face că n-am controlat urmele turmei, acolo în faţa hanului? Dacă-mi amintesc bine, la ieşirea din han, m-am uitat şi pe-acolo, dar zăpada, ce-a mai căzut către dimineaţă, a acoperit urmele. O dovadă totuşi are amintirea cu privire la fiinţa ciobanului! Galbenii au zburat pînă în mijlocul mesei, potrivindu-se, singuri, unul peste altul ca pentru a intra într-un fişic.

* * *

Întîia noapte după grozava întîmplare. Unde să-mi găsesc somnul? Încă mai înainte de a mă dezbrăca să mă culc în patul meu, acasă, între cei patru pereţi ai camerei mele, adormisem pe-o canapea, ca mort. Dar somnul a fost scurt. Să fi tot ţinut cîteva minute. Am dormit totuşi ca mort. Trezit de la inimă, am început să mă dezbrac şi m-am culcat în aşternutul meu. Dar acum, că a intrat în joc şi vrerea de-a adormi, somnul mă ocolea. O nespusă oboseală mă cutropi, dar cînd să aţipesc, sîngele se pornea cu svîcniri de ciocane în toate malurile trupului. Fiziologia mea respinge somnul. Totuşi un fel de somn simt în toată lumea dimprejur. Numai în mine nu. Va să zică: podul de la Partoş n-a fost dus de ape! De ce a minţit ciobanul? Dacă oile lui ar fi fost oi, i-ar fi fost, desigur, la îndemînă să treacă peste

podul de la Partoș! Drumul prin Alba nu i-ar fi luat mai mult de-un ceas. El a preferat trecerea cu brodul, ceea ce-i rupea din vremea lui ciobănească — patru ceasuri. De ce a preferat brodul? Ei, de ce? Nu e limpede ca ziua? Mai vrei explicații? Putea ciobanul să treacă prin oraș, la miezul nopții, cu două mii de lupi? Și astfel ajungeam iarăși la lupi. Și cu lupii, la diavol. Parcă aș fi umblat și eu pe făgașele lăsate prin văzduh de delirul popii.

* * *

Dar nu numai povestea lupilor îmi frămînta ceasurile. Trecea prin mine și revenea mai vîrtos altceva. Spectacolul, ce nu-l văzusem, dar pe care, topit de-un somn nesomn, mi-l închipuiam. Zecile de oameni strînși să spargă ghiața, ce acoperea toată matca Mureșului, sau care, uneori, tivea numai marginile vîltorilor. Imaginea are acuitate mai vie, decît cele ce cuprind cu ochii. Aud loviturile de tîrnăcoape! Deslușesc în depărtare sloiurile cedînd. Văd apa tulburîndu-se și limpezindu-se. Nu se ivește nimic. La primăvară! îmi spun singur. La primăvară s-ar putea să apară înecata cu fața mîncată de lipitori, cu coapsele roase de somni. Și iarăși încerc să-mi lămuresc fapta Octaviei. O stare de panică, negîndită, trebuie să se fi produs în ea [...]. Dar explicația aceasta, ce-și are greutatea ei, mă înduplecă pe mine, care știu că Octavia a luat poteca spre patul Mureșului, plecînd de lîngă mine? Trebuie să mă gîndesc mai cu dinadinsul la această potecă a ei! Sau și-a pierdut oare Octavia cumpătul, cînd a auzit detunătura de pistol nebun chiar în pridvor? Cum nu și-ar fi pierdut cumpătul la auzul pistolului? Mai vîrtos în situația în care ea se găsea în acel moment. Sau a chemat-o păcurarul? Dacă păcurarul nu era păcurar — ci altceva, atunci el știa de unde o chiamă! Dar poate că Octavia a pornit spre apă ca o lunatică, mînată de-un îndemn mai tulbure decît o somnolență! Nu, nu, nu! îmi spun, pricina trebuie să fi fost totuși panica. A luat-o spaima că popa trage cu pistolul? Nu, nu, nu! îmi spun, trebuie să fi fost totuși altceva. Dezamăgirea că n-am răspuns numaidecît și cu toată hotărîrea dorinței de a-i spune în sfîrșit, în sfîrșit, c-o iubesc? Să fi fost disperarea mută că în clipa aceea gîndul meu ar fi putut să umble prin preajma doamnei Ana? Să fi fost bănuiala că în ciuda dragostei și a patimii ce-mi arăta, ea rămînea interzisă în pragul ființei mele? Imaginația și gîndul meu își deapănă motivele, toate, cîte ar fi putut să fie invocate în vederea unei inutile explicații. În fond, fapta ei rămîne inaccesibilă unei lămuriri, sîmbure negru în miezul unei enigme. Sunt acum încredințat că numai imaginea ultimului ei mers spre apă corespunde întocmai unei realități. Nu am decît o certitudine: în clipa supremă ea mergea fără veșminte, prin zăpadă, spre apă, într-un fel de transă, ca o lunatică.

* * *

În cîteva zile, de frămîntare sufletească, de măcinare a cugetului, am căzut în insomniile prin cari mai înainte cu cîțiva ani am trecut cu totul din alte pricini. Constrîns de îndatoririle de slujbaș, îmi făceam orele de birou la Batyaneum. Anevoie mă puteam însă concentra asu a vreunui lucru folositor. De-o strîngere a gîndului și a inimii asupra poeziei nici vo ă nu mai putea să fie. Din exercițiul stihului ieșisem de altfel de ani de zile. Am uit t aproape că vreodată am scris și versuri.

La ora precisă, cînd fără de eo înțelegere prealabilă puteam să întîlnesc pe Ana la întretăierea unor străduțe, s, în cetate, nici o întîmplătoare întîlnire nu mai avea loc. *Mîngîierea apelor* nu i apărea. Mi se denunțase mîngîierea. Transformam astfel numele unei plante de c într-o expresie ce reda plastic o implacabilă situație.

Auzise fără îndoială și Ana despre cele întîmplate. Și ar fi fost greu să mă întîlnească, dintr-o mie și una de pricini. [...]

Frămîntările mele aveau să dureze vreo cîteva săptămîni. Arderile lăuntrice și spaima cedează apoi încetul cu încetul ca să se reverse într-un fel de mocnire cenușie. Pe la începutul noului an zăpada se topește în întreg ținutul. Un îngheț senin, ce nu mai vrea să contenească, dă lutului de sub tălpi o tărie de os. Numai pe la amiază

se zăresc pînă departe, pe făgașele drumurilor și prin brazdele ogoarelor, dungi de noroi, sau de humă desghiețată în bătaia soarelui. Făgașele și brazdele arată parcă toate spre hanul brodnicilor.

De tot atîtea săptămîni ține « absența » pe cale de a se permanentiza, a doamnei Ana Rareș. A uitat ceasul cînd o caldă obișnuință mă făcea să-i ies în cale? Și-a schimbat orarul? Doar nu i s-o fi desființat laboratorul? Sau s-a mutat laboratorul din vechea clădire domnească-mitropolitană într-altă parte? Știu prea bine că toate aceste temeri ale mele n-au nici un temei. O împotrivire a luat totuși ființă în inima Anei! Voia să mă pedepsească într-un fel pentru faptul că, de cînd am fost mutat la Alba, mi-am împletit prea stăruitor viața cu hanul brodnicilor? Va trebui să mă împac și cu neîntîlnirea. Aceasta mi-o spun în timp ce, de fiecare dată, în fiecare dimineață, la aceeași oră, o profundă mîhnire se înființează în mine. Încep de fapt să mă împac cu neîntîlnirea în sensul că, după un val de amărăciune acută

de-un ceas-două, mă dau în fiecare zi celei mai nebune speranţe: mîne Ana mă va întîmpina cu un zîmbet ca şi cum nimic neplăcut sau tulburător nu s-ar fi întîmplat în aceste săptămîni. Şi după ce aştept zadarnic, fie pe drumul în serpentină ce duce în cetate, fie pe lîngă vechea catedrală, s-o văd pe Ana, mă întorc zi de zi la aceeaşi oră, să lîncezesc în biroul meu de la Batyaneum.

Sfîrşit de ianuarie. Zi de înghieţ senin şi fără zăpadă. După o aşteptare zadarnică pe la poarta lui Horia, mă întorc la Batyaneum. Mă izolez în încăperea manuscriselor, la bibliotecă. Caut să-mi înfrîng disperarea, răsfoind un manuscris medieval, un evangheliar, minunat ilustrat. Culorile ilustraţiilor făcute de-o mînă în secolul XIII sunt proaspete ca de ieri. Multe, multe ceasuri pierd în felul acesta, de la o vreme.

Către amiază aud o bătaie în uşă. Nu răspund. Trebuie să fie vreun funcţionar al bibliotecii. Intră să caute ceva prin rafturile de cărţi, ce căptuşesc unul din pereţi? Uşa s-a deschis, fără ca eu să fi rostit cuvîntul: intră! Dar a intrat — cine? Doamna Ana.

Faţa îi e crispată. Întreaga făptură e frămîntată de-o jale anevoie stăpînită. Mă ridic de la masa de lucru, fac un pas s-o întîmpin. Ana se aşează, ca doborîtă de oboseală, fără a mai aştepta să fie invitată, într-un fotoliu din apropiere. Mă aşez din nou la masa mea de lucru: « Ce e ? » întreb. Ea ezită. Mă uit lung la ea, şi privirea mi se schimbă în consternare: « Ce-i cu tine? »

« N-ai auzit încă nimic? » zise ea, ca şi cum ar ocoli ceea ce va trebui totuşi să-mi spună.

« Nu ştiu la ce te referi? » caut eu s-o silesc să vorbească.

« Leonte nu mai este! »

« Cum? Ce? » Mă ridic. Ana izbucneşte într-un hohot de plîns, că nu ştiu ce-aş începe spre a o linişti, cel puţin într-atît, ca să poată să-mi spună ce s-a întîmplat.

Ana e aşa de zguduită de plîns, că-i trebuiesc minute să se reculeagă întrucîtva. Cu un suspin adînc ea izbuteşte în sfîrşit să-şi stăpînească tulburarea. Rosteşte rar, cu glasul sufocat de emoţia mereu la pîndă, cîteva cuvinte, acestea neaşteptat de liniştite, după zguduirea de adineaori:

« S-a aruncat... în Rîpile Roşii, în prăpastia cea mai adîncă... Drama s-a încheiat. Ieri, probabil încă înainte de amiază. A fost găsit după vreo cîteva ore, pe cînd se întuneca. Zăcea complet zdrobit, cu faţa în sus, neatinsă, cu braţele larg deschise, în fundul prăpastiei ».[...]

Simt un tremur în toate încheieturile. Vestea mi-a înţepenit mişcările, umblu parcă aş avea proteze. Caut să mă stăpînesc. Pe faţa mea apare ca o crispare de durere, şi, schiţat mimic fără a se rosti, un fel de rîs cu totul nelaloc, pe care mă căznesc să-l sufoc încercînd o mască de suferinţă. Mi s-a mai întîmplat în cursul vieţii să fiu adus, în condiţii asemănătoare, să-mi stăpînesc o spaimă sau o suferinţă neaşteptată, prea violentă. Afectul stăvilit, mă debordează şi acum, rătăcind un moment în chip paradoxal prin fiziologia stupidă a rîsului. Ca o salvare vine pentru mine împrejurarea că rîsul se schiţează numai pe faţă şi nu şi în glas.

« Înmormîntarea va avea loc poimîne », completează Ana.

« Poimîne? — Pînă atunci ar putea să sosească şi bucureştenii. » Dau glas unei păreri: « Atîţia prieteni ar fi dezolaţi să nu ia parte la înmormîntare. Voi telefona la Bucureşti, numaidecît ».

Plec cu Ana de la Batyaneum, coborînd cam anevoie treptele în spirală. [...] Ajunşi în faţa locuinţei, Ana mă pofteşte să intru. Este întîia oară că intru în casa locuită de perechea Rareş. Încăperea în care păşesc cu oareşcare sfială, e mobilată cu lucruri puţine, dar cu gust. Privesc împrejur cu luare aminte, Ana, luînd un ton « la obiect » îmi spune, ca o paranteză deschisă în şirul gîndurilor, ce-i fug într-altă parte, că ceea ce văd este cam tot ce a putut să salveze de la Iaşi, prin peripeţiile războiului. Întîia oară îi surprind accentul de moldoveancă. Mă aşez într-un fotoliu. Doamna Ana îşi caută locul, cam încurcată de împrejurările ce mă aduc în sfîrşit în casa ei. E foarte

preocupată, se pare, de prezența mea, aci și acum. Ca și cum încăperea mi-ar fi fost interzisă într-un fel.

« Am s-o ajut să iasă din perplexitate », îmi spun în sinea mea: « L-ai văzut pe Leonte aproape în fiecare săptămînă. Cum evolua în ultimul timp ? »

« Ieșise cu totul din depresiunea gravă de astă-vară, peste al cărei nadir a trecut, după cum îmi spunea chiar în momentul cînd la vie i-am adus caisa, mărul de aur al vieții — ți-aduci aminte! [...] Din parte-mi am căutat, pe cît mi-a stat în putere, să-l aduc pe căile regăsirii. O dată, mustrîndu-mă parcă pentru strădania mea, el mi-a răspuns zîmbitor: „Destinul meu? Pe acela n-o să-l mai redobîndesc niciodată! [...] Mă cufund, îmi destăinuia Leonte, cu dureroasă voluptate în diverse epoci. Vreau să le ghicesc posibilitățile ce nu s-au realizat. Aceasta e aproape unica bucurie ce mi-a mai rămas. Imaginația mea speculativă născocește adesea tot felul de viziuni filosofice, o seamă de metafizici; pe acelea adică ce ar fi trebuit să apară în cursul timpurilor, dacă puterile nu ne-ar fi fost mereu stînjenite de atîta monstruos amestec din afară!" Așa vorbea Leonte. L-am întrebat: „Dar ce faci cu aceste viziuni?" „Nimic", îmi răspundea el, „le las să se piardă, așa cum s-au ivit în mintea mea". Îmi repeta Leonte adesea că Metafizica a fost totdeauna pentru el ca o patimă și ca o beție. Și era o părere a lui că Metafizica, în desfășurarea ei istorică, cuprinde supremele basme ce și le-a plăsmuit spiritul omenesc. Era o părere de-a lui că Metafizica, în desfășurarea ei istorică, cuprinde minunatele, sacrele minciuni ale lui Dumnezeu. L-am înfruntat odată pe Leonte că lasă aceste visuri să se piardă. I-am spus că ar trebui să le aștearnă pe hîrtie. [...] L-am rugat odată să-mi comunice, mie cel puțin, unele din ele. Leonte nu mi-a răspuns. Ceea ce însemna că nu avea să-mi refuze întru totul dorința. Dar amîna. Atunci hotărîi să încerc o presiune morală. L-am amenințat că n-am să-i mai fac vizite în Cîmpul Frumoasei decît dacă va face să crească, sub ochii mei și în auzul meu, în fiecare duminică, cîte-un asemenea basm. Am izbutit astfel să smulg din el și să culeg pe rînd adevărata istorie a gîndirii românești, cu toate acele viziuni, pe care poporul nostru ar fi trebuit să le izvodească, dacă împrejurările nu ne-ar fi răstignit mereu. Leonte mă va aștepta de-acuma, tot la șapte zile, cu cîte-o mare bucurie. În încăperea lui, acolo între cărți, el îmi desfășura în fiecare sfîntă duminecă, cîte-o minunată sacră minciună. Am luat seama apoi, cu cît înaintam în toamnă și pe urmă în iarnă, cum depresiunea lui Leonte dispărea. Vigoarea sa spirituală se revela crescînd. Săptămîna trecută Leonte îmi mai spuse o minciună de-a lui Dumnezeu. Era ca o încheiere, căci epoca în care el își proiecta această plăsmuire a minții, era recentă. Cînd a terminat, i-am spus: „Leonte, după acest basm, nu mai poate urma decît propria ta viziune. Îmi vei arăta săptămîna viitoare cum vrei să ți-o completezi și s-o desăvîrșești! Acum bate ceasul tău! Acum e momentul Leonte Pătrașcu!" Leonte m-a sărutat pe amîndoi obrajii, mi-a mulțumit cu hotărîre să mă facă martora visului său. A urmat ceea ce știm. »

Caut un cuvînt pentru Ana. Dar îi vorbesc tot despre Leonte: « El și-a redobîndit destinul cu actul eroic al sinuciderii. Cu aceasta Leonte și-a încheiat opera, împlinind ceea ce lipsea. În loc de-o filozofie a faptei, ne-a dat fapta. Astfel el s-a îmbrăcat în lumină, după ce tu l-ai ajutat să-și regăsească destinul. Voi, femeile, nu vă prea cunoașteți isprăvile. » [...]

* * *

A treia zi, încă înainte de a se lumina, o luam cu autobuzul spre Cîmpul Frumoasei. Plecam cu soția și cu fiică-mea.[...] Autobuzul ajunge la podul de la Partoș. Trecem peste Mureș. Podul e intact. Podul, despre care Ciobanul, care nu era cioban, din noaptea cumplită de la hanul brodnicilor, ne spunea că ar fi fost dus de apele umflate ale Mureșului, este aci, neatins. Rîul e complet înghiețat. Se poate circula și pe ghiață. Imaginea unei fapturi lunecînd prin apă, pe subt ghicțuri, trece prin noaptea mea lăuntrică. Îmi fac în gînd o mustrare! Ah, amărăciunile noastre! Cît de repede pier în adîncul subcugetului. Au trecut doar cîteva săptămîni de la plumburia, sa-

turniana întîmplare. Noua amărăciune stîrnită în mine de «geamănul» meu, care s-a aruncat în «rana pămîntului», înghite, într-un fel, pe cea de mai înainte. Cît de relativă e capacitatea noastră de îndurerare! Cît de repede ajungem la o limită, peste care nu trecem. Și odată ajunși la limită, nici chiar fiziologia feței, vai, nu se mai supune nevoii de a ne rosti. Începem să rîdem, în loc de a plînge.

* * *

În Cîmpul Frumoasei descindem de-a dreptul la fosta casă părintească a lui Leonte. În încăperea de către uliță, e întins, pe-un catafalc improvizat, mortul. Pe fața lui severă, dar și senină, mulaj de ceară al spiritului, se întipărise o voință. Carnea, cu moliciunea ei firească, încremenise. Toată fața e ca cizelată în os gălbui, de animal exotic, răsăritean. Nici o urmă de lovire, nici o zgîrietură. Prăpăstioasa cădere, ce i-a zdrobit corpul, nu i-a atins fața. După spusele rudelor, ce l-au cules din prăpastie, trupul i-a fost literalmente sfărîmat. Se pare că a încetat din viață la întîia izbire, în cădere. Pe locul unde a căzut, nu s-a remarcat, în lutul roșu din preajmă, nici o urmă de zvîrcolire. Mă opresc în fața rămășițelor pămîntești. Mișcările mele sunt ca ale unui automat de cremene. Mi s-au înțepenit maxilarele, încît anevoie mai puteam să articulez vreun cuvînt. De unde a scos Leonte tăria unui act, ce-mi amintește legendare fapte de demult? Îmi sting subt pleoape orice lacrimă, încă înainte de a lua ființă. Îmi impun cu toată puterea să mă stăpînesc. Dar mușchi secreți ai ființei mele, cei ai graiului care tace, încearcă să mă sufoce. [...]

[illegible], acolo în fața hanului?. Decă-mi amintesc bine, la
ieșirea din han, n-am uitat și pe-acolo, dar zăpada, ce-a
mai căzut către dimineață, a acoperit urmele. O dovadă totuși
are amintirea cu privire la ființa ciobanului. Sălbăticii
au zburat până în mijlocul mea, potrivindu-se, singuri
unul peste altul ca pentru a intra într-un fișio.

Cobor pe drum pînă la Moară și mă duc pînă la casa natală, dincolo de școala satului. Sătenii mă opresc, purtînd încă în glas cutremurul celor întîmplate. În sat se crede că moartea lui Leonte s-a produs printr-un accident. «O fi alunecat tot plimbîndu-se pe acolo», îmi spune un vecin de altădată. Aflu astfel că în cursul săptămînilor din urmă, contrar opreliștii din copilărie, Leonte se ducea adesea în excursie pînă la «Rîchi» cum pronunță sătenii.

Mă duc apoi, trecînd pe lîngă biserică, prin vechiul cimitir în care nu se mai înmormîntează suflet de om de zeci de ani. Făcînd o abatere de la legea locului, Sfatul satului și preotul au îngăduit, însă, ca Leonte să fie înmormîntat lîngă părinții și strămoșii săi, în fața bisericii, printre crucile vechi purtînd inscripții cirilice. Așa se cuvine. Mortul este marele fiu al satului. Dar lucrul acesta l-aș încuviința și pentru altceva. Leonte Pătrașcu, insul care își gîndea numai gîndurile lui, neconformistul, avea mai mult decît oricine și un substrat anonim și strămoșesc. El, care a coborît mereu la «rădăcini», va coborî și acum. Coboare în țărna de veacuri, coboare în lutul veșnicilor părinți!

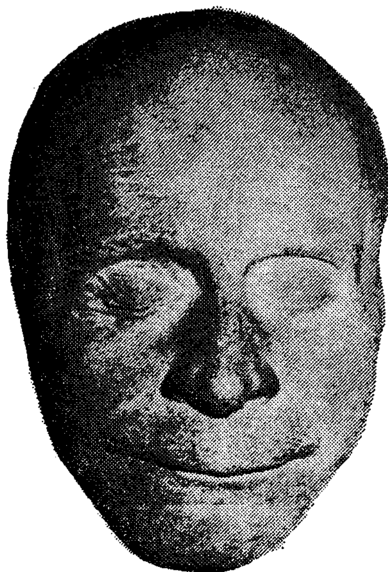
* * *

La dreapta, în fața bisericii, se sapă groapa, așa cum o lină bănuială mă adia adineaori. Groparii, recunoscîndu-mă, săr din groapă, sprijinindu-se c-o mînă de margine. Nu mai au mult de săpat. Ca să-mi acopăr emoția, îi întreb un lucru indiferent: cînd a sosi autobuzul de la Sebeș? «Ar trebui să fie aci!» răspunde unul. Ies din cimitir în ulița nouă, unde avea să oprească de îndată autobuzul, a cărui apropiere se auzea. De undeva, de după o cotitură lină a uliții, se aude semnalul

clacsonat. Autobuzul se arată vederii. Aştept lîngă indicatorul de oprire, în marginea uliţii.

Prietenii de la Bucureşti trebuie să sosească, chiar acum. Nu sunt tocmai mulţi cei de la Bucureşti, dar numeroşi cei de la Sebeş şi din împrejurimi, din satele şi cătunele văilor. [...]

Sub un pretext oareşicare, mă desprind din grup şi-o iau spre bucătărie. Un dor plin de suferinţă, căruia îi ţine ison jalea unanimă mă îndeamnă s-o caut, în sfîrşit, pe doamna Ana. O găsesc, într-adevăr, dereticînd prin bucătărie. Trece sulegetă, ca o suveică, prin toate iţele invizibile ale zilei. Peste faţă i s-a întins un văl de oboseală, dar are un aer calm. Oboseala ei pare mai mult a sufletului, decît a trupului. Îmi zîmbeşte mulţumită că am venit. Cum, credea ea că aş fi putut să lipsesc? Aceasta ar fi fost organic cu neputinţă, căci eu sunt « geamănul », încă viu, legat printr-o parte a fiinţei mele de cel ce murise, şi de care va trebui, peste un ceas sau două, să fiu « anatomic » tăiat. Ne va despărţi, ca un cuţit, capacul, ce se va pune peste cosciugul din casă. Aceasta este imaginea materială, ce ar ilustra suficient de plastic legăturile mele, de-o viaţă, cu Leonte. Mă apropii de doamna Ana. Am putea să stăm de vorbă o clipă, aproape în taină, căci femeile, cari se mai învîrt prin încăpere sunt preocupate de frămîntarea şi coacerea colacilor. Cuptorul mare îşi cască gura, incandescent, la celălalt capăt al bucătăriei. Aluatul împletit ca o cosiţă de mireasă e potrivit cu îndemînare pe-o lopată. « Pregătiri de nuntă », arunc eu un cuvînt, pe care numai doamna Ana îl aude şi-l înţelege, « rar de tot, poate la sute de ani odată, moartea poate să fie numită „a lumii mireasă". Astăzi o putem numi aşa ». [...]

Îmi prelungesc şederea în bucătărie, prin apropierea Anei. Îi şoptesc: « După cîte îmi amintesc, alaltăieri căzuse între noi un cuvînt la Alba că vii de-abia astăzi în Cîmpul Frumoasei. Dar ai venit de ieri. Dacă aş fi bănuit aş fi găsit destule pricini să viu şi eu. M-ai purtat cu vorba. Am să te pedepsesc destăinuind tuturor, în cuvîntarea ce o voi ţine, cum l-ai dus pe Leonte cu frumosul pînă în prăpastie! » Zîmbetul meu de om pierdut pe-un drum de vrajă, ar trebui să fie suficientă dovadă că vreau doar s-o tachinez. « Doamne! » exclamă Ana, « dar prăpăstios mai eşti! Toate lucrurile le vezi aşa — cum să zic — ? » « Aşa cum le vedea şi Leonte, sub specia esenţelor! » îi răspund.

Mai adast cîtva timp prin preajma doamnei Ana, urmărindu-i mişcările graţioase. Ea transformă şi această bucătărie, cu miros de făină arsă şi de aluat copt, într-un cuib fermecat.

« Ai cu adevărat de gînd să ţii o cuvîntare ?» iscodeşte nedumerită Ana.

« Poate », îi răspund. [...]

* * *

Ceremonia înmormîntării e fixată pentru ora 2 după amiază. [...]

În casa, unde mortul, cu faţa sever-senină, cu fruntea înaltă, stă întins în sicriul său, nu mai este loc nici să îngenunchiezi pentru o rugăciune. Ograda mare, ba şi uliţa, sunt înţesate de multă ţărănime, simplă şi cuviincioasă. Preotul satului orîn-

duieşte la repezeală ceremonia, — schimbînd sumare indicaţii ritual-profesionale cu feţele teologale trimise de mitropolie. Iată că apar toate feţele preoţeşti, în ornamente ceremoniale.

Slujba începe. Corul satului dirijat de-un dascăl dă răspunsurile, amestecînd ţărăneşte latina cu doina. Nu mi-am găsit loc în odaia mortuară, stau într-o încăpere alături[...]. Litaniile trec prin sufletul meu ca un vînt peste ape grele, stătătoare. Lăuntric mă cuprinde un calm neaşteptat, întreţesut cu o suferinţă surdă, egală sieşi. Suferinţa mocnitoare mă apără de dureri mai mari ce bat la porţile sufletului. Sunt apărat întrucîtva ca şi jarul de propria-i spuză. Din mocnitoarea suferinţă mi-am făcut un înveliş. Am intrat cu spuza pe mine în ceremonia înmormîntării. Spre deosebire de cei mai mulţi dintre cei de faţă, spre deosebire mai ales de femei, nu mă las luat de jalea în talazuri. Îndur slujba, din veacuri calculată să stoarcă din cei de faţă, tot plînsul, fără ca o singură lacrimă să mi se ivească în vîrf de geană.[...]

După încheierea ceremoniei, alaiul porneşte într-un fel sătesc şi ritual spre cimitir. Un stol de vrăbii, cari dau uşor în nuanţe alburii, şi nu sunt afumate, precum cele de la oraş, ne aşteaptă pe zidul ce împrejmuie cimitirul şi pe poarta de la intrare. Cînd alaiul se apropie, stolul zboară, dintr-o dată, gureş din cale afară, peste biserică, pierind în zare. E un zbor înveselitor, într-un chip parcă ar ilustra desprinderea

---

Lucian BLAGA

un romancier?

La apariţia volumului *Hronicul şi cîntecul vîrstelor* (Bucureşti, Editura „Tineretului", 1965), proza memorialistică românească avea să înregistreze încă o voce înfiorată de amintirea satului, de miracolele copilăriei, precum şi de acel *topos* numit înainte de scriitor « geografie mitologică » esenţială: « *Satul întreg* — preciza Lucian Blaga — *era cuibărit de fapt într-o geografie mitologică* » (*Trilogia culturii*, E. L. U., p. 265). Azi, întîlnirea cu prozatorul găseşte numeroase argumente pregătitoare. Reflecţiile din *Geneza metaforei şi sensul culturii*, lauda structurilor originare ale satului, din discursul de recepţie la Academie *(Elogiul satului românesc)* şi evocările sugerate de reîntîlnirea cu umbrele copilăriei restituie cititorului substanţa virtuală a prozatorului. Să recitim un pasaj din volumul apărut în 1965: « *Satul* — notează scriitorul — *era pentru mine o zonă de minunate interferenţe : aci realitatea, cu temeiurile ei palpabile,* se întîlnea cu povestea (s. n., I. V.) *şi cu mitologia biblică ce-şi aveau şi ele certitudinile lor* ». E vorba, prin urmare, de un mediu care funcţionează pentru memoria poetului în calitate de depozitar al unor semnificaţii şi în calitate de obiect-semn a unor referinţe extrem de vaste ca univers spiritual, social şi moral.

Dar, independent de natura unor consideraţii teoretice, Lucian Blaga este, în fragmentele din [*Chemarea lupilor*], un prozator; nu un romancier (deşi partea a II-a tinde mai evident spre formula unei relatări controlate de termenii obiectivării epice) este Lucian Blaga, ci un povestitor din familia lui Mihail Sadoveanu, V. Voiculescu sau Ion Agârbiceanu. L-am numit pe Mihail Sadoveanu şi pentru că autorul acestei naraţiuni scrise în perioada 1947—1952 descoperise în marele povestitor expresia cea mai exactă şi mai perfectă a comunicării unui epos românesc; Sadoveanu era *reprezentantul* unei lumi (vezi articolul *Sadoveanu la Academie*, în volumul *Ceasornicul de nisip*, Cluj, Editura „Dacia", 1973, p. 202), şi « Patriarhul », pentru care lumile organice şi manifestările existenţiale ale oamenilor de aici află cea mai desăvîrşită efigie (vezi *Patriarhul Pădurilor*, în volumul *Isvoade*, Bucureşti, Editura „Minerva", 1972, p. 202). Întîlnirea cu Mihail Sadoveanu ar putea surprinde dacă nu am privi spre comentariile poetului consacrate eposului popular şi poeziei lirice anonime (*Antologia* elaborată de Lucian Blaga este edificatoare) sau dacă nu am găsi confirmarea corespondenţelor în poezia propriu-zisă. O experienţă autentică e satul pentru poet şi impactul se realizează mai ales la nivelul unui sistem de legături cu semnificaţii foarte largi. În *Elogiul satului românesc*, Blaga vorbea despre experienţa sa ca despre un act hotărîtor: « *Satul trăieşte în mine într-un fel palpitant, cu experienţă vie.* » (*Isvoade*, p. 34). Dar pentru o mai precisă înţelegere a prozei lui Lucian Blaga ar fi util să amintim un scurt pasaj din acelaşi text programatic, prezentat la Academie (1937): « *Făceam* — spune scriitorul — *o tranşantă deosebire între „povestea-poveste"* şi *„povestea adevărată"* » (pp. 35—36). Sigur este că scriitorul avea idei foarte exacte despre natura reprezentărilor epice şi despre sursele unei creaţii unde miturile devin semne referenţiale şi mesaje des-

sufletelor, de pămînt. O liniște totală se face numai în clipa coborîrii în mormînt. Căderea bulgărilor peste cosciugul, lăsat în adînc, la început bubuitoare, apoi tot mai surdă, durînd pînă ce se umple groapa de pămînt, și pînă se clădește obișnuitul dîmb, este întîiul cîntec cu adevărat ritual al acestei înmormîntări. Și acest cîntec nu face decît să repete pe al pietrelor cari, cu trei zile mai înainte, însoțiră căderea lui Leonte în «rana pămîntului». De lîngă mormînt, se văd în zare, peste copaci, peste crînguri, «Rîpile Roșii». [...]

Numai cei cîțiva prieteni și vreo cîțiva studenți localnici, cu «intelectualii» din sat ne înapoiem în casa, din care ieșise o oră mai înainte cosciugul. Mergem încet, cu pași de plumb. Vom lua parte la epilogul ceremoniei, la pomana oferită cu mînă largă din partea rudelor cari iau în primire moștenirea lui Leonte. În răstimpul celor trei popasuri ale mortului, pe drumul de acasă pînă la progadie, se întinseseră, prin încăperile casei, mese de brad, acoperite cu fețe de cînepă. Întorcîndu-ne din cimitir, nu prea cade cuvînt între noi. Parcă așteptăm ca ecourile slujbei să se stingă prin toate ungherele ființei.

Intrăm în casă. Totul răsună a gol. Se produce o destindere, ca după o ispravă încheiată și pecetluită. Localnici, mai vîrtos țărani, suie treptele, umplu cu tropote golul, dau inimă încăperilor, frecîndu-și mîinile înghețate. Pe mese sunt rînduite cele

---

cifrabile întocmai celor produse de marii prozatori ai lumii. Căci «povestea-poveste» devine mai «adevărată» prin ceea ce transmite sau prin capacitatea ei de a concentra și sublima sensurile unor realități general-umane sau ale unor raporturi statuate în viața socială și spirituală a satului.

Ar fi de adăugat la acestea că, pentru Lucian Blaga, *mitul* obține o dublă valoare, dată fiind natura diferită a acestui semn simbolic al unei umanități ce-și păstrează astfel amintirea; mitul «semnificativ», observa Blaga în *Geneza metaforei și sensul culturii*, dezvăluie semnificații cu un posibil echivalent logic, rațional, adică aceste semnificații pot fi traduse în enunțuri perfect inteligibile prin verificare logică (vezi *Trilogia culturii*, p. 291). Dar încă în **1921**, într-un articol intitulat *Revolta fondului nostru nelatin*, scriitorul stabilea o relație de natură să lămurească funcțiile semnificatoare și de comunicare ale mitului: «*Avem însă convingerea că adevărul trebuie să fie expresiv — și că miturile sunt prin urmare mai adevărate decît realitatea*» (*Ceasornicul de nisip*, p. 47). Altfel spus, pătrundem prin intermediul eposului și prin mitologii în lumi înzestrate cu o vastă scară de semne și de semnificații, expresie a unei întinse polisemii, și unde mitul ascunde, pînă la descoperirea codurilor sale, o lume de înțelesuri perfect identificabile ca sens, ca valoare gnoseologică, ca teritorii ale lumii ce-și au corespondenți multipli în realitate.

În comentariile lui Blaga despre categoriile metaforei, se pot întrezări observații despre raporturile existente între mit-poveste și mit-povestire, pe de o parte, și realitatea dedusă din aceste semne deschise, termeni expresivi ai creației și nucleu al eposului fundamental. În discursul de recepție al poetului, precum și în *Hronicul și cîntecul vîrstelor* e evocat un episod din copilărie, considerat elocvent pentru procesul care produce mituri sau, poate în accepție sadoveniană, «istorii»: babele satului spală rana provocată unui copil de mușcătura unui cîine turbat și văd în rană «cățel». «*Am asistat* — nota scriitorul — *astfel la nașterea unui mit al turbării*» (*Isvoade*, p. 39; vezi și *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, pp. 19—20). Traducerea într-un plan modificat se face, deducem din exemplul scriitorului, prin intervenția imaginarului și a ficțiunii provocate de un element dat în realitate.

Revederea unor comentarii de ordin teoretic sau a unor pasaje evocatoare poate servi la o mai exactă apreciere a fragmentelor din [*Chemarea lupilor*], proza lui Lucian Blaga prezentată acum în „*Manuscriptum*". După *Hronic*, vom înregistra mai ușor natura unei relatări cu nu puține referințe autobiografice (identificabile) și, îndeosebi, tonalitatea unei *proze-povestiri*, adică a unei construcții epice în care semnele realului pregătesc reprezentările fantastice, manifestările ce se abat de la codurile acceptate sub regim strict logic. Cum se observă, prima parte este o povestire aproape distinctă, relatarea unei aventuri ciudate, a unor împrejurări stranii, ieșite din planul strict verosimil. Atmosfera e de povestire, de proză sadoveniană și, mai apoi, de compoziție descinsă parcă din literatura lui V. Voiculescu. Privirea amintește de Sadoveanu («*Și miroase lumea a zăpadă proaspătă*») ca și introducerea în aventura epică trăită de același protagonist (pentru ambele fragmente). La «hanul» brodnicilor (locul invită la situarea unor împrejurări ieșite din comun) o întîmplare neobișnuită răscolește și tulbură definitiv: în miezul

ale pomenii, colaci mărunţi, ulcele de lut ars, pîne și vin, după obicei din strămoşi, şi daruri pentru preoţi, cîte un ştergar cu cusături de mînă, cîte o lumînare neîncepută, de ceară de albine. [...]

La mesele pomenii se înteţeşte veselia. Astfel reacţionăm cu toţii împotriva unei încordări depresive, pe care ritul a accentuat-o pînă la sfărîmarea coardelor sufleteşti. Litaniile de jale, în care se rosteşte deşertăciunea lumii, mai sună în urechi, dar le acoperă veselia, dezlănţuită nu numai după o lege a firii, ci și după o lege a locului și a seminţiei de baştină. [...]

Examinînd fizionomii şi iscodind destine, urmărind amintiri presărate de glume, mă las purtat de-un simţămînt de mirare. Mă uit la profilul doamnei Ana, fin şi ascuţit. Ghicesc în fiinţa de lîngă mine minunate daruri, vrăjite puteri, de-a face pe alţii să se împlinească. Oare cum se face că Ana a eşuat tocmai în cazul soţului ei? Doamna Ana simte că o privesc dintr-o parte. Se întoarce spre mine, îmi şopteşte: « Respir uşurată că nu ai ţinut nici o cuvîntare la mormînt ». Răspund, tot în şoaptă, apropiindu-mă puţin de ea, încît nu pot fi auzit de ceilalţi de la masă: « Îmi menţin totuşi acuza. Pe Leonte l-ai dus cu frumosul pînă în prăpastie! N-ai vrea să redai şi altora destinul, pe care şi l-au pierdut? » Un val de frumuseţe şi de roşaţă năvăleşte în obrajii doamnei Ana.

---

nopţii un cioban ciudat, cu o privire neliniştitoare, cere să fie trecut peste Mureş de brodnic, părintele Vasile. Discursul epic e pregătit atent, cu sugerarea unei tensiuni neobişnuite şi cu schiţarea unei intrigi dominate de fascinaţia unei femei de o senzualitate covîrşitoare. Faptele care preludiază împrejurarea stranie tind să depăşească un anume cadru firesc şi avem să ne întrebăm împreună cu protagonistul prozei dacă nu cumva totul ţine de vis, de coşmar sau de stări halucinatorii? Ciobanul pare a fi diavolul; oile sînt, în viziunea preotului (aflat după mai multe cupe de vin!), lupi metamorfozaţi în vietăţi mărunte; Octavia dispare ca şi cînd — fiinţă ultragiată — s-ar fi aruncat în apele Mureşului etc. Stări tulburi înconjură noaptea eroului, personaj chemat să accentueze planul ambiguu şi alternativele ce gravitează în jurul unor semne fantastice.

Cel de-al doilea fragment continuă relatarea, nu fără a se detaşa de registrul primului episod, evident subordonat retoricii povestirii. Acum avem mai accentuat sugerate *ipotezele* unei interpretări logice, justificate în ordine raţională. Poate că totul n-a fost decît un vis sau un îndelung somn (« *Totuşi un fel de somn simt în toată lumea dimprejur* »). Fiecare enunţ îşi pregăteşte contrariul său, întocmai legilor din « gramatica » prozei fantastice, unde planul care aboleşte referinţele verosimile anunţă şi termenii opuşi ai echivalării lucrurilor şi întîmplărilor în raporturi logice.

Vom sublinia că în [*Chemarea lupilor*] întîlnim un număr de pasaje mai apropiate de o literatură memorialistică sau, poate mai exact, străbatem pagini unde se maschează referinţele posibile ale unui *Jurnal*. Eroul, se precizează în relatarea sa la persoana întîi, este la Batyaneum, biblioteca din Alba-Iulia, trăind stări neliniştite ce-l îndepărtează de poezie (« De-o strîngere a gîndului şi a inimii asupra poeziei nici vorbă nu mai putea să fie »; sau: « Am uitat aproape că vreodată am scris şi versuri ») sau contemplînd peisajul din vecinătatea Sebeşului, « Rîpile Roşii », unde se petrece un dramatic act (sinuciderea lui Leonte Pătraşcu). Satul pare Lancrămul scriitorului; « Rîpile Roşii » există în amintirea copilului din *Hronic*, după cum reflecţiile din [*Chemarea lupilor*] despre basme (mituri şi istorii ale unui univers spiritual distinct) nu sînt mai puţin înrudite cu acele pagini din *Hronic*, unde Munţii Apuseni şi spaţiile deschise privirii copilului anunţă că mai departe « *nu mai era decît — povestea* ».

Aşadar, calităţile naraţiunii — defel străine autorului *Hronicului* — se revelează în prima parte din [*Chemarea lupilor*], o autentică povestire fantastică, bazată pe utilizarea unei recuzite consacrate (pluralul alternativelor, ambiguul, atmosfera, perceperea sensibilă şi nuanţată a stărilor interioare etc.), dar şi pe un număr de referenţi pregătiţi probabil prin meditaţia omului de cultură asupra sistemului eposului. Avem însă de reţinut şi partea a II-a, cel puţin pentru reconstituirea unei personalităţi abordabile prin pătrunderea în această zonă a gîndirii şi creaţiei sale.

Ion VLAD

«NU CRED CĂ MATEI CARAGIALE S-A DESTĂINUIT CUIVA PE LARG ȘI DEPLIN»*

Am avut relații de colaborare, schimburi de idei, apropieri prietenești cu o seamă dintre marii noștri scriitori, muzicieni, artiști plastici. Cu unii comunicarea era ușoară, firească, obișnuită, pe cînd cu alții era dificilă. Dacă vorbind cu Iorga sau cu Enescu, ei îți răspundeau direct la întrebările puse ori la ceea ce venea în discuție — Iorga exprimîndu-se repede, strălucitor, tumultos, uimindu-te cu asociațiile de idei pe care le făcea, iar Enescu vorbea calm, ponderat, luminos — alții se exprimau mai anevoios, ceea ce nu înseamnă că nu la fel de adînc. De la Brâncuși, care vorbea domol, pe un voios ton de povestitor, obțineai uneori mărturisiri, povestiri și aforisme neașteptate, pe cînd pictorul Theodor Pallady parcă monologa, exprimîndu-se prin exclamații, interjecții, invective. Ca animate, în stil de duel, la care el te provoca, erau conversațiile cu Camil Petrescu, în efervescență intelectuală. Cu Camil Petrescu trebuia să fii mereu în gardă.

Cu trei mari oameni ai artei comunicările se stabileau mai greu, pentru că aceștia erau mai taciturni, mai interiorizați chiar și în relațiile prietenești. Mă refer la prozatorul Matei Caragiale, la poetul și filozoful Lucian Blaga și la pictorul și criticul Francisc Șirato. Firi mereu meditative, acești trei oameni de gîndire și de artă se exprimau cu pauze, cu încetineală, cerîndu-ți răbdare, disciplină, deosebită concentrare pentru a le urmări gîndul, pentru a participa la însuși procesul de formulare a exprimării, pe care parcă îl simțeai radio-

D+ VII CR.
MATTHAEVS
DOM DYN DIE
XXV·MENSIS·III
ANNI
MCMXXXV
SVAE·VITAE
ANNOS
IMPLEVIT
L

* Textul pe care îl încredințăm acum tiparului a fost difuzat în emisiunea radiofonică Prietenii mei, scriitori, din 16 martie 1967. I-am solicitat atunci lui Petru Comarnescu unele evocări și pagini cu caracter memorialistic destinate acestui ciclu de emisiuni care își împrumutase titlul de la cunoscuta carte de amintiri a Otiliei Cazimir. Mi-a oferit acest portret-evocare al lui Mateiu Caragiale, extras dintr-un capitol desigur mult mai amplu, pe care îl avea deja scris pentru un proiectat volum de memorii, la care lucra cu asiduitate în perioada respectivă.

scopic. Dificultatea de a-i urmări dădea parcă și mai multe satisfacții unei firi ca a mea, volubilă, grăbită, spontană. În tinerețe, contactul cu asemenea oameni de mare valoare, dar mai curînd taciturni, cufundați în meditație și în viziuni de imagini relevante — a însemnat obligația de a mă disciplina, de a învăța cum să-i ascult, spre a le înțelege gîndul și a le surprinde înseși tăcerile, rezervele, pauzele.

Pe Matei Caragiale l-am cunoscut în primăvara anului 1929 — cînd i-a apărut volumul *Craii de Curtea-Veche*. Eram fascinat de acest roman, pe care îl publicase mai întîi în fragmente, în revista *„Gândirea"*, timp de mai multe numere, în anii precedenți. Apariția în volum nu a mai constituit o surpriză, ci prilejul unei prime consacrări. Puține cărți au stîrnit la apariția lor o vîlvă atît de mare, ocazionînd elogii, confruntări, polemici.

Romanul a fost salutat pentru valoarea lui în sine, dar și pentru motivul că autorul lui demonstra netemeinicia unor false teorii susținute pe atunci de către unii critici. Anume că orășenii noștri ar fi inexpresivi și că numai sentimentele primare țărănești ar fi prielnice romanului românesc.

În cronica pe care am publicat-o la 11 aprilie 1929, am subliniat că deși Pașadia, Pantazi și Pirgu sau Pena Corcodușa — eroii romanului — nu reprezentau forțele vii ale orașului, ele erau tipuri orășenești, complexe și instabile, și prin ele se făcea analiza unor conștiințe decăzute, a unor oameni cu existențe duble — existențe de zi și de noapte — a unor existențe de la «porțile orientului», care nu era totuși *orientul*, cum nici *occidentul*, în sens progresist.

Poetul Ion Barbu, care încă din 1927 elogiase scrierile lui Matei Caragiale și acum apreciase cronica scrisă de mine, m-a îndemnat să organizez o pagină omagială în cinstea apariției noului roman. Conduceam pe atunci pagina culturală zilnică a gazetei *„Ultima oră"*, unde fuseseră mai înainte tocmai astfel de pagini omagiale închinate lui Lucian Blaga și lui Ion Barbu, cu stălucite colaborări din partea unor apreciați critici și eseiști. În numărul de 1 Mai 1929 a apărut pagina omagială pentru Matei Caragiale, la care au colaborat cu articole Ion Barbu, Ion Pillat, Emanoil Bucuța, Barbu Brezianu și cu mine.

Ideea că Matei Caragiale realizase un roman al orașului, al Bucureștilor, cu rămășițele impure ale unui trecut nu prea depărtat, apărea ca un leit-motiv în trei din eseurile cuprinse în pagina omagială. În scurtul său eseu, Ion Pillat recunoaște că Matei Caragiale aducea o «proză de o maturitate literară, care lipsea literaturii noastre, mai mult lirice decît epice». Ion Barbu descoperea un sens tragic existenței acelor

---

Mai tîrziu, Petru Comarnescu a înregistrat pe bandă de magnetofon și alte episoade memorialistice referitoare la personalitatea lui Tudor Vianu, la figura fascinantă a lui Brâncuși sau la primele sale colaborări la microfon în anii de început ai radiofoniei românești.

Am înțeles însă că pentru Mateiu Caragiale arăta o atracție deosebită, că autorul Crailor... **exercitase asupra sa o impresie extraordinară, pe care simțea nevoia să și-o explice, să și-o justifice mereu.**

De aceea, poate, a și preferat să înceapă evocările de care aminteam cu schițarea portretului lui Mateiu.

Deși temperate, scrise cu o anumită tendință de obiectivare, paginile de față dezvăluie o vibrantă emoție: o notă ușor apologetică se insinuează pregnant și personalitatea tainică și tenebroasă și enigmatică a lui Mateiu Caragiale se proiectează pînă la urmă în culori luminoase, trădînd o netăgăduită atracție. Criticul este pe alocuri mai mult decît un memorialist: este un categoric avocat, un mare apărător postum. El pledează un proces deja consumat, ridicîndu-se împotriva unor aprecieri consacrate, cum sînt cele ale lui Șerban Cioculescu, dar gestul lui de Don Quijote cu un aer de cavalerism vetust cobora parcă din paginile Crailor...

Nu știu dacă Petru Comarnescu a scris mai mult decît cîteva articole critice despre Mateiu Caragiale, nici dacă a avut vreodată intenția să scrie un studiu mai amplu despre cel care ne-a lăsat Remember. **Ceea ce poate constata însă oricine, parcurgînd publicistica lui Petru Comarnescu, este revenirea obsedantă a lui Mateiu ca termen de comparație literară. Autorul** Crailor... **constituia în viziunea lui Petru Comarnescu o entitate, o valoare inestimabilă, un nume care își putea găsi oricînd locul în Pantheonul culturii alături de cele ale lui Dostoievski, Proust, Gide, Poe sau Lautréamont.**

Poate că atunci cînd vor vedea lumina tiparului memoriile — pe care Petru Comarnescu le-a scris pînă în ultima clipă a vieții sale — vom putea constata că în destinul criticului întîlnirea fugitivă cu Mateiu a constituit, așa cum bănuim dealtfel, mai mult decît un pretext literar.

Ileana CORBEA

crai în asfințire și orînduia, după epica lui Dostoievski, scrierea lui Matei Caragiale ca purtînd prezența unui rău adînc al lumii, ca întruchipînd contrastul dintre « zone cu vibrație joasă » și altele « cu vibrație înaltă » ale vieții. Eroii lui Matei Caragiale îi apăreau « brăzdați de dungile negre ale duhului impur ».

O bună parte a anului 1929 discuțiile din reviste și din cronicile ziarelor, din casele intelectualilor, din cenacluri și mai ales de la cafeneaua Capșa, unde se întruneau zilnic, spre seară, scriitorii, gazetarii, artiștii plastici și muzicienii, s-au concentrat asupra scriitorului și omului Matei Caragiale. Se știa că literatura noastră se îmbogățise cu o nouă valoare de nivel mondial, cu o operă avînd o coloratură specifică, de comunicabilitate universală.

Îl cunoscusem mai înainte, iar după apariția paginii omagiale, Matei Caragiale a răspuns cu amabilitate invitației de a veni în vizită la mine, unde s-au adunat, în două mici încăperi, vreo zece colegi de scris. Omul a rămas mai departe un taciturn, o fire retrasă și distantă. Era măgulit de elogiile și aprecierile ce-i veneau din belșug, unele mai directe și entuziaste, altele mai insinuante și piezișe. I se păreau firești și prea meritate. Avea conștiința valorii sale, își crease cu luciditate și răbdare opera, o gîndise îndelung și ca intelectual, și ca artist. Nu s-a simțit obligat să devină mai amical cu marii săi susținători și nici cu noi, tinerii de atunci, care îl priveam ca pe un mag stăpîn pe puteri și bogății fără seamăn.

Cînd a venit între noi, cîțiva scriitori tineri, la mine acasă, el împlinise patruzeci și patru de ani, iar dintre noi nici unul nu ajunsese la vîrsta de douăzeci și cinci.

S-a simțit bine între noi, în după-amiaza aceea de mai, a rămas poate vreo patru ore, dar mai mult el ne-a ascultat aprecierile despre opera sa ori despre diferite probleme artistice, decît noi pe el. Spre dezamăgirea unora dintre cei prezenți, Matei Caragiale răspundea scurt, lapidar, amabil la întrebările puse. Nici pomeneală de vreo mărturisire mai amplă, asupra modului în care își crease opera, asupra filozofiei sale sau vreo apreciere asupra lumii noastre literare. În schimb, ne-a vorbit despre unii mari poeți ai lumii, poate pentru a ne îndemna să-i citim, mai temeinic, poate pentru a ne aminti de unele rădăcini ale creației sale.

Așa se purta de obicei omul acesta singuratic și foarte interiorizat. Era foarte sensibil la înfățișarea lucrurilor. Nu era mulțumit cum apăruse atunci, pe o hîrtie de băcănie și cu copertă galbenă, urîtă, romanul *Crailor...* la editura „*Cartea Românească*". Pentru *Remember*, tipărit cu cinci ani mai înainte, în condiții mult mai adecvate, el însuși alesese coperta aceea neagră, cu titlul argintiu în partea de jos și fără numele autorului. Coperta, voit tainică și cernită, sugera conținutul cărții, care a zăcut îndelungată vreme în vitrinele librăriilor.

Ca și coperta aleasă de dînsul la *Remember* și de care ne-a vorbit la « recepția » aceea, însăși înfățișarea sa era tainică, discretă. Și în ziua aceea de mai și mai tîrziu, cînd ne vedeam fie pe stradă, fie pentru scurte vizite — mi-l amintesc ca un om cu ținută îngrijită și de-o corectitudine voit anonimă, valabilă în orice centru civilizat. Pălăria tare — melonul — ghetele cu nasturi, pardesiul croit după o linie clasică nu distonau pe atunci, deși mai rare. Cum nici costumul gri-fer pe care îl purta ca un fel de uniformă. Nici nu-l știu în alt costum, deși l-am văzut de multe ori. Am impresia că ori costumul avea o trăinicie neobișnuită, ori, cînd se uza, comanda un altul identic.

Purta guler tare, cu colțurile îndoite, cravată fluture, ceva mai groasă și legată ca o lavalieră mai discretă, cămașă scrobită, vestă larg deschisă, surtuc la un singur rînd. Invariabilul costum se potrivea pentru orice împrejurare și se impunea prin discreție. Reflexele lui cenușii-feroase se asortau cu gravitatea ținutei sale, cu aerul îngîmfat al chipului, deja încărunțit. În fața celorlalți, ședea drept și imperturbabil, cu mîinile pașnic îmbrățișate. Trăsăturile distinse ale chipului — acum ușor îngrășate — își pierduseră din ascuțimea de odinioară.

Ceea ce te uimea era tristețea ochilor, calitatea înșelătoare a privirii pe care o credeai scrutînd lucrurile din apropiere și care, dimpotrivă, se îndrepta, asemeni aceleia a faraonilor din sculpturi, spre infinitele depărtări. Ochii îi erau liberi încă, dar buzele,

« Fotografiile pe care i le făcut la amintita recepție mai 1929 [...] confirmă ex sia de suferință dominată, nică. »

strînse într-un rictus dureros, exprimau zăvorîrea stoică la care ajunsese după nenumăratele lipsuri, suferințe, umilințe, dezamăgiri. Nu vorbea de ele, dar cei din generația lui i le știau.

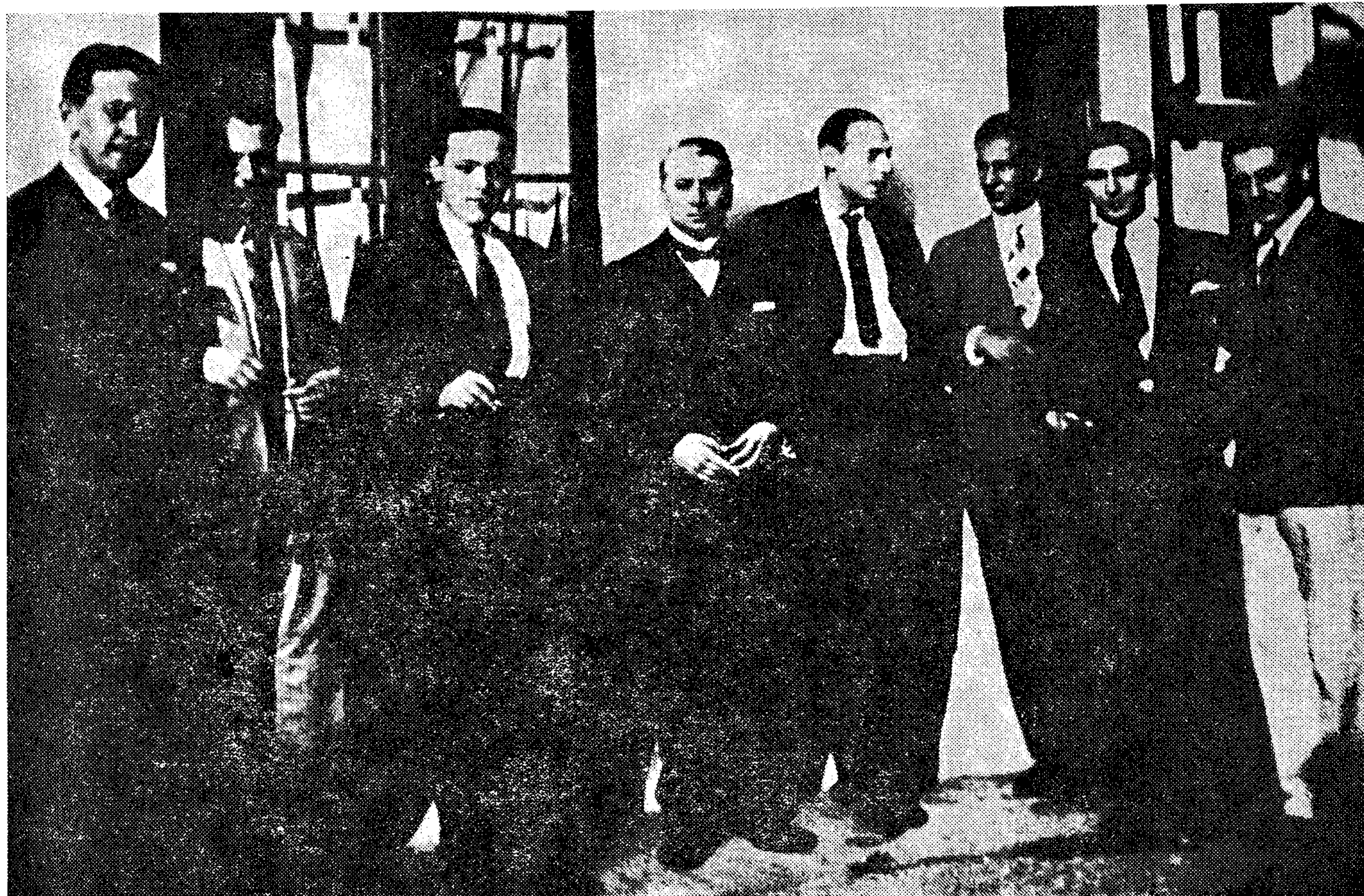
S-a spus că, după patruzeci de ani, ai mutra pe care o meriți, în sensul că timpul ți-a și modelat chipul și trebuie să știi cum să-i suporți modelajul, acomodîndu-te cît mai prielnic. Vizionarul, visătorul, meditativul Matei Caragiale și-a compus într-adevăr ținuta în funcție de tristele lui experiențe, interiorizîndu-se și dorindu-se de o demnitate impunătoare. Ceea ce nu comunica prin vorbe, comunica prin ținuta, prin comportarea lui în lume.

Cu adevărat, avea ceva impunător în toată ființa sa, ceva de taciturn stoic, învăluindu-și sub discreția ținutei și zgîrcenia vorbei — tristețea și dezamăgirile. Și-a putut fixa o costumație discretă — de anonimă corectitudine — a reușit să-și dobîndească un calm și o aparentă răceală, dar sub masca sa modernă, răzbătea ceva tragic, întristător, tainic. În desenele-portrete ale lui Marcel Iancu și Jean Steriadi, primul a surprins datele acestea proprii mai bine decît cel de-al doilea, rămas la un aspect de suprafață. Fotografiile pe care i le-am făcut la amintita recepție din mai 1929 și pe care le-am publicat în revista „*Tribuna*", acum un an, în ianuarie, confirmă expresia de suferință dominată, tainică.

Nu a avut deloc acea aparență de «majordom în concediu duminical», cum l-a descris, șarjat, un critic**, ci, dimpotrivă, o ținută de om distins, care dorea să-și ascundă pînă și distincția, ce i-o dăduseră natura și nenumăratele suferințe și privațiuni.

Cînd l-am cunoscut noi, tinerii, atunci în 1929, hainele nu îi mai erau roase de timp și înverzite. Avea o stare mai bună datorită căsătoriei și reședinței de la « Sion », așa intitulată după numele soției și răsunînd mai poetic decît Fundulea

** Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 813—815 (n. ed.).

ilfoveană. Haine înverzite de timp și sărăcie purtase înainte de primul război mondial, cînd, ca șef de cabinet al unui ministru, care și el trebuie să-i fi servit drept model pentru contradictoriile sale tipuri, așa venea la parlament, ținînd servieta dregătorului. Șef de cabinet al unui ministru conservator, pentru care nu putea avea nici o prețuire și umblînd în haine ponosite — nu era ceva grotesc?

Veleitățile nesatisfăcute, însuși snobismul său, trebuie văzute mai în adînc. Că a dorit o carieră de prestigiu, decorații, atmosferă distinsă, este numai o parte a adevărului și cea mai trecătoare din viața sa. Se visa nobil și se dorea în contact cu nobilimea? Și cu ce fel de nobilime? Cu o nobilime închipuită, căci atunci cînd Matei Caragiale se referise la boierimea reală — de pildă, în poemul *Boerul* (1907) — consemnase nu numai vitejia trecătoare a spătarului, rudă cu Basarabii, ci și constanta-i cruzime, fățărnicie, setea-i de hrăpire și împilare. Iar prin straniul personaj al Penei Corcodușa, el însuși va blestema *craii* decăzuți ori cei în parvenire. Nota de protest, de critică socială, de ironizare și demascare a profitorilor din vremea sa este prezentă în romanul *Craii de Curtea-Veche,* chiar dacă îmbinată cu considerații de corcire biologică și de fatalitate implacabilă.

Fiul lui I. L. Caragiale a fost un dezamăgit, un deziluzionat și în casa părintească, nu totdeauna oblăduitoare pentru el, și în cercurile nobiliare și politice, în care l-au adus nevoile și iluzia unor contacte mai satisfăcătoare. Culisele politicii burgheze le-a cunoscut ca șef de cabinet al lui Tache Ionescu. Culisele vieții unor intelectuali cu pretenție le-a cunoscut mai ales datorită ziaristului și colecționarului de artă Alexandru Bogdan-Pitești, om cu mari contradicții, îmbinare de noblețe și trivialitate, om care nu s-a luat niciodată în serios pe sine. Acesta i-a servit, în parte, drept model pentru personajele Pantazi și Pașadia.

Fire rafinată, cu gustul lecturilor fantastice, dar foarte sensibilă în perceperea faptelor de viață, evaluîndu-le deopotrivă ca estet și sociolog, Matei Caragiale surprindea cu mare acuitate antitezele și contradicțiile, ciudatele îmbinări sau, dimpotrivă, dedublări din viețile personajelor sale. Coexistența în aceeași ființă a rafinamentului artistic și intelectual cu o trăire în promiscuitatea cea mai josnică primește uneori o semnificație tragică, alteori una de grotesc, fără putință de ieșire ori de salvare.

Nu cred că Matei Caragiale s-a destăinuit cuiva pe larg și deplin. Mai tîrziu, cu prilejul editării operelor sale la instituția condusă de academicianul Al. Rosetti, cu prilejul publicării ediției definitive, îngrijită de Perpessicius, el le-a oferit acestora unele crîmpeie de mărturisiri, privind elaborarea operelor sale, le-a lăsat putința de a cunoaște unele preferințe și viziuni de om al visului și al iluzionării***. Însemnările sale destăinuiau foarte puțin din viața grea și umilitoare pe care a dus-o. Însemnările au dispărut, dar sperăm că nu sînt pierdute. Au apucat să le citească unii dintre noi în deceniul 1930—1940, după care, curînd, au dispărut.

Matei Caragiale a ținut să se știe despre el doar prin ceea ce a scris, cu îndelungată febră și șlefuindu-și stilul cu răbdarea și rafinamentul lui Brâncuși sau Flaubert. El a folosit printre primii la noi mijloacele viziunii și compoziției expresioniste. Contactul cu literatura fantastică a lui Poe și Hoffmann, cu imaginația lui Novalis, Hölderlin și Wilde explică orientarea sa. Despre aceștia ne-a pomenit în scurte referințe, fulgurări ale cosmosului său intelectual. Cum și despre lumea Bizanțului. Dar mai mult decît poezia și proza fantastică, mai mult decît un anumit fel de romantism, el a fost călăuzit de expresionismul care își are în dramaturgul August Strindberg și în pictorii Van Gogh și Eduard Munch, precursorii. El nu a fost lipsit de știința compoziției, cum s-a scris, ci a folosit o altfel de compoziție decît cea curentă.

În proza lui Matei Caragiale se află o muzicalitate și o picturalitate cu străvechi ecouri, specifice culturii noastre, și în același timp o tratare în spirit modern. Însăși viziunea lui de expresionist și de zugrav de fresce este a unui strălucit colorist, nu numai a unui mare poet. Pentru a-i înțelege viziunea și stilul trebuie să ne gîndim la frescele și mozaicurile bizantine, la coloritul și tainele lor, precum și la unele aspecte ale folclorului balcanic, acestea toate conjugate cu scormonirile unei analize psihologice foarte moderne, cu forța unor proiectări expresioniste. El a cunoscut bine atmosfera culturii bizantine, coloritul fanariot, ca și fantasticul romantic și stridențele compoziției expresioniste, închegînd o viziune foarte romanească despre relele trecutului. Sub unele aspecte, el a anticipat însuși existențialismul unui Kafka, Becket, Albee.

Asfințitul sîngeriu al *crailor* a însemnat o fericire pentru societatea noastră, iar astăzi nu-i decît un document gălbejit. Din ce a fost și din ce a evocat Matei Caragiale cu o mare forță psihică și cu o neîntrecută subtilitate intelectuală, a rămas o nepieritoare operă de artă. Însuși omul a ținut să rămînă șters, tainic, nepătruns, vorbind prin puternic expresiva și uluitor de colorata sa operă. Despre operă, cît mai multă discuție; despre autor, însă, tăcere, discreție, chiar uitare — la aceasta parcă îndemna Matei Caragiale prin întreaga sa comportare. Într-un pasaj din scrierea sa, el spunea despre un personaj că ținea mai mult la un alt personaj decît la prietenia acestuia. Nu știu dacă cineva i-a obținut prietenia, deoarece el și-a arătat prietenia față de oameni mai mult în general, oferindu-le o operă plină de adevăr universal și de specificitate istorică. Prieteni i-au fost cunoașterea, învelișurile multicolore și penumbrele unei triste și dezamăgite existențe, încheiate pașnic și discret, dar tot pe fond tragic, în 1935. Prietenia dorită de Matei Caragiale a fost înțelegerea scrisului său, înțelegerea realităților care îl scormoneau și îl fascinau, spre a le descoperi răul funciar. El a dezvăluit iluzoriul iluziilor, după ce le-a lăsat să fluture ca niște fantastice năluci. Aceasta este taina, credem, a operei și existenței sale.

Petru Comarnescu

*** În realitate, *Jurnalul* — căci la el se referă Petru Comarnescu — a fost încredințat lui Al. Rosetti de Marica Sion, după moartea lui Matei Caragiale (Vezi *Cartea Albă*). De asemenea, după cum se știe, *Jurnalul* nu cuprinde decît vagi aluzii la literatură și aproape deloc mărturii asupra laboratorului de creație al autorului *Crailor...* (n. ed.).

Alte «pagini de jurnal»*

M. I. Caragiale

[1] Paragraful datat « *Bucarest le 28 Novembre 1927* », ce constituie de fapt preambulul *Jurnalului* lui Mateiu Caragiale, a fost reprodus de Perpessicius — alături de alte cîteva fragmente a căror prezență în cursivitatea manuscrisului o semnalăm pe parcurs ori de cîte ori este cazul — în ediția de *Opere*, apărută la București, „Editura Fundația pentru literatură și artă", 1936, pp. 312—323.

1928 [1]

Bucarest — 15 avril 1928: *Ayant un peu arrangé mes affaires j'ai pensé que je devrais profiter du désarroi de la débandade et de la confusion qui constituent la véritable régence de la Roumanie pour entrer dans la carrière diplomatique.*

Jamais les circonstances ne m'avaient paru plus favorables. Dans le cabinet actuel, à la Justice, Stelian Popesco auquel, *il y aura bientôt cinq ans, j'ai valu, un splendide voyage gratis en Suède; au Travail le docteur Lupu dont j'ai été il y a neuf ans chef de la presse (à l'Intérieur): aux Affaires étrangères mon ancien ami Titulesco.*

J'avais plusieurs fois vu Stelian Popesco, j'aurais aussi facilement pu voir le docteur Lupu, son frère Costache étant de mes amis, seul Titulesco m'échappait. Le 2 Janvier de cet an, il avait filé sur San-Remo pour y achever de convalescence. Deux semaines après jour par jour, à pareille heure (21, 40) je partais aussi l'y réjoindre.

Le 17 janvier, j'ai traversé par un temps splendide les grosses plaines du Banat et de Jougo-Slavie. Une vaste résidence toute close de murs, à Zenta, seigneuriale. Au crépuscule ciel pommelé; les nuages translucides se teintent d'un nacarat vif de vitrail. Le matin de 18, en approchant de Trieste, à cause probablement du terrassement défectueux, le wagon-lit, malgré sa stabilité était cahoté si violemment que j'ai failli être projeté

1928

București — 15 aprilie 1928: Punîndu-mi puțină rînduială în treburile mele, m-am gîndit că ar trebui să mă folosesc de zăpăceala, de talmeș-balmeșul și de învălmășala ce alcătuiesc veritabila regență a României, spre a intra în cariera diplomatică.

Niciodată împrejurările nu-mi păruseră mai priincioase. În cabinetul actual, la Justiție, Stelian Popescu, căruia, se vor împlini în curînd cinci ani, îi datoresc o splendidă călătorie gratis în Suedia; la Muncă, doctorul Lupu, căruia i-am fost acum nouă ani șef de presă (la Interne); la Afacerile Externe, vechiul meu prieten Titulescu.

Îl văzusem de cîteva ori pe Stelian Popescu, aș fi putut la fel de lesne să-l văd pe doctorul Lupu, frate-său Costache numărîndu-se printre prietenii mei, singur Titulescu îmi scăpa. La 2 ianuarie, anul acesta, o ștersese la San-Remo spre a-și termina acolo convalescența. Două săptămîni mai tîrziu, întocmai și la aceeași oră (21,40), plecam și eu spre a-l ajunge din urmă.

La 17 ianuarie, am străbătut pe o vreme nespus de frumoasă întinsele cîmpii ale Banatului și ale Jugo-Slaviei. O vastă reședință, toată închisă între ziduri, la Zenta seniorială. În amurg, cer cu norișori rotunzi: norii străvezii se colorează într-un roșu viu de vitraliu. În dimineața de 18, apropiindu-ne de Triest, probabil din pri-

---

* *Paginile care văd acum lumina tiparului au fost identificate printre materialele rămase în arhiva lui Perpessicius, îngrijitorul ediției de* Opere, Mateiu Caragiale, *apărută în 1936 la* „Editura Fundației pentru literatură și artă". *Sub titlul* Pagini de jurnal, *autorul* Mențiunilor critice *reproduseseră în* Anexele *ediției respective și unele fragmente cu caracter autobiografic, desprinse, evident, din agendele cu însemnările scriitorului. O transcriere integrală a materialului, realizată după original în anii 1936 — 1938, indică, probabil, intenția lui Perpessicius de a publica tot textul* Jurnalului *lui Mateiu Caragiale ulterior, într-o ediție separată.*

Nu cunoaștem motivele pentru care criticul nu a dat curs unei asemenea inițiative atunci cînd

are ură pentru oameni, şi se poate să-mi lase ceva. Sunt într'o aşa jenă, şi atât de iritat de grijă, că n'aşi mulţumi cu ori-ce. Dacă vreodată am să fiu bogat, eu cred că am să tresar din somn în fie care noapte când îmi voiu aduce aminte de vârsta de

contre les parois et je me suis senti mal. Mais lorsque l'ingénieur Gambara, mon compagnon de cabine m'a appelé sur le couloir pour me montrer Miramare, l'admiration m'a fait tout oublier. Je ne me figurais pas le château si en harmonie avec la beauté de la mer, ni la mer si belle. De cristal et de moire verte, transparente jusqu'au fond avec quelques bateaux à voile couleur de mandarine, inoubliablement belle. A 8 h. 05 (de l'Europe Centrale) j'arrivais à Trieste. Gambara a fait consigner nos bagages et nous sommes allés faire un tour en ville.

Il y a des choses vantées et prônées qui nous semblent, et quelquefois de combien, inférieures à leur renommée, et d'autres aussi qui nous semblent bien supérieures à leur réputation modeste. Pour moi, Trieste, se range dans cette dernière catégorie. J'ai compris pourquoi Fouché y est resté mourir. L'exil à Trieste, avec des millions, serait peut-être le rêve. Gambara m'a offert du café au lait (franchement mauvais) à l'ancien Café Specchi. *Nous sommes allés ensuite à l'agence de des W[agons] L[its] où j'ai retenu une couchette d'en bas pour le 27 janvier. Entre temps, j'ai eu le bonheur de voir du port, au delà de l'anse, à l'horizon, les Alpes recouvertes de neige brillant sous le soleil. C'était comme des gigantesques monceaux de roses. Malgré le vent vif, joli bout de prome-*

---

cina terasamentului defectuos, wagon-lit-ul, cu toată stabilitatea sa, era zdruncinat atît de violent încît am fost cît p-aci să fiu zvîrlit de pereţi şi mi-a fost rău. Dar cînd inginerul Gambara, tovarăşul meu de compartiment, m-a chemat pe culoar să-mi arate Miramare, minunarea m-a făcut să uit totul. Nu-mi închipuiam castelul atît de în armonie cu frumuseţea mării, nici marea atît de frumoasă. De cristal şi de moar verde, transparentă pînă la fund, cu cîteva corăbii cu pînze de culoarea mandarinei, neuitat de frumoasă. La ora 8,05 (a Europei Centrale) soseam la Triest. Gambara a depus bagajele noastre în păstrare şi ne-am dus să dăm o raită prin oraş.

Sînt lucruri lăudate şi tămîiate care ni se par, uneori cu cît inferioare faimei lor, şi altele de asemeni care ne apar cu mult superioare modestului lor renume. Pentru mine, Triest face parte din această din urmă categorie. Am înţeles de ce Fouché a rămas să moară aici. Exilul la Triest, cu milioane, ar însemna poate visul. Gambara mi-a oferit cafea cu lapte (francamente proastă) la vechiul Cafen *Specchi*. Ne-am dus pe urmă la agenţia de Wagon Lit, unde am reţinut o cuşetă jos pentru 27 ianuarie. Între timp, am avut fericirea să văd portul, dincolo de sînul de mare, la dunga zării, Alpii acoperiţi de omătul scînteind sub soare. Erau ca nişte gigantice gorgane de trandafiri.

---

retipărea scrierile mateiene în volumul cu titlul Craii de Curtea veche, *apărut la E.P.L. în 1964, în colecţia „Biblioteca pentru toţi". Se prea poate ca editorul să fi avut unele îndoieli, atît în privinţa integralităţii copiei ce o deţinea, cît şi a exactităţii transcrierii, pe care nu o realizase el.*

Astăzi, cînd manuscrisul Jurnalului *lui Mateiu Caragiale continuă să fie o enigmă, publicarea acestor pagini care restituie alte cîteva episoade ale existenţei mateiene, faţă de cele deja cunoscute, devine o obligaţie a istoriei literare. Pînă cînd cele mai optimiste speranţe ale noastre privind regăsirea manuscrisului original vor deveni certitudine, copia realizată de Alice Panaitescu şi de mine, păstrînd un anumit grad de arbitraritate, rămîne singurul punct de reper asupra unui univers în care destul de multe umbre şi incertitudini ne întîmpină încă.*

D. D. PANAITESCU

nade : beaux magasins de luxe, édifices plus beaux encore, ayant le cachet viennois ample et cossu dans l'ensemble comme dans les détails ; j'ai vu à une banque une grille de fenêtre qui était plutôt de l'orfèvrerie que de la ferronnerie. Deux fontaines, une ancienne du baroque le plus grotesque dans la place de l'hôtel de ville, une autre moderne très décorative dans celle de l'hôtel des postes. L'église de Saint Antoine redite du Panthéon, gagne de loin dans la perspective du canal entrecoupé de ponts Criarde, une vilaine église du culte grec.

À 10 h 50 départ de Trieste. Après Miramare, Duino, adossé à une ancienne tour, le château n'a que de la masse et ses environs schisteux tout récemment plantés sont trop arides. Les grues du chantier de Monfalcone enl'aidissent le paysage. Une rivière d'un vert plus intense encore que celui de la mer s'y jette. Il paraît que c'est le Timavo ou Poïka cours d'eau souterrain qui traverse les grottes de Postumia (Adelsberg). Mention justement méritée du déjeuner dans le wagon restaurant ; plats fins, propreté exquise. Le temps s'éclaircit. Dans le pays vénète il fait soleil et tiède, on travaille aux champs, on taille les arbres fruitiers. Des restes de tranchées, des couloirs, des petites coupoles au ciment subsistent partout, choses vilaines et attristantes. En revenant dans mon compartiment, je constate la disparition de la clef de ma mallette, mon unique bagage. À Mestre je change de train et me sépare très cordialement de Gambara, qui continuera sa route vers Parme. Nous nous étions mutuellement avoués la crainte de n'avoir un compagnon désagréable de cabine. Gambara est un homme renseigné et instruit, grave et gentil, d'une excellenté tenue et avec les meilleurs façons du monde. Il est depuis longtemps fixé en Roumanie et marié à une Roumaine.

Bucarest — 16 avril 1928: *Il faisait très beau à Mestre. J'avais l'impression que c'était une douce après-midi de Pâques. De Mestre à Padoue la contrée est très romantique à cause de la végétation ; villas baignées dans la verdure des parcs, allées mystérieuses aboutissant à des cours d'eau (la Brenta et ses canaux, bras ou affluents). De Padoue à Vi-*

În ciuda vîntului viu, plăcut capăt de promenadă: frumoase magazine de lux, clădiri și mai frumoase încă, în gustul vienez amplu și bogat în ansamblu ca și în detalii; am văzut la o bancă o zăbrea de fereastră care părea mai curînd ieșită din mîinile unui orfaur decît o piesă de feronerie. Două fîntîni, una străveche din barocul cel mai grotesc în piața primăriei, o alta modernă, foarte decorativă, în cea a palatului poștelor. Biserica Sfîntului Antoniu repețită degeaba după Pantheon, se vede de departe în perspectiva canalului întretăiat de poduri Criarde, o urîtă biserică de cult grec.

La 10 și 50 plecare din Triest. După Miramare, Duino, lipit după o străveche turlă, castelul n-are decît masă și împrejurimile sale schistoase, foarte de curînd plantate, sînt foarte aride. Macaralele șantierului de la Monfalcone urîțesc peisajul. Un rîu de un verde mai tare încă decît cel al mării se revarsă de-a lungu-i. Se pare că e Poika sau Timavo, curs de apă subteran care străbate grotele de la Postumia (Adelsberg). Mențiune pe drept meritată a prînzului în wagonul restaurant; feluri fine, curățenie aleasă. Vremea se luminează. În țara venetă e soare și cald, se ară pe ogoare, se tund pomii fructiferi. Urme de tranșee, de ganguri, de mici bolți de ciment mai stăruie pretutindeni, lucruri hîde și întristătoare. Întorcîndu-mă în compartiment, constat dispariția cheii valijoarei mele, unicul meu bagaj. La Mestre schimb trenul și mă despart foarte cordial de Gambara, care-și va urma drumul spre Parma. Ne mărturisisem mutual teama de a nu avea un soț de cabină dezagreabil. Gambara e un om deschis la minte și instruit, grav și gentil, cu o excelentă ținută și cu cele mai bune maniere de om de lume. E de multă vreme stabilit în România și căsătorit cu o romîncă.

București — 16 aprilie 1928: Era o vreme foarte frumoasă la Mestre. Simțeam că parcă era o dulce după-amiază de Paști. De la Mestre la Padova, ținutul e foarte romantic din pricina vegetației: ville scăldate în verdeața parcurilor, alei misterioase

cence le paysage s'élargit; des montagnes (Euganéennes) à l'horizon. Je me console d'effleurer seulement tant de villes célèbres, en me promettant de les visiter par le menu et détail à la première prochaine occasion surtout comme une journée (tout au plus deux) peut suffire pour chacune. De Vicence à Verone, noble campagne, j'ai été émerveillé à San-Martino Buonalbergo par la villa Musella, sur une altitude, entre de nombreux vieux cyprès. Le soleil couchant incendiait fantastiquement les carreaux du jardin d'hiver. Voisinant presque une autre villa semblable. Dans la calme et mélancolique banlieue de Verone, à Somma campagna. Somma une belle villa assez près de la voie ferrée (à gauche). C'est tout ce qu'on peut concevoir de plus joli comme habitation rustique en pays plat: toute peinte en rouge et orange, à volets verts, ce vert-vif italien, acide, avec des treillis peints en trompe. L'œil sur les murs, assoupie dans un jardin simple avec quelques vieux sapins noirs qu'un chemin privé, à haie, relie à la grande route. Mais nous ne sommes qu'au mois de janvier, le jour passe tôt et vite et il fait, à mon grand regret, nuit longtemps avant d'arriver (20 h. 20) à Milan.

*Dîner dans le wagon-restaurant inférieur au déjeuner. Mauvaise nuit à l'*Albergo d'Italia *vieille maison de la place de la gare à Milan, que Gambara m'avait recommandée, mauvaise nuit aggravée par l'impossibilité de changer de linge et de me laver. Le lendemain matin, après une promenade sans intérêt aux environs de la gare, je fais inutilement essayer de faire ouvrir ma mallette dans le magasin d'articles de voyage qui est sous l'hôtel.* A *9 h. 25 départ de Milan. Très vilaine banlieue. Dans la campagna des écluses ayant été levées, le pays paraissait inondé, des arbres coupés très-bas émergeant de l'eau en file. L'humidité froide est pénétrante, j'essaie vainement d'enlever pour plus d'une minute l'épaisse vapeur d'eau, qui recouvrait les vitres. Si de Pavia à Voghera il y en a quelque chose d'intéressant, il m'a été impossible de le voir. À partir de Voghera de la neige froid, vif.*

---

dînd în cursuri de apă (Brenta şi canalele sale, braţe sau afluenţi). De la Padova la Vicenza peisajul se lărgeşte; munţi (Enganéenni) la orizont. Mă consolă de faptul de a atinge doar în treacăt atîtea oraşe de faimă, făgăduinţa ce mi-o fac de a le vizita încet şi cu de-amănuntul la cel dintîi şi apropiat prilej, mai ales că o zi (cel mult două) poate ajunge pentru fiecare. De la Vicenza la Verona, nobil ţinut, am fost minunat la San-Martino Buonalbergo de villa Musella, pe un dîmb, într-o mulţime de bătrîni chiparoşi. Soarele asfinţind incendia fantastic ferestrele grădinii de iarnă. Învecinînd aproape o altă villa asemănătoare. În liniştita şi melancolica barieră a Veronei, la Somma campagna. Somma e o frumoasă villa, destul de aproape de calea ferată (la stînga). E tot ce se poate închipui mai frumos ca locuinţă rustică în plin şes: toată zugrăvită în roşu şi portocaliu, cu obloane verzi, acel verde-viu italian, acid, cu zăbrele în formă de ochiuri în laţ, pictate en *trompe-l'oeil* pe ziduri, aţipită într-o grădină simplă cu cîteva bătrîne cetini negre pe care o cărare domestică, străjuită de gard viu, o leagă de drumul cel mare. Dar nu sîntem decît în ianuarie, ziua scade curînd şi repede şi se face, spre marea mea părere de rău, noapte cu mult înainte de a sosi (20 şi 20) la Milano. Cină în wagonul-restaurant inferioară prînzului. Noapte proastă la *Albergo d'Italia*, vechi hotel din piaţa gării la Milano, pe care mi-l recomandase Gambara, noapte proastă agravată de imposibilitatea de a mă primeni şi spăla. A doua zi dimineaţă, după o preumblare fără interes în împrejurimile gării, încerc fără folos să mi se deschidă valijoara în magazinul de articole de voiaj care e sub hotel. La 9,25 plecarea din Milano. Foarte urîtă periferie. În campagna ecluzele fiind fost ridicate, ţinutul părea inundat, arborii tăiaţi foarte scurt răsăreau din apă în şirag. Umezeala rece te pătrunde, încerc în zadar să şterg pentru ceva mai mult de un minut abureala groasă care acoperea geamurile. Dacă de la Pavia la Voghera există ceva interesant, mi-a fost cu neputinţă să văd. Începînd de la Voghera, zăpadă, frig, ger.

À Arquata, je consigne les gigantesques installations éléctriques qui permettront bientôt à l'Italie du Nord de se dispenser de la houille. Je traverse les longes, paraît-il, tunnels dont celui de Romeo de 8.294 mètres. Je ne vais pas déjeuner. À Genova-San Ruirico changement à vue. Je reste ébloui du prodigieux décor de cet amphithéâtre à plans entrecoupés et sinueux étajés en terrasses piquées de villas et de jardins. Les palmiers reparaissent.

Fraîcheuse vivifiante à Sampierdarena. Tonalité grise d'hiver. Je ne change pas de train. En route, en inspectant la mallette, j'avais eu le plaisir de constater que la serrure s'était ouverte. [...] [2]. *Ayant bêtement choisi une place opposée aux fenêtres du wagon donnant sur la mer, je me colle à la portière à la regarder. Un passager m'offre avec insistence la sienne. Echange amical de cartes. C'est un inspecteur de police. À Pegli pluie douce. C'est probablement le plus bel endroit de la Riviera du Ponant. À Arenzana une remarquable villa, moderne je crois à la corniche armoirée (toujours Pallaviëmil) et à un parc extrêmement bien entretenu. Mais je ne regarde que de temps à autre du côté de la terre, me bornant méthodiquement à l'admiration de la mer.*

À Savone, l'inspecteur de police si poli descend. Je fais la connaissance de l'autre compagnon de compartiment très jeune capitaine de la marine commerciale qui connaît bien Constantza, récemment il y avait fait agréablement réveillonné. Il me donne des détails intéressants. [...]. À San-Lorenzo del Mare il descend aussi [...][3].

On m'y donna la chambre No. 107 au premier, avec une en biais sur la mer, excellente chambre.

Le lendemain matin (vendredi 20) j'allais à l'hôtel Miramare *gargot empestant le graillon. À la porte un étendard roumain faisait pendant à un italien. On m'y fit parler à un monsieur Halking que je pris pour un diplomate et qui n'était que l'ingénieur des chemins de fer roumains dirigeant le wagon ministériel qui était garé à découvert dans la station. Le reste de l'entourage du ministre, s'était envolé à tire-d'aile sur la Riviera*

[2] Fragment publicat de Perpessicius în ed. cit., p. 313.
[3] Fragment publicat de Perpessicius în ed. cit., pp. 313–314.

La Arquata, însemnez giganticele instalații electrice care vor permite curînd Italiei de Nord să se dispenseze de huilă. Străbat lungile, se pare, tuneluri dintre care cel de la Romeo de 8.294 metri. Nu mă duc la dejun. La Genova-San Ruirico schimbare pe de-a-ntregul. Rămîn înmărmurit de minunatul decor al acestui amfiteatru cu planuri întretăiate și sinuos etajate în terase tighelate cu ville și grădini. Palmierii se ivesc iar.

Răcoare vivifiantă la Sanpierdarena. Tonalitate gri de iarnă. Nu schimb trenul. Pe drum, cercetîndu-mi valijoara avusesem plăcerea să constat că broasca se deschisese. [...] Alegînd prostește un loc opus ferestrelor wagonului dînd spre mare, mă lipesc de portieră ca s-o privesc. Un pasager îmi oferă cu insistență pe al său. Schimb amical de cărți de vizită. E un inspector de poliție. La Pegli, ploaie ușoară. E poate cea mai frumoasă parte a Rivierei de la Ponant. La Arenzana o remarcabilă villa, modernă, cred cu cornișe încrustată cu armării (mereu Pallaviëmil) și un parc cum nu se poate mai bine îngrijit. Dar nu privesc decît din cînd în cînd în partea dinspre uscat, mărginindu-mă să admir metodic numai marea.

La Savona, inspectorul de poliție atît de politicos coboară. Fac cunoștință cu un alt tovarăș de compartiment, foarte tînăr căpitan de marină comercială care cunoaște bine Constanța, de curînd reveionase acolo foarte agreabil. Îmi dă amănunte interesante [...]. La San-Lorenzo del Mare coboară și el [...].

Mi se dădu acolo camera Nr. 107, la întîiul, cu o vedere piezișă spre mare, excelentă cameră.

A doua zi de dimineață (vineri 20) mă dusei la hotelul *Miramare*, ospătărie puțind a untură arsă. La poartă un drapel românesc făcea pereche unuia italian. Mi se înlesni să vorbesc unui domn Halking pe care-l luai drept un diplomat și care nu era decît inginerul căilor ferate române, conducătorul wagonului ministerial care era garat afară pe o linie neacoperită din stație. Restul celor care-l însoțeau pe ministru zburase

française où l'on s'amuse. J'appris que Titulesco était sorti, ce qui n'était pas vrai. Il fut exclu que je puisse le voir l'après-midi. Comnène venu de Berne pour conférer au sujet des optants hongrois s'était enfermé avec Titulesco de 14 heures à minuit. Le lendemain (samedi 21) je rencontrai avant-midi Comnène qui faisait un bout de promenade avec Schiopul — *transylvain qui après maints avatards a versé dans la diplomatie et rend de précieux services en qualité de conseiller technique. Je me suis ouvert à Comnène qui m'a pleinement approuvé, m'assurant de sa très vive sympathie que je l'ai prié de croire réciproque. Après la promenade, étant dans le jardin de l'hôtel que la ligne du chemin de fer sépare de la mer, avec Comnène et Athanasiu, secrétaire ou conseiller de légation, j'ai pour la première fois eu l'honneur d'apercevoir le ministre, en brève apparition sur un balcon du quatrième: Dalaï-Lama en pyjama bleu, criant de sa voix d'eunuque à Comnène de monter, en brandissant les bras vers le ciel. Le soir, Comnène me dit qu'il lui a parlé chaleureusement de moi et avait eu l'impression que Helsingfors, poste que je convoitais était déjà donné. Athanasiu lui avait également parlé et il leur avait dit qu'il me recevra, mais sans rien préciser. Dimanche 22, apprenant que Titulesco allait descendre à déjeuner, je me suis naturellement rendu au* Miramare. *J'y ai trouvé tout la création excepté Titulesco. Je n'ai pas été surpris du ton demi-hostile de M[ada]me Titulesco qui m'a presque lancé d'avoir entrepris ce long voyage rien que pour voir son mari qui est tellement si occupé qu'elle même le voit à peine. Je lui ai repliqué que tout ce déplacement n'a signifié pour moi plus qu'une course en tram. Je voulais profiter de l'occasion pour lui glisser un mot en faveur de son imbécile de frère, Georges: elle m'a aigrement répondu que les personnes de sa famille s'adressent à elle directement. Elle a dû se rappeller de moi, quelques semaines plus tard, en apprenant le suicide du malheureux fils de Georges, collégien de seize ans. J'ai abrégé l'entretien et me suis retiré. J'ai regretté d'avoir manqué le départ de Comnène qui a été envers moi plus que parfait; je ne sais s'il est de la race des empereurs, mais en ce qui concerne*

---

ca vîntul pe Riviera franceză unde se petrece. Aflai că Titulescu ieșise, ceea ce nu era adevărat. Fu exclus să pot să-l văd după-amiază. Comnen, sosit de la Berna spre a conferi cu privire la chestiunea optanților unguri, se închisese cu Titulescu de la orele 14 pînă la miezul nopții. A doua zi (sîmbătă 21) întîlneam înainte de amiază pe Comnen care făcea o mică plimbare cu Șchiopul-ardelean care după cîteva avataruri a intrat în diplomație și aduce prețioase servicii în calitate de consilier tehnic. Mi-am deschis inima lui Comnen care mi-a dat pe deplin dreptate, asigurîndu-mă de toată via lui simpatie, pe care l-am rugat să o creadă reciprocă. După plimbare, aflîndu-mă în grădina hotelului pe care linia de cale ferată o desparte de mare, cu Comnen și Athanasiu, secretar sau consilier de legație, am avut întîia oară cinstea de a-l zări pe ministru, într-o scurtă apariție pe un balcon de la etajul al patrulea: Dalai-Lama în pijama albastră, țipînd cu vocea lui de eunuc la Comnen să urce, ridicîndu-și brațele către cer. Seara, Comnen îmi spuse că i-a vorbit călduros de mine și avusese impresia că Helsingfors, post pe care îl rîvneam eu, fusese deja dat. Athanasiu îi vorbise și el și le spusese amîndorura că mă va primi, dar fără să precizeze nimic. Duminică 22, aflînd că Titulescu avea să coboare ca să ia masa, m-am dus firește la *Miramare*. Am dat de toată liota, afară de Titulescu. N-am fost surprins de tonul pe jumătate ostil al Doamnei Titulescu care aproape că m-a certat pentru că am întreprins acest lung voiaj pentru nimic altceva decît doar să-l văd pe bărbatu-său care e în așa fel și în așa măsură de ocupat încît ea-însăși abia dacă-l poate vedea. I-am răspuns că toată această deplasare n-a însemnat pentru mine decît o cursă de tramway. Voiam să mă folosesc de prilej spre a-i strecura un cuvînt în favoarea imbecilului de frate-su, Georges: mi-a răspuns acru că persoanele din familia sa i se adresează de-a dreptul ei. Își va fi amintit de mine, cîteva săptămîni mai tîrziu, aflînd de sinuciderea nefericitului de băiat al lui Georges, licean de șaisprezece ani. Am scurtat convorbirea și m-am retras. Mi-a părut rău că am pierdut plecarea lui Comnen care a avut față de

la loyauté et le caractère, il leur ferait honneur. J'ai pris la décission de ne plus mettre les pieds au Miramare *et me borner à écrire à Titulesco. Lundi 23, comme il pleuvait, après déjeuner, je me suis deshabillé comme pour la nuit et je me suis mis au lit. Je sommeillais lorsque à 15 heures et quart, j'entends frapper à ma porte. On m'annonce que le ministre me téléphone de venir. Je m'habille en quelques minutes et je me dirige vers le* Miramare *sceptique toujours jusqu'au moment où je passe le seuil du cabinet de travail de Titulesco ressemblant à une cabine de bateau. Serge Nenișor neveu de Titulesco, m'a accueilli très aimablement: Titulesco m'a dit que j'ai bien fait de m'adresser à lui, directement et m'a promis de faire tout ce qu'il lui sera possible pour me satisfaire. Contrairement a ce qu'on m'avait raconté qu'il est très-nerveux, qu'il ne laisse parler personne et qu'il parle seulement lui, il m'a écouté, m'a interrogé, m'a demandé des détails. En nous séparant, il m'a dit de présenter ses respects à ma femme. Malgré mon malaise de ce jour, j'ai été plus clair, plus ferme et plus net que jamais si j'avais appris par cœur tout ce que j'ai parlé, je ne l'aurais pas fait mieux. Et si le résultat a été nul, je le dois, en grande partie à la veulerie de Stelian Popesco qui m'a probablement tâché, ou tout au plus, a agi ensuite, après le retour de Titulesco à Bucarest, mollement avec indifférence et encore, je le répète, s'il l'a fait.*

Pendant tout notre entretien, j'ai remarqué comme Titulesco tripotait un mouchoir de soie noir et je me suis rappelé de ce que Gambara m'avait dit tenir d'un parent de Titulesco que celui-ci serait cocaïnomane. [...] [4]

J'ai passé agréablement les derniers deux jours et demi d'avant. La vie était si douce et si reposante, au Royal *le service si poli, la cuisine si fine que j'ai renoncé sans regret à la visite de Gênes. Je m'étais cordialement lié avec le vieux comte Festetics, l'ancien propriétaire de Warasdin et avec son jeune parent le comte Dominique. Je les ai mis en contact avec le comte et la comtesse Odetti di Marcorengo, couple distingué, lui gaffeur et passablement niais mais, elle exquise de ton, de manières, de sagesse.*

[4] Fragment publicat de Perpessicius în ed. cit., p. 314.

---

mine o purtare mai mult decît desăvîrșită; nu știu dacă e din neamul împăraților, dar în ceea ce privește loialitatea și caracterul, le-ar face cinste. M-am hotărît să nu mai pun piciorul la *Miramare* și să mă mărginesc, doar, să-i scriu lui Titulescu. Luni 23, cum ploua, după dejun, m-am dezbrăcat ca pentru noapte și m-am băgat în pat. Ațipeam cînd, la orele 15 și un sfert aud bătîndu-se la ușa mea. Mi se anunță că ministrul îmi telefonează să viu. Mă-mbrac în cîteva minute și o pornesc spre *Miramare*, sceptic tot timpul, pînă în clipa cînd trec pragul biroului de lucru al lui Titulescu semănînd cu o cabină de vapor. Sergiu Nenișor, nepotul lui Titulescu, m-a primit foarte amabil: Titulescu mi-a spus că am făcut bine că m-am adresat lui de-a dreptul și mi-a făgăduit să facă tot ce-i va fi cu putință spre a-mi împlini dorința. Contrar celor ce mi s-au povestit că e foarte nervos, că nu lasă pe nimeni să vorbească și că vorbește numai el, m-a ascultat, m-a întrebat, mi-a cerut detalii. Despărțindu-ne, mi-a spus să prezint respectele sale soției mele. Cu toate că mi-era puțin rău în acea zi, am fost mai clar, mai ferm și mai net decît niciodată, [și chiar] dacă aș fi învățat pe dinafară tot ce-am spus, n-aș fi făcut-o mai bine. Și dacă rezultatul a fost nul, aceasta o datoresc, în mare parte, nevolniciei lui Stelian Popescu, care probabil m-a bîrfit, sau cel mult, a acționat în urmă, după întoarcerea lui Titulescu, slab, cu indiferență și încă, repet, dacă o fi făcut-o.

În timpul convorbirii noastre, am băgat de seamă cum Titulescu strîngea în mînă o batistă de mătase neagră și mi-am adus aminte de cele ce-mi spusese Gambara că știe de la o rudă a lui Titulescu cum că acesta ar fi cocainoman [...].

Am petrecut agreabil cele din urmă două și jumătate zile următoare. Viața era atît de dulce și tihnită, la *Royal* serviciul atît de ales, bucătăria atît de fină, încît am renunțat fără părere de rău să mai văd Genova. Mă legasem cordial cu bătrînul conte Festetics, vechiul proprietar al Warasdin-ului și cu juna sa rubedenie, contele Domi-

J'ai joui pendant tout mon séjour à San-Remo d'un temps magnifique. Les variations du ciel ont rompu la monotonie de la mer, et le jour de mon départ surtout a été très belle. J'ai quitté San-Remo jeudi 26 janvier à 14 h. 24.

1931

Bucarest, le 30 Novembre 1931: *Je livre le manuscrit de* Craii de Curtea-Veche *à la maison d'édition „Cartea Românească" le 13 novembre 1928, le 27 du même mois le comité de lecture l'accepte; je signe un contrat avantageux avec la dite maison le 19 janvier 1929 et le volume est mis en vente le 28 mars 1929.*

Le succès moral a depassé mon attente, je ne m'en souviens pas en Roumanie d'aussi éclatant. J'en ai tiré, à mon habitude, quelque amertume, comme dans l'amertume je trouve toujours une volupté. Quant aux bénéfices matériels, mieux vaut n'en point parler. J'ai touché, jusqu'à présent quarante-sept mille lei, y compris les cinq que la revue „Gândirea" *m'avait payés et vingt autres montant d'un prix de littérature que la société des écrivains m'a décerné en 1930. Proposé, grâce aux insistances de mon excellent ami Francis Lebrun, pour la croix de la « Légion d'honneur » par Monsieur Gabriel Puaux, ministre de France à Bucarest, après le 10 novembre 1929, le décret de nomination a été signé par le président de la République le 17 décembre et le brevet par le chancelier de l'Ordre le 28 du même mois. C'est une distinction que j'apprécie d'autant plus qu'elle était totalement inespérée: c'est comme simple particulier, homme de lettres, que je l'ai obtenue. Et il n'y avait rien de si beau à esperer, si je l'eus fait, que d'être simple légionnaire.*

Il y avait quinze ans que je n'avais plus reçu de décoration. J'avais été proposé en 1922, pour la cravate de commandeur de la « Rose-blanche » de Finlande, mais il n'en a rien été. Une autre cravate, celle de la « Couronne de Roumanie », dûment promise par Al. Lapedatu, ministre des arts et également restée dans les limbes.

---

nique. Le-am făcut cunoştinţă cu contele şi contesa Odetti di Marcorengo, cuplu distins, el gaffeur şi uşor nătîng, dar ea superbă ca ton, ca maniere, ca minte.

M-am bucurat pe tot timpul şederii mele la San-Remo de o vreme minunată. Nuanţele mereu altele ale cerului au rupt monotonia mării, şi ziua plecării mele îndeosebi a fost foarte frumoasă. Am părăsit San-Remo joi 26 ianuarie, la orele 14 şi 24.

1931

Bucureşti, 30 noiembrie: 1931: Predau manuscrisul *Crailor de Curtea-Veche* editurii „Cartea Românească" la 13 noiembrie 1928, la 27 ale aceleiaşi luni comitetul de lectură îl acceptă; semnez un contract avantajos cu numita editură la 19 ianuarie 1929 şi volumul e pus în vînzare la 28 martie 1929.

Succesul moral mi-a depăşit aşteptările, nu-mi amintesc vreunul în România atît de strălucit. Am tras din asta, cum mi-e în obicei, oarecare amărăciune, cum în amărăciune aflu întotdeauna o voluptate. Cît despre beneficiile materiale, mai bine să nu vorbim. Am primit pînă-acum patruzeci şi şapte de mii de lei, în care se cuprind şi cele cinci pe care revista „*Gândirea*" mi le plătise şi douăzeci altele însumînd un premiu de literatură pe care societatea scriitorilor mi l-a decernat în 1930. Propus, graţie stăruinţelor prea bunului meu prieten Francis Lebrun, pentru crucea « Legiunii de onoare » de către domnul Gabriel Puaux, ministrul Franţei la Bucureşti, după 10 noiembrie 1929, decretul de numire a fost semnat de preşedintele Republicii la 17 decembrie şi brevetul de către cancelarul Ordinului la 28 ale aceleiaşi luni. E o distincţiune pe care o preţuiesc cu atît mai mult cu cît ea era inesperată: e ca simplu particular, om de litere, că am dobîndit-o. Şi nu era nimic atît de frumos de sperat, dacă aş fi făcut-o, de n-ar fi fost să fiu decît un simplu membru al « Legiunii de onoare ».

Erau cincisprezece ani de cînd nu mai primisem vreo decoraţie. Fusesem propus, în 1922, pentru cravata « Rozei-albe » a Finlandei, dar n-a fost nimic. O altă cravată,

Mais de pareilles disgrâces, on peut toujours se consoler; il y a une autre bien plus triste. Voilà bientôt dix-huit ans que je ne réussis pas à me caser: aucune situation digne de ma promesse ne m'a été accessible et ne me semble plus l'être. Je suis absolument isolé, je n'ai aucune relation utile: ma femme, non plus. J'ai sollicité, il n'y a pas longtemps, une préfecture de district: il en a été comme de la légation. Mais la situation politique est si instable que je me demande si ce n'est pas de la chance d'avoir une fois de plus manqué le coche.

« Et surout pas de zèle ». Ce que je me reproche d'avoir quelque fois transgressé à ce sublime commandement.
En 1916 avec cette canaille qui ne valait même pas le coup de pied dont je la gratifiais, 1926—27 avec l'autre et en 1919 à l'occasion du premier mariage de ma fripouille de sœur.

Boîtes de bombons sur boîtes, les plus beaux œillets cramoisis d'Italie à douze lei pièce (vingt s'il vous plaît) à sa fête, et d'autres du pays en amples bouquets, quand elle s'était fait une entorse: du zèle encore!
Et elle?
Pressée, très pressée toujours, ne s'arrètant jamais plus pour me dire un simple petit mot, bref m'évitant de son mieux.
Une femme de quatre ans plus âgée que moi, de monde ni chair, ni poisson, divorcée avec enfants, pauvre, inélégante au possible, « diva » à la manque et dégoûtamment collée. Adieu bonbons, fleurs, adieu occasions aussi de m'éviter Bilan: seize-cent-quatre vingt treize lei de pertes; une excellente leçon de profet.
Si j'étudiais la pose d'un lapin.

---

cea a « Coroanei României », cu tărie făgăduită de Al. Lapedatu, ministrul artelor, și la fel rămasă în limburi. Dar de asemenea dizgrații te poți oricînd consola: e alta mult mai tristă. Iată că se împlinesc curînd optsprezece ani de cînd nu izbutesc să mă căpătui: nici o situație demnă de ce mi-am făgăduit nu mi-a fost la îndemînă și nu cred să-mi mai fie. Sînt cu desăvîrșire izolat, n-am nici o relație utilă: nevastă-mea, la fel. Am cerut, nu de mult, o prefectură de județ: a fost ca și cu legația. Dar situația politică e atît de instabilă încît mă întreb dacă nu cumva e un noroc că am pierdut încă o dată prilejul.

« Și mai presus de toate nu fi prea zelos. » Iată mustrarea ce-mi fac uneori, cînd îmi dau seama a fi călcat acest sublim comandament.
În 1916 cu acea canalie care nu merita nici lovitura de picior cu care îl gratificam, în 1926—1927 cu celălalt și în 1919 cu prilejul celei dintîi căsătorii a cioflingarei de soră-mea.

*

Cutii de bomboane peste cutii, cele mai frumoase garoafe roșii din Italia, doisprezece lei bucata (douăzeci, dacă nu vă supărați), de ziua ei, și altele din țară, în ample buchete cînd avusese o entorsă: iarăși zel!
Și ea?
Grăbită, foarte grăbită întotdeauna, neoprindu-se niciodată spre a-mi spune o vorbă măcar, pe scurt, ocolindu-mă cît putea mai bine. O femeie cu patru ani mai în vîrstă decît mine, dintr-o lume nici carne, nici pește, divorțată cu copii, săracă, lipsită pe cît e cu putință de eleganță, « divă » păguboasă și dezgustător de scrobită. Adio bomboane, flori, adio și prilejurilor de a mă ocoli. Bilanț: una-mie-șase-sute-nouăzeci-și-trei de lei pierdere; o excelentă lecție de profet.

Ce qui m'a fixé et assuré l'équilibre a été la sobriété. Six mois de l'éducation de la dose du vin m'ont fait recouvrer en entier mes grandes qualités : puissance de volonté et de travail, de détermination, l'attention, la concentration, ma sagacité, mon énergie et ma fermeté. Je ne fume pas, de la 13 VIII 33 j'ai supprimé à tout jamais le thé et le 20 IX 33 le café : le bon effet a été prompt. Je me sens tout un autre, tout différant de l'imbécile que j'ai si longuement été à quelques intermittences près. [..]⁵ *manifestations pénibles provoquées par l'abus de l'alcool et du tabac. En rentrant ensemble de Iassi il m'a fait dans le train une sortie d'une violence extrême.*

Il me reprochait mon « ambition » qu'il jugeait condamnable, me prédisait l'échec certain de mes plans d'avenir qui auraient transporté de joie tout autre père. « Tu ne seras rien », me criait-il, « de tout ce que tu rêves, rien, rien, tu te trompes amèrement en comptant sur le moindre appuis de ma part ! » Et il me traçait un plan d'existence et un programme de carrière qui auraient fait de moi le dernier des malheureux et qui me donnaient de sérieuses inquiétudes sur son état mental. « Tu ne seras jamais », me lença-t-il, en guise de conclusion « chef de cabinet, jamais, jamais ! ».

Environ cinq mois après j'étais nommé, dûment nommé par décret royal, chef de cabinet du ministre des travaux publics Alexandru A. Badareu, me confiait cette petite clef dorée que j'avais tout desirée et que, malgré tout, je n'avais pas désespérée d'obtenir. J'ai eu alors la preuve de combien l'invraisembable peut être réalisé quand on a de la chance.

Sachant que la formation d'un cabinet de collaboration des partis conservateurs avait été décidée pour l'automne de 1912, j'avais eu l'intention de m'attacher à la fortune politique de Grégoire Cantacuzène à qui était réservée dans cette combinaison la mairie de Bucarest et dont je désirais devenir le chef de cabinet. C'était une faute de mieux, un pis-aller ; je ne voyais rien d'autre à ma portée. Ma réserve prudente me défendit de

[5] Discontinuitate în copia după manuscrisul original.

Dacă aş studia felul cum stă un iepure.

Ceea ce mi-a fixat şi asigurat echilibrul a fost sobrietatea. Şase luni de educaţie a dozei de vin m-au făcut să-mi recapăt în întregime marile mele calităţi: tărie de voinţă şi de muncă, de hotărîre, atenţia, concentrarea, agerimea, energia şi cutezanţa mea. Nu mai fumez, de la 13 VIII 33, am suprimat pentru totdeauna ceaiul şi la 20 IX 33 cafeaua: buna urmare s-a arătat îndată. Mă simt cu totul altul, pe de-a-ntregul altfel decît imbecilul care, cu cîteva foarte puţine întreruperi, am fost atît de îndelungă vreme [..] manifestări penibile provocate de abuzul de alcool şi de tutun. Întorcîndu-ne împreună de la Iaşi, mi-a făcut în tren o scenă de o violenţă extremă.

M-a certat pentru « ambiţia mea » pe care o socotea condamnabilă, îmi prezicea eşecul sigur al planurilor mele de viitor, care ar fi ridicat în al nouălea cer pe oricare alt tată. « N-ai să fii nimic », îmi striga, « din toate cîte le visezi, nimic, nimic, te înşeli amarnic bizuindu-te chiar pe cel mai mic sprijin din partea mea ! » Şi îmi schiţa un plan de viaţă şi un program de carieră care ar fi făcut din mine cel de pe urmă dintre nenorociţi şi îmi trezeau serioase nelinişti asupra stării sale mintale. « N-ai să fii niciodată », îmi şuieră el, ca o concluzie, « şef de cabinet, niciodată, niciodată ! »

Aproape cinci luni după aceea eram numit, numit în formă prin decret regal, şef de cabinet al ministrului lucrărilor publice. Alexandru A. Bădăreu îmi încredinţa această cheie aurită pe care atît o dorisem şi pe care, în ciuda a orice, nu dezesperasem de a o obţine. Am avut atunci dovada de cît ceea ce pare de necrezut poate să se împlinească dacă ai noroc.

Ştiind că formarea unui cabinet de colaborare al partidelor conservatoare fusese hotărîtă pentru toamna anului 1912, avusesem de gînd să mă leg de şansele politice

m'engager à fond. Le sort que j'ai quelquefois dû bénir au cours de mon existence me réservait quelque chose de bien supérieur.

Je fréquentais, à cette époque, pour des raisons peu sérieuses, chez une famille Kernbach. J'y fis de faun interessante d'une certaine Madame Marie Wanda Christodulo Georgesco, une colonelle de province, genre vaudeville dont la destinée allait être, treize ans après, bien lamentable. C'est à elle que je dois plus qu'à personne l'idée d'aller voir, rien que cela au moins, Take Ionesco. Elle m'y a engagé même vivement. Rien de plus logique. Mon père avait dans le parti conservateur-démocrate des états de service, dont le souvenir était encore vif. Me présenter était donc indispensable : agir autrement eut été intelligent. On m'aurait reproché tout simplement de ne pas être venu solliciter, si dans la suite, je me serais avisé de me plaindre de l'indifférence du parti à mon égard. Je me suis rendu à l'évidence de ce raisonnement péremptoire.

Le 23 octobre vieux style, j'ai soupé avec la dame en question et son ami Simato, M[ada]me et M[ademoise]lle K chez Maxim's et le matin même, l'antichambre de Take Ionesco comptait un solliciteur de plus. Légèrement indisposé celui qui n'était pas encore « le grand Européen » gardait le lit. Je suis revenu dans l'après-midi. Badareu « le vicaire du chef », recevait à sa place. Il m'assigna une entrevue le lendemain, vers midi, au ministère des travaux publics dont il était titulaire et le lendemain à midi, une autre dans l'après-midi. Il me parla d'une vague sinécure au ministère de l'instruction publique sans rien préciser quant à la date de la nomination surtout. Décidé à tenter cette fois le grand coup, je lui demandai carrément, sans détour ni ambages, si la place de chef de son cabinet était occupée ou promise ? Il voulut m'assurer que cette place était quelque chose d'inférieure, de grossière comme occupation, mais je ne voulus rien en croire et j'ajoutai en dernier lieu que le désir le plus vif de mon père était de me voir attaché auprès d'Alexandre Badareu. Est-ce grâce à cette banalité — car il l'a répétée — que j'ai gagné la partie ? Peut-être. Je garde le souvenir vif de la sensation que j'ai eu alors, en

---

ale lui Grigore Cantacuzino căruia îi fusese rezervată în această combinație primăria Bucureștilor și căruia doream să-i fiu șef de cabinet. Era un « în lipsă de ceva mai bun », un « în cazul cel mai rău »; nu vedeam nimic altceva mai acătării pentru mine. Rezerva mea prudentă mă opri să mă angajez definitiv. Soarta pe care de multe ori a trebuit s-o binecuvîntez îmi rezerva ceva de cu mult mai presus.

Frecventam, la acea epocă, pentru motive puțin serioase, o familie Kernbach. Făcui aci cunoștința, într-un fel interesantă, a unei oarecare Doamne Marie Wanda Cristodulo Georgescu, o coloneleasă de provincie, gen vaudeville, al cărei destin avea să fie, treisprezece ani mai tîrziu, destul de lamentabil. Ei îi datoresc, mai mult decît oricărui altcuiva, ideea de a mă duce să-l văd, nimic decît pentru asta cel puțin, pe Take Ionescu. Ea m-a îndemnat cu aprindere. Nimic mai logic. Tatăl meu avea în partidul conservator-democrat state de serviciu, a căror amintire era încă vie. A mă prezenta era un lucru fără doar și poate: a face altfel n-ar fi fost cu cap. Mi s-ar fi reproșat pur și simplu că n-am venit să solicit, dacă pe urmă m-aș fi gîndit să mă plîng de indiferența partidului față de mine. Mi-am dat seama de evidența acestui argument peremptoriu.

În seara de 23 octombrie, am supat cu dama în chestie și amicul ei Simato, Doamna și Domnișoara K. la Maxim și în aceeași dimineață chiar, anticamera lui Take Ionescu număra un solicitant în plus. Nu prea simțindu-se bine, cel care nu era încă « marele European », era acasă în pat. Bădăreu, « vicarul șefului », primea în locul lui. Îmi fixă o întrevedere pentru a doua zi, către amiază, la ministerul lucrărilor publice al cărui titular era și a doua zi la prînz, o alta pentru după-amiază. Îmi vorbi de o vagă sinecură la Ministerul Instrucțiunii Publice fără a preciza nimic cu privire la data numirii mai ales. Hotărît să încerc de data aceasta marea lovitură, îl întrebai verde, fără ocolișuri, nici cotituri, dacă locul de șef de cabinet la el era ocupat sau promis? Căută să mă asigure că locul ăsta era ceva inferior, grosier ca ocupație, dar

entendant le ministre donner par téléphone ordre qu'on fasse mon décret de nomination. Un an plus tard, cela se serait passé très probablement d'une façon différente comme en 1920. Mais alors, on était sous l'impression de la mort récente de mon père, on n'avait pas encore ramené ses restes dans la «patrie». Il reste néanmoins difficile à comprendre comment le ministre le plus engagé, l'électeur par excellence, ayant tout d'obligations et d'attaches, a pu rester dix jours après avoir reçu le portfeuille sans prendre un chef de cabinet quand ce poste a dû être épié depuis des années et en dernier lieu sollicité âprement — il paraît que j'ai évincé plus de vingt candidats. C'est que la Providence qui, à mon égard, n'a pas été souvent prodigue, s'emploie quelquefois à couronner ainsi de succès certaines de mes entreprises, à réaliser certains de mes rêves, à exauser certains de mes vœux. Et, en considérant combien les efforts les plus intelligents, les mesures les plus avisées sont parfois inutiles, paralysées ou annihilées par des riens, et que des riens peuvent, en dépit de toute logique, supléer aux meilleurs combinaisons pour déterminer le succès, le souvenir des paroles de l'Eclésiaste me revient et je me sens pénétré d'une amère ironie.

J'ai rempli la fonction de chef de cabinet du ministre des travaux publics de 25/7 X 1912 (ma nomination est antidatée: 16/29 X) à 4/17 I 1914. Je n'y ai pu donner qu'à demi ma mesure. C'est à regret que j'ai constaté que mon chef ne s'est pas rendu compte de la vraie façon dont je pouvais lui être utile, ce qui n'a pas tardé à me faire remarquer. Avec peu d'effort je lui aurais épargné des mauvaises heures dans son second et dernier ministériat.

Mon activité a été toute differente de celle de la généralité des chefs de cabinet, pour qui elle n'est qu'une source de privilèges, d'avantages et de satisfactions hors de proportion avec leur âge et leurs mérites; moi j'ai travaillé, j'ai travaillé ferme, intensément; tout autre aurait compromis sa santé à ce labeur que vainement je tâchais d'organiser, d'ordonner, afin qu'il puisse rendre de fruit; je n'aurais jamais voulu croire, si je ne l'avais

---

nu vrui să cred nimic şi adăugai la sfîrşit că dorinţa cea mai vie a tatălui meu era de a mă vedea ataşat pe lîngă Alexandru Bădăreu. Să fi fost graţie acestei banalităţi — de vreme ce el a mai repetat-o — că am cîştigat partida? Poate. Păstrez amintirea vie a senzaţiei pe care am avut-o atunci, auzind pe ministru cum dă prin telefon ordin să mi se facă decretul de numire. Un an mai tîrziu, lucrurile s-ar fi petrecut probabil altfel, ca în 1920. Dar atunci, toţi erau încă sub impresia morţii recente a tatălui meu, nu i se aduseseră încă rămăşiţele în «patrie». Rămîne totuşi greu de înţeles cum ministrul cel mai îndatorat, elector prin excelenţă, avînd tot felul de obligaţii şi de legături, a putut rămîne timp de zece zile după ce primise portofoliul fără a-şi lua un şef de cabinet cînd acest post trebuie să fi fost pîndit ani de zile şi pînă la urmă aprig solicitat — se pare că am gonit mai mult de douăzeci de candidaţi. E fiindcă Providenţa care, în ce mă priveşte, n-a fost prea ades generoasă, se îndeletniceşte cîteodată să-ncunune cu succes unele lucruri pe care le pornesc, să înfăptuie unele visuri ale mele, să-mi împlinească unele vii dorinţi. Şi, văzînd cum eforturile cele mai inteligente, măsurile cele mai bine chibzuite sînt de multe ori inutile, paralizate sau anihilate de fleacuri, şi că nişte fleacuri pot, în pofida oricărei logici, înlocui cele mai bune calcule care să hotărască izbutirea, amintirea cuvintelor Eclesiastului îmi revine în minte şi mă simt pătruns de o amară ironie.

Am îndeplinit funcţia de şef de cabinet al ministrului lucrărilor publice de la 25/7 X 1912 (numirea mea e antedatată: 16/29 X) pînă la 4/17 I 1914. Cu părere de rău trebuie să constat că şeful meu nu şi-a dat seama de adevăratul fel în care îi puteam fi util, ceea ce nu a întîrziat să mă fac remarcat. Cu prea puţin efort din parte-mi, i-am cruţat multe ore grele şi nesuferite în cel de-al doilea şi cel din urmă ministeriat al său.

Activitatea mea a fost cu totul diferită de cea a majorităţii şefilor de cabinet, pentru care această slujbă nu e decît o sursă de privilegii, de avantaje şi de satisfacţii nepotrivite cu vîrsta şi meritele lor; eu am muncit, am muncit cu sîrg, din toate puterile;

*constaté d'experience, qu'un homme qui jouïssait d'une réputation si accréditée de travailleur fut dépourvu à un tel point de la méthode la plus élémentaire et avec cela négligent et désordonné, distrait, éparpillé et fébrile. Et c'était souvent à moi de débrouiller l'écheveau, ce qui exigeait de véritables tours de force. Ainsi toute cette puissance de travail et tout ce savoir faire que je ne me supçonnais même pas, je les gaspillais à de besognes ridicules. Il y a eu dans l'exercice de ma fonction deux périodes distinctes, de durée presque égale. Pendant la première j'ai fourni sincèrement le plus étonnant rendement de travail intelligent possible, pendant la deuxième, j'ai insensiblement ralenti mon train et vers la fin je l'ai même freiné. J'ai jugé qu'il n'était pas politique de ma part de faire cause commune avec le ministre, d'abord parce qu'il était très ingrat et ensuite parce qu'il avait précipité la fin de sa carrière par des fautes tout à fait inexplicables. J'ai été donc plus attaché à la place qu'au ministre. Mais pour le service inestimable que feu Badareu * m'a rendu en me confiant cette fonction, je reste reconnaissant à sa mémoire dans la plus large mesure et sa complète et prematurée fin politique a étouffé bien avant sa mort, la dernière trace de ressentiment causée par certains procédés blâmables de sa part et la façon peu cordiale dont nous nous sommes séparés. Les très rares fois que nous nous sommes rencontrés depuis ont été marquées par un plaisir légèrement teinté de mélancolie.*

*En ayant été pendant quatorze mois chef de cabinet de ministre, j'avais touché un des objectifs de ma vie. Parmi les avantages que cette fonction pouvait m'offrir, le principal était la possibilité de me faire décorer. Sous ce rapport les résultats ont été minces. Proposé officier de la «Couronne de Roumanie», je n'ai été fait que chevalier. Et c'eût été l'unique distinction qui m'aurait valu ce poste si décroché d'autres. C'est ainsi que j'ai eu la médaille, de « Bene-Merenti » et celle de « Bărbăție și Credință » toutes les deux de première classe, la première par feu Emile Nicolau ** mon collégue á l'instruction publique et la seconde par feu N. R. Căpităneano *** le secrétaire général de l'intérieur. M'étant*

* 27 (26?) III 27 [n. a.].
** pendant la guerre ou peu après [n. a.].
*** 28 XII 33 [n. a.].

---

oricare altul și-ar fi zdruncinat sănătatea în această muncă pe care în van mă străduiam s-o organizez, s-o ordonez, pentru ca ea să poată da roade; pentru nimic în lume n-aș fi vrut să cred, dacă nu mi-aș fi dat seama din experiență, că un om care se bucura de un renume atît de răspîndit de hărnicie să fie pînă la un asemenea punct lipsit de cea mai elementară metodă, și cu asta, neglijent, dezordonat, împrăștiat și febril. Adeseori, eram nevoit să descurc eu ițele, ceea ce mă obliga la adevărate tururi de forță. Astfel, toată această putere de muncă și toată această pricepere pe care nu mi le bănuiam, le risipeam în treburi rizibile. Au existat în îndeplinirea slujbei mele două perioade distincte, de durate aproape egale. În răstimpul celei dintîi, m-am dăruit cu cel mai uimitor randament priceput cu putință, de-a lungul celei de-a doua mi-am încetinit pe nesimțite trenul și către sfîrșit l-am frînat chiar. Am socotit că nu era politic din partea mea să fac cauză comună cu ministrul, în primul rînd fiindcă era foarte ingrat și apoi fiindcă-și grăbise sfîrșitul carierei printr-o sumă de greșeli inexplicabile. Am fost, așadar, mai legat de post decît de ministru. Dar pentru serviciul inestimabil pe care răposatul Bădăreu mi l-a făcut încredințîndu-mi această funcție, rămîn recunoscător memoriei sale în cea mai largă măsură și totalul și pretimpuriul său sfîrșit politic a înnăbușit, cu mult înainte de moartea sa, orișice urmă de resentiment pricinuită de unele procedee blamabile din parte-i și de felul prea puțin cordial în care ne-am despărțit. Cele cîteva rare ori în care ne-am întîlnit mai apoi au fost marcate de o plăcere ușor nuanțată de melancolie.

Fiind fost timp de patrusprezece luni șef de cabinet al ministrului îmi atinsesem unul din scopurile vieții mele. Printre avantagiile pe care această funcție mi le putea oferi, cel mai de căpetenie era putința de a face să fiu decorat. Din acest punct de vedere, rezultatele au fost slabe. Propus ofițer al Coroanei României, n-am fost făcut decît cavaler. Și ar fi fost unica distincție care m-ar fi răscumpărat de acest post atît de mai «scos de la amanet» decît altele. Și e în felul acesta că am avut medalia de

fait attaché en qualité de secrétaire auprès de la comission mixte serbo-roumaine pour l'étude de la jonction des voies ferrées des deux pays par un pont sur le Danube, les Serbes me promirent formellement la cravate de commandeur de Saint-Sava. Six mois après, j'apprenais qu'on m'avait donné le grade immédiatement inferieur. Froissé par ce procédé balcanique, j'ai déclaré avant de recevoir l'Ordre que je me voyais forcé de le refuser nettement. Je ne l'ai jamais regretté.

Ce n'est que quinze ans après, que j'ai reçu la croix de chevalier de la «Légion d'honneur». J'ai manqué en 1922 la cravate de la «Rose-blanche» de Finlande (au lieu d'envoyer la proposition de Bucarest mon ami Vainö Tanner le ministre de Finlande l'a portée à Helsingfors ce qui été irrégulier), et en 1925 celle de la «Courronne de Roumanie» (Lapedatu ne m'a proposé à Duca que verbalement). Maintenant qu'il y a des gens de dix ans plus jeunes que moi qui sont sur le point d'être grands-croix et des gens de mon âge qui le sont depuis dix ans, pourrai-je me contenter de moins? Pourvu que dans l'avenir une distinction trop tard obtenue ne fasse que m'augmenter mon amertume. Le poste de chef de cabinet du ministre de travaux publics a été le commencement et la fin de ma carrière politique. Depuis « capitis diminutio » sauf la mesquine place de « chef du bureau de la presse » d'abord de la section extérieure du ministère de l'intérieur, chef de bureau principal de I-er classe ce qui a été pour moi une dégradation, je n'ai plus reussi rien être. En 1920 je n'ai pas pu être de la copieuse fournée de « hors la carrière » dont Take Ionesco a bondé les cadres diplomatiques et consulaires. Étant allé lui demander une modeste place de consul, il m'a dit qu'il a déjà fait trop de nominations, mais que j'aille en parler à son secrétaire général Derussi; profondément vexé, j'ai fait alors la grave faute de lâcher la partie. J'ai sollicité toujours vainement en 1926 à Goga un siège dans le Parlement, en 1928 à Titulesco la légation à Helsingfors, et en 1931 à... Otesco une... préfecture de district... J'aurais cependant pu être député, sénateur, préfet, ministre plénipotentiaire si...

« Bene-Merenti » și cea de « Bărbăție și Credință », amîndouă de clasa întîia, prima prin răposatul Emil Nicolau, colegul meu la instrucția publică, și a doua prin răposatul N. R. Căpităneanu, secretarul general de la interne. Făcînd să fiu atașat în calitate de secretar pe lîngă comisia mixtă sîrbo-română pentru studierea joncțiunii căilor ferate ale celor două țări printr-un pod pe Dunăre, sîrbii îmi făgăduiră formal cravata de comandor al Sfîntului-Sava. Șase luni mai tîrziu, aflam că mi se dăduse gradul imediat inferior. Ofensat de procedeul ăsta balcanic, am declarat înainte de a primi Ordinul, că mă vedeam forțat să-l refuz net. N-am regretat-o niciodată.

Numai cincisprezece ani după aceea, am primit crucea de cavaler al «Legiunii de onoare». Am scăpat, în 1922, cravata « Trandafirului-alb » al Finlandei (în loc să trimită propunerea de la București, prietenul meu Vainö Tanner, ministrul Finlandei, a dus-o la Helsingfors (ceea ce nu era conform statutului), și în 1925 cea a « Coroanei României » (Lapedatu nu m-a propus lui Duca decît verbal). Acum, cînd există inși cu zece ani mai tineri decît mine care sînt pe punctul de a fi « grands-croix » și alții de vîrsta mea care sînt încă de acum zece ani, aș putea, oare, să mă mulțumesc cu mai puțin? Numai ca în viitor o distincție prea tîrziu dobîndită să nu facă decît să-mi sporească amărăciunea. Postul de șef de cabinet al ministrului de lucrări publice a fost începutul și sfîrșitul carierei mele politice. De la acest « capitis diminutio », în afară de meschinul post de « șef al biroului presei », mai întîi al secției exterioare a ministerului de interne, șef de birou principal clasa I-a, ceea ce a fost pentru mine o degradare, n-am mai izbutit să fiu nimic. În 1920 n-am putut face parte din copioasa listă a acelor « în afară de carieră » cu care Take Ionescu înțesase cadrele diplomatice și consulare. Ducîndu-mă să-i cer un modest post de consul, mi-a spus că a făcut deja prea multe numiri, dar că să mă duc să-i vorbesc în chestia asta secretarului său general Derussi; profund vexat, am făcut atunci grava greșeală de a lăsa totul baltă. I-am solicitat veșnic în van, în 1926, lui Goga un scaun în Parlament, în 1928 lui

Sionu *3 juin — Je retournerai ici très en arrière. Quand j'étais au collège, toujours à l'âge ou je lisais* „L'Arriviste", *dix sept ans que j'avais appris de mon excellent directeur et maître d'histoire Anghel Demetresco qu'à un jeune homme à cette époque-là (1902) il était indispensable d'avoir à sa majorité un capital personnel de cent mille francs. À l'âge de vingt ans, j'ai failli faire un héritage d'environ quarante mille lei; mon père me l'a escamoté. Ces quarante mille lei en 1905 — car à partir de l'année suivante la puissance acquisitive du leu a sensiblement baissé — auraient changé totalement ma vie; leur perte m'a été fatale, par elle j'ai été réduit pendant toute ma jeunesse à la gêne, à l'immobilité et à l'inaction, comme je le suis maintenant encore. Je suis un des victimes les plus stoïques, mais aussi les plus douloureuses de la pauvreté et de ma pauvreté actuelle, de ma pauvreté depuis 1916, le véritable auteur c'est moi. J'aurais pu m'enrichir et de ne pas l'avoir fait, j'ai un remords dont rien ne saurait dire la profondeur.*

J'avais refait en 1912 la connaissance de B. P.[6] *Nous nous sommes vite liés. J'allais le voir très souvent; après la mort de mon père il m'a très obligeamment prêté de l'argent. C'était un farceur, assez bon marché, sinon stétréotype, prétendant être à la fois anarchiste et catholique, fanfaron de vice contre-nature, quoique impuissant et infirme, amateur d'art très douteux et point connaisseur et avant tout escroc, mais un escroc grossier et naïf, puisqu'il s'était fait coffrer je ne sais plus combien dizaines de fois un peu partout et expulser. Il cohabitait avec une misérable créature, A. K., une jeune polonaise détraquée, vulgaire, fruste et basse, dépourvue de caractère et de dignité d'éducation et d'instruction et qui sexuellement m'a longuement inspiré une vive répulsion. B. P. l'avait faite photographier en costume de jeune homme et dans celui d'Eve. B. P. qui avait bâclé grâce à la faveur de Grégoire Cantacuzène, une belle affaire, se fit céder par celui-ci le journal* „Seara", *et y fit éreinter sans aucun ménagement, à l'emporte pièce, d'une manière salace et burlesque, tous ceux que Cantacuzène honorait de son intimité ou de son antipathie; c'est à dire tous les conservateurs-démocrates, mon ministre*

[6] Bogdan-Pitești.

Titulescu legația de la Helsingfors, și, în 1931, lui... Otescu... o prefectură de județ... Aș fi putut, totuși, să fiu deputat, senator, prefect, ministru plenipotențiar și...

Sionu 3 iunie — Mă voi întoarce aici foarte în urmă. Eram în liceu, chiar la vîrsta cînd citeam «*Arivistul*», adică la șaptesprezece ani, cînd aflasem de la excelentul meu director și profesor de istorie Anghel Demetrescu că unui tînăr la acea epocă (1902) îi trebuia să aibă neapărat la majoratul său un capital personal de o sută de mii de franci. La vîrsta de douăzeci de ani, eram cît p-aci să fiu legatarul unei moșteniri de aproape patruzeci de mii de lei; tatăl meu mi-a șterpelit-o. Acești patruzeci de mii de lei în 1905— căci începînd cu anul următor puterea de cumpărare a leului a scăzut simțitor — mi-ar fi schimbat cu desăvîrșire viața; pierderea lor mi-a fost fatală, prin ea am fost constrîns pe tot timpul tinereții mele la lipsuri, la nemișcare, la inacțiune, cum sînt încă și acum. Sînt una din victimele cele mai stoice, dar și cele mai vulnerate de sărăcie și de sărăcia mea de azi, de sărăcia mea de la 1916 încoace, autorul, autorul ei adevărat sînt eu. M-aș fi putut îmbogăți și de a nu fi făcut-o, am o remușcare căreia nimic nu i-ar putea descrie cît e de adîncă.

Refăcusem în 1912 cunoștința cu B. P. Ne-am legat repede. Mă duceam să-l văd foarte des; după moartea tatălui meu m-a împrumutat foarte îndatoritor cu bani. Era un farsor, destul de ieftin, dacă nu stereotip, pretinzînd că e în același timp anarhist și catolic, fanfaron de vițiu împotriva naturii, cu toate că neputincios și infirm, amator de artă foarte îndoielnic și defel cunoscător și mai presus de toate escroc, dar nu escroc grosolan și naiv, de vreme ce se văzuse luat cu duba de nu știu cîte zeci de ori și expulzat. Coabita cu o mizerabilă creatură, A. K., o jună poloneză dezdrumată, vulgară, necioplită și ordinară, lipsită de caracter și de demnitate, de bună-creștere și de carte și care sexualicește mi-a insuflat o vie repulsie. B. P. o fotografiase în costum de tînăr ferches și în cel al Evei. B. P., care încheiase, grație favorii lui Grégoire Cantacuzino, o grasă afacere, izbuti să i se dea de către

en particulier et les patrons de la banque Blank. Les derniers de [indescifrabil] *avec la police lui montent un grossier traquenard, où l'animal tombe en plein. Est erreté, jugé et condamné à neuf mois de prison.*

Quelques mois après, dans l'automne de 1913, je cesse sans motif sérieux de voir B. P. Je crois que la date à laquelle „Seara" *a cessé de paraître n'est pas très éloignée de celle de ma démission du poste de chef de cabinet. Si au point de vue des distinctions les résultats ont été* mêmes *— l'imbécile Cioraneano a décroché dans le même éspace de temps cinq cravates de commandeur et deux plaques de grand-officier, que Take Ionesco a sollicitées personnellement pour son chef de cabinet — au point de vue (celui) matériel, ils ont été nuls. Lorsque mon ministre a disposé des fonds de son cabinet il n'a rien voulu me donner, probablement parce-que j'avais eu la naïvité de lui prêter un soir de novembre 1912, les sept cents lei que pendant toute une journée, il avait partout vainement cherchés.*

En 1915, j'ai renoué mes relations avec B. P. tout simplement. Tandis que moi, après ma démission, j'avais passé par des moments bien difficiles, jusqu'à ce qu'Uhrynowsky toujours m'a procuré la place de correspondant de l'Agence Milli *(ensuite* Asmanli*) que j'ai gardée pendant huit mois, B. P. faisait une affaire qui allait au-delà de tout ce qu'il avait de sa vie osé rêver dans le genre, et qui m'a amplement prouvé à quel point les Allemands peuvent être stupides. C'est lui qu'ils embauchent pour leur œuvre de propagande en Roumanie et le gardent comme tel même, après que sa condamnation reste définitive. Est-ce là leur fameuse « Real-politik »? C'est par Erzberger qu'il touchait deux cent mille lei par mois et de l'argent qui passent ainsi par ses mains, une bonne part lui reste. Il achète maisons, terrains, deux autos, tableaux, objets d'art, souscrit en brave gogo à l'emprunt national, à des émissions d'actions. Sa rengaine est « la Roumanie? — mais c'est le pays où coulent le lait et le miel. »*

---

acesta jurnalul „*Seara*", în care îi dădu în tărbacă fără măsură, de-a valma, într-un chip grobian și burlesc pe toți cei pe care Cantacuzino îi onora cu intimitatea sau antipatia lui; adică pe toți conservatorii-democrați, pe ministrul meu îndeosebi și pe patronii băncii Blank. Cei din urmă dintre [*indescifrabil*] împreună cu poliția îi pun la cale o grosolană capcană în care animalul cade în plin. E arestat, judecat și condamnat la nouă luni de pușcărie.

Cîteva luni după aceea, în toamna lui 1913, încetez fără vreun motiv serios să-l mai văd pe B. P. Cred că data la care „*Seara*" își încetează apariția nu e prea depărtată de cea a demisiei mele. Dacă din punct de vedere al distincțiilor rezultatele au fost nețintite — imbecilul de Ciorăneanu a decroșat în același răstimp cinci cravate de comandor și două plăci de mare-ofițer, pe care Take Ionescu le-a solicitat personal pentru șeful său de cabinet — din punct de vedere (acesta) material, ele au fost nule. Cînd ministrul meu a avut prilejul să dispună de fondurile cabinetului său, n-a vrut să-mi dea nimic, probabil fiindcă avusesem naivitatea să-i împrumut, într-o seară de noiembrie 1912, cele șapte sute de lei pe care o zi întreagă le căutase în zadar peste tot.

În 1915, am reînnodat legăturile mele cu B. P. dintr-odată. În timp ce eu, după demisia mea, trecusem prin clipe foarte grele, pînă cînd tot Uhrynowsky mi-a făcut rost de locul de corespondent al Agenției *Milli* (după aceea *Asmanli*) pe care l-am păstrat timp de opt luni, B. P. făcea o afacere care trecea dincolo de tot ce îndrăznise a visa pe acest tărîm, și care mi-a dovedit cu prisosință pînă la ce treaptă de stupiditate pot ajunge nemții. Pe el îl tocmesc ei pentru opera lor de propagandă în România și îl păstrează mai departe ca atare chiar după ce condamnarea lui rămîne definitivă. Să fie, oare, asta faimoasa lor « Real-Politik »? Erzberger era cel de la care primea două sute de mii de lei pe lună și din banii care-i trec astfel prin mîini, o bună parte îi rămîne. Cumpără case, terenuri, două automobile, tablouri, obiecte

Ils coulaient, en effet, mais seulement pour les reptiles de la presse et les requins politiques libéraux. C'est grâce au passage nocturne d'un imposant convoi de munitions que les Dardanelles ont pu tenir. Autour de moi, je voyais des gens, grands et petits, tripotant de fortes pommes. Et moi que faisais-je? Avec des ressources modigues mais judicieusement employées, je menais une vie frivole, fade et fausse. Membre d'un club de marque, dînant dans les grands restaurants, prenant le soir une bouteille de bière munichoise ou mon café au Kirsch, *circulant toujours en voiture, ayant des fréquentations distinguées même parmi les crapules comme par exemple, le ministre de l'interieur Mortzun, qui m'offrait toujours un verre de Porto, pour lui tenir compagnie, quand, le soir, il dînait chez* Capşa, *dans la confiserie, d'une tasse de chocolat, Mortzun, l'heureux bénéficiaire du convoi destiné aux Dardanelles. Lorsque les « eaux douces » turques de l'Agence ont tari, j'ai commencé à emprunter de l'argent à B. P. qui s'exécutait toujours ponctuellement. Et pour chaque mille touchée de cette façon, je signais une traite tout neuve ou bien dix, sinon onze. Elles ont disparu toutes, et, à ce que la veuve de B.P. m'a raconté, c'est elle qui les aurait détruites, à la mort de son mari. L'unique trace en est restée dans les livres de comptes de B. P.; sa sœur, n'en a touché un mot, il y a dix ans, mais on est res[té] là, sans que jamais il en fût plus question. Quoique réduite par la catastrophe du leu à la trente-deuxième partie de leur contre-valeur, leur réglement n'aurait beaucoup derangé quand même et, puis, c'est autant de repris sur l'ennemi.*

1935

Peu après avoir recommancé à fréquenter B. P., celui-ci tombe gravement malade — et il était à la veille d'une opération. Sa maîtresse, avec laquelle j'avais sans interruption été en très bons termes, avait commencé à me déshonorer de son intimité et de m'associer de plus près à sa vie. Bref la mort de B. P. l'aurait laissée pas précisément sur le pavé;

---

de artă, subscrie ca un brav gogoman la împrumutul național, la noi puneri în circulație de acțiuni. Refrenul lui repetat pînă la greață e « România? — păi e țara unde curge lapte și miere ».

Curgeau, într-adevăr, dar numai pentru reptilele presei și rechinii politici liberali. Dardanelele n-au putut ține decît datorită trecerii pe timp de noapte a unui important convoi de muniții. În jurul meu, vedeam inși, mari și mici, sforărind mari gheșefturi. Și eu, ce făceam? Cu mijloace neînsemnate, dar cu măsură folosite, duceam o viață frivolă, fadă și falsă. Membru al unui club de marcă, cinînd în marile restaurante, luînd seara o sticlă de bere müncheneză sau cafeaua mea cu *Kirsch*, umblînd numai cu trăsura, avînd relații distinse chiar și printre pușlamale, ca, de pildă, ministrul de interne, Morțun, care îmi oferea întotdeauna un pahar de Porto, spre a-i ține companie, cînd, seara, cina la Capșa, în cofetărie, cu o ceașcă de șocolată, Morțun, fericitul beneficiar al convoiului destinat Dardanelelor. Cînd « dulcile ape » turcești ale Agenției au secat, am început să împrumut bani de la B. P. care se executa întotdeauna numaidecît. Și pentru fiecare mie încasată în felul acesta, iscăleam o poliță, nouă sau zece, dacă nu unsprezece. Ele au dispărut, toate, și după cîte mi-a povestit văduva lui B. P., chiar ea le-a distrus, la moartea bărbatului ei. Unica lor urmă a rămas în registrele de socoteli ale lui B. P.; soră-sa n-a scos un cuvînt, acum zece ani, dar totul a rămas aici, fără să mai fie niciodată vorba despre toată această chestiune. Cu toate că redusă de catastrofa leului la a treizeci și doua parte a contra-valorii lor, plata acestora m-ar fi stingherit foarte mult, oricum, și, pe urmă, e tot atît o osîndă asupra dușmanului.

1935

Nu mult după ce am reînceput să mă văd cu B. P., acesta cade grav bolnav — și era în pragul unei operații. Țiitoarea lui, cu care mă avusesem fără întrerupere cum

elle s'était faite acheter une vilaine petite maison; elle ne voulait pas se contenter de si peu et s'ouvrit à moi de son intention de rafler, si son bonhomme claquait, l'argent qu'il gardait, selon son habitude, chez lui — environ, prétandait-elle, un quart de million —, et nous convimes qu'elle me le confîat pour se mettre à l'abri. B. P. échappa à la mort. Nous nous liâmes davantage et, lorsque au commencement de 1916, B. P. que les fonds qu'il extorquait à la propagande allemande ne rassasiaient pas, se décida d'aller en personne à Berlin, pour y tenter d'obtenir une augmentation, il mit, par sa maîtresse toutes les insistances pour me décider de les y accompagner. C'est ainsi que j'allais pour la quatrième fois à Berlin.

25 Février (suite): *Les deux séjours que j'y avais fait précédemment (XI 1904—V 1905 et été 1907), la troisième fois de ne m'y étais rendu que pour quelques jours à la mort de mon père — m'ont laissé, le premier surtout, des souvernirs ineffaçables, quoique creux, et qui méritent bien une digression.*

Fin 1904, mon père a quitté Bucarest, pour aller s'installer avec sa famille — femme et trois enfants — à Berlin. L'étonnement même de ceux qui le tenaient pour fou, a été, cela s'entend vif, mais il eut certainement tourné à la stupeur, si on avait su, qu'à cette époque il avait comme fortune, juste ce qu'il lui a suffi pour vivre très médiocrement environ dix mois, — à son retour en Bucarest, en 1905, n'a pas rougi de s'adresser à la légation de Roumanie, et vainement encore, pour se faire rapatrier! Il prétendait compter sur les bénéfices qu'eventuellement lui auraient rapportés une pièce dont l'action se serait passée en Allemagne (!) et le personnage principal se serait appelé «Kri Benthaler» (!), pièce que Mite Kremnitz aurait traduite en allemand et qui est peu restée à l'état de projet vague. En réalité, il comptait sur l'héritage de la fortune de sa sœur, qu'il avait ébréché d'avance et dont en véritable filon, il fit transformer le testament en frustant ainsi ses propres enfants. Et il comptait probablement aussi que ceux-ci ne lui auraient rien coûté. Quand je suis allé m'inscrire à la faculté de droit de Berlin, comme il m'y

---

nu se poate mai bine, începuse să mă dezonoreze cu intimitatea ei și să mă lege cu mult mai strîns de viața ei. Pe scurt, moartea lui B. P. ar fi lăsat-o nu tocmai pe caldarîm; își cumpărase o pîrlită de căscioară; ea nu voia să se mulțumească doar cu atît de puțin și-mi destăinui mie gîndul ei de a șterpeli, dacă drăguțul ei ar crăpa, banii pe care-i ținea, cum îi era în obicei, la el — aproape, cum pretindea ea, un sfert de milion — și ne înțeleseserăm ca ea să mi-l încredințeze mie ca să se pună la adăpost. B. P. scăpă de la moarte. Ne legarăm și mai mult și, cînd la începutul lui 1916, B. P. pe care fondurile ce le extorca de la propaganda germană nu-l mai săturau, se hotărî să plece în persoană la Berlin, spre a încerca să obțină un spor, puse, prin metresa lui, toate insistențele spre a mă hotărî să-i însoțesc. Fu în felul acesta că plecam pentru a patra oară la Berlin.

25 februarie (urmare): Cele două dăți dinainte cînd am stat la Berlin (XI. 1904—V. 1905 și vara lui 1907), a treia oară nu mă dusesem decît pentru cîteva zile la moartea tatălui meu — mi-au lăsat, cea dintîi mai cu seamă, amintiri de neșters, cu toate că deșarte, și care merită o digresiune.

La sfîrșitul anului 1904, tatăl meu a părăsit Bucureștii, spre a se stabili cu familia sa — soția și trei copii — la Berlin. Uimirea celor care-l socoteau nebun, a fost, se-nțelege, puternică, dar ea s-ar fi schimbat cu siguranță în stupoare, dacă s-ar fi știut că, pe vremea aceea, el n-avea ca avere decît atît cît i-ar fi ajuns să trăiască foarte mediocru cam zece luni —, la întoarcerea sa în București, în 1905, n-a roșit nicidecum să se adreseze legației României, și încă în zadar, spre a i se îngădui să se repatrieze! El pretindea că se bizuie pe beneficiile care i le-ar fi adus eventual o piesă a cărei acțiune s-ar fi petrecut în Germania și personajul principal s-ar fi numit «Kri Benthaler» (!), piesă pe care Mite Kremnitz ar fi tradus-o în nemțește și care a cam rămas într-o stare de vag proiect. În realitate, el conta pe moștenirea averii soru-si, pe care o și ciuntise dinainte și căreia, ca un veritabil pungaș, îi prefăcu

avait envoyé sans un pfennig, j'ai payé bêtement, par dignité, les quatre-vingt marks nécéssaires et pour me les faire rembourser, j'ai convenu avec le jeune Kremnitz de dire que c'est ce dernier, qui me les avait prêtés. (Il s'en est fallu de peu que le soi-disant prêteur ne l'eut cru lui-même et agi en consequence, quand mon père lui a remis l'argent.) Je ne peux pas oublier le ton déçu et mélancolique dont celui-ci s'exclama alors: « mais pour apprendre, faut-il donc de l'argent? Son inconscience à ce point de vue surtout dépassait toute limite: une autre fois quand le même Kremnitz voulait m'embaucher dans une société de mauvais garnements de son espèce, soi-disant pour faire des excursions, de l'escrime, en realité pour boir, comme je me dérobais prudemment, mon père qui, au-contraire, me poussait à marches, m'en demanda le motif et il s'étonna derechef quand je lui dis que tout cela coûtait de l'argent et que je n'en avais pas, ce qui n'était pas tout à fait vrai, mais ma petite réserve d'or, que j'ai eue pendant toute ma jeunesse jusqu'à l'âge de vingt-cinq ans je la destinais à payer de quoi combler mon déficit de nouriture: celle qui était à la maison pour tout le monde — comme viande, beaucoup moins que la ration que je donne journellement à chacun de mes deux chats — m'aurait suffi à peine à moi seul que le climat de Berlin creusait et consumait. C'est alors que j'ai commencé à boire de l'alcool — liqueurs douces, quelques fois de genièvre à l'amer du punch au Bourgogne ou à l'ananas chez Erven Lucas Bols et de l'Asquavit ordinaire à sa maison, où faute de vin, je me suis enfin accoutumé à la bière, dont j'avais jusqu'alors vainement essayé; j'ai passé deux fois par Munich, sans en goûter même et, par une ironie des choses, de toutes les boissons, c'est la bière bavaroise que je préfère, mais depuis les heureux temps de 1916, ce n'est qu'en 1928 que j'en ai pris encore deux bouteilles de Loervenbrau, hôtel Royal de San-Remo.

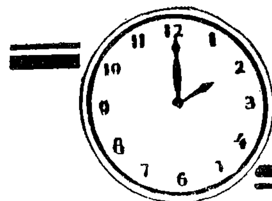
Mathieu Jean Caragiale

---

testamentul, frustrîndu-şi astfel propriii săi copii. El socotea probabil, de asemenea, că aceştia nu l-ar fi costat nimic. Cînd m-am dus să mă înscriu la facultatea de drept din Berlin, cum el mă trimisese fără un pfennig, am plătit prosteşte, din demnitate, cele optzeci de mărci necesare şi pentru ca să mi le dea înapoi, m-am înţeles cu tînărul Kremnitz să spună că acesta din urmă mi le-a împrumutat. (Prea puţin a trebuit ca aşa-zisul împrumutător să n-o fi crezut el însuşi şi să fi procedat în consecinţă, cînd tatăl meu i-a dat banii.) Nu pot uita tonul dezamăgit şi melancolic cu care acesta a exclamat atunci: « păi, ca să înveţi, e nevoie, deci, şi de bani? » Neştiinţa lui din acest punct de vedere depăşea orice limită: o altă dată, cînd acelaşi Kremnitz voia să mă atragă într-o gaşcă de deşuchiaţi de soiul lui, chipurile ca să facem excursii, scrimă, de fapt ca să bem, cum cu prudenţă încercam să scap, tatăl meu care, dimpotrivă, mă îndemna să merg, mă întrebă motivul şi se miră din nou cînd îi spusei că toate astea costă bani şi că nu aveam, ceea ce nu era cu totul adevărat, dar mica mea rezervă de aur pe care am avut-o pe tot timpul tinereţii mele pînă la douăzeci şi cinci de ani, o destinam spre a plăti cu ce să-mi acopăr deficitul hranei: cea care era acasă pentru toată lumea — în ce priveşte carnea, cu mult mai puţin decît raţia pe care o dau zilnic fiecăruia din cei doi pisoi ai mei — abia dacă mi-ar fi ajuns mie singur, cu foamea aţîţată şi mistuit, cum eram, de climatul Berlinului. Atunci a fost timpul cînd am început să beau alcool, liqueururi dulci, uneori rachiu de ienupăr în amer de punch cu Bourgogne sau cu ananas la Erven Lucas Bols şi Asquavit ordinar acasă, unde în lipsă de vin, mă obişnuisem în sfîrşit cu berea, pe care în van o încercasem pînă atunci; am trecut de două ori prin München, fără să o gust măcar şi, printr-o ironie a lucrurilor, din toate băuturile, berea bavareză e cea care îmi place îndeosebi, dar de la fericitele vremuri din 1916, doar în 1928 am mai băut două butelii de Loewenbräu, la hotelul Royal din San-Remo.

(Traducere de Taşcu GHEORGHIU)

Anul I No 85 4 PAGINI 3 LEI 1 Martie 9 Aprilie 1930

ultima·oră

ZIAR POPULAR DE INFORMATII STR OTETELEŞANU No 5 (Telef 31691)

L-AM FOTOGRAFIAT PE MATEIU I. CARAGIALE

După ce trecut-au anotimpuri de lumini şi neguri prin vremuitoarea vamă a timpului, chiar şi unele întîmplări mărunte par a căpăta lustrul istoriei, fireşte al istoriei literare.

Iată, bunăoară, o ispravă «reportericească» petrecută acum patruzeci şi şase de ani:

În primăvara anului 1929, abia scăpaţi de pe băncile şcolii, trei dintre foştii elevi ai liceului *Spiru Haret* (Acterian Arşavir, Brezianu Barbu, Noica Constantin), purtînd herbul de foşti discipoli ai profesorului Ion Barbu, aveau din nou să se întîlnească sub zodia aceluiaşi magistru, şi în plus a lui Mateiu Caragiale. Locul de întîlnire era pagina pe care autorul *Jocului secund* o închinase romancierului intitulînd-o *Răsăritul Crailor*, în ziarul „*Ultima oră*", din 1 mai 1929.

Dar ce era această „*Ultimă oră*"? Mihaela Catargi (colaboratoare credincioasă a lui N. Titulescu, autoare a cărţilor: *Anglia şi poporul englez* — 1918, *La diplomatie roumaine* — 1934 etc.), directoarea numitului jurnal „independent", încredinţase lui Petru Comarnescu conducerea paginii a doua; iar animatorul fără de pereche prefăcuse banala foaie de informaţii culturale într-un cotidian de o mare vioiciune. Colaborările erau variate: în afară de semnătura lui Ion Barbu, mai putea fi întîlnită cea a lui Ion Pillat, a lui Constantin Brăiloiu' Emanoil Bucuţa, Alexandru Sahia, Eugen Ionescu, Aurel D. Broşteanu, Ionel Jianu, Emil Riegler-Dinu, Octav Şuluţiu, Constantin Noica, J. Orleanu şi mulţi alţii.

Întîlneai aici un «evantai» de cronici şi cronichete plastice, teatrale, coregrafice, muzicale, cinematografice, anchete şi interviuri (de pildă cel memorabil al lui Noica luat lui Mario

Meunier); precum și sîngeroase polemici, foiletoane literare, fragmente de romane, nuvele și poezii; lansări de poeți și prozatori, un colț zilnic intitulat *Semnele Mincreci* — toate acestea înviorînd necontenit bătăioasa pagină a II-a a „*Ultimei ore*".

Valori străine, dar mai ales personalități românești insuficient prețuite ori ținute sub obroc — Vasile Pârvan, George Enescu, Al. Davila, Dimitrie Cuclin, D. D. Gusti, Brâncuși (mult înainte ca alți viteji să se fi ivit după bătălia dusă de Comarnescu încă din 1928) — și-au aflat aci vajnici apărători și apologeți.

Dar cea mai spectaculoasă inovație adusă în viața gazetărească bucureșteană a fost aceea a paginilor monografice consacrate fie unor probleme culturale, fie unor percutante evenimente artistice.

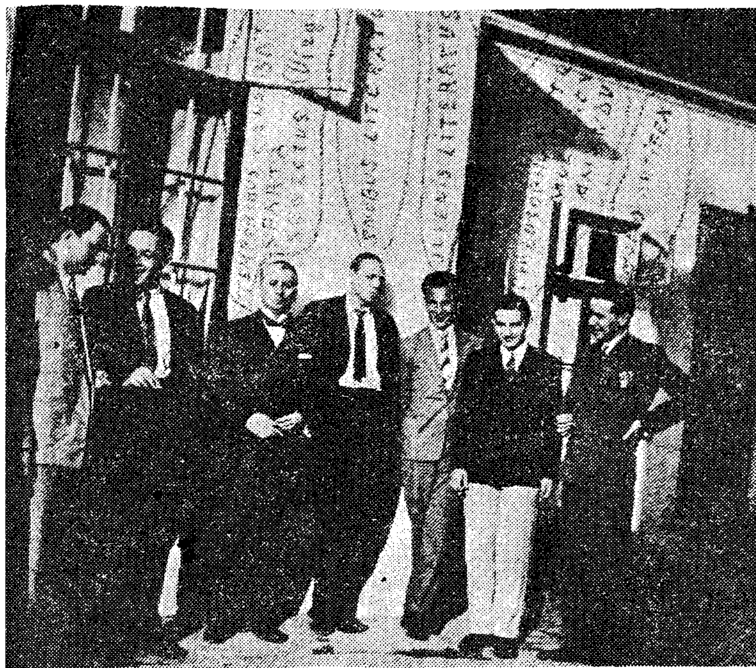
Evenimentul marcant al sezonului literar și zenitul acestei intense activități de apostolat a fost însă, de bună seamă, pagina consacrată lui Mateiu Caragiale și care a apărut în ziua de 1 mai 1929, incluzînd amintitul elogiu al lui Ion Barbu *(Răsăritul Crailor)*, însoțind articole semnate de Emanoil Bucuța *(Crai de Curte Veche și cai cabrați)*, Petru Comarnescu *(Crăinicie de casă nouă)* și un mic text despre nuvela *Remember (Cartea cernită)*.

Urmarea sărbătoririi a fost o scurtă întîlnire cu Mateiu în casa lui Riegler-Dinu și apoi, în ziua de 10 mai, o a doua, convocată la locuința lui Petru Comarnescu din strada Icoanei. La această sindrofie, Mateiu Caragiale a apărut foarte punctual și sclivisit ca de paradă: haine negre perfect croite și corect uzate, guler scrobit și despicat, legat cu o cravată „papillon" albastră, cu buline albe, pălărie melon.

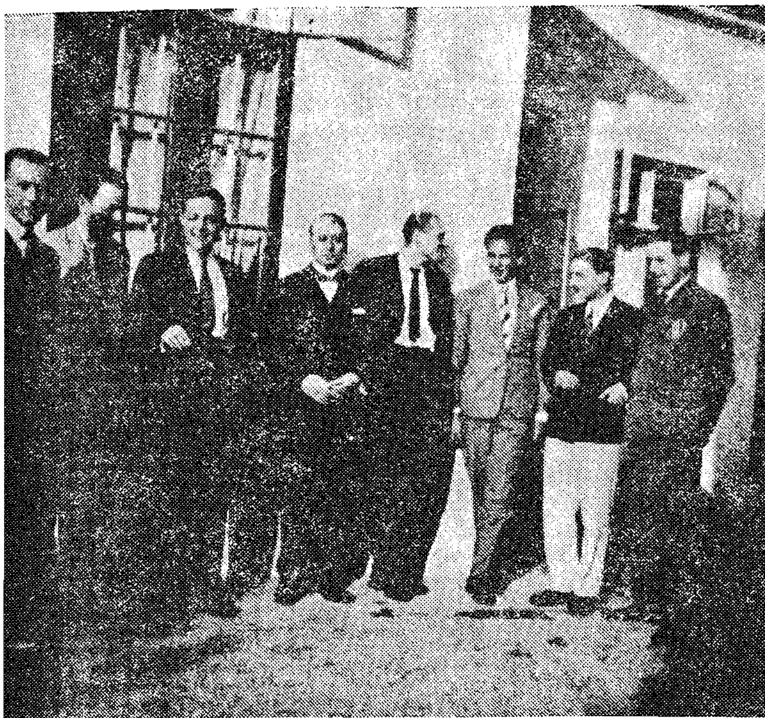
Veneratul artist era sfios, stingherit și taciturn — cu atît mai mult cu cît lui, căruia nu-i plăceau îmbulzelile, se vedea năpădit de opt admiratori expansivi și gălăgioși ce se întreceau în a-i aduce laude; în fruntea lor, binențeles, mai efervescent ca oricînd, se afla învolburata gazdă. Erau de față, printre alții, C. Noica, Ionel Jianu, Grigore Sturza, Gh. E. Gussi și alții.

Cînd recepția oferită se apropia de sfîrșit, la stăruința lui Comarnescu, Mateiu Caragiale — stînjenit și neavînd încotro — a încuviințat ceremonios să se lase fotografiat cu grupul de admiratori. Cu toții am ieșit în grădina casei, unde, ca un călău neiscusit, alternativ cu amfitrionul, am executat cu „Kodak"-ul cu burduf roșu (roll film 9×9) negativele acestor imagini pe care abia astăzi « memoria peliculei » și lumina tiparului le restituie în integralitatea lor solemnă.

Barbu BREZIANU

« La această sindrofie, Mateiu Caragiale a apărut foarte punctual și sclivisit ca de paradă: haine negre perfect croite și corect uzate, guler scrobit și despicat, legat cu o cravată „papillon" albastră, cu buline albe, pălărie melon».

ARS POETICA

AL. T. STAMATIAD

ÎNSEMNĂRI ȘI SFATURI CONFRAȚILOR TINERI

PUBLICĂM MAI JOS O ARTĂ POETICĂ INEDITĂ dăruită de Al. T. Stamatiad « confraților tineri », după « o carieră de mai bine de 50 de ani » — cum scrie singur în « epilogul » lucrării în care cuprinde o seamă de « îndemnuri și sfaturi » pentru aceștia. Scrierii — redactată cu numai 2 ani înaintea morții poetului, săvîrșită în 1956, puțină vreme după septuagenarul său — i s-a așezat, drept prefață, o mică epistolă a lui Tudor Vianu, vechi și bun prieten al poetului cu care s-a cunoscut cu patru decenii în urmă în cercul lui Macedonski, amîndoi fiind strîns legați — după cum se știe — de acesta și cenaclul său. Cu judecata lui sigură și cumpănită, criticul relevă cîteva din meritele acestei Arte poetice, **desprinzînd observații cu privire la « substratul etic al creației literare », închegat de Stamatiad din « intransigență, mare hărnicie, austeritate și cultul marilor înaintași », la care trebuie adăugate și alte preocupări pe care le voi aminti mai jos.**

Mica scriere își are desigur însemnătatea ei dacă o privim sub unghiul contribuției ce aduce la cunoașterea și înțelegerea adecvată a operei lui Stamatiad, despre care nu se poate spune că a fost prea prețuită de contemporani și, mai cu seamă, de urmași. Căci iată, de pildă, o foarte recentă istorie a literaturii dintre cele două războaie, de-altfel judicios alcătuită și echilibrat scrisă, îl ignoră cu totul, citîndu-l abia în treacăt, în timp ce o alta, tot recentă, îi dedică puține pagini și acestea precumpănitor negative, reluînd și dezvoltînd obiecții mai vechi: teatralismul, emfaza, epatarea, lipsa de substanță etc. Să mai amintim însă că Ovid Densusianu, Ilarie Chendi, G. Bogdan-Duică sau Tudor Vianu nu fuseseră chiar atît de severi și că, G. Călinescu însuși, în a sa Istorie a literaturii

reținuse cel puțin cîteva piese poetice valoroase. Este vădit că opera lui Stamatiad (publicată în volume între 1910 și 1942 cînd apare ediția « completă și definitivă » a Fundațiilor) merită o judecată mai înțelegătoare pe care — într-un fel — alăturata Artă poetică o înlesnește. Dar, să observăm mai întîi că Stamatiad s-a exprimat sporadic și în domeniul teoretic al literaturii, adică, în speță, în cel al « criticii literare », mai exact al unor opinii despre scriitori ca Iuliu C. Săvescu, Ștefan Petică, Octavian Goga sau dintre străini, despre Maeterlink, fără a ne mai opri și asupra traducerilor sale din Baudelaire sau Wilde care dovedesc și ele cunoștințe literare mai extinse.

Să ne referim însă la această Artă poetică pe care ne propunem a o prezenta. Ca un mic preambul, să observăm că nu puține scrieri de acest fel au apărut în ultima vreme, dacă ne gîndim mai ales la piesele poetice cu acest titlu, versificări de fapt ale unor concepții și experiențe ideologice și artistice, de multe ori autentice. O bibliografie exhaustivă ar număra o serie abundentă de astfel de poezii, la care se adaugă și unele comentarii despre arta poetică semnate tot de poeți, ca — de pildă — de Mihai Beniuc sau Ștefan Aug. Doinaș. Identificăm, prin urmare, o preocupare actuală mai largă în ce privește conștiința de sine a poeziei contemporane. Mica scriere a lui Stamatiad trebuie, firește, încadrată în această categorie generală care-și are importanța ei, ca una care reflectă opiniile despre poezie ale creatorilor înșiși, deci observații prețioase din perspectivă imanentă.

Arta poetică de care ne ocupăm, pare construită, după cum o dorește autorul ei, în două cărți fragmentate fiecare, într-o serie de cugetări, îndemnuri și sfaturi fără prea mare legătură între ele, deși într-unul din acestea, poetul se referă la însemnătatea « arhitecturii unui volum, la gruparea poeziilor și la succesiunea lor ». Poetul a rămas însă poet și nimic sistematic nu-l preocupă, așa că, din boema orînduirii acestor fragmente, sîntem obligați noi să desprindem temele principale și valoarea lor interpretativă.

Stamatiad se ocupă mai cu seamă de procesul creației poetice, adunînd o serie de introspecții utile

STIMATE
ȘI
IUBITE
PRIETEN

Mi-a făcut plăcere să parcurg Arta poetică. *Te-am regăsit așa cum te cunosc de mulți, de foarte mulți ani, căci după socotelile mele se vor împlini în curînd patru decenii de cînd ne-am întîlnit în preajma marelui și scumpului nostru Alexandru Macedonski. Acest frumos jubileu se însoțește pentru mine cu unele încheieri, pe care* Arta poetică *vine acum să le întărească. Mica scriere, transcrisă de d[umnea]ta în forma și dispoziția viitoarei ei publicări, mi te readuce în față, așa cum n-am încetat să te admir și să te iubesc: pasionat și orgolios.*

Oricine și-a consacrat ostenelile vieții sale scrisului literar, are dreptul și chiar datoria să noteze concluziile lui cele mai generale, esența de zeci de ori distilată a experiențelor lui. Concluziile d[umita]le pun în evidență, în primul rînd, substratul etic al creației literare, făcut din intransigență, din mare hărnicie, din austeritate, din cultul marilor înaintași. Fie ca îndemnurile care se desprind din paginile Artei poetice *să fie auzite de urmașii noștri cărora un poet le este îndatorat nu numai prin operele lui, dar și prin tot ce-a gîndit în timp ce le compunea. D[umnea]ta ți-ai plătit acum și această datorie, ceea ce înseamnă că cititorii d[umi]tale nu vor aștepta mai departe noile d[umi]tale creații. Așteptîndu-le, împreună cu ei toți, îți strînge mîna cu vechea și afectuoasa lui prietenie*

3 Nov[embrie] 1951 — *Tudor VIANU*

« confraţilor tineri » cărora li se adresează, de fapt. Iată, de pildă, unele reguli de igienă a scrisului, desigur folositoare, dar şi amuzante în sine, recomandînd o « viaţă austeră » (« Deci suprimă toate excitantele şi sistează cu toate abuzurile »), pentru ca apoi să prescrie tinerilor scriitori un program zilnic de lucru foarte disciplinat şi sever, a cărui idee de bază e munca raţională şi în domeniul creaţiei poetice. Ni se vorbeşte de inspiraţie şi de rolul ei însemnat, de talentul ce nu poate fi înlocuit, de legăturile stringente ale poeziei cu viaţa din ale cărei impresii trebuie să se desprindă, din nou despre disciplină în perioada de creaţie, despre evitarea motivelor mărunte (« nu te risipi în bănuţi de o para, ci dăruieşte-te în cîteva monede de aur, gravate »), despre ocolirea expresiilor şi comparaţiilor banale şi, în sfîrşit, mai pe larg şi insistînd de mai multe ori, poetul se referă la respectarea spiritului limbii noastre şi îi dedică, în cele din urmă, un adevărat elogiu mişcător.

Dintre celelalte teme ale acestei Arte poetice Stamatiad accentuează unele caractere ale poeziei şi, îndeosebi, originalitatea ei. Datorită acesteia, « artiştii de geniu » creează artei noi reguli, călcîndu-le pe cele vechi. Cu severitate şi spirit satiric se exprimă poetul cu privire la traducătorii care trădează: « Cele mai multe traduceri sînt moarte / Fiindcă polenul originalităţii / A fost scuturat de laba traducătorului ». Această insistenţă asupra originalităţii exemplifică, în felul ei, cunoscuta tendinţă spre orgoliu a poetului: « În artă / Rămîn acei / Care bat monede cu propria lor efigie ».

Sînt, în sfîrşit, semnificative observaţiile de critică a criticii ca, de pildă: nedreptatea contemporanilor contribuie la gloria scriitorilor neapreciaţi, notorietatea detractorilor se datoreşte scriitorilor calomniaţi, obligaţia criticii e să judece operele după valoarea lor, nu după importanţa socială a autorului (vechi adagiu al criticii obiective de la Kogălniceanu şi pînă azi, din păcate nu totdeauna respectat), postumele nu trebuie să micşoreze dimensiunea spirituală a scriitorilor, ci s-o mărească ş. a. Preţioasă e şi observaţia cu privire la poezia patriotică pe care o leagă de o sinceritate deplină şi de o emoţie răscolitoare: « Numai atunci vei pune mîna pe condei / Cînd vei fi zguduit pînă în adîncul sufletului / De bucuriile sau de nefericirile Patriei ».

Interesul acestei modeste Arte poetice constă, aşadar, în faptul că ea completează imaginea de ansamblu a lui Stamatiad şi schiţează unele îndemnuri utile pentru scriitorii tineri.

Al. DIMA

Prietenului
Octav Şuluţiu
Al. T. Stamatiad
1938 - XI - 11

CETATEA
CU PORŢILE ÎNCHISE

Ilustraţii de MINA BYCK WEPPER

Bucureşti Bulev Ferdinand 24

Scumpa şi neuitata mea Letiţie
Precum odinioară
Fiinţa ta sufletească îmi ţinea tovărăşie —
Cînd stam aplecat la masa de lucru,
Tot astfel şi astăzi te-am simţit lîngă mine
Ca o umbră uşoară
Cît timp am scris această *A r t ă   p o e t i c ă*

A. T. S. 1953—1954

CARTEA ÎNTÎIA

TINEREŢEA

Tinereţea are toate îndrăsnelile
Fiindcă îi lipseşte noţiunea ridicolului,
Şi de-aceea adeseori izbuteşte.

POSTERITATE

În Artă
Rămîn numai acei
Care bat monedă cu propria lor efigie.

ARTIŞTII DE GENIU

Artiştii de geniu desfid adeseori regulele Artei,
Creind în clipele acelea altele, noi,
Şi sunt început de veac şi îndrumători.

TALENTUL

Podoabele adaogă frumuseţii
După cum cultura adaogă talentului,
Dar nu poate să-l înlocuiască.

UNII POEŢI

Sunt unii poeţi cărora le lipseşte
Pudra de pe aripile fluturilor,
Adică: avîntul zborului.

ORICE FANTEZIE

Orice fantezie o primeşte cititorul
Numai să fi trăit cu adevărat
În sufletul autorului.

UNELE OPERE

Unele opere sunt ca apa de izvor, —
Altele — ca apa sterilizată.

INSPIRAŢIA

Inspiraţia nu greşeşte niciodată
Fiindcă sentimentul care-o provoacă
Nu este niciodată ilogic.

CUIRASA

În Artă, uneori,
Forma e cuirasa cu care învingi Timpul.

UNELE CĂRŢI

Sunt unele cărţi
Pe care le citeşti numai cu ochii,
Altele — pe care le sorbi cu tot sufletul.

CRITICA

Adeseori,
Cei care critică pe artiştii creatori
Nu sunt vrednici
Să le desfacă curelele încălţămintei.

POLENUL ORIGINALULUI

Cele mai multe traduceri sunt moarte
Fiindcă polenul originalului
A fost scuturat de laba traducătorului.

VALOAREA UNEI TRADUCERI

O traducere nu e-ndreptăţită şi nu valorează
Dacă ea însăşi nu este o operă de artă.

BRADUL ŞI CERUL

Sunt opere care te-ncălzesc
Ca un foc făcut din lemne de brad
Şi ard, la-nceput, c-o flacără vie, —
Altele, ca un foc făcut din lemne de cer
Şi ard mai modest, sub cenuşe.

Alexandru Teodor Stamatiad

—o—

Scumpului maestru Alexandru Macedonsky — recunoștință și admirație inalterabilă A. T. Stamatiad 1916 Martie

DOI DISPĂRUȚI

Iuliu Săvescu — Ștefan Petică

Cu o poezie de

ION MINULESCU

LUCRUL MANUAL

Și lucrul manual
Poate să se ridice pînă la noblețea Artei,
Dacă lucrătorul a pus din sufletul lui de artist.

JOCUL VOLUPTUOS

— De ce scriu ?
— Pentru jocul voluptuos
De a-mi așterne gîndurile
În forma nepieritoare a Artei
Și ca să-mi umplu neantul vieții.

RETORISM

Sunt două feluri de retorism:
Unul gol, mecanic, fără de viață, —
Altul, salvat de pasiune și de un ritm
În care recunoști bătăile sufletului.

SLUJITORUL

Ferice de acela
Care e slujitorul
Propriei sale arte!

IERTAREA CONTEMPORANILOR

Orice îți iartă contemporanii
Numai să nu fi scris
Cîteva poezii geniale.

TOCUL ȘI STILOUL

Niciodată n-am înțeles cum un adevărat scriitor
A putut să înlocuiască tocul,
Cu dulcea lui voluptate de a-l muia în cerneală,
Prin neînsuflețitul stilo,
Searbădă unealtă mecanică,
Bună pentru agenții de percepție sau de publicitate.

DIN OPERA POSTUMĂ

**Nu se va publica din opera unui scriitor
Nici o lucrare sub media talentului său:
Dacă nu poţi să-l măreşti în faţa posterităţii,
Cu atît mai mult n-ai dreptul să-l micşorezi.**

ASEMENI MARILOR FLUVII

**În general, marii scriitori se remarcă
Prin originalitate, diversitate,
Şi prin o bogată şi tulburătoare operă literară,
Asemeni marilor fluvii, care, străbătînd —
Solemn sau tumultuos — sute şi mii de kilometri,
Însufleţesc tot alte noi peisagii
Cu vastele şi nesfîrşitele lor orizonturi.**

LUDOVIC AL XIV-lea

**Se ştie aproape de toată lumea că Ludovic al XIV-lea
Servea pensii celebrităţilor din ţara sa, —
De foarte puţini însă, că, prin ambasadorii săi,
Diferite pensii erau servite
Şi altor celebrităţi din străinătate.
Conducătorii de popoare
Să ia aminte şi să-i urmeze exemplul!**

COŞBUC ŞI MACEDONSKI

**Sunt scriitori care dau totul la-nceput,
Ca o revărsare de ape în primăvară:
Gheorghe Coşbuc.
Alţii, trebu[i]e s-ajungă la maturitate,
Să se desăvîrşească sub soarele melancoliei:
Alexandru Macedonski.**

GLORIA DETRACTORILOR

**Precum omizile trăiesc pe trunchiul
Și crengile copacilor seculari,
Tot așa, detractorii marilor scriitori
Trăiesc, fiind amintiți de posteritate,
De cîte ori este vorba de viața acestor scriitori.**

NEDREPTATEA CONTEMPORANILOR

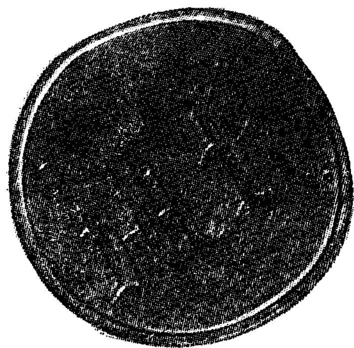
**Adeseori nedreptatea contemporanilor
Față de un scriitor de valoare
Contribuie la gloria lui,
Pentru că întreține atenția publicului
Asupra celui nedreptățit,
Și totodată, printr-o justă reacțiune,
Va servi de piedestal statuii
Pe care i-o va ridica Viitorul.**

OPERA DE CREATOR

**Cînd alergi după inspirație
Și-ai izbutit s-o provoci,
Faci literatură curentă.
Cînd, dimpotrivă, te-mbie
Și se-nfrățește cu sufletul tău,
Faci operă de creator.**

VASILE ALECSANDRI

**Ferice de scriitorii care-au prins în opera lor
Sufletul neamului din care-au făcut parte!
Întru aceasta Alecsandri e fără egal
În toată literatura noastră.
E fără egal prin poeziile populare care îi aparțin
(Prezentîndu-le în forma nepieritoare: Artei), —
Prin o bună parte a teatrului său, —
Printr-un mănunchi de poezii demne de orice antologie, —
Prin** Pasteluri **și prin cîteva excepționale bucăți
În care-a cîntat marile evenimente ale Țării,
În sfîrșit, prin atîtea evocatoare pagini în proză
Legate de-apururi de acest pămînt românesc.**

SUVENIRURI JUNIMISTE ȘI DE FAMILIE

Albumul fotografic cu inițialele M. R., *din colecția Bibliotecii Centrale de Stat, a aparținut, dacă nu mă înșel, soției lui Iacob Negruzzi, Maria, născută Rosetti (1847—1925); era a treia fiică a lui Radu Rosetti și a Casiei Brăiloiu și soră cu Coralia Săvescu (1843—1915), cu Caterina Budișteanu (1845—1927), cu Dimitrie Rosetti-Max (1847—1925), cu Zoe Bengescu (1852—1913) și cu Ana Maiorescu (1854—1913), a doua soție a lui Titu. Într-una din fotografiile de grup figurează mama, Casia Rosetti, cu două dintre fetele ei și cu «Max», viitorul autor al cronicilor semnate cu acest pseudonim și al unui dicționar al contemporanilor.*

Mai relev o foarte reușită fotografie de bust a lui Theodor Rosetti, fratele Doamnei Elena Cuza, prim-ministru între anii 1888 și 1889, consilier și președinte al Curții de Casație, unul dintre cei cinci fondatori ai Junimei; *dintre aceștia, mai figurează, într-o mai puțin reușită «poză» în picioare, cu o mînă rezemată de un stîlp și cu o alta ținînd jobenul, P. P. Carp tînăr. Iată-l și pe Titu Maiorescu, cu un «cabinet portrait» inedit, în costum de*

IACOB NEGRUZZI

MARIA ROSETTI

CATIA ROSETTI, CORALIA SĂVESCU, MARIA ROSETTI şi MAX ROSETTI

CABINET-PORTRĂT

MARIA şi ANA ROSETTI

TITU MAIORESCU

ANA ROSETTI-MAIORESCU

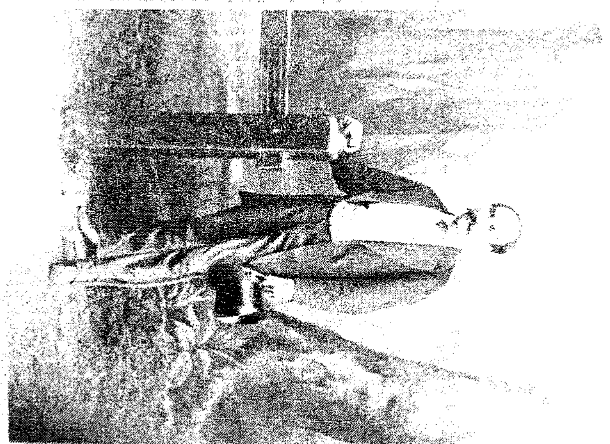
CLARA KREMNITZ-MAIORESCU

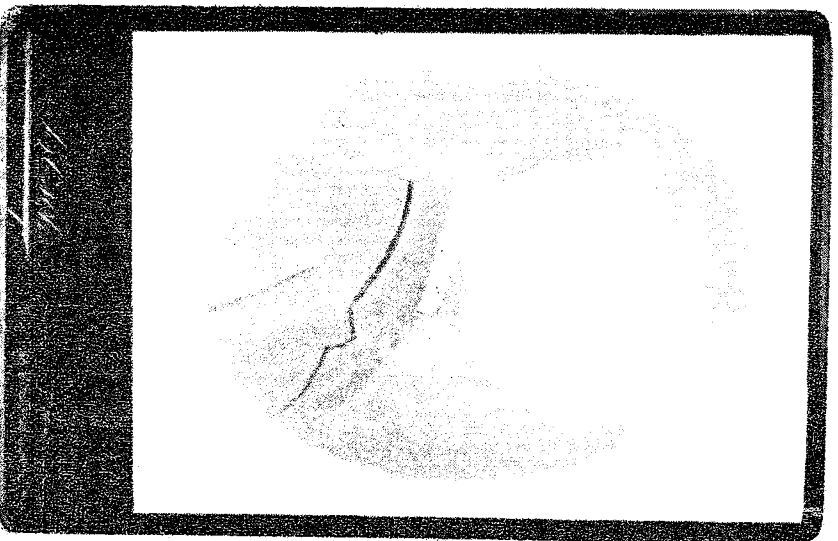

CONSTANTIN NEGRUZZI, P.P. CARP, VASILE ALECSANDRI, FAMILIA GANE

recepție, cu cravată albă, cu o eșarfă, o stea și o medalie pe piept. Alt « cabinet portrait », ne-o prezintă pe întîia soție a lui Maiorescu, Clara, născută Kremnitz, la o vîrstă mijlocie, dar cam prea amplă de la bust în jos. Mai menționez cunoscutul portret pe scaun și cu manta, al lui Costache Negruzzi (« Franz Duschek, București »), cea mai răspîndită fotografie a lui V. Alecsandri (« Reproduction d'après carte, Bosch, Paris »), grupul familiei N. Gane (« Portrait album, Nestor Heck, Jassi ») și apoi, din ramura C. A. Rosetti, portretul fiului său, Vintilă, pe același Vintilă cu soția și doi copii, pe Mircea, alt fiu al lui C. A. Rosetti, exoftalmic ca și tatăl său, dar june frumos, privind cu încredere în viitor. La Duschek s-a mai fotografiat Iacob Negruzzi, tînăr, cu soția și cumnatul său, Max. Surorile Maria și Ana nu erau frumoase, dar nu le-a lipsit fixativul în căsnicie, ca și celorlalte surori. Alte portrete ale surorilor Maria și Ana completează colecția.

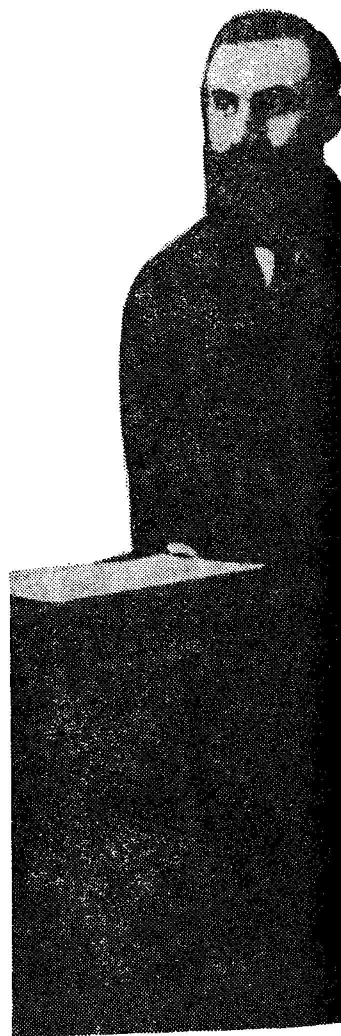
Presupusul Eminescu din numărul trecut, pare-se, ar fi un membru al familiei Rosetti, direct sau prin alianță. Nu l-am găsit în bogata iconografie din monografiile generalului Radu Rosetti despre Familia Rosetti, *nici în aceea din cărțile lui Rudolf Suțu* (Iașii de odinioară). *Îmi afirm toată încrederea că apariția portretului cu pricina va atrage din partea unui urmaș al familiei respective clarificarea pe care o așteptăm cu toții : cine este arătosul bărbat care « aduce » cu Eminescu, seamănă, dar nu « răsare »? Nu este cumva un Arghiropol, din spița lui Pericle? (Album de fotografii I, 92, colecția de Stampe Biblioteca Academiei R. S. România).*

ROMAN EPISTOLAR

Gala Galaction

● « Dragostea și sărutările zboară înduioșate » împrejurul « dulcei surioare » ● Vești despre prima conferință asupra romanului Quo Vadis, care a lăsat, pe figurile tuturor, « o fină lumină de frumos și de plăcere» ● Elogiul calităților terapeutice ale « făinei de muștar » ● Clipe de întristare, produse de tălmăcirea greșită a prefeței sale la cartea amicului Cocea ● Disculpări legate de eforturile de-a înțelege pe Ersilia, « în toată complexitatea sufletului ei dezechilibrat » ● Dezvăluiri complete asupra « afacerei » sentimentele a amicului: cei doi s-au cunoscut la mănăstire, el fiind călugărul și « ea cea venită de departe » ● Alte vești despre conferințele sale închinate romanului Quo Vadis, întîmpinate cu « grabnice și măgulitoare aprecieri » ● Neliniști provocate de schimbarea vremii: « zăpada a crescut pînă la vreo 3 palme » și ar putea întrerupe « circulația » diligenței ● În vis apare « fantasma mult iubită » ● Încurcăturile și dilemele unor tîrguieli: « lățimea olandei », jurubițele de fir și de ibrișin etc. ● Rătăciri pe aleile din Cișmigiu și evocarea altor peripluri, cînd « un cer de smalț albastru se oglindea în strălucirea soarelui și frunza copacilor încerca prima paloare a toamnei» ● Descrierea exactă a momentului revederii, proiectată peste o jumătate de an, « la maica Eufrosina » ● Știri despre ultima conferință asupra romanului Quo Vadis, care « a impresionat prea mult » ● Visele — tărîmul magic al întîlnirii celor doi ● Invocarea « Milostivirii » și a « Bunătății», care să vegheze asupra dragostei — cu speranțele și darurile ei ● (Excurs în universul mărturiilor epistolare din numărul trecut.)

SCRISORI DE DRAGOSTE

[II]

12 Martie 1901 [M. L. R. 15542]

Soro dragă, îți încep scrisoarea aceasta cu această veste: ne mutăm de Sf. Gheorghe din casele mătușă-mi. Mai mult decît atît: sînt aproape 10 zile de cînd ne-am ales noua noastră locuință și am dat proprietarului arvună. Și știi cam pe unde vin casele în care voi locui eu de la Sf. Gheorghe? Adu-ți aminte de drumul pe care l-am făcut (nostim drum) către Ernest. Am mers mai întîi pe strada ace[e]a lungă, ce începe din piață (strada Berzei) și am dat apoi în strada lui E. (strada Știrbey Vodă). Pe această stradă am mers mereu înainte, începînd a înclina nesimțit devale, pînă cînd, eu m-am oprit și D[umnea]ta te-ai apropiat de mine (Doamne! pare că te văd). Cu ochii ți-am arătat casa căutată care era tocmai în fața noastră. Dar poate îți mai aduci aminte că strada aceea acolo se și sfîrșia, deschizîndu-se într-o alta care o tăia pieziș. Ei, pe strada ace[e]a (care se numește Calea Plevnei) sînt casele în cari ne vom muta. Ți-aș mai da și alte deslușiri în privința ei, dar nu ți-ar folosi, căci nu cunoști locurile. Atît să mai știi că această stradă răspunde [f. 2] către grădina Cișmegiu de partea pe care am văzut-o noi din trăsură, cînd ne-am dus și-am venit de la cimitir. Așa încît, plecînd cineva de sub ferestrele casei lui E., pe calea Plevnei, și tot mergînd înainte, ar ajunge, într-un moment, să vadă porțile grădinii Cișmegiu, dar pînă atunci, ar trece pe lîngă porțile caselor în cari ne vom muta. Să-ți descriu locul în care se găsesc ele. Află mai întîi că sînt situate în fundul unei alei lungi, de piatră și de ciment, pe dreapta și pe stînga căreia se ridică vreo 7—8 alte perechi de case. Prin urmare, în curtea acestor case sînt vreo vreo 7—8 familii de chiriași — însă aproape toți... germani (nemți) și alte neamuri. Proprietarul e un german din Bavaria, un lucrător zugrav care, prin muncă dreaptă și cinstită, s-a îmbogățit. E un om de o corectitudine germană. Și-l știam de multă vreme. Iată cum: casele în care ne vom muta se compun din două aripi exact la fel una cu alta și despărțite printr-un zid care n-are nici o ușă. În aripa dinspre Miază-zi a caselor (fața lor e spre Apus) locuiește familia unor rude ale noastre: bărbat, femeie, soacra [f. 3] și vreo 4 copii (Au venit odată la noi chiar cînd mata erai dulcea mea mosafiră, însă eu nu m-am dus să-i văd, ci am rămas lîngă mata). În aripa dinspre Miază-noapte, vom locui noi. Prin urmare, locuim sub acelaș[i] acoperiș cu o altă familie — înrudită cu noi ce e drept. Casele se compun astfel: subsol, etaj mijlociu și mansardă cu pod. La subsol e o bucătărie și o sofragerie, din care noi, însă, vom face o oda[i]e în toată regula pentru frate-meu (care încă nu s-a înapoiat). La mijloc e un salon, ceva mai mic ca odaia mea actuală, dar cu plafonul mai înalt, și un iatac. Poate că voi face din salon odaia mea, iar poate că voi face din iatac odaia mea... Ceea ce nu-mi place este că salonul comunică cu iatacul printr-o ușă cu geamuri. În cazul cînd mă stabilesc într-unul din ele, închid ușa, o astup cu o saltea și o maschez cu covorul pe care îl știi. Și iatacul și salonul dau prin cîte o ușă, într-o mică sală, prin care trece scara legătoare a casei. Mai rămîn mansarda și podul... Firește că n-o să mă stabilesc în pod — dar mansarda mă ispitește... Aș fi acolo foarte liniștit — dar nu-i știu exact proporțiunile, nu știu dacă are [f. 4] un plafon ceva mai înalt. În sfîrșit, voi vedea eu. Înțelegi acum de unde cunosc pe proprietar: din spusele rudelor noastre. Și eu am voit să ne mutăm cu orice preț în acel loc și pentru corectitudinea proprietarului și pentru cinstea chiriașilor (toți oameni de treabă) și pentru faptul că vom avea alături de noi (nu atît eu cît mama și soră-mea) niște rude. Casele sînt tocmai în fundul curții. Chiria: 640 de lei — cu 140 mai mult ca la mătușă-mea.

Iată deci, dulce surioară, că de Sf. Gheorghe ne mutăm. Să dea Dumnezeu să fie cu bine și spre vecinic bine.

După ce închiriasem aceste case și dădusem arvună, am observat că și casele în care stă E. sînt de închiriat — ceea ce însemnează că bietul om se mută de acolo. Într-un moment... aș fi voit să ne mutăm noi acolo în aceste case... Știam că pragul lor fusese călcat de D[umnea]ta, știam că prin acele odăi trecusei D[umnea]ta — știam că le cunoști și că petrecusei cîteva ore sub acoperișul lor... Dar era prea tîrziu.

Am primit deunăzi pachetul D[umnea]ta cu cele două dragi pîinișoare. Ce bună-mi ești scumpă soră! Îți mulțumesc nesfîrșit de mult și de cald, pentru [f. 5] aceste dulci atențiuni. Mulțumesc și Agafiei pentru insistența ei de a mi le trimite. Însă află, soro dragă, că n-am mîncat aceste pîinișoare și nici nu le voi mînca.

Dar voi lipi pe ele data zilei în care le-am primit și le voi păstra așa, pînă cînd se vor usca burete. Întîi: pentru că nu mai mănînc decît pîine de graham și al doilea pentru că țineam de mult să păstrez, așa neatinsă, o pereche de aceste pîinișoare. Deci le voi ține etiquetate în cutiuța lor cît voi putea mai mult, un an, doi trei și mai mult... Ciudat, nu e așa? Mai ales dacă ar da cineva peste ele. Dar așa doriam de mult și iată că așa am făcut.

— Am văzut mai zilele trecute, întins pe zidul unui magazin, un covor în felul celui pe care îl am eu, și care m-a impresionat aparte. Covorul represinta fuga furioasă a doi cavaleri arabi. Stăpînul — înainte, fluturînd în largile lui vestminte, și un servitor fidel în urmă-i, purtînd în mîna dreaptă o arquebusă (o pușcă arăbească). Servitorul, din fuga calului, privește îndărăpt către niște cupole și minarete, către un palat arab ori către un oraș — ca și cum ar voi să se asigure că nu-i urmărește nimeni. Acești cavaleri fug dinspre acel [f. 6] castel arab, ori dinspre acel oraș, surmontat de minarete și cupole. Dar ce motiv îi face ca să fugă, pentru ce fidelul servitor ține în mîna dreaptă arquebusa de apărare? Vezi că stăpînul său duce în brațe-i și în șaua calului furtunatic un tesaur: mult iubita, smulsă din cine știe ce mîini streine, hrăpită din cine știe ce harem... Și pe cînd cai[i] gonesc nebuni, castelul lăsat în urmă înalță, în faptul înserării, turnurile lui. Pe grumazu[l] fericitului hrăpitor, se împreună brațele iubitei. Figura lui cea brună și înturbanată se pleacă pe figura ei de crini și trandafiri sălbatici. Din șa, cad devale și se zbat în furtuna fugii vălurile lungi ce înfășoară trupul prea iubit. El o ține strînsă în brațe; ea cu brațele-i cuprinde gîtul. De-acum vor fi unul al altuia! — Am rămas în fața acestei arătări romantice și fericite — visător și trist... Ce grup splendid, ce fond poetic și primejdios! Cîtă poezie, cîtă îndrăzneală, cîtă primejdie și cîtă dragoste...

Și m-am gîndit și m-am gîndit... Ai putea să-mi spui, prea dulce surioară, la ce mă [f. 7] gîndiam eu?... O, de ce nu ne-am născut în alte vremuri, sub alte ceruri ori de ce n-avem în noi ceva mai puțin, ori mai mult, decît avem! Cum aș da toată inteligența și filozofia mea pe un destin arab, pe un cal arab și pe un suflet arăbesc! Dar... ceea ce n-a fost să fie nu mai poate fi.

— Acum vreo săptămînă, într-o după amiază călduroasă, mi-era o sete puternică și cum n-aveam gust de bere, am intrat într-o cofetărie — ceea ce nu mi s-a mai întîmplat de cînd te aveam prizonieră dulce în odaia mea. Și am intrat chiar în cofetăria de unde am cumpărat... îți aduci aminte ce? Am spus să-mi aducă — obsedat de neuitata amintire a momentelor trecute — un cataif (prăjitura de atunci). Și fărămîndu-l încet cu lingurița, retrăiam ora prea dragă în care, amîndoi, făceam acelaș[i] lucru, înaintea biuroului meu. M-am gîndit adesea să-ți trimit această prăjitură — însă ți-ar sosi zdrobită și trăzvită. Căci gingașă cum este, nici chiar purtată în palmă n-ar putea rezista unui voiaj atît de lung. Totuși la vară parcă m-ar bate gîndul să încerc a ți-o aduce. (A, dar ar trebui să te găsesc la maica Eufr. în chiar ziua sosirii [f. 8] mele —și aceasta e atît de greu!...) Dar iată că vorbind de cataif, amintirile mă năpădesc — cari de cari mai dragi și mai șagalnice... Și mă îmbie să te întreb: surioară dragă, nu-ți aduci mata aminte de vreo altă zi — în care să mai fi gustat prăjitura aceasta? Iată eu am cam uitat — și mult te-aș mai ruga să-mi ajuți amintirile.

Doamne! zilele acestea mult am mai fost hărţuit de ciripitoarele şi nebunaticele amintiri. Şi ce e ciudat: e că aceste păsărele vin şi-mi bat la fereastră dupe orele celor mai grave meditări filosofice... E o comedie întreagă cu aceasta — mata să fii în locul meu ai rîde să mori... Eu, filozof cufundat în barbă lungă şi în sprîncene crunte, mă mărginesc să surîd indulgent şi [i]ertător. Ştii ce mă obsedă mai mult şi mai mult?

Sînt acele întrebări de copil şi de nespus farmec cu cari ne jucam odinioară (astă vară, mai cu seamă): «Cine a făcut cutare lucru? Ce-a fost cutare lucru? Unde a fost cutare lucru?...» Ah, dragile păsărele nu-şi mai pot tăcea şi înghiţi ciripitul căci se simt în primăvară — sărăcuţele!

[F. 9] În scrisoarea D[umita]le cea din urmă, îmi vorbeşti de primăvară şi de plimbările mele la şosea.

Într-adevăr, acum vreo săptămînă vremea era de tot frumoasă şi în cîteva dimineţi am făcut plimbări adorabile. Dar de-atunci, cerul s-a posomorît. Se zice că în nu ştiu care loc a nins şi prin contralovitură frigul şi posomorîrea atmosferică ne-au ajuns şi pe noi. Pe la D[umneav]oastră tot aşa să fie?

— Mă sfătuieşti să nu prea citesc seara la lumina lămpii; nu te îngriji, căci aceasta mi se întîmplă rar. Mai multă dreptate am eu să fiu îngrijit, căci D[umnea]ta, după cum îmi spui, migăleşti cu acul toată ziua şi rezultatul singură mi-l mărturiseşti. Deci, eu sînt în drept să te întreb: nu s-ar putea să îţi acorzi oarecari respasuri de inactivitate şi de libertate? Cît pentru acel lucru pe care îl proiectasei pentru ziua de 16 April — chiar te-aş ruga să renunţi la el. Întîi pentru că ai atîta zor şi bătaie de cap cu celelalte lucruri şi al doilea... pentru că nu trebuie, drag copil, să-ţi pui la bir ochii şi mîna, pentru mine, ori de cîte ori [f. 10] vin zilele de 25 Januar, 16 April şi mai ştiu eu cari altele. Şi după aceea, matale, ştii cum mă îndurerează pe mine faptul de a primi aceste daruri, pe sub ochii familiei mele. Mai mă îndurerează şi faptul că eu nu pot răspunde nicidecum ofrandelor D[umita]le... De ce nu vreai să mă asculţi, soro dragă? Şi dacă nu poţi într-altfel, păstrează, suflet drag, lucrul isprăvit, pînă la ziua în care îmi va permite Dumnezeu să viu să te văd. Şi aş voi cu atît mai mult să te deprind cu disciplina aceasta, cu cît peste 40 de zile părăsesc casele şi suburbia în cari mă găsesc astăzi. Mă mut în fundul unui gang foarte populat, schimb şi factorii poştali şi vecinătăţi şi tot. (Pricepi deci foarte bine că va trebui cîtăva vreme să conducem corespondenţa noastră cu o mînă prudentă şi înceată). Şi ceea ce se poate gîndi despre noul meu factor poştal se poate gîndi şi de funcţionarul coletelor poştale. Aş dori să nu impresionez, dintr-o dată şi puternic, nici pe vecinii mei (pe sub ochii cărora [f. 11] defila de-atunci încolo toate scrisorile D[umita]le), nici pe funcţionarii poştei cari mă vor servi în acea nouă suburbie. Dar lucrurile acestea numai în treacăt. Principalul e să nu mi te trudeşti, copil iubit, pentru mine. Zici că truda îţi face plăcere, dar trebuie să asculţi şi de dorinţele mele — căci dacă plăcerea D[umita]le mă îndurerează pe mine, cum mai poate fi ea plăcere? (Chiar de n-am observa că plăcerea D[umita]le, în fondul ei, e dureroasă şi obositoare). Deci te rog să nu te întristezi că nu poţi pune la cale noul D[umitale] plan, ci dimpotrivă: să te bucuri — căci eu ţi-o cer.

Sper că ai primit Miercuri, în chiar ziua expedierii pachetului D[umita]le, scrisoarea mea cea simplă în franţuzeşte. Îţi spuneam în ea că viitoarea mea scrisoare (următoarea acesteia) va fi tot recomandată şi-ţi va vorbi de solemnitatea Floriilor romane. Îţi voi expedia scrisoarea aceasta de azi într-o săptămînă.

Sfîrşesc, prea dulce soră, încheind în faza aceasta un tumult de dor, de dragoste, de şoapte alintătoare şi de neînţelesuri ce te cheamă.

19 Martie 1901 [M. L. R. 15543]

[F. 1 r°] Am primit [i]eri, soro dragă, scrisoarea D[umita]le. Am dezlegat uşor toate emblemele pe cari le conţine şi-am visat pierdut la scumpele amintiri pe cari le învăluiau. Atîtea zile în urmă, atîţi fiori, atît drag, atît duios! Şi-am socotit, pe degite,

lunile cari ne despart de revederea din August — încă 5! Cît de anevoios vor trece și ce fulgerător vor fi trecut, cînd vom privi în urmă, din înălțimea acelor zile de revedere... Dar îi încredințez lui Dumnezeu îndeplinirea acestui plan al nostru și trec la altceva. Din scrisoarea D[umita]le înțeleg că ești bolnavă de ochi. Doamne, iată ce-ți mai lipsea! Leacul cel mai bun e să renunți pentru cîtăva vreme la orice migăleală fie cu acul, fie cu condeiul. (Eu mă voi mulțumi cu o pagină — două — pînă cînd te vei simți mai bine.) Apoi să te speli cu apă rece, de cîteva ori pe zi, și să privești în depărtare — spre pădure, spre vale etc. Ar fi bine, chiar, să mai [i]eși, cu fetele, la plimbare. Tot așa: lasă cititul o bucată de vreme. Vezi, D[umnea]ta, care îmi dai totdeauna sfaturi în privința sănătății, nu ți le aplici D[umita]le însăți. Și ce blestem cu brodatul acesta (și cu tot lucrul de mînă) trebu[i]e să-ți coși [f. 1 v°] ochii în ce lucrezi. — Te întristează mult vestea mutării noastre din casele în care te-am adăpostit — sora mea cea dulce — în două rînduri. Și pare că tristețea D[umita]le stă mai mult în gîndul că: altă lume va șterge și îngropa, sub urmele ei, urmele mele în această casă. Află însă că aceste case vor fi dărîmate în vara acestui an — și poate chiar dupe mutarea noastră. Oricum, <chiar> și dacă n-o fi așa (proprietara nu e în stare să ia hotărîri definitive) aceste case nu vor mai fi închiriate nimănui, pentru că sînt prea vechi și cu totul ruinate. Deși îmi sînt dragi, totuși cu greu, foarte cu greu, aș mai fi putut rămîne în ele, căci nu numai un perete, dar și tavanul amenință să cază. Iată: azi s-a simțit pe-aici un mic cutremur și toată casa a scîrțîit ca un car neuns. Proprietara are de gînd (dar ce sînt gîndurile într-un cap de așa calibru!) să le de jos și să facă altele pe locul lor. Cît despre cauza plecării, e drept că în prima linie e cearta mea de astă toamnă cu proprietara. Dar pentru ea lucrul a fost o floare la ureche. Ce oameni suciți! Deunăzi cînd a aflat că ne mutăm [f. 2 r°] îi părea rău și se mira că am putut ține minte atîta vreme vorbele de atunci și păstra, inalterată, o deciziune luată cu o jumătate de an în urmă. Dar ce s-a făcut s-a făcut. Cît despre teama D[umita]le că în noua mea locuință voi fi poate în neliniște: reasigură-te: locul e pacinic și cinstit. Încă un lucru: dorința D[umita]le, planul D[umita]le de a veni la toamnă (în cazul cînd rămîneam unde sînt azi)—: ah, suflet drag, nu se știe dacă la toamnă era să mai rămîn singur: cred că familia mea va sta în București toată vremea.

Soro dragă, lasă-mă să-ți aduc la cunoștință o idee și să-ți cer, cu rugăminte, tot calmul și toată buna-cumpănire sufletească pe cari le merită. Îți aduci aminte că promisesem o dată D[oam]nei Sacara că voi vizita-o cu ocazia Paștelor ce se apropie. Domnia Sa a notat promisiunea mea și mi-a răspuns atunci că va primi-o în cazul cînd, de Paște, nu va avea la Tekirghiol, nici o rudă și nici un mosafir. Pînă acum n-am primit nici o veste din parte-i; mai mult ca sigur, însă, că promisiunea mea nu se va putea realiza — căci <pînă acum> numai eu și știu un mosafir care va vizita-o (acela pe care [f. 2 v°] mi l-ai spus D[umnea]ta). Deci, e de prevăzut că D[oam]na Sacara nu va putea să mă poftească de Paște la Tekirghiol. Dar se va putea să mă poftească, pentru cîteva zile, la 10 Mai, la 21 Mai sau la finele lui Iunie. Iată ce voi eu: ca mătăluță să-mi promiți că vei ști să fii cuminte și că vei înceta de a-ți mai face un rău nefundat, copilăros și inutil. Te-am anunțat odată că îți voi prezinta, la reîntîlnirea noastră, un argument suveran decisiv împotriva tuturor temerilor și dragilor matale smăcinări sufletești — un argument care va scăpăra intens, pentru priceperea D[umita]le, imposibilul existent în toate acele vedenii cari te torturează. S-ar putea, însă, întîmpla — — cine știe — ca D[oam]na Sacara să aibă două trei zile în cele două săptămîni de vacanță — lipsite de mosafiri și deci să mă cheme. Promite-mi, inimă dragă, că vei ști să fii cuminte și vei ști să alungi definitiv acele roiuri de muscuțe supărătoare ce te-au importunat atît de mult astă-toamnă, la Tekirghiol, pe malul mării.

[I]eri am fost în cathedrala Sf. Iosif ca să asist la [f. 3 r°] solemnitatea Sf[intel]or Florii. Am regăsit mulți fiori de acum doi ani; însă împrejurările nu mi-au fost tocmai favorabile: am nimerit într-o vecinătate în care se vorbea prea mult. Și apoi: mă gîndeam mai mult la vizita noastră de la 17 Septembrie decît la Duminica Floriilor de acum doi ani. Totuși am privit cu plăcere multele făclii aprinse, am ascultat, în profun-

Gala Galaction — însemnări autobiografice./ Mesaj sentimental la răspintie de veacuri.

ditate sufletească, melodia orgii și am mulțumit lui Dumnezeu că a pus atîta negrăită distanță între starea mea sufletească de acum un an și cea de azi. Ah, dacă ai fi fost și D[umnea]ta lîngă mine cum s-ar fi schimbat totul! — cum ar fi amuțit și șoapte și pași și zgomote inoportune! Acasă, mi-am adus aminte că acum doi ani, în ziua aceasta am primit din parte-ți ca[i]etul « Unei povești adevărate ». Ce zi, neuitată, Doamne! Cîtă încordare, cîtă tremurare, cît spasm sufletesc și cîte lacrimi n-am cunoscut în ziua aceea! Am citit aproape 12 ore în șir: de la 12 ziua pînă la 12 noaptea. Convingerea mea e că Dumnezeu mi-a dat să tră[i]esc ziua aceasta și să știu toate cîte le-am citit în acel ca[i]et, pentru a putea zidi, pe baza lui, edificiul fin și dureros al unui roman ce se va numi *Sora Lia* — ori *Mărturisirea Sorei Lia.* [F. 3 v°] Însă, oricît de apropiat aș scrie acest roman, nu-l pot face *să vadă lumina zilei decît foarte tîrziu — și tot așa cu toate scrierile mele.* Vor trebui să treacă *ani și ani, între realizarea lor* și între darea în vileag. D[umnea]ta, însă, și D[oam]na Sacara le veți citi <scrise> în manuscript, în copie de mîna mea. Altfel nu se poate; Dumnezeu și forța lucrurilor vo[i]esc așa. Și cînd ne vom reîntîlni, îți voi lămuri pe larg ultimele și definitivele mele hotărîri în privința aceasta ca și în alte privințe. În așteptare, ca[i]etul D[umita]le doarme în cufărul pe care-l știi, alăturea de atîtea și atîtea amintiri, culese de-a lungul acestor trei ani ce se întregesc peste 4 luni, alăturea de atîtea dragi mărturii ale dragei noastre taine... Ah, gîndind la cele ce ascunde acest cufăr, de multe ori aș vrea să-l știu (cu toate din el) acolo la D[umnea]ta. Și poate că tocmai așa voi face. Va veni o zi în care mata vei fi păzitoarea și păstrătoarea lui și a comorii lui. Cînd va fi ziua ace[e]a Dumnezeu o știe; eu îți voi destăinui la vară gîndurile și planurile mele referitoare la aceasta.

Citesc de cîtva timp, soro dragă, o carte pe care mi-a [f. 4 r°] dăruit-o anul trecut D[oam]na Sacara: *Jocelyn* de Lamartine. O citesc cu o plăcere umbrită de părerea de rău că nu ești și D[umnea]ta alăturea de mine, călătorind cu ochi tovarăși cu ai mei

pe rîndurile acestei cărți. E un poem naiv și mult atingător; cartea e scrisă deci în versuri. Jocelyn, o inimă nobilă și poetică, dar abia un adolescent (16 ani) pleacă de lîngă mama și sora lui și se consacră preoției (învățînd într-un seminar), dintr-o vocațiune stimulată de ideea sublimă că, făcîndu-se preot și renunțînd la lumea aceasta, soră-sa se va putea mărita cu alesul inimii ei, beneficiind de partea din averea părintească pe drept cuvenită lui, fratele ei. Și lucrul chiar așa se întîmplă: sora lui Jocelyn se mărită, iar bietul copil ia, după o săptămînă, drumul seminarului. Trec 6 ani, dupe cari izbucnește teribila revoluție franceză de la 1789. Ordinea socială e răsturnată, bisericile sînt profanate și incendiate, preoții sînt omorîți ca niște cîini jigodioși, nobilii sînt vînați ca niște animale sălbatice, castelele lor sînt jăfuite... Casa lui Jocelyn e devastată și arsă; mama și sora lui pleacă în America sau în Africa, fără ca să-l îmbrățișeze trimițîndu-i o simplă scrisoare și cîteva parale. Semi-[f. 4 v°]narul, ori mai bine monastirea, în care se adăpostea și învăța Jocelyn — împreună cu colegii și dascălii lui atrage și el, în curînd, inevitabila urgie a revoluției insultătoare de Dumnezeu. Seminarul e asaltat, cathedrala lui insultată, preoții tîrîți de păr sub cuțitul gîdelui... Jocelyn scapă... fuge zile, fuge nopți și se sprijinește în creierii munților, unde un cioban milostiv îi descopere o peșteră neștiută de lume și absolut tainică. Și acolo rămîne ascuns și <tră[i]ește> începe să trăiască viață de pusnic. Într-o zi, însă, un biet proscris (nobil ce fugea de gîzii lui) ajunge pînă acolo, însoțit de un îngeraș de băiat de vreo 16 ani... Era gonit de doi soldați. Jocelyn scapă pe băiat, dar părintele moare împușcat de soldați — dar mor și aceștia atinși de glonțul fugarului. Și copilul rămîne lîngă Jocelyn — acesta era cu 6 ani mai mare. Și între ei se stabilește o prietenie pe viață și pe moarte. O prietenie nesfîrșit de dulce și de lină. Dar... Jocelyn descoperă în urma unui accident întîmplat frumosului său amic că Laurențiu — acest amic — e... o fată — cărei tatăl ei îi [f. 5 r°] ceruse cu jurămînt, în ora morții, să nu-și destăinuiască sexul — fie chiar mîntuitorului Jocelyn... Sărman Jocelyn, ce prăpastie îi văd ochii în momentul în care, sfîșiind cămașa lui Laurențiu (acesta [i]eșise dupe Jocelyn să-l caute într-o zi de iarnă, crezîndu-l rătăcit, alunecase pe stîncă și se rănise grav) ce prăpastie îi văd ochii, cînd, sub pînza sfîșiată, răsare palpitător un sîn de feme[i]e: Laurențiu era o fată... Și ce transe fără nume agită pe viitorul preot, în fața teribilei descoperiri: o dragoste profundă ca abisul îl leagă de o feme[i]e — pe el, cel afierosit Domnului și casei Domnului! Pînă aci am ajuns... Azi, mîine, poimîine voi continua lectura mea. Dar ajuns <pînă> aci, am lăsat cartea să-mi cadă pe piept — și-am căzut în reverie. Nu e o asemănare tristă între acest sărman Jocelyn și între mine?... O promisiune sfîntă îi interzicea acestuia dragostea Laurenției — în sensul cel complet ca și în cel ideal (un preot catolic ca și un călugăr nu poate avea lîngă sine nici măcar o soră); un blestem îmi inter-[f. 5 v°]zice mie vecinătatea și draga prietenie de toate zilele a celei mai gingașe sore... Sînt mult doritor să știu ce urmare va avea, în această plăsmuire a lui Lamartine, durerosul roman al lui Jocelyn — atît știu, numai, că Jocelyn moare preot... Ce[e]a ce te face să ghicești care a fost urmarea...

— Scrisoarea D[umita]le cea din urmă are un sfîrșit drăguț și plin de șagă; îi voi răspunde într-o scrisoare viitoare. De data aceasta iartă-mi o grabă pe care mi-o ordonă oarecari afaceri: trebu[i]e — o ironie — să scrii dupe această scrisoare o alta de interese). Viitoarele mele scrisori — pînă pe dupe Paște — vor pleca din București, tot mereu, Lunea. Dupe Paște, însă, începînd preparațiile de examene, voi relua obiceiul expedierii din 10 în 10 zile. Mata, care-mi ești bolnavă de ochi, scrie-mi cît mai puțin; nu mi te obosi; într-o singură pagină știe multe să citească o inimă suroră.

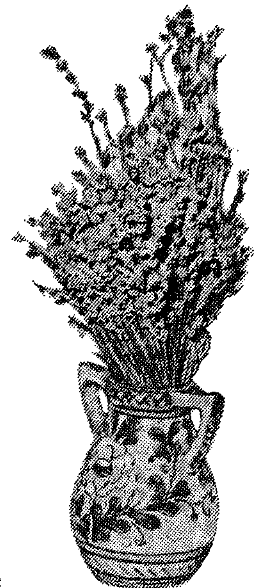
Pe-aici vremea a început să fie luminoasă rămînînd însă destul de rece.

[F. 6 r°] Sfîrșesc, soră mult iubită, aninîndu-ți, în fruntea acestei pagini, ghirlanda brațelor mele.

26 Martie 1901 [M. L. R. 15544]

Am primit scrisoarea D[umita]le și m-am întristat adînc de cele ce îmi spui asupra sănătății D[umita]le. Doamne, de ce complicații îmi vorbești? Cari sînt aceste îngro-

Biblioteca lui Gala Galaction./Unul dintre obiectele ce se aflau în permanență pe masa scriitorului.

zitoare complicații ale bolii D[umita]le de ochi? Nu-ți mai scriu în franțuzește scrisoarea aceasta, din milă și dragoste pentru scumpii mei ochi bolnavi: te-ai fi trudit mai mult cu citirea ei. Tot din aceeași pricină fac literile atît de mari. Nedumeririle D[umita]le asupra datelor din scrisoarea mea: « [i]eri », « azi » etc., se dezleagă și împacă în felul următor: eu am scris acea scrisoare (ca mai pe toate) nu într-o singură zi, ci în două sau trei: Sîmbătă, Duminică și Luni. Cutremurul a avut loc Duminică într-adevăr (n-a fost atît de « puternic » cum pretind gazetele, a fost numai binișor simțit); erau aproape 10 ore; eu mă găsiam în casă, în vîrful patului, și citiam pe *Jocelyn.* Numai după 10 ore am [i]eșit din casă și m-am dus la Catedrală, dar atunci trecuse spaima și lumea era liniștită. Scrisoarea D[umita]le, am primit-o Sîmbătă (dată fiind de Vineri). [F. 2] În ce privește proiectul meu de a merge la Tekir-Ghiol — a căzut în baltă, sărmanul. Chiar azi i-am scris D[oam]nei S.[acara] o scrisoare prin care îi arăt imposibilitatea în care mă găsesc să îndeplinesc planul pus la cale (în cazul cînd m-ar fi chemat — deși pînă acum n-am primit absolut nimic din parte-i). Această imposibilitate n-o numesc direct D[oam]nei Sacara dar D[umnea]ta (ca și D[omnia]sa) înțelegi că e lipsa de bani. Încă o criză prin care trecem, dar care sper că va fi mai ușoară decît cea de astă-iarnă. În fond, eu îmi bat joc de aceste meschine cestiuni și rămîn în fața lor — pentru mine — vecinic senin ori rece. În împrejurarea de față, însă, trebuie să regret că nu pot procura o plăcere D[oam]nei S.[acara]. Nu e vorbă, eu nici nu știu dacă m-ar fi putut chema; și pare că îmi vine a crede că, chiar de nu i-aș fi comunicat încurcătura mea, călătoria mea tot n-ar fi avut loc, cel puțin acum de Paște.

Prin urmare, suflet scump și frate sufletului meu, această vacanță și sfintele zile pe [f. 3] cari le încadrează, le voi privi și petrece în singurătatea cugetului și a odăiței mele (sărmană odăiță peste o lună trebuie să-i zic adio!). [I]eri, Duminica Triumfalelor Florii, am fost la Biserica sub a cărei bolți înalte am ascultat Sfînta Liturghie în ziua de 5 Noiembrie. Oficia acelaș[i] arhiereu — și a avut loc o hirotonie (de preot) care m-a zguduit profund. După sfîrșitul slujbei, am [i]eșit — singur singurel — în grădina ce împresoară pe de departe biserica! Aceeași zi — din anul trecut mi-a venit în minte. Doamne, cît de superior mă simțiam și mă simt azi, a ceea ce am fost anul trecut, pe vremea aceasta! Și firea, care face cadru necontrazicător stărilor noastre sufletești,

îmi părea, de data aceasta, proaspătă, dulce și atingătoare — pe cînd, acum un an îmi părea inutilă și amăgitoare. Azi, citind în scrisoarea D[umita]le acea aluzie de Floriile de an — un fior dureros mi-a străbătut sufletul. Oh, să ne aducem aminte de acele zile triste, dar cu sentimentul călătorului care privește, dintr-un loc sigur, drumul peste [f. 4] care s-a năruit o stîncă, cîteva clipe după trecerea lui, ori prăpastia pe lîngă care s-a prelins, fixînd în fundu-i moartea. Adierile fericirii transcendente ce te încearcă în apropierea Împărăteștilor și Dumnezeieștilor sărbători ale Creștinătății le cunosc, adînc, și eu. Ah, dar de ce nu mai pot, Doamne, să aud ca altă dată « Christos a înviat din morți... » cîntat — nu de un cor artistic, meșteșugit și indiferent — ci de oarecari voci, ci de oarecare voce — ale căror amintiri și ecouri vecinic vor trăi în inima mea! Dar... — oh, sînt sigur, sînt sigur, Dumnezeule! — Va veni o zi — sfîntă și prea înaltă ziua întîi de Paște, care îmi va aduce, pe aripile strălucirii și emoțiunii inefabile, durerosul, sfîșietorul de dulce tezaur al frazei neuitate « Christos a înviat din morți... » Pînă atunci, pînă atunci... în mîna Domnului viețile, cugetele și destinele noastre; una alteia inimile noastre!

Luni, 9 Aprilie 1901 **[M. L. R. 15546]**

[F. 1 r°] Am primit azi, la amiază, dragul meu copil, scrisoarea D[umita]le: poartă ștampila « Iași »... Iași... cîte amintiri nu-mi cheamă numele acestui oraș, din adîncul sufletului și din depărtarea a trei ani ce se împlinesc la toamnă. Ce mă îndurerează, de data aceasta, e că Iașii îmi apar înconjurînd un spital iar nu casa, în care te așezau gîndurile și visarea mea. Dar să dea Dumnezeu să fie spre sănătate și spre bine și această ședere în spital — și eu îi voi mulțumi — ca și acum doi ani. Singură într-un spital! Dumnezeu să-ți fie aproape și să aprindă candela veghierii lui, deasupra patului uniform, — pierdut în mulțimea celorlalte, — <dar te> — în care te vede fantasia mea <cea> îndurerată! Așadar doctorul crede că n-ai nimica grav — că ai lipsă de sînge... Doamne! cum vei putea remedia acest [f. 1 v°] neajuns — căci nu e de [i]eri de alaltă[i]eri ci e vechi: de-o viață întreagă... Scrisoarea D[umita]le m-a zguduit profund: trebu[i]e să te coste mult, suflet scump, facerea unei scrisori; mult te-aș mai ruga să nu te trudești: scrie numai cîteva vorbe și bătrînul D[umita]le prieten va fi mulțumit. Din parte-mi... lupt între dorința de a-ți scrie cît mai mult și siguranța că cititul îndelung îți dăunează. De ace[e]a, caut măcar să fac literile cît mai mari. — Cum mă dor aceste întrebări pe cari nu le pot goni: ce faci toată ziua în spital? Cum suporți curgerea monotonă a orelor? Poți să faci vreun lucru cît de mic? Aș fi fost ispitit să-ți trimit o carte... *Quo Vadis*; a apărut în traducerea românească și mult aș fi voit să ți-l trimit — chiar de cînd erai acasă — dar mi-am spus: lasă să mai treacă — azi [f. 2 r°] cu această boală de ochi, nu l-ar putea citi... Gîndul pe care-l ai de a mai merge și mai sta, încă o dată, la Tekir-Ghiol e cît se poate de bun. Într-adevăr, alăturea de D[oam]na Sacara și în preajma mării ai regăsi acea lecuță de întărire și de învoinicire de astă toamnă. Am primit [i]eri din partea D[oam]nei Sacara o scrisoare — prima de pe la 23 Decembrie — în care îmi spune, pe lîngă altele, că mă poate primi (dacă eu voi putea) mosafir, de pe la 8 pînă la 12 Mai... Nu știu ce voi face. Situațiunea mea financiară nu e mai bună decît altădată. Totuși, dacă ar fi bună, mai nainte de a face drumul la Tekirghiol, aș face un drum pînă la Iași... Aș dori atît de mult, atît de mult! și cît de mizerabil mă leagă dificultățile bănești!... Dar despre [f. 2 v°] acest lucru voi mai vorbi cu ocaziuni viitoare. De data aceasta vreau să știu cum călătorește o scrisoare între <Iași> București și <Buc.> Iași și cum poate să ajungă la destinație.

Noi pe aicea am avut destule temeri și destui fiori: închipuiește-ți că se răspîndise zvonul, pînă prin gazete, că frati-meu s-a împușcat la o vînătoare! Bănu[i]ești cam ce a fost cu mama... Noroc însă că totul a fost netemeinic.

Sfîrșesc dragul meu copil; Dumnezeu să te păzească și să mi te facă sănătos. Nădăjduiesc că ai călătorit bine și că ai ajuns, unde te afli, fără mari supărări — eu așa l-am rugat pe Dumnezeu.

Coboare deasupră-ți mireasmă de binecuvîntări și streajă de îngeri!

OSCAR WALTER CISEK

Corespondență la Innsbruck

SCHIMBUL DE SCRISORI DINTRE LUcian Blaga și Oscar Walter Cisek, redat parțial în „Manuscriptum“ [1], *ca și recentul volum de eseuri și studii ale lui Cisek* [2], *au permis jalonarea mai precisă a străduințelor neobosite și multilaterale ale acestui scriitor bilingv de a populariza literatura română și de a contribui activ la receptarea în țara noastră a valorilor certe din literatura universală și cu osebire din scrisul de limbă germană de peste hotare.*

Cîteva epistole ale lui O. W. Cisek, păstrate în „Brenner-Archiv“ [3] *de pe lîngă Institutul de filologie germană al Universității din Innsbruck — corespondență care ne-a fost pusă la dispoziție cu multă amabilitate de către dr. Walter Methlagl, curatorul acestei arhive literare —, ne îngăduie să completăm cunoștințele noastre despre rolul, orientarea și activitatea tînărului Cisek.*

Scrisorile pe care le publicăm aici, adresate lui Ludwig von Ficker (1880—1967), se referă (ca și cea datată: 30 octombrie 1925, adresată

[1] Al. Oprea: *Lucian Blaga — Oscar Walter Cisek. — Dialog epistolar*, în „*Manuscriptum*“, III, nr. 3(8), 1972, pp. 78—89; nr. 4(9), pp. 102—111; IV, nr. 1(10), 1973, pp. 108—120.

[2] Oscar Walter Cisek: *Sufletul românesc în artă și literatură*, antologie întocmită și comentată de Al. Oprea, Cluj, Editura „*Dacia*“, 1974.

[3] Manuscrisele lui Ludwig von Ficker, precum și cele ce i-au fost trimise de-a lungul deceniilor de diferiți autori pentru revista „*Der Brenner*“, corespondența acestui scriitor din Innsbruck cu personalități ale literaturii și culturii universale, constituie nucleul lui „Brenner-Archiv“, astăzi centrul tirolez de cercetare al literaturilor de limbă germană din secolul nostru, constituind, totodată, o sursă de informare privind scrisul românesc.

lui Blaga) [4] *la vizita lui Theodor Däubler în țara noastră, dar aduc în plus mărturii prețioase privind colaborarea lui Cisek cu Ion Pillat, date interesînd receptarea și popularizarea poeților expresioniști de limbă germană la noi, între care Georg Trakl (1887—1914), referindu-se, de asemenea, la creația proprie a lui Cisek.*

„Der Brenner“ [5], *revista în paginile căreia a debutat în 1912 Georg Trakl și unde au apărut versuri definitorii pentru creația poetică a lui Theodor Däubler, este considerată a fi fost, pentru perioada de pînă la « Anschluß » (martie 1938), cînd a fost interzisă de naziști, cea mai reprezentativă publicație austriacă după* „Die Fackel“ *(1899—1936) a lui Karl Kraus. În editura* „Brenner“*-ului au fost tipărite o seamă de volume, între care, în 1926, menționăm apariția cărții:* În amintirea lui Georg Trakl. Mărturii și scrisori. (Erinnerung an Georg Trakl. Zeugnisse und Briefe). *Este important să subliniem contribuția scriitorilor români — Ion Pillat și Oscar Walter Cisek —, cărora le aparțin, în acest volum, referirile la receptarea relativ timpurie și intensă în România*[6] *a operei poetului austriac.*

Opiniile lui Cisek despre propriul său loc în literatura țării noastre, ca și aprecierile cu privire la similitudinile dintre poezia lui Trakl și lirica lui Bacovia sau Camil Baltazar, sînt cîteodată surprinzătoare, scriitorul nereținîndu-și nici un moment admirația față de Trakl. Între poeziile pe care Cisek le « dăruiește » lui Ficker, odată cu scrisoarea din 15 octombrie 1925[7], *cu speranța nemărturisită că ele ar putea să apară în* „Der Brenner“ *și care — după afirmația autorului — erau inedite la acea dată, se aflau unele care aveau să apară în periodice românești*[8], *precum și altele ce urmau să fie încorporate volumului de versuri* Die andere Stimme *(Dresden, 1934)*[9]. *Influența lui Theodor Däubler asupra liricii tînărului Cisek, evidentă, dealtfel, în ditirambele din articolul său din 1923 asupra acestui mare poet german* [10], *a dus nu numai la dedicarea ciclului de poezii « italiene », ci și la preluarea unor modalități creatoare, după cum remarca Alfred Kittner, editorul volumului postum de poezii ale lui Oscar Walter Cisek* [11].

Heinz STĂNESCU

[4] Cf. art. cit., „*Manuscriptum*“, III, nr. 3(8), 1972, p. 86.

[5] Periodic condus de Ludwig von Ficker, la Innsbruck, în cadrul editurii cu același nume. A apărut inițial ca revistă bilunară (1910—1914), iar după primul război mondial (1919—1920) sub forma unui periodic aproximativ trimestrial. În 1915 și între 1923—1934, precum și între 1946—1954, sub forma a 11 volume, intitulate—în ciuda apariției lor neregulate — « anuare ».

[6] Cităm, de pildă: O. W. Cisek *Georg Trakl*, în „*Cugetul românesc*“, I, 1922, nr. 6 (septembrie).

[7] Este vorba de poeziile: *Frühlingslied*; *Schnee*; *Der Weg von hinüber*; *Verwaister Abend*; *Am Abend* I/II; *Seraphischer Abend*; *Schlaflied*; *Der Verschollene*; *Das Opfer*; *Schweigende Feier*; *Hingabe*; *Erinnerung an Italien I/II an Th. Däubler Dank und Gruß*; *Wartendes Land.*

[8] *Erinnerung an Italien I/II*... a fost publicată în „*Ostland*“, vom geistigen Leben der Auslanddeutschen, Sibiu, I, 1926, nr. 3, martie, pp. 116—117.

[9] *Schlaflied; Seraphischer Abend.*

[10] *Theodor Däubler*, în „*Cugetul românesc*“, II, 1923, nr. 8—9, septembrie.

[11] Articolul este reprodus în: *Gedichte. Eine Auswahl. Mit einem Nachwort von Alfred Kittner*, București, „*Kriterion*“ Verlag, 1972, p. 108.

SCRISORI CĂTRE REVISTA „DER BRENNER“

I

București, strada Viitorului 65

Mult stimate domnule von Ficker,

Theodor Däubler, care se mai afla acum trei săptămîni aci în România, v-a trimis o carte poștală pe care figura și numele meu [1]. Discutam tocmai de Trakl și astfel am vorbit și despre dumneavoastră care ați făcut pentru acest poet tot ce v-a stat

[1] Această carte poștală a lui Theodor Däubler se află în „Brenner-Archiv“, în clasorul „Gegenbriefe — Th. Däubler“ și este datată: « București, 19 IX 1923 ».

în putință. Aci, în România, Trakl a devenit relativ cunoscut; probabil și pentru că există un poet român cu care pare a fi înrudit. Se numește Bacovia. Trakl este însă mult mai mare.

Acum aproximativ doi ani mi-am permis — și anume după ce Theodor Däubler îmi dăduse adresa dumneavoastră — să vă trimit două numere ale revistei lunare românești „*Cugetul românesc*", în care se afla un articol al meu despre Trakl și 17 poezii ale acestuia traduse în românește. Tălmăcirile le-am efectuat împreună cu valorosul poet român Ion Pillat. Numai că nu știu dacă ați primit aceste numere.

Există aci, la București și, de asemenea, în Transilvania, un grup întreg de oameni care văd în opera lui Trakl un dar de o măreție rară. De altfel, patria mea — și aceasta este, deși simt și nemțește, România — are așa de multe caracteristici ale peisajului transfigurat de toamnă, încît te poți apropia cu mai multă ușurință de Trakl. Toate acestea apar germanului din nord mai străine la început. Soția mea, Hortense Mateescu-Cisek, al cărei nume se afla de asemenea pe cartea poștală a lui Däubler — a descoperit, de altfel, cea dintîi pe Trakl, pentru noi cei din București. Asta se întîmpla acum opt ani.

Theodor Däubler ne-a spus apoi că într-unul din anuarele „*Brenner*"-ului se află un articol al său, intitulat *Styx* [2], și în care ar fi vorba și despre întîlnirea pe care a avut-o cu Trakl. De aceea v-aș ruga foarte mult să-mi trimiteți, dacă este posibil, un exemplar al acestui anuar. Eu și prietenii mei bucureșteni v-am fi foarte recunoscători pentru aceasta pentru că tot ce este în legătură cu Trakl are pentru noi o adîncă semnificație.

Și, ca un dar neînsemnat și modest, îmi permit să adaug prezentei scrisori cîteva din poeziile mele proprii pe care le-am scris în ultimii ani. (Am acum 27 de ani.) Däubler prețuiește aceste poezii, totuși nu am putut publica nici una din ele într-o revistă de un nivel mai ridicat. Astfel nu a apărut niciuna din ele. Poate că aceste poezii vă spun ceva.

Däubler m-a rugat să vă transmit cele mai frumoase salutări din partea lui.

Rămîn al dumneavoastră cu cel mai desăvîrșit respect

OSCAR WALTER CISEK

15 octombrie 1925

II

București, 12 noiembrie 1925

Mult stimate Domnule Ficker!

Am primit acum o săptămînă frumosul număr al „*Brenner*"-ului și astăzi scrisoarea dumneavoastră atît de amabilă, care mi-a permis să aflu atîtea lucruri noi în legătură cu Trakl. Vă mulțumesc în mod deosebit pentru interesul ce l-ați acordat poeziilor mele și aș dori să vă felicit din toată inima pentru editarea „*Brenner*"-ului, o revistă care aproape că nu e cunoscută și care este mai presus de multe din laudele care i se aduc.

Nu cunoșteam revista dumneavoastră decît foarte superficial, citisem despre ea în cîteva periodice și chiar am frunzărit două numere, fără a putea să pătrund valoarea proprie, de sine stătătoare a acestei publicații. Mă bucur de volumul pe care îl editați despre Trakl și aceasta — cu atît mai mult cu cît se simte în mod clar că se face tot mai multă tăcere în jurul operei sale, datorită faptului că lumea nu a putut fi încă convinsă de valoarea incomparabilă a acestei opere. Aș vrea să vă dau, în acest sens, un exemplu nu prea îmbucurător: în primăvara acestui an am ținut la universitatea din București o conferință, despre esența artei românești, în cinstea studenților și profesorilor austrieci care ne vizitau țara. Bineînțeles, în limba germană.

[2] A apărut în „*Der Brenner*", siebte Folge, erster Band, Frühling 1922.

Am subliniat atunci faptul că Trakl a devenit cunoscut în România datorită unor traduceri. Dar, spre mirarea mea, nici un austriac, nici un student și nici un profesor nu știa ceva despre cel mai mare poet liric al Austriei.

Mi-ați scris că ați avea de gînd să publicați scrisoarea mea în *„Der Brenner"*. Dacă aș fi știut aceasta nu aș fi fost atît de superficial în comunicarea măruntelor informații.

În legătură cu Trakl ar fi fost totuși de relevat faptul că, acest poet a avut chiar o influență relativ puternică asupra celei mai noi lirici românești — și anume asupra ultimelor două volume de versuri ale cunoscutului poet Camil Baltazar. În scurtul meu articol despre Trakl, care a apărut în revista *„Cugetul românesc"*, am subliniat înrudirea intimă cu Bacovia, poetul român al toamnei, al tristeței vieții de cazarmă și al morții. Așa precum Trakl iubește culoarea *brună* și *albastrul* și le repetă mereu, Bacovia scrie și scrie iarăși despre *violet*. Dar Bacovia nu se înalță atît de mult ca Trakl înspre transcendență și nu sparge atît de mult forma exterioară a poeziei, firește, în sensul tradițional și clasic! Opera poetului român apare ca fiind mai îngustă și moartea e la el mai puțin transparentă! Pe scurt: este mult mai mărunt ca Trakl.

Pentru ca să vă puteți da seama cu cîtă sinceritate se preocupă lumea de aici de poezia lui Trakl, adaug prezentei misive și un articol pe care l-am scris acum circa șase ani și pe care l-am publicat în ziarul transilvănean *„Deutsche Tagespost"* [3]. Conține multe afirmații necoapte și eu îl prețuiesc foarte puțin, dar el vă va spune totuși: acolo, în România, au existat cîțiva oameni care i-au recunoscut de timpuriu valoarea lui Trakl și care-l iubesc.

---

[3] Ziarul sibian *„Deutsche Tagespost"*, allgemeine Volkszeitung für das Deutschtum in Großrumänien (iunie 1919—1924) a grupat în jurul său scriitori umaniști de pe tot cuprinsul țării, între care pe bănățeanul Otto Alscher și pe bucureșteanul Cisek, care a publicat aci — între altele — traducerea unui capitol din *Le feu* al lui Henri Barbusse (16. VII. 1919), un articol despre Walt Whitman (13.IX.1919) altul despre Leonid Andreev (24.X.1919), *Die Knechtung*, text cu implicații autobiografice (17.XI.1920), nuvela *Die Falle* (27.XI.—4.XII.1920 — cu mențiunea că ar fi fost scrisă în 1917) și Brief über den jungen Werfel (p. XII—10. XII. 1920).

Mă bucură nespus că vreți să-mi trimiteți cartea dumneavoastră despre Trakl Mă voi sili desigur s-o fac cunoscută aci, s-o semnalez celor ce-l apreciază. Faptul că osemintele lui Trakl au fost transferate la Mühlau [4] ne liniștește parcă și are un efect armonic asupra tuturor celor care-l iubesc pe poet.

Permiteți-mi să vă mulțumesc din suflet pentru toate.

Soția mea vă salută și eu rămîn, cu cele mai frumoase gînduri, cu deosebit respect și multă considerație

al dumneavoastră devotat

OSCAR WALTER CISEK

București, strada Viitorului 65, România

III

București, 10 decembrie 1925

Mult stimate Domnule Ficker,

Am primit la timp cartea dumneavoastră poștală și am așteptat numai sosirea „*Brenner*"-ului pentru a vă mulțumi pentru această excepțională amabilitate. Volumul ne-a produs multă bucurie, iar textul lui Dallago [5] este emoționant din punctul de vedere al dimensiunilor credinței sale. Comunicările în legătură cu Trakl ne-au interesat evident în cel mai înalt grad. Și poeziile lui Leitgeb, tipărite în acest volum, le resimt ca fiindu-mi mai apropiate decît altele ale sale. Lumea trebuie să vă fie recunoscătoare pentru editarea unor contribuții atît de valoroase și care pun atîtea la punct. (Atitudinea lui Dallago față de Hesse reprezintă într-adevăr o « zdruncinătură », devenită necesară.)

Aș vrea să vă rog, de asemenea, să însărcinați administrația editurii dumneavoastră să-mi comunice cît reprezintă abonamentul anual pentru „*Der Brenner*", ținînd seama că aș vrea să posed de acum înainte aceste anuare.

În „*Prager Presse*" am citit și o scrisoare pe care v-a adresat-o Rilke și cuvinte pline de sens și delicate reflecții despre Rilke.

Așteptăm acum cu nerăbdare crescîndă volumul comemorativ, deoarece știm deja cam ce va cuprinde. Ce vor conține oare scrisorile lui Trakl? Vă rog foarte mult să faceți să-mi parvină volumul, îndată după realizarea lui; voi scrie aci despre el. Cam cît s-ar putea subscrie minimal pentru editarea operelor lui Jannowitz?[6] 10 mărci ar fi de ajuns? Este, căci sînt cam lipsit de mijloace și nu am decît foarte puțini bani. Totuși aș vrea să subscriu pentru că poezia sa frumoasă m-a convins pe deplin.

Primiți, vă rog, încă o dată, mulțumirile mele cele mai distinse pentru toate. Vă salut cu deosebit respect și multă considerație

O. W. CISEK

[4] Suburbie a orașului Innsbruck; Ludwig von Ficker locuia atunci la Innsbruck-Mühlau, nr. 102.

[5] Cisek se referă la „*Der Brenner*", neunte Folge, Herbst 1925, în care au fost tipărite — între altele — poezii de Josef Leitgeb și articolul *O diese Welt* de Carl Dallago (1869—1949), în care se referea la Hermann Hesse, laureat al Premiului Nobel pentru literatură pe anul 1946.

[6] În același anuar a apărut *Aufruf zur Subskription auf den Nachlaß von Franz Jannowitz*; din opera acestui poet (1892—1917) apăruse doar volumul *Auf der Erde* (1919). Din 1920, von Ficker publică din cînd în cînd poezii de Jannowitz. Proiectul de editare nu avea să se materializeze însă.

O. W. Cisek în Slovacia.

O. W. Cisek — pe drumuri europene.

Mărturie epistolară a unor relații editoriale.

einziges bisher erschienen. Vielleicht sagen Ihnen diese Gedichte etwas.

[illegible] bat mich Ihnen seine schönsten Grüsse zu senden.

Ich bleibe in Verehrung und tiefster Ergebenheit

Ihr

Oscar Walter Cisek

Den 15. Oktober 1925

SCRIITORI STRĂINI ÎN ARHIVE ROMÂNEŞTI

Jules VERNE

AUTOGRAF PENTRU O ADMIRATOARE

CINE NU CUNOAŞTE AZI NUMELE CĂPITANULUI Nemo şi al lui Mihai Strogoff, al lui Phileas Fogg şi al copiilor Căpitanului Grant, al lui Robur, navigatorul prin spaţiu şi al echipajului multinaţional proiectat în jurul lunii, într-un cuvînt, al atîtor eroi de neuitat? Chiar dacă istoriile literare îi omit uneori numele, acesta s-a impus conştiinţei cititorilor din întreaga lume, în rîndul celor mai îndrăgiţi autori, prin tirajele atinse de opera sa, datorită entuziasmului tinerilor săi cititori. Fără îndoială că astăzi multe dintre viziunile şi din întîmplările fantastice ale cărţilor sale au fost depăşite de cuceririle reale ale ştiinţei. Dar opera lui Jules Verne continuă să se bucure de aceeaşi preţuire poate şi pentru că reprezintă pentru fiecare nouă generaţie o admirabilă şcoală de omenie şi eroism.

Marele succes de public a însoţit, dealtfel, romanele lui Jules Verne încă din timpul vieţii autorului lor. Literatura lui a cîştigat de timpuriu şi pe cititorii din ţara noastră. Astfel, nu surprinde deloc existenţa unui autograf al renumitului scriitor, păstrat astăzi în arhiva Bibliotecii Academiei R. S. România (Corespondeţă, 58/CLX).

Rîndurile rescrise pe o carte de vizită, expediate din Amiens, după cum ne indică ştampilele poştei, la 2 mai 1894, sînt destinate doamnei Elena Cristodorescu, admiratoare a romancierului şi pasionată colecţionară de autografe celebre.

Nicolae LIU

Mademoiselle, Tout mon regret est de ne pouvoir vous répondre dans votre langue, à vous qui m'avez si aimablement écrit dans la mienne.

JULES VERNE

Mais enfin, en français comme en roumain, je me dis et je vous prie de me croire

Votre très respectueux serviteur

Jules Verne

Mai 94

Domnişoară, regret profund că nu vă pot răspunde în limba română, dumneavoastră, care aţi avut amabilitatea să-mi scrieţi în franţuzeşte.

Dar, în fine, în franceză sau în română, mă declar şi vă rog să mă consideraţi, al dumneavoastră prea plecat servitor.

mai [18]94 JULES VERNE

Emile ZOLA

O DEDICAȚIE CĂTRE CATTULE MENDEZ

à mon très cher confrère et ami
Catulle Mendès
Emile Zola

CONTES A NINON

POVESTIRI PENTRU NINON, CARTEA DE debut a lui Emile Zola, marchează un moment unic în creația sa. Definitivate, în mare parte, în perioada cînd lucra la serviciul de publicitate al editurii „Hachette", aceste povestiri ar fi rămas necunoscute, dacă autorul lor, descoperindu-și vocația de scriitor, n-ar fi forțat porțile succesului. Decis să nu păstreze în sertar încercările lui literare, Zola nu abandonează ideea publicării lor și, după ce trei editori îi refuză manuscrisul, el însuși va organiza propaganda comercială a cărții, inițiindu-l pe editorul Lacroix, care acceptase s-o tipărească, în subtila artă de a capta interesul cititorilor. *Povestirile pentru Ninon* vor apărea la editura „J. Hetzel et A. Lacroix", în 1864, dar aceste fade istorioare sînt departe de a prevesti pe viitorul șef al școlii naturaliste, reprezentînd o ultimă manifestare, în gustul romantic, a tînărului Zola, pe vremea cînd nici nu îndrăznea să viseze că tirajele scrierilor sale vor depăși cu mult pe cele ale confraților, ajungînd să întreacă chiar cifrele atinse de Victor Hugo, a cărui personalitate domina epoca.

Povestirile pentru Ninon au avut, dealtfel, un destin paradoxal. Rămase în umbră după apariția romanului *Therèse Raquin* și a primelor volume din *Les Rougon-Macquart*, s-au bucurat apoi de o mare popularitate, interesul asupra lor provenind tocmai din aprinsele discuții iscate de noua viziune artistică a scriitorului. Marele public, șocat, se întoarce cu plăcere la paginile romantice ale *Povestirilor...* — emoționantă evocare a ținutului Provence —, în timp ce Zola, iritat de preferințele cititorilor, ce se îndreptau spre o carte care nu-l mai reprezintă, le socotește simple exerciții literare, judecîndu-le cu o severitate excesivă. Cu toate acestea, primele sale narațiuni au cunoscut numeroase ediții, iar autorul l r nu a părăsit cu totul acest gen, un nou ciclu urmînd să fie tipărit în 1874, sub titlul: *Noi povestiri pentru Ninon.*

Am în față un exemplar (numerotat, purtînd nr. 1) din ediția a II-a a *Povestirilor pentru Ninon*, apărută la Paris, în 1874, la editura „Charpentier" [1], o carte frumos legată, pe a cărei pagină de gardă este înscrisă o scurtă dedi-

[1] Astăzi păstrat în colecțiile Muzeului literaturii române, sub numărul de inventar 30447.

cație a autorului către poetul Catulle Mendès [2]: « *à mon très cher confrère et ami/Catulle Mendès* ».

Printr-un artificiu al legătorului, făcut în spiritul mistificărilor romantice sau, poate, din dorința proprietarului, între copertile acestei cărți a fost prinsă și o filă dintr-o ediție contemporană a unor culegeri de cîte zece povestiri din autori diferiți, publicate sub titlul: *Noul Decameron*. Consacrat cîte unei zile, fiecare ciclu este prezidat, după modelul boccaccian, de o « regină » și de un « rege », ale cărui povestiri inaugurează seria respectivă. Două medalioane, ce reproduc chipul lui Zola, « regele celei de-a cincea zile », desenat în acvaforte, după o imagine binecunoscută, și pe cel al eroinei sale, Ninon, au pus pe autor alături de acest personaj imaginar, menit să simbolizeze și să păstreze vii amintirile anilor petrecuți în Provence! E posibil ca această filă să fi fost anume atașată la exemplarul oferit lui Catulle Mendès, al cărui nume figurează printre protagoniștii aceluiași ciclu epic. Exemplarul cuprinde, de asemenea, un desen în creion colorat, repetat pe două file, reprezentînd o ilustrație semnată de A. Morand, la povestirea *Aventurile uriașului Sidoine și ale piticului Médéric*, care a deschis, probabil, volumul de povestiri din ziua a cincea a *Noului Decameron*, socotind după cele două medalioane, ce-i înfățișează pe Ninon și pe Zola.

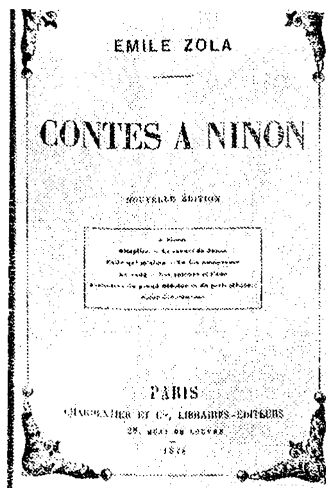
Surprinzător este faptul că, la 10 ani de la apariția *Povestirilor pentru Ninon*, Zola se întoarce la volumul lui de debut, pentru a scrie pe el grațiosul omagiu, deși la acea dată se impusese publicului prin extraordinara forță cu care-și dezvoltase teoria naturalistă, fiind și o personalitate cunoscută în critica de artă.

Să se fi oprit alegerea scriitorului asupra *Povestirilor pentru Ninon*, din motive pur sentimentale, ce-l legau de prima lui carte, sau a considerat-o cea mai potrivită dintre ele ca s-o ofere poetului Catulle Mendès? Înclinăm mai degrabă către cea de-a doua ipoteză, dacă ne gîndim că tonalitatea lirică a povestirilor, putea avea rezonanțe în sufletul confratel ² căruia îi era adresată dedicația.

Oricare ar fi fost intenția lui ›la, acest scurt autograf fixează peste timp : mnificația unui gest de prietenie, al unei aten colegiale, dintre cele risipite cu dezinvoltură (omul sociabil și generos.

Diana ' RISTEV

[2] Poet parnasian, romancier, dramaturg și critic (1842—1909). Talent proteic, înzestrat cu o remarcabilă tehnică, a versificației, în ciuda activității lui multilaterale, a unor certe calități literare și a unei prezențe vii în epocă, nu a dobîndit mare celebritate. Pe lîngă volumele de versuri, este cunoscut ca autor al romanului *Zo'har*, al unei culegeri de povestiri (*Contes du rouet*, *Isoline*, *Le Confessional*), precum și al unor drame ca: *Scarron* și *Glatigny*.

EMILE ZOLA

CONTES A NINON

NOUVELLE ÉDITION

PARIS
CHARPENTIER ET Cie, LIBRAIRES-ÉDITEURS
28, QUAI DU LOUVRE

ROMAIN ROLLAND

SCRISOARE CĂTRE O ACTRIŢĂ

ENTUZIASMUL STÎRNIT DE MESAJUL PROFUND umanist al poemului Ara Pacis, scris de Romain Rolland în 1920, imediat după prima conflagraţie mondială, se materializează şi în cele două epistole adresate autorului de două corespondente din România: actriţa clujeană Nora Tessitori şi Alexandra Mark din Tîrgu Mureş. Deşi nici una dintre ele nu cunoştea adresa exactă a scriitorului ce se stabilise în Elveţia, rîndurile expediate lui au fost trimise simplu, menţionînd doar numele lui Romain Rolland, cu deplina convingere însă că vor ajunge la destinatar, către care se îndreptau în acel moment numeroase mesaje de simpatie. Dincolo de admiraţia pentru cunoscutul poem, ce exprimă plenar dorinţa de pace a omenirii, poem inclus de actriţa clujeană în programul recitalului pe care-l pregătea, în toamna anului 1926, undeva în munţii Ghimeşului, Nora Tessitori îşi rezervă bucuria de a-i comunica autorului că versurile sale au inspirat şi doi artişti maghiari: ilustratorul Ferenczi Valér şi compozitorul Hubay Jenö. Impresiile, provocate de vibrantele versuri, păstrează întreagă emoţia lecturii şi au fost consemnate astfel, chiar dacă ar fi fost posibil ca ele să nu ajungă în mîinile scriitorului care, primindu-le, îi trimite următoarele rînduri, scrise pe o carte poştală ilustrată:

Villeneuve (Elveţia)

20 septembrie 1926

Affecteux remerciements à la voix et à l'âme, en qui s'est transfusée mon Ara Pacis. *Qu'il est remarquable que déjà me soit venu de Transylvanie le dernier écho de ce poème! En pleine guerre, le jeune graveur Valère Ferenczy, de Nagybánza, m'envoya une admirable eau-forte, inspirée d'*Ara Pacis. *(J'ai rencontré l'auteur, pour la première fois, ces mois derniers. C'est un vrai grand artiste. J'espère que vous le connaîtrez.)*

Cordiale sympathie de

ROMAIN ROLLAND

Villeneuve (Elveţia)

20 septembrie 1926

Sincere mulţumiri acelei voci şi acelui suflet care au dat viaţă poemului meu *Ara Pacis*. E remarcabil faptul că întîiul ecou al acestor versuri a sosit din Transilvania! În plin război, tînărul gravor Ferenczi Valér, din Baia-Mare, mi-a trimis o admirabilă gravură inspirată de *Ara Pacis*. (Pe autor l-am întîlnit pentru prima dată acum cîteva luni. Este un adevărat mare artist. Sper că îl cunoaşteţi.)

Cu afectuoasa simpatie a lui

ROMAIN ROLLAND

Cealaltă carte poştală, pe care o publicăm, este expediată zece ani mai tîrziu, tot din Elveția. Ea reprezintă răspunsul la o lungă epistolă trimisă de Alexandra Mark lui Romain Rolland, emoționantă confesiune asupra evenimentelor din acei ani. «Semnele tragice, de rău augur, ale celui de-al doilea război mondial, m-au determinat să-i scriu— își amintește Alexandra Mark. Pătrunderea fascismului, semnele groaznicelor evenimente îi nelinișteau pe toți. I-am scris despre temerile, frămîntările mele. N-am așteptat răspuns de la dînsul, nu de asta am luat pana în mînă.» Răspunsul lui Romain Rolland a venit, în aceste cîteva rînduri încurajatoare pe care le transcriem:

Villeneuve, 6 septembre 1936

Merci, chère M-me Alexandra Mark, pour votre lettre. Je sympathise avec vous, et je vous souhaite courage et foi, en dépit des adveristés, qui ne sont que passagères.
Bien cordiale

ROMAIN ROLLAND

Villeneuve, 6 septembrie 1936

Vă mulțumesc, dragă doamnă Alexandra Mark, pentru scrisoarea Dumneavoastră. Sînt alături de dumneavoastră, vă doresc curaj și credință împotriva adversităților, care nu sînt decît trecătoare.
Cu deosebită afecțiune

ROMAIN ROLLAND

Ilustrata reproduce, printre frunzişuri de toamnă, vila scriitorului de pe malul lacului aflat la picioarele Alpilor, lîngă Berna, iar în fața ei, se profilează silueta lui Romain Rolland, gînditoare, cu binecunoscuta sa haină sobră închisă corect.

Ildiko MAROSI

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

REGISTRU STĂREI CIVILE
PENTRU NĂSCUTI

542

LEGENDĂ ȘI ADEVĂR ÎN BIOGRAFIA LUI TUDOR ARGHEZI

ESTE CUNOSCUTĂ DISCREȚIA, POATE chiar zgîrcenia, cu care poetul *Cuvintelor potrivite* a vorbit și a scris despre sine. Mărturisirile autobiografice rămase de la el se rezumă la cîteva date asupra familiei, consemnate în scurte interviuri, unde mai degrabă a învăluit decît a afirmat ceva sigur despre ascendența lui, făcînd-o de fiecare dată cu sfială sau ezitare ca în fața unui fapt și pentru el incert și încărcat de mister.

Cel mai « norocos » dintre cei ce i-au solicitat lămuriri în acest sens a fost, se pare, Horia Oprescu [1], căruia Tudor Arghezi îi declara într-o convorbire din 1956: **« am să precizez cîteva date, ca în Buletinul Biroului de populație... M-am născut în București la 21 mai (Sf. Constantin și Elena) 1880. Am fost singurul copil al lui Nae Theodorescu, originar din Cărbunești, Gorj. Tata se ocupa cu munca cîmpului. Dar fiind deștept (oltean!), la bătrînețe a fost funcționar într-o mică bancă. Pe bunică-meu îl chema Toader. Era de meserie cojocar și căciular. A trăit peste o sută de ani și a fost un crai și jumătate pînă la adînci bătrînețe ».**

Aceste date de stare civilă (care, după cum se va constata curînd, conțin prea puțin adevăr și multe inexactități) cît și confesiunile făcute fiului său, Baruțu T. Arghezi[2], aveau îndrituirea, venind din sursă directă, să se impună ca definitive pentru această parte a biografiei argheziene. Cu toate acestea, prin confruntarea date-

[1] *Tudor Arghezi despre sine și despre arta sa*, „*Tînărul scriitor*", nr. 12, 1956, pp. 3, 4, 5.
[2] Publicate în revista „*Luceafărul*", numerele din martie și aprilie 1960.

lor, a celor sigure (extrase din actele de stare civilă) cu cele declarate de Arghezi însuşi în diferite ocazii, rezultă că poetul avea sumare cunoştinţe despre familia şi ascendenţii săi. Astfel s-ar putea explica, în parte, abundenţa de greşeli pe care o întîlnim în declaraţiile făcute diverşilor publicişti sau în mărturisirile de familie.

În urma unor minuţioase cercetări arhivistice, efectuate asupra mitricelor bisericeşti de născuţi, de căsătoriţi şi de decedaţi din suburbiile parohiale Sfinţii Voevozi, Biserica Enei, Biserica Hanu-Colţei, Pitar Moş, Icoanei şi din multe alte mahalale învecinate lor, precum şi a inventarelor şi registrelor de stare civilă din fosta circumscripţie de galben a Bucureştilor din veacul trecut (între anii 1840—1895), am descoperit actele de stare civilă privind familia poetului, documente capabile să aducă o nouă şi definitivă lumină asupra biografiei argheziene.

Care este data naşterii poetului ?

Din actul de naştere, pe care-l reproducem în continuare, aflat în Registrul stării civile al fostei circumscripţii de galben, reiese că Tudor Arghezi s-a născut la *23 mai 1880*, la ora şase dimineaţa, în casa părinţilor săi din Bucureşti, situată pe strada Ţăranilor, la nr. 46, în suburbia Icoanei, actuala stradă Aurel Vlaicu:

[*Biserica*] Orth[odoxă] Rom[ână]
REGISTRU STĂREI CIVILE
PENTRU NĂSCUŢI

[*Notat ulterior*]
N[umăr] Î[nregistrare] 839/10.V.1956
ss. indescifrabil
Int[rat] cu nr. 834697/III.1956.14
ss. indescifrabil

Prenu-mele]	Ion
[*Fiul lui*]	Nae
[*Numele*]	Theodorescu
[*Profesia*]	Comersant
[*Copil*]	Legitim

[*Notat ulterior*]:

Schimbat numele din Theodorescu în ARGHEZI, iar prenumele din Ion în TUDOR, conform actului de schimbarea numelui nr. 44 din 9 Mai 1956, înregistrat la Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Raionului Stalin, în baza deciziei nr. 385 din 16 aprilie 1956, dată la Direcţia G[enera]l[ă] a Miliţiei D. E. P. Reg. nr. 23494 din 9 Mai 1956.
[*Ştampila Oficiului Stării Civile*]

[*Notat ulterior*]:

Conf. adr[e]s[ei] 16841/1967, sect[or] Buc[ureşti] ARGHEZI TUDOR *a încetat din viaţă* la 15. VII.1967 la Bucureşti. *Actul nr.* 1026 Reg[istrul] de decese *ziua* 1, *luna* iulie, *anul* 1970.
ARHIVIST
ss. indescifrabil
În reg[istrul] arh[ivelor] statului 875/1969

[*Nr. curent*]
542

Din anul una mie opt sute optzeci, luna Mai [,] ziua douăzeci şi patru[,] la ora douăsprezece şi jumătate din zi. Act de naşterea copilului Ion[,] de sex masculin[,] născut în Bucureşti[,] [i]eri la ora şase a. m.[,] în casa părinţilor săi din suburbia Icoanei, str[ada] Ţărani nr. 46, fiu legitim al D[omnu]lui Nae Theodorescu de ani treizeci şi unu[,] comersant[,] şi al D[oam]nei Maria[,] de ani optsprezece, după declaraţiunea făcută de tatăl care ne[-]a prezentat copilu[l]. Martori au fost D[om]nu[l] Theodor Vrabie de ani treizeci şi şase, comersant din str[ada] Romană No. 92[,] şi D[om]nu[l] Petrache G. Meschianu de ani douăzeci şi şase, funcţionar din str[ada] Ţărani, nr. 27[,] care au subscris acest act după ce li s[-]au citit împreună cu noi şi cu declarantul. Constatat după lege de noi Dimitrie Brăescu[,] ofiţeru[l] Stări[i] Civile din Bucureşti[,] Circumscripţia II.

Declarantul: ss. Nae Theodorescu
Martori: ss. Theodor Vrabie şi P. G. Meschianu
Ofiţer: ss. D. Brăescu

Cine este tatăl lui Tudor Arghezi ?

Conform certificatului de naştere al lui Tudor Arghezi (Ion Theodorescu), « *după declaraţiunea făcută de tatăl care ne*[-]*a prezentat copiu*[*l*] », acesta este fiul « *legitim* » al Mariei şi al lui Nae Theodorescu — căsătoriţi oficial, după cum reiese din actul de căsătorie, înregistrat la circumscripţia a II-a de galben din Bucureşti, act pe care-l transcriem mai jos:

[*Biserica*] *Orth*[*odoxă*]
Nae Theodorescu cu D[omnişoa]ra Maria Iliescu ambi juni

Registru[*l*] *stării civile pentru căsătoriţi*

Nr. 83

Din anul una mie opt sute şaptezeci şi cinci, luna aprilie, ziua optsprezece, la ora patru după amiaza. Act de căsătoria D[omnu]lui Nae Theodorescu, în etate de douăzeci şi cinci ani, flăcău, sergent major în jandarmi călări, născut în Bucureşti, la anul 1850, luna august, şi domiciliat în suburbia Biserica Enei, strada Colţea, Nr. [50], fiu major al decedatului Theodor şi al D[oamn]ei Maria Theodorescu, domiciliată în strada Occidentului [nr. 50][3], care a fost presinte şi a consimţit la această căsătorie cu D[omnişoa]ra Maria Iliescu[,] în etate de şasesprezece ani trecuţi, jună, născută în Bucureşti[,] la anul 1850 şi opt, luna octombrie, şi domiciliată în suburbia Icoana, strada Ţărani No. 22, fiică minoră a D[omnu]lui Ion Iliescu şi a D[oamn]ei Maria Iliescu, domiciliaţi cu fiica lor, cari au fost presenţi şi au consimţit la această căsătorie. Cei de faţă[,] contractanţi şi părinţi contractanţi[,] ne[-]au declarat că au făcut un contract dotal de căsătorie, care se află depus la Tribunalu[l] Ilfov, Secţia III Civilă, spre legalizare, după cum se constată din certificatu[l] acelui Tribunal cu nr. 3204, din şaptesprezece ale curentei.

Actele preliminare sunt » [*Urmează şirul tuturor actelor anexate la dosar.*]

Tatăl poetului, Nae Theodorescu, după numele de botez — *Nicolae* (aşa cum apare înscris în actul său de naştere din mitrica bisericii Hanu-Colţei, redactat, după uzul vremii, în chirilice), s-a născut *la Bucureşti, în ziua de 24 noiembrie 1850*, nu « la anul 1850 august 30 », cum greşit indică certificatul de căsătorie, care preia această dată inexactă din certificatul de naştere, eliberat de Escadronul de jandarmi al Capitalei, sergentului major Nicolae Theodorescu:

« Escadron[ul] [de] jandarmi ai Capital[e]i
Certificat

Noi Comandantul Escadronului jandarmi ai Capital[e]i[,] Dimitrie Tulea, certificăm că sergentul major N. Theodorescu este născut la anul 1850 august 30[,] în oraşul Bucureşti, [circumscripţia] culoarea Galbenă, strada Occidentului nr. 50, şi spre încredinţare i s[-]a liberat acest Certificat din partea Corpului, spre a se servi cu dînsu[l]ori unde trebuinţa va cere.

Comandantu[l] Escadronului
Căpitan D. Tulea »

[3] Cf. certificatul de naştere al lui Nae Theodorescu, eliberat de Escadronul de jandarmi.

Rămas orfan la vîrsta de 12 ani şi, probabil cu o situaţie materială precară, Nae Theodorescu a intrat, se pare, de mic în rîndul copiilor de trupă [4], ajungînd cu vremea, la gradul de sergent major. A dus o viaţă aspră, ce explică, poate, firea lui dură şi purtarea inflexibilă faţă de fiu şi faţă de soţie, de care se va despărţi, dealtfel, curînd.

La data căsătoriei — 1875 — tatăl poetului avea vîrsta de 25 de ani, era sergent major în escadronul de jandarmi călări al Capitalei şi locuia pe strada Colţea (unde s-a născut), separat de mama sa, văduvă, care domicilia la altă adresă, pe strada Occidentului nr. 50, într-o altă mahala.

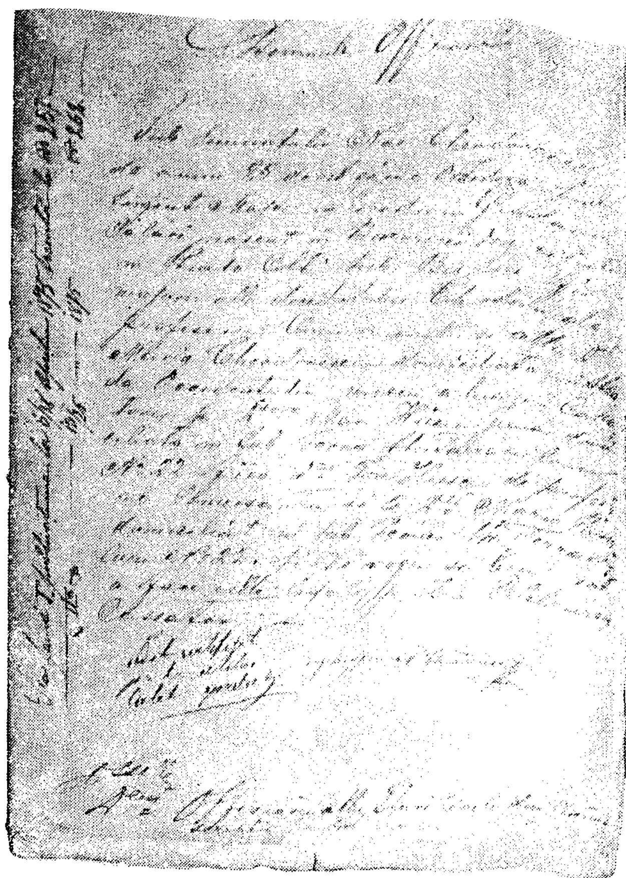
Cînd se naşte poetul, la 23 mai 1880, Nicolae Theodorescu avea 30 de ani şi şase luni şi era de profesie « comersant ». Cît priveşte afirmaţia lui Arghezi (vezi interviul citat) că tatăl său « *se ocupa cu munca cîmpului* », ea nu poate fi susţinută, întrucît pe lîngă cele două profesiuni (militar şi « comersant »), ce impuneau prezenţa lui continuă în Capitală, e greu de presupus că ar fi avut pămînt arabil în Bucureşti, de unde era originar, cu atît mai puţin că lucra pămîntul de la Cărbuneşti (dacă-l avea?), deoarece tatăl său locuia de mult în Capitală, unde a şi murit în 1862.

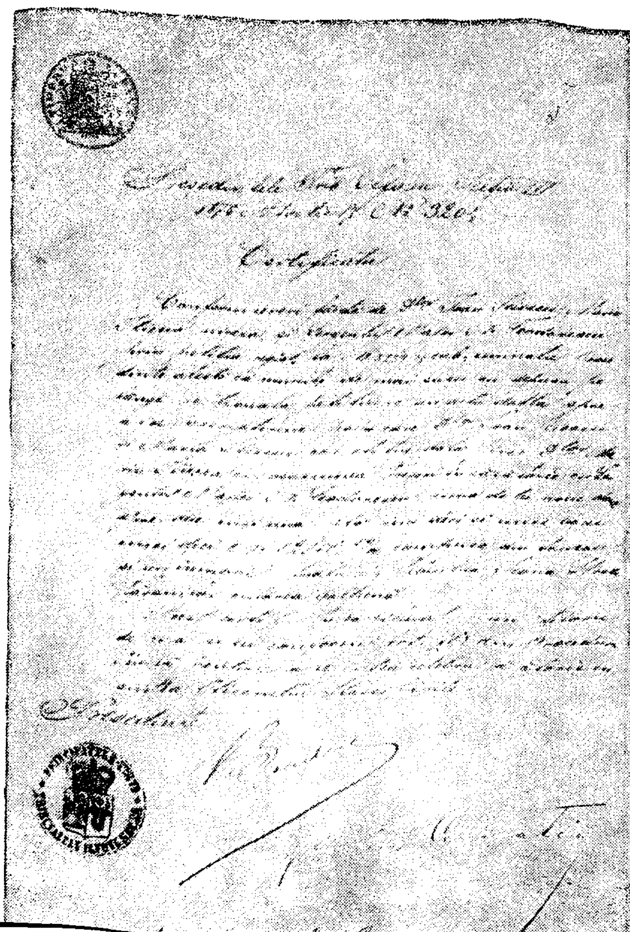
A existat Rozalia Arghezi ?

Recent apăruta carte, *O constelaţie a poeziei romîne moderne* [5], lansează seducătoarea ipoteză a naşterii lui Tudor Arghezi « *ca rod al convieţuirii nelegitimate prin căsătorie, dintre Nicolae Theodorescu şi* Rosalia Arghezi *(s. n.), o femeie simplă, venită din Ardeal ca menajeră.* »

Conform extrasului de naştere din Condica de botezaţi a bisericii Cimitiru-Icoana, pe anul 1858, eliberat la cererea lui Nae Theodorescu în vederea căsătoriei, reiese că Maria Niţă — mama viitorului poet — s-a născut la Bucureşti, la 29 octombrie 1858, în mahalaua Ceauş David. La data căsătoriei cu Nae Theodorescu, ea avea şaisprezece ani şi cinci luni şi purta numele de familie Iliescu, după tatăl său.

Iată, dealtfel, actul:

---

[4] Supoziţie confirmată şi de faptul că certificatul său de naştere a fost eliberat de escadronul de jandarmi din care făcea parte şi nu de Starea civilă.

[5] Studii de Dinu Pillat, Bucureşti, editura „Minerva", 1974, p. 9.

« Primăria Comunei București Oficiul Stării Civile Circumscripția [a] II-a de Galben
EXTRACT din Condica de botezați a bisericii Cimitiru-Icoana pe anul 1850 și opt
No. 52

Noi [,] Ion Panaitescu, oficiarul Stării Civile [,] Circumscripția [a] II-a de Galben, certificăm că în urma cereri[i], făcută de către D[umnea]lui sergent major N. Theodorescu, prin suplica înregistrată la No. 335, de a i se libera un extract după actul de naștere al D[omnișoa]rei Maria, care se află înscris în Condica de botezați a bisericii Cimitiru Icoana pe anul 1850 și opt. Consultînd menționata condică am găsit [,] la nr. 52, următoarele: în anul una mie opt sute cincizeci și opt, luna octombrie, ziua douăzeci și nouă, s-a născut în orașul București, mahalaua Ceauș David, un copil de sex feminin din părinți anume: Niță Birjaru și soția sa Maria și tot în acel an, luna noiembrie, ziua nouă, s-a botezat cu numele de Maria, de către nașa sa Uța Văduva, care taină religioasă s-a săvîrșit de către Preotul Dumitru......

Dat conform registrului și eliberat de la acest Oficiu[,] astăzi nouă aprilie, anul una mie opt sute șeptezeci și cinci, spre a-i servi la căsătorie în Capitală.

Oficier: ss. I. Panaitescu»

Părinții Mariei Iliescu sînt tot bucureșteni. Tatăl ei, Ion Iliescu, nume provenit din Ion (Niță) Ilie, era, de asemenea, din București și domicilia în suburbia Icoanei, strada Țăranilor 22. Era om cu stare, « comerciant », dovadă că oferă prin actul dotal, fiicei sale:

« *Maria Iliescu cu ocaziunea treceri[i] în căsătorie cu sergentul major N. Theodorescu suma de lei noi douăsprezece mii una sută cincizeci și unu bani și cinci zeci %,* ***12151, 50%*** ***compusă din trusou și un imobil situat în suburbia Icoana, strada Țăranilor***[6]***, [circumscripția] culoarea galbenă.***

Acest certificat s[-]a eliberat numiților de noi conform Art. 713 din Procedura Civilă pentru a se putea celebra căsătoria înaintea Oficierului Stărei Civile.

Președinte, ss. Indescifrabil Grefier ss. Indescifrabil
[*Data înregistrării*]: Anul 1875, aprilie 17, No. 3204 »

Cine erau bunicii lui Tudor Arghezi ?

Părinții lui Nicolae (Nae) Theodorescu sînt, la rîndul lor, cum se desprinde din acte, bucureșteni; în orice caz, la data nașterii tatălui viitorului poet, locuiau în București. Dealtfel, în nici un înscris, nici în cel de botez al fiului lor Nicolae, nici în actul lor de cununie, în dreptul rubricilor: ***Locul locuinței*** *și* ***Orașul sau satul unde s-au născut***, nu este notată altă localitate, decît ***« orașul București »***.

Tatăl lui Nae Theodorescu se numea ***Ioan Theodor*** (Ioan sin Theodor). Theodor era numele de familie din care a rezultat, după uzul cunoscut, cel de Theodorescu. Era, într-adevăr, de meserie cojocar, cum declară și poetul (vezi interviul citat). Locuia în centrul orașului, unde avea, credem, atelier și prăvălie pe strada Colței, cunoscută pînă astăzi, ca și cele din jur, ca stradă a blănarilor și a cojocarilor.

El se stinge din viață în anul 1862, la București, în strada Occidentului, așa cum atestă în fața comisarului de circumscripție un grup de martori, și cum reiese dintr-un certificat întocmit la data de: 7 aprilie 1875, depus la dosarul matrimonial al lui Nae Theodorescu:

« CERTIFICAT

Subsemnați[i] cetățeni domiciliați în București[,] strada Occidentului[,] suburbia Sf[in]ț[ii] Voevozi[,] No. [50] atestăm prin aceasta că părintele D[om]n[ului] sergent

[6] No. 46, unde s-a născut poetul, cum rezultă din actul său de naștere.

major N. Theodorescu este încetat din viață încă din anul 1862 și spre credință am subscris acest certificat spre a se servi cu dînsu[l] ori unde trebuința va cere.

Semnăturile: ss indescifrabile.
Subcomisia 7 cul[oarea] verde

1875 Aprilie 5

Subcomisar
ss. V. Gheorgescu »

Deci, el a murit după 12 ani de la nașterea lui Nae, lăsîndu-și fiul orfan. Afirmațiile lui Arghezi referitoare la bunicul său, că ar fi trăit peste o sută de ani, sînt, astfel, o simplă legendă.

Bunica dinspre tată a lui Tudor Arghezi, se numea Maria Theodorescu, așa cum apare și în actele de căsătorie ale fiului ei, Nae. Cununia cu Ioan sin Theodor a avut loc în 1845, la 9 septembrie, în București. La rubrica *Locul locuinței miresei* din extractul de căsătorie este consemnată « *mahalaua Schitu Mugurașu* ». (Credem că e vorba de Schitu Măgureanu. Din cercetările noastre rezultă că nu exista « Schitu Mugurașu ».)

Mama Mariei Niță-Iliescu (bunica poetului dinspre mamă), se numea ca și fiica ei, tot Maria (Maria Iliescu) și era, de asemenea, bucureșteancă.

Din consultarea actelor, urmărind ascendența scriitorului pe ambele ramuri ale familiei, reiese că poetul era originar din București, nicidecum de pe meleagurile gorjene.

Cît privește unele afirmații privind copilăria lui Arghezi, plasată cu predilecție de biografii săi în mediul rural: « *poetul și-a petrecut în mediul sătesc mulți din anii copilăriei și adolescenței* »[7], ele sînt contrazise de simplul fapt că tînărul Arghezi nu a părăsit orașul natal (București) decît atunci cînd s-a angajat laborant la fabrica de zahăr din Chitila și apoi, pentru a se călugări, la Cernica, iar în vacanțele școlare lucra « *ca ucenic la un pietrar, poleind inscripțiile din cimitire* »[8].

« Mi-a trebuit un nume care să nu mai semene cu altele »

Geneza pseudonimului său, Tudor Arghezi, a fost elucidată chiar de poet, potrivit declarației sale că l-a descoperit pe « Arghezi » în vechiul nume al rîului Argeș, pe care l-a atașat la cel de Theodorescu (devenit, prin reducție, Tudor) pentru a ieși din anonimat, distingîndu-se astfel de mulțimea celorlalți Theodorești: « *Mi-a trebuit un nume care să sune și care să nu mai semene cu altele,* — mărturisea poetul fiului său:

— Cînd l-ai luat pe „Arghezi" cu tine lîngă Theodorescu?

— Cam prin jurul anilor 1900... »[9]

Deci, nici vorbă ca pseudonimul să fie împrumutat de la inexistenta sa mamă, Rosalia Arghezi — pură plăsmuire — introdusă spre deliciul filologilor doritori de inedit, legendă perpetuată cu atît de impresionantă credulitate și de alți biografi ai săi[10]. Din consultarea certificatului de naștere, precum și din însemnarea marginală făcută pe același act, pentru autentificarea schimbării numelui, reiese că poetul a purtat două nume înscrise în actele oficiale: primul, dat la naștere, este *Ion Nae Theodorescu (Ion Theodorescu)*, iar cel de-al doilea nume, *Tudor Arghezi*, pseudonimul său literar, devine oficial abia în anul 1956, la 9 mai. Reproducem în continuare adnotarea pentru identificarea numelui: **« Schimbat numele din Theodorescu în ARGHEZI iar prenumele din Ion în TUDOR, conform actului de schimbarea numelui nr. 44 din 9 mai 1956, înregistrat la Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Raionului Stalin, în baza deciziei nr. 385 din 16 aprilie 1956 dată la Direcția G[enera]lă a Miliției D.E.P. Reg. nr. 23494 din 9 mai 1956 ».**

Tudor Arghezi nu a rămas doar un pseudonim artistic, intrat cu aureolă în literatură, ci și un nume oficial, înregistrat la Starea civilă.

Constantin *POPESCU-CADEM*

---

[7] Ovidia Babu, *Despre elementul folcloric în poezia lui Tudor Arghezi*, *„Caiete critice"*, I/1957, p. 240.

[8] Tudor Arghezi: *Lume veche, lume nouă. Principii de educație*, București, „Editura tineretului", 1958, p. 328.

[9] Cf. Baruțiu T. Arghezi, *„Luceafărul"*, 1 martie 1960; Emil Manu, *Prolegomene argheziene*, București, 1968, editura „Albatros", pp. 55, 56; G. Pienescu, *Tabel cronologic*, în volumul *Cimitirul Buna-Vestire*, ediția 1968.

[10] Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, 1974, vol. II, p. 11.

PUNCT — CONTRAPUNCT

Ne-am exprimat — şi în alte ocazii — părerea că numai prin confruntarea de opinii se poate crea un climat propice cercetării ştiinţifice, atît timp cît schimbul de opinii nu alunecă pe panta unor susceptibilităţi personale şi a unor replici de dragul replicilor.

Evident, publicarea unui document nu înseamnă, ipso facto, şi elucidarea tuturor problemelor pe care el le ridică. De aceea, am considerat întotdeauna că momentul apariţiei unui text inedit trebuie să constituie, de fapt, un punct de plecare pentru viitoarele ample dezbateri. Vom găzdui, aşadar, în continuare, orice precizare documentară menită să aducă noi lumini asupra textelor care sînt puse la dispoziţia cititorului, în paginile revistei noastre.

N. R.

Precizări la... cîteva precizări

Am conceput articolul meu Pentru o clarificare de metodă *(publicat în cadrul rubricii* Cronica ediţiilor *din* „Manuscriptum", *an VI, nr. 1(18)/1975, pp. 173—182) în sensul şi cu funcţionalitatea exprimată în titlu. Transcrierea manuscriselor eminesciene este o chestiune de mare responsabilitate, şi de aceea ea nu trebuie lăsată la nivelul de rezolvare* propus *de tot felul de* îndreptare *de limbă. Nimeni nu deţine cheia folozofică a acestei probleme. Ambiţiile unora de a crede că dau versiunea cea mai corectă din punct de vedere filologic — şi ultima — este o formă de sublimare a suficienţei intelectuale. Am vrut să incit o discuţie, în termenii politeţii şi ai sincerităţii, deci ai unei stime colegiale pe care o nutrim pentru ceea ce a reuşit Aurelia Rusu, prin editarea* Artei reprezentaţiunii dramatice *a lui Th. Rötscher, în traducerea lui Eminescu. Am rămas surprins că autoarea ediţiei n-a înţeles nimic din toate acestea (vezi „România literară", an VIII, nr. 12, joi 20 martie 1975, p. 5) căzînd pradă unui orgoliu propriu exacerbat, într-o manieră verbală improprie limbajului nostru, care nu onorează un dialog, cu atît mai mult dorinţa mea de a-l continua.*

Marin BUCUR

O eroare a lui G. Ibrăileanu

În nr. 1 al revistei dumneavoastră din 1975, la p. 53, în cadrul articolului intitulat *Trei ipostaze editoriale ale poeziilor lui Eminescu*, unde se reproduce textul unei scrisori I. Bianu, în legătură cu întocmirea unei ediţii a poeziei eminesciene, este indicat, de către profesorul ieşean, numele unui tînăr student, Iulian Predescu.

Ţin să corectez această eroare a lui Ibrăileanu, specificînd că sub numele de *Iulian Predescu* (s. n.) se află de fapt semnatarul acestor rînduri. (Vezi, în acest sens, cele trei scrisori publicate de profesorul Ion Creţu, în volumul său, intitulat: G. Ibrăileanu, *Restituiri literare*, Bucureşti, 1968).

Lucian PREDESCU

Bucureşti, 5 februarie 1975

Cui îi scria Anatole France?

Îmi permit a vă cere îngăduinţa de a da cîteva lămuriri cu privire la scrisoarea lui Anatole France publicată în „Manuscriptum" *nr. 1/1975, p. 171.*

În rîndurile ce însoţesc Corespondenţa protocolară s-au *strecurat cîteva insinuări maliţioase, atît la adresa lui Anatole France, cît şi la adresa destinatarei necunoscute a scrisorii, care nu este decît Principesa Martha Bibescu.*

Scrisoarea nu este deloc de dragoste, ci respectuos admirativă. Ea reprezintă răspunsul lui Anatole France la scrisoarea Marthei Bibescu, care mulţumea scriitorului pentru călduroasa primire ce-i făcuse la Bèchellerie (proprietatea lui Anatole France), în cursul lunii august (Quatre portraits — *„Grasset", 1929, p. 145).*

Personal, am avut fericirea să cunosc pe Martha Bibescu, fiind tatăl lui Tudor Nicolaescu, care i-a tradus în româneşte Les huit paradis. *Traducerea celor* Opt raiuri *a apărut în 1946, editată de „Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă", cu o emoţionantă prefaţă din partea autoarei:* Lui Tudor Nicolaescu, scrisoare fără răspuns către un tînăr care a murit. *Fiul meu murind tragic la 20 de ani, între Martha Bibescu şi mine a urmat corespondenţa pînă în 1971, un an înaintea morţii sale.*

Vasile NICOLAESCU

Bucureşti 1975, martie 10

ÎNTRE ȘVARȚ ȘI CĂLIMARĂ

ULTIMA «SCRISOARE FĂRĂ ADRESĂ»

PE LÎNGĂ ALTE INEDITE AFLATE LA IAȘI, în fondul G. Topîrceanu, de menționat o schiță, Nepoata Boiangiului, **redactată în anul 1921. Faptul că n-a fost inclusă în** Scrisori fără adresă (Proză umoristică și pesimistă, **Buc[urești], Ed[itura] „Naționala S. Ciornei", 1930) poate fi un argument că ea nu mai răspundea exigențelor autorului. Ca schiță « ușoară », ori ca « reminiscență », cum precizează subtitlul,** Nepoata Boiangiului **era destinată unui public larg, nepretențios, avînd ca finalitate divertismentul. Pe** verso**-ul paginii 17, G. Topîrceanu a redactat (cu creionul) un proiect de ofertă către Editura „Viața Romînească":**

« *Am onoare a vă propune publicarea unei serii de broșuri cu titlul comun* Cupidon — *cuprinzînd localizări și prelucrări amuzante, adică bucăți ușoare în sensul indicat de titlu.*

Fiecare broșură va avea 32 de pagini, — în formatul fixat de noi prin înțelegere verbală.

Publicarea va începe cel mai tîrziu la 15 septembrie a. c. [1921].

Subsemnatul se obligă să furnizeze odată pe lună materialul necesar, la data fixată de Editură. În caz[*ul*] *cînd Editura dorește să scoată două, trei sau chiar patru broșuri pe lună, — subsemnatul se obligă a-i furniza materialul necesar.* »

Deoarece efectele crizei postbelice erau puternice, Editura „Viața romînească" n-a dat urmare ofertei lui G. Topîrceanu. În legătură cu angajamentul acestuia de a furniza « două, trei sau chiar patru broșuri pe lună », Otilia Cazimir ne-a informat că scriitorul nu inteționa să realizeze el singur aceste broșuri. Drept colaboratori avea pe Otilia Cazimir și D. D. Pătrășcanu. În lucrarea noastră despre G. Topîrceanu **(Buc[urești], E. P. L., 1966), ne-am referit incidental (pp. 211 și 374) la** Nepoata Boiangiului. **Dăm aici textul integral al schiței.**

Constantin CIOPRAGA

NEPOATA BOIANGIULUI

— REMINISCENȚĂ —

G. Topîrceanu

Faptele pe care vreau să vi le povestesc s-au petrecut cu mulți ani în urmă, într-un orășel de provincie cum ar fi Mizilul nostru de pildă.

— Pentru ce tocmai Mizilul și nu alt oraș? ar putea să mă întrebe, cu drept cuvînt, unul dintre localnici, privindu-mă bănuitor din capul locului.

— Pentru că orașul meu trebuie să aibă un nume, i-aș răspunde. Și dacă dau numele orașului cel adevărat, locuitorii lui ar avea dreptul să se supere.

— Așadar, recunoști că povestirea d[umi]tale ar putea aduce oarecare atingere mîndriei noastre?

— Nicidecum. Doar am spus de la început că acel oraș nu e Mizilul d[umnea]voastră... adică nu e Mizilul cel adevărat, ci un Mizil ireal, un Mizil închipuit... Așadar, după cum vă spuneam, sau după cum abia aveam de gînd să vă spun, — de cîtăva vreme toți tinerii din Mizil păreau atinși de o boală ciudată, un soi de epidemie curioasă care, după ce lovise la început numai pe cîțiva, se lățise repede mai tîrziu asupra tuturor, fără deosebire de ocupație sau treaptă socială.

Ils n'en mourraient pas tous, mais tous étaient frappés...

Toți tinerii din Mizil slăbeau văzînd cu ochii, nu mîncau mai nimica, nu dormeau aproape deloc și rătăceau pe străzi pînă noaptea tîrziu ca niște lunatici. Adesea îi întîlneai pe hudiți singuratice sau afară la cîmp, umblînd razna unul cîte unul și șoptind cuvinte neînțelese cu ochii la cer. Cînd vorbeai cu vreunul, te privea ca de pe altă lume, îți răspundea într-aiurea și pleca mai departe, mișcînd încet din buze.

Alt simptom ciudat. Aproape toți căpătaseră gustul luxului, devenind risipitori, cheltuindu-și banii pe nimicuri și mai ales pe haine. Nepotul căpitanului de pompieri își comandase la București un costum *kaki* complet; feciorul măcelarului dăduse 35 de lei pe o jiletcă portocalie cu picățele negre și purta numai ghete de lac cu postav *pembè*; grefierul de la judecătorie avea acum în degetul arătător un inel mare cu piatră de safir, iar băiatul perceptorului, ca să-l întreacă, își pusese în urechi niște cercei cu boabe de mărgean cît o alună.

Toți miroseau a parfum cale de-o poștă. Și de unde pînă atunci fiecare se tundea numai o dată pe lună, acum Tănase bărbierul nu mai prididea din lucru; veneau chiar și de două ori pe săptămînă la ras, ba unii pretindeau să le facă și părul cu drotul, ca la cucoane.

Pe lîngă asta, pierduseră orice tragere de inimă pentru muncă, nu mai erau buni de nimic. Copiștii de la primărie încurcau hîrtiile oficiale și scriau alte năzbîtii în actele stării civile; telegrafiștii de la poștă transmiteau telegramele alandala; feciorul băca-

G. Topîrceanu împreună cu Otilia Cazimir.

nului, cel cîrn, dăduse trei kilograme de cașcaval unei babe care-i cerea o litră de măsline, iar un impiegat de la gară era gata să provoace o deraiere, băgînd un tren de marfă pe linia a doua, pe unde trebuia să vie acceleratul.

Dar scandalurile?

Nu era noapte lăsată de la D[umne]zeu în care să nu se întîmple un scandal. Păruieli, haine rupte, ochi tumefiați... Se băteau noaptea pe tăcute, în întuneric și, lucru curios, a doua zi nu avea nimeni nimic de reclamat.

Mare comedie!

Bieții mizileni se luaseră de gînduri. Ce pacoste, ce calamitate se abătuse asupra orașului lor?...

În vremea asta, fetele nu știau nici ele ce să mai creadă. Adio, bilete dulci în plicuri parfumate! Adio, șoapte de amor seara în portiță! Nici plimbări la cîmp, nici întîlniri noaptea pe lună în fundul grădinilor, nici măcar strîngeri de mînă însoțite de suspine, nimic, nimic, nimic! Cînd se întîlneau cu băieții, fetele se uitau cu tristețe în urma lor sau le aruncau priviri furioase și șopteau între ele strîngînd buzele cu dispreț; dar ei treceau în drumul lor, fără să bage de samă... Și pe cînd băieții umblau forfota toată noaptea, bietele fete se culcau, triste, odată cu găinile, [frază neterminată].

Cu toate astea... cu toate astea domnu' Ghiță Săndulescu, librarul, vînduse toate plicurile colorate cîte le avea în prăvălie și comandase la București un alt stoc mai mare de diferite forme. Unde se duceau toate acele misive? Iar la domnu' Matache, în colț, chefurile de unul singur se țineau lanț și bietul Chiosea țiganul răgușise urlînd în fiecare seară, cu ochii peste cap și cu gura până la ceafă:

Dor pribeag cu vise multe,
Spune ce ai de mă frămînți?...

De la o vreme, fetele — tot ele! — au cam mirosit cum stă lucrul. Dar n-au spus nimănui nimic. Se adunau numai grupuri-grupuri, discutau cu aprindere între ele, părînd și mai furioase decît înainte. Și nu mai lucrau nici ele aproape nimic. De douăzeci de ori pe zi lăsau lucrul, se țeseau de la una la alta, neliniștite, se țineau parcă în curent din ceas în ceas cu mersul unor evenimente îngrozitoare.

— Au înnebunit și fetele de-acum! ziceau mizilenii, exasperați.

Ce era de făcut? Nimeni nu mai pricepea nimic. O primejdie misterioasă amenința orașul, îi strica tihna lui de urbe liniștită, — un rău ascuns care trebuia descoperit și curmat din rădăcină, cît mai era vreme. Chestia a fost adusă în Consiliul municipal.

După o deliberare secretă de un ceas și mai bine, Consiliul împreună cu primarul au însărcinat pe conu' Enacache Mîndru, consilier comunal, care se arătase mai aprig decît toți, să urmărească pas cu pas, chiar în seara aceea, pe Tică, feciorul lui Damaschin, care sta chiar peste drum, — cel mai de curînd apucat de <turbă> dintre tinerii din Mizil.

A doua zi, conu'Enacache Mîndru a venit cu raportul la primar:

Îndată după ce a mîncat, din fugă și pe apucate, Tică s-a sculat lăsînd pe ceilalți la masă, a ieșit în stradă, a rupt cîteva panseluțe vîrînd mîna prin grilaj din grădinița cucoanei Aglaia, văduva protopopului, apoi a pornit-o la deal și a început să dea tîrcoale de la colțul străzii cam pînă la a șaptea — a opta casă din ulița Mărdăresei. La urmă, s-a apropiat de gardul caselor lui Alecu Boiangiul, cel care ținuse prăvălie cu lumînări în strada Gării, s-a ridicat lîngă zaplaz și-a aruncat buchetul și o scrisorică între rondurile de flori din fața casei... Dar n-apucase bine să le arunce, cînd Năică, feciorul lui Tasache Lungu, ieșit și el nu se știe de unde, s-a apropiat fără veste pe la spate și i-a vîrît mînile în păr... Dumnealui, conu' Enacache, abia i-a despărțit.

— Stați, tălharilor! Pentru ce vă bateți?...

Dar băieții, fără a scoate o vorbă, s-au smuncit din mînile lui și-au fugit, unul într-o parte, altul în cealaltă. Iar cînd s-a uitat conu' Enacache peste gard în curte, n-a văzut

nimic deosebit. Numai ferestrele de la casa Boiangiului străluceau singure în bătaia lunii.

Auzind raportul consilierului, domnu' Todiriță Donciu, primarul orașului, — un om vesel din fire și rotofeiu la trup, chiar în dimineața aceea își făcu de lucru pe ulița Mărdăresei și se abătu ca din întîmplare pe la casa lui Alecu Boiangiu, negustor vrednic altădată, acum încovoiat de vreme și doritor de odihnă, văduv de cîțiva ani.

Acesta tocmai se afla în cerdac, unde ieșise la răcoare, într-o cămașă lungă de noapte cu alesături de arniciu roșu pe la mîneci. Cînd auzi că se deschide portița de la drum, își duse o mînă deasupra ochilor și privi cu luare-aminte.

— Este cîini în curte? întrebă de departe d[omnul] primar cu prietenească voce, neîndrăznind să intre.

Boiangiul se ridică numaidecît să-și întîmpine mosafirul.

— A, poftiți! Poftiți, coane Todiriță! Nu este cîini... Avem numai o javră pe care o ținem în dos, că strică florile...

Cu picioarele lui scurte în pantaloni largi, domnu' Todiriță Donciu înaintă călcînd mărunt printre straturile de flori toropite de căldură, urcă cele trei trepte ale cerdacului umbrit de zorele și se lăsă gîfîind pe un scaun.

— Ce năduf, ce zăpușala dracului! zise el ștergîndu-și chelia aburită de sudoare. Am avut niște treburi prin partea locului și, iaca, m-a prins zăduful... M-am abătut și pe la d[umnea]ta să mă mai răcoresc, că știu că aveți fîntînă în curte...

La drept vorbind, d[omnul] primar nu știa că Boiangiul are fîntînă în curte. Dar o zărise chiar atunci din întîmplare, căci pe cînd vorbea astfel, ochii lui mici, plini de zîmbete și viclenie, iscodeau iute în toate părțile să descopere ceva, vreun indiciu cît de mic, în legătură cu daravera pentru care venise.

— Avem apă rece... ca de la gheață! răspunse bătrînul, măgulit că primarul îi cunoaște fîntîna — o fîntînă mare de piatră, cu pietre înverzite de vechime. Victoriță! — strigă el printr-o ușă deschisă — adu degrabă niște dulceață cu apă rece!...

— Dă' ce... nu ești singur? întrebă Todiriță Donciu, săltînd puțin de pe scaun. Noi te știam singur.

— Nu, răspunse Boiangiul. Mi-am adus o nepoată de la București, să aibă cine mă îngriji... Am de gînd s-o înzestrez și s-o mărit, dacă mi-o ajuta D[umne]zeu.

Cuprins de o presimțire vagă, primarul făcu numai atîta: « hm! » și rămase cu capul întors, cu ochii ațintiți spre ușa pe unde trebuia să vie Victorița.

Și fata se ivi numaidecît cu o tabla mare cu dulceață, pe care o puse pe balustrada cerdacului...

Ce să vă mai spun?

Dintr-o singură privire d[omnul] primar a înțeles tot. Într-o singură clipă, o lumină neașteaptată se făcu în capul acestui vrednic părinte al comunei, care se necăjea de atîta vreme în zadar să descopere pricina răutăților ce se abătuseră asupra nefericitului orășel.

Cu gura rumenă ușor întredeschisă, cu părul adus în grabă dintr-o singură întorsătură deasupra capului, fata părea că abia s-a trezit dintr-un vis frumos și se uita zîmbind cînd la unchiu-său, cînd la domnu' primar...

Dar nu! Ca să înțelegeți măcar pe departe pentru ce Todiriță Donciu, om cu greutate și cap de familie, a rămas cîtăva vreme mut și cu gura căscată — ar trebui să v-o zugrăvesc pe Victorița întreagă, din cap pînă-n picioare, cu de-amănuntul: de la pantofii mici, cu baretă, și ciorapii negri care dispăreau sub foile rochiei tocmai unde începe rotunzimea piciorului, pănă la bluza subțire de marchizetă albă prin care se ghicea gingășia bustului, înclinat ușor înainte... Ce minunăție de ochi albaștri, întunecați și luminoși totodată... ce păr negru, ce zulufi creți și șuvițe neastîmpărate în jurul tîmplelor... și ce gură mică, rumenă și mofturoasă ca de copil, cu colțuri care aci se ridicau în sus a batjocură, aci se lăsau în jos a neîncredere...

— Va să zică d[umnea]ta ești pricina pentru care toți tinerii din Mizil și-au pierdut mințile! zise d[omnul] primar, uitînd orice diplomație.

— Dac-au pierdut numai atîta, n-au pierdut mare lucru! răspunse Victorița plecîndu-și ochii în pămînt smerită. Și, cînd zîmbea, ea făcea întotdeauna patru gropițe: două în obrazul stîng, una în obrazul drept și alta-n bărbie.

Todiriță Donciu se gîndi că de cînd e el, asemenea drac de fată nu mai văzuse.

— Victoriță, pentru ce nu vrei mata să te măriți? întreabă deodată cu paternă familiaritate d[omnul] primar, care presupunea, fără să știe nici el pe ce temeiu, că Victorița nu vrea să se mărite.

— Iaca, nu vrea! întări și Boiangiul.

— Pentru ce să mă mărit?

— Pentru binele Mizilului... ca să-i vindeci odată pe toți.

— Dar nu mă pot mărita cu toți! Și nici măcar cu unul, — adăogă fata rîzînd.

— Se vede treaba că nu-ți plac mizilenii noștri, zise cu tristețe d[omnul] primar.

S-ar putea? întrebă Victorița, cu un ton de protestare, pe care îl dezmințeau colțurile gurii. Și în același timp se uită iute, pe sub sprîncene, la d[omnul] primar. Sub privirea aceea dezmierdătoare și dulce, [mîngîietoare și iute ca focul], d[omnul] primar simți că i se roșește chelia de plăcere.

«Iacă-iacă... nu cumva m-apucă și pe mine? se gîndi el înfiorat. Dacă m-apucă și pe mine, atunci s-a isprăvit: se duce dracului Mizilul...»

Ah, Victoria, Victorina, Victorița! Dacă soarta, care a uitat să-ți dea și o inimă pe lîngă frumusețe, te-ar fi aruncat în altă țară și în alte vremuri, cine știe ce monarh puternic ai fi cucerit cu grațiile tale, în loc să întorci cu nevinovăție capul unui biet primar de provincie!

După această primă vizită, d[omnul] primar începu să aibă cam des treburi pe ulița Mărdăresei. Și de cîte ori venea prin partea locului, trebuia să se abată și pe la fîntîna lui Alecu Boiangiu...

— Vrei să spui că, până la urmă, a căzut și primarul în căpcană? mă veți întreba.

— Nu. Dar rîvna lui pentru comună și zelul pentru binele obștesc, mai ales acum cînd cunoștea mărimea primejdiei, îl făceau să vie tot mai des. Drept e că uneori cam uita scopul vizitelor sale și se lăsa numai în voia plăcerii de a sta de vorbă cu Victorița.

— Apăi vezi...

— Ei bine, da! Dar cui nu-i place să stea de vorbă cu o fată frumoasă? Spre cinstea tuturor administrațiilor noastre comunale însă, trebuie să spunem că nici primarul singur nu și-ar fi dat seama dacă vine mai mult din datorie decît din plăcere, sau mai mult de plăcere decît din datorie. Lucru vădit e, că datoria de părinte al orașului îl obliga, oricum, — să vie. Pentru ce dar să mai scormonim degeaba în sufletul omului?

Domnu' primar își pusese în gînd că Victorița trebuie negreșit să se mărite. Pentru asta venea el. Și de fiecare dată, îi propunea o nouă partidă. Ar fi trebuit să-l vedeți cu cîtă dezinteresare, cu ce argumente de avocat și șiretlicuri de pețitoare, gesticulînd din mînile lui scurte și groase, făcea elogiul cine știe cărui nătăfleț de băiat, — pe care Victorița îl zugrăvea apoi în două-trei cuvinte cu atîta haz, încît la urmă și Todiriță Donciu și Boiangiul se stricau de rîs.

Din pricina asta, desigur, primarul nu părea nicidecum supărat că n-a izbutit s-o hotărască.

* * *

În vremea asta, în Mizil, lucrurile mergeau tot așa cum v-am povestit la început.

Victorița nu iubea pe nici unul, dar îi plăcea grozav să fie iubită de toți. Pe fiecare îl ademenea cu frumusețea ei sclipitoare ca argintul viu, îl înfășura iute în farmecul ei ca într-o pînză de păianjen și, după ce-l amețea și-l zăpăcea de tot, îi întorcea spatele, ca să-și arunce lațul în altă parte.

Trebuie să spunem însă că, de la o vreme, unii dintre adoratorii ei, mai ambițioși sau mai mîndri din fire, începură să cam dea în lături și să-i arate că, adică, la urma urmei, puțin le pasă.

Printre aceștia era și Năică, feciorul lui Tasache Lungu, despre care am mai avut prilejul să pomenim, — un găligan de băiat lung cît o prăjină, cu urechile clăpăuge și cu mîinile mari, care îi atîrnau în jos ca două lopeți cînd n-avea ce să facă cu ele. Părea deodată cam prostănac și cam într-o parte (mai cu seamă că, fără să fie gîngav de-a binele, se împiedeca uneori din vorbă în mijlocul cuvintelor). Dar ochii verzui și nasul subțire, care arătau din partea lui viclenie și încăpățînare, îl făceau să samene adeseori la mutră cu un vulpoi... Altminteri, băiat vrednic și strîngător ca și tată-său. Toată ziua îl vedeai umblînd, numai în jiletcă și cu capul gol, prin grădina lor mare, plină de pomi roditori, care se învecina cu ograda Boiangiului la capătul ei dinspre oraș.

Cu distinsă prietenie
G. Topîrceanu
adică „G.T."

Pe vremea cînd se coceau vișinele, Năică venea adeseori la gard, să vorbească cu Victorița.

— Dă-mi și mie cîteva! zicea ea lingușitoare, arătînd spre vișinele mari și roșii care se vedeau ca niște boabe de rubin prin frunzișul întunecat.

După ce stătea puțin la îndoială, Năică îi culegea pe ales un pumn de vișine, pe care i le arunca în poală.

— O să trimit pe tata să te ceară. Mă iei?

— Te iau... dac-oi vrea eu! zicea Victorița. Și apucînd două vișine îngemănate de codiță, le ridica delicat între degete, își lăsa capul pe spate și le prindea între dinți.

— Phi, ce acre sînt! Dacă știam, nici nu-ți mai ceream.

Apoi, cu șorțul plin, se ducea să le mănînce în tihnă, pe cerdacul din față.

Într-un rînd, Năică arătîndu-și urechile clăpăuge deasupra gardului, Victorița i-a cerut vișine, ca de obiceiu.

— Ia mai puneți pofta-n cui! i-a răspuns el. Și a plecat numaidecît, scuipînd într-o parte, cu satisfacție. Se vedea bine că anume pentru asta venise.

Acum vișinele se trecuseră de mult; dar Victorița se uita cu jind în grădină, spre merele de felurite soiuri, care începeau să pîrguiască. Și mai cu seamă îi lăsa gura apă după niște *renete* mici, care se vedeau bine de aici, roșcate-cenușii, într-un șir de pomi pitici cu frunza rară.

— Năică, zise ea într-o zi către băiat, care trecea pe aproape, — cînd ai de gînd să trimiți la unchiu meu să mă ceară?

La vorba asta, Năică ciuli urechea și se opri ademenit... Dar aducîndu-și aminte toată experiența din trecut, porni numaidecît mai departe, fără să întoarcă capul; știa el acum cu cine avea a face.

Într-o după-amiază, Victorița, văzînd că nu e nimeni în grădină, puse un scaun lîngă gard, se ridică și, strîngîndu-și rochia în jurul genunchilor, sări în iarbă, în grădina lui Tasache. De acolo pînă la merii cu renete un era tocmai departe. A cules în grabă cîteva mere și, de abia apucase să treacă gardul îndărăt, cînd auzi vocea lui Năică, la spate:

— Hoațo! Te-am prins...

— Ești un nătărău.

— Dă-mi merele îndărăt.

Fata care ronțăise cu poftă un măr, îi aruncă restul umed în obraz:

— Na!

Și-i întoarse spatele.

Roșu de mînie, Năică se uită lung în urma ei. Apoi zise printre dinți: «Lasă!...» și se depărtă repede.

Din ziua aceea, Victorița, de cîte ori se apropia de gard, zărea făptura lungă a lui Năică dînd ocoale prin grădină. Îl vedea cum, fără guler și surtuc, numai în jiletca încheiată cu grijă pînă sus, apărea fără veste de după vreun stufiș. Atunci fata se trăgea repede îndărăt, înghițind în sec, și avînd încă fixată pe retină imaginea poftitoare a merelor renete.

Într-o seară tîrzie, pe cînd Boiangiul dormea dus, Victorița a ieșit tiptil din casă cu picioarele goale în pantofi și s-a apropiat de gard...

Era o noapte străvezie de sfîrșit de vară, cu lună plină pe un cer curat și diafan. Pomii grădinii se vedeau până departe nemișcați, cu vîrfuri rotunde ca de spumă și umbre de catifea pe iarbă.

Fata trecu încet gardul, își netezi puțin juponul la spate și se uită iarăși în jurul ei, cu luare aminte. Apoi porni întins spre merii pitici pe care-i cunoștea atît de bine. Se ridică în vîrful picioarelor ca să aplece o creangă încărcată; în mișcarea ce o făcu, mîneca bluzii îi dezgoli brațul, lunecînd în jos... și deodată o mînă mare o apucă de brațul gol. Fata slobozi un țipăt scurt și se întoarse. Era Năică.

— Lasă-mă, zise ea zbătîndu-se.

Ce s-o lase! Cu mîna-i mare încleștată ca o cătușă de fier pe brațul ei gol, mai sus de cot, Năică nici nu se gîndea s-o lase.

— Lasă-mă, gemu ea iar.

— Nu te las! Ce-ai căutat în grădina mea? Hoațo!

După ce se reculese puțin, Victorița încercă să-l ia cu binele:

— Năică... te rog... Uite, dacă vrei trimite mîne la unchiul să mă ceară. Ai să trimiți?

— Las' că știm noi vorba asta...

Victorița începu din nou să se zbată. Apoi, înțelegînd că e în zadar, — cu respirația deasă, tremurînd de ciudă și de osteneală, — așteptă să vadă ce-o să se întîmple cu ea.

Nici o adiere nu mișca frunzișul. De nicăieri nici un zgomot nu ajungea pînă la ei.

Liniștit și încăpățînat, cu gura strînsă, Năică se uită în jurul lui, căutînd parcă ceva din ochi, fără s-o mai bage-n seamă pe Victorița. Apoi se aplecă repede, o ridică în brațe pe sus ca pe un copil. Și pe cînd fata se zbătea cu deznădejde și-l trăgea de păr,— el se îndreaptă în tăcere, cu pași de cocostîrc, spre un șir înalt de nalbe ce se vedeau în apropiere.

* * *

Fetele, cînd sînt frumoase, par și mai frumoase atunci cînd plîng. Nici o strîmbătură urîtă nu le schimonosește fața. Lacrămile lor sînt ca picăturile de ploaie pe un obraz de copil.

Victorița își strîngea repede părul, își netezea bluza, suspinînd din adîncul inimii. În fața ei, în picioare, Năică rupea liniștit între dinți un fir de păpădie.

— Acum... trebuie să mă iei! zicea ea printre suspine.

Dar el, privea într-o parte, c-un zîmbet șiret în colțul gurii:

— Te iau... dac-oi vrea eu!

* * *

În toamnă au făcut nunta. Naș le-a fost Todiriță Donciu.

— De-acum să nu mai furi mere din grădina altuia! zicea el vesel către mireasă, între două pahare.

— Las'că știu eu să-mi păzesc grădina! răspunse în locul ei fericitul mire care, cu urechile lui clăpăuge, auzise vorba primarului.

CRONICA EDIȚIILOR

2 PUNCTE DE VEDERE*

Mihai BERZA

«...FIDELĂ ORIGINALULUI ÎN CE ARE EL ESENȚIAL...»

Scurtă vreme de la apariția celui dintîi volum din *Operele* complete ale lui Dimitrie Cantemir, „Editura Academiei R. S. România" vine cu o nouă inițiativă de mare amploare: publicarea vastei opere a unui alt «clasic» moldovean al culturii românești — Mihail Kogălniceanu. Era o acțiune editorială care se cerea întreprinsă, căci, deși tipărirea de texte datorate lui Kogălniceanu a fost abundentă în ultimele decenii și a cuprins aspecte felurite ale bogatei sale activități, ne lipsea încă — și poate că tocmai succesivele apariții ascuțeau și mai mult sentimentul acestei lipse — o ediție care, dînd și ceea ce se mai poate găsi ca inedit și mai ales n-a mai fost retipărit de la publicarea de către autor, să îmbrățișeze întregul moștenirii scrise a acestui ctitor al vieții noastre de stat și al culturii românești moderne. Singura încercare în acest sens — se știe — a fost aceea a cărei sarcină și-o asumase academicianul A. Oțetea, dar pe care împrejurările au curmat-o după apariția primului volum, care da frumoasa ediție a *Scrierilor istorice* (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tomul I, *Scrieri istorice*, ediție critică adnotată, cu o introducere și note de Andrei Oțetea, București, „Fundația regală pentru literatură și artă", 1946). În acest chip, abia astăzi se realizează ceea ce Dimitrie Onciul cerea încă din 1918, în discursul său la Academie: «O ediție completă a scrierilor, discursurilor, scrisorilor și actelor politice și diplomatice... ne lipsește încă. Fie ca această lipsă să fie înlăturată cît mai curînd...» (*Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom. XII, 1920—1921, p. 217, apud A. Oțetea, *op. cit.*, pp. 5—6).

Îngrijirea acestei ediții, care nădăjduim că va fi cum o dorea Onciul, în același discurs, «cel mai vrednic monument» ridicat lui Kogălniceanu, a fost încredințată de „Editura Academiei" profesorului Dan Simonescu, demnul urmaș al lui N. Cartojan și întru studiile kogălniceniene, căruia îi datorăm o substanțială lărgire a bibliografiei scriitorului, pe lîngă numeroase studii și ediții care de atîtea ori aduceau texte inedite sau atunci dezgropate din publicațiile perioadei pașoptiste.

Noua ediție, care, pentru o personalitate de dimensiunile celei a lui Kogălniceanu, cu locul ce l-a ocupat în societatea românească și cu caracterul multiform al preocupărilor și activităților sale, trebuie să încerce a cuprinde cît mai mult, indiferent de valoarea în sine a fiecărui fragment, nu se vrea totuși o ediție de «opere complete», și aceasta, probabil, mai ales pentru a lăsa viitorului, fără riscul dezmințirii, posibilitatea unor noi identificări. Ea ambiționează, doar, — și desigur că va și reuși — să fie «o ediție *definitivă*, în ce privește paternitatea operelor... și stabilirea textelor» (p. 7). Dealtminteri, însuși titlul de «opere», în cazuri ca acesta, unde orice notiță e susceptibilă de a sugera

---

* M. Kogălniceanu — *Opere*, volumul I, *Beletristică, studii literare, culturale și sociale*. Text stabilit, introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, Editura „Academiei R. S. R.", 1974, 625 p.

o perspectivă de cercetare, poate apărea, la o judecată strictă, oarecum abuziv. Dar, evident, aceasta ar fi o discuție oțioasă.

Marea ediție Kogălniceanu a Academiei este prevăzută (p. 7) a apărea în 9 volume, dintre care volumele II—IV vor cuprinde « opera oratorică, politică și academică »; V—VI, « opera istorică »; VII—VIII, « corespondența literară, socială, politică »; IX, « articole diplomatice » (e vorba, probabil, îndeosebi de corespondența diplomatică). Și aici, distribuția e secundară, dar dacă se începe, cum bine s-a făcut, cu opera literară, este firesc ca ea să fie urmată de cea istorică și apoi să vină discursurile și corespondența (poate, chiar, mai întîi corespondența diplomatică, mai unitară în ce privește cuprinsul și mai legată de activitatea politică a oratorului). Mărturisesc și o nedumerire: dacă micile articole și notele privind statutul internațional al Principatelor vor putea intra, eventual, împreună, de pildă, cu importanta *Chestiune a Dunării*, la secțiunea diplomatică, nu văd unde se rezervă locul notelor de politică internă. Adăugăm că pregătirea unei ediții generale Kogălniceanu este astăzi mult ușurată de apariția, în 1971, a impresionantei *Biobibliografii* datorate lui Al. Zub („Editura enciclopedică română" — „Editura Militară", LXXXII — 654 p.), ceea ce editorul nu uită dealtminteri să sublinieze (p. 8).

Volumul I, pe care-l avem în față, cuprinde, în afara *Prefeței* generale, studiul succint, *M. Kogălniceanu literatul*, ca introducere la volum, și o *Notă asupra ediției*, expunînd principiile bine chibzuite, rezultat al unei îndelungi experiențe, care l-au călăuzit pe editor și care fac ca ediția sa să fie în același timp fidelă originalului, în ce are el esențial, și destul de ușor accesibilă cititorului de azi. Ediția însăși însumează 73 de texte — unele, de fapt, compuse dintr-o serie de însemnări —, a căror publicare este însoțită de notițe asupra textului, de explicații de limbă și de comentarii.

Materia volumului e bogată și, în același timp, variată, cum se vede dealtminteri și din titlul ce i-a fost dat. Varietatea e crescută și prin cuprinsul vag al noțiunilor de « cultural » și de « social », la aceasta din urmă intervenind, totodată, dificultatea de a o desprinde de politic. Îmbrățișarea unei game largi de tipuri de scriere oglindită în diviziunile interne ale volumului, duce cîteodată la dificultatea găsirii locului cel mai potrivit pentru un text sau altul. E drept că, în asemenea cazuri, e îndeobște lesne a prezenta obiecții decît a oferi soluții. Astfel, de exemplu, mă întreb de ce *Noul acatist a marelui voievod Mihail Grigoriu* se află la rubrica « literatură beletristică », în timp ce *Crezul moldovenilor* se găsește între *Traduceri, prelucrări, scrieri sociale*, ca și pamfletul politic *Lecția guvernamentală trimisă domnului Țării Românești* (unde, printr-un lapsus, lui Grigore Al. Ghica i se substituia Mihai Sturdza; întregul text, cu anexele lui, cerea un comentariu ce nu ni se dă). La aceeași rubrică, cea mai amestecată, găsim și anecdota — tradusă, dar traduceri avem și la alte rubrici — *Fată bătrînă, văduvă tînără*, în timp ce alte anecdote, traduse probabil și ele, se află, sub titlul de « varietăți », la rubrica *Scrieri culturale. Profesie de credință*, care cuprinde un program politic și, ca atare, nu-și avea locul în acest volum, se află la *Studii*, unde se găsește și fragmentul autobiografic din 1845. Nu cred că se poate subscrie ideii de a se împărți micul studiu despre scalvie și șerbie, cu cele două variante ale lui, între două volume ale colecției. O rubrică specială este dedicată *Narațiunii de inspirație istorică*, în care găsim, între altele, *Bătălia de la Războieni și pricinile ei* și *Ștefan cel Mare în tîrgul Băiei*, aflate, pe drept cuvînt, în ediția Oțetea, între operele istorice. În schimb, spre a ne referi la aceeași ediție, pe drept s-au scos dintre scrierile istorice și s-au introdus aici *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur* (se adaugă prețioasa « ciornă » de discurs publicată de Paul Cornea) sau Gheorghe Șincai, precum și *Dezrobirea țiganilor* (trecută aici între « scrierile sociale »).

Între meritele noii ediții este și acela de a introduce o serie de texte publicate de Kogălniceanu în periodice ale vremii, dar care nu mai figurează în reeditările ce s-au succedat. Astfel sînt, între altele, viguroasa polemică îndreptată împotriva lui Iacob Mureșanu sau aceea împotriva lui G. Sion și în apărarea moldovencelor, *Agatanghel, Bărbați, femei și amorezi* (din Balzac). Alteori sînt texte păstrate în manuscris, ca

Lecția guvernamentală amintită sau *Stolnacialnicului (cum se citea atunce) și pre scriitorii canțileriei sale*. Ceea ce regretăm, e că editorul a preferat să păstreze tăcerea asupra criteriilor care l-au făcut să renunțe la introducerea altor bucăți, ca, de pildă, *O scrisoare a unui nou Abilard*, *Carte a fostului rege Ludovic Filip către încă fiindul domn Mihai Sturdza* sau *Idei greșite*, care, după ce s-a refuzat paternitatea lui Kogălniceanu și i s-a atribuit lui I. Ghica, pare totuși a fi o scriere în colaborare a amînduror acestora (Zub, p. 10, nr. 28).

Volumul I al *Operelor* ne aduce un Kogălniceanu tînăr sub o îndoită înfățișare. Mai întîi, aceea a vîrstei autorului, căci din totalul pieselor publicate, numai două sînt ulterioare anului 1855 (1860 și 1882—1883), însă aproape 80% vin din deceniul 1837—1846, adică dintr-o vreme cînd scriitorul avea între 20 și 30 de ani. Al doilea aspect ține de capacitatea a tot ce a scris Kogălniceanu de a-și păstra interesul, ceea ce se datorează, firește, într-o bună măsură preocupării noastre pentru tot ce ține de personalitatea lui, dar și farmecului propriu acestei puternice personalități. Evident, în domeniul literar Kogălniceanu marchează o dată, prin acțiunea de îndrumare și de impuls pe care a exercitat-o, prin principiile pe care le-a definit mai limpede decît oricare altul, și nu prin valoarea deosebită a operei sale literare. Situația e în bună măsură asemănătoare și în istoriografie, unde se adaugă însă masa de informații publicată care a îngăduit înnoirea scrisului istoric și acea *Histoire de la Valachie*..., care marchează prin ea însăși o dată. Dar, cum se știe, desigur, activitatea sa literară, ca și cea istoriografică, este subsumată unui program politic, amîndouă sînt modalități de realizare ale acestuia, instrumente în serviciul lui. Nu demonul creației literare a fost cel ce l-a chinuit pe Kogălniceanu și nici cel al unei mari opere istoriografice de creație personală. Dovadă e că, într-o viață atît de lungă și de activă, aceste două domenii aparțin tinereții, pe cînd demonul actului politic l-a stăpînit pînă la sfîrșit. De fapt, Kogălniceanu ocupă un loc mare în istoria noastră literară prin cultivarea unui gen a cărui finalitate este extra-literară: discursul. Și aceasta pentru că discursul politic — în măsura în care e acceptat ca o formă a artei literare — era cel mai strîns legat de esența personalității lui. În rest, dacă nu se poate scrie o istorie a literaturii românești fără de *Introducția* la „*Dacia literară*", se poate scrie una fără a se pierde nimic esențial făcîndu-se abstracție de proza literară a lui Kogălniceanu. Ceea ce ne-a lăsat el în această privință cîștigă mai mult prin așezarea sub numele său, decît cîștigă acesta din urmă — ceea ce înseamnă că nu e o sursă interesantă pentru cunoașterea personalității lui Kogălniceanu — din adăugarea la titlurile sale și a aceluia de autor de literatură.

Și totuși, la aproape un veac și jumătate de cînd au fost scrise, aceste pagini ale unui tînăr ce-și căuta drumul, se citesc încă cu interes, ceea ce nu e puțin lucru. Humorul jovial, măsura, o anumită vibrație umană, prezența unei personalități care dă totdeauna un sens lucrurilor, generozitatea intimă și nu declarată fac ca această proză să se păstreze vie. E un Kogălniceanu prin care se trece cu plăcere — și e obligatoriu să se treacă, pentru a ajunge la celălalt, la cel mare. Nu putem decît să-i mulțumim lui Dan Simonescu că după tot ce făcuse pînă acum pentru readucerea lui printre noi, ni-l oferă astăzi întreg, în frumoasa serie ce o deschide „Editura Academiei R. S. România". Și să ne urăm, totodată, a vedea cît mai curînd încheiată, sub încercata sa conducere, ediția integrală a operelor lui Mihail Kogălniceanu.

M. BERZA

Mircea ZACIU

«...UNELE CARENȚE CE SOCOTIM UTIL A FI DISCUTATE...»

În 1944, în cel mai pătrunzător și mai cald studiu din cîte s-au scris în problemă, Perpessicius se întreba ce ecou va fi avut în epocă literatura lui Kogălniceanu, dat fiind că omul politic va întuneca pentru multă vreme pe literat[1]. În afara unor regrete și reproșuri exprimate de intimii săi, pentru părăsirea uneltelor « voinicului literator de altă dată » — cum îl numea C. Negri în 1867 — prezența *scriitorului* Kogălniceanu nu pare să fi fost înregistrată la valoarea ei reală. Un timp, Gh. Asachi, în „*Albina românească*“, rival și gelos pe tinerețea și nonconformismul îndrăznețului comentator al vieții moldave, îi va comenta unele pagini. Dar destinul prozatorului se va pierde curînd în nisipurile mișcătoare ale proiectelor, manuscriselor de « călătorii » începute și neterminate, tălmăcirilor și localizărilor cam dezordonate, a ideii temerare de a scrie un roman (fără să treacă dincolo de primul capitol), a inițiativelor culturale de mai mare răsunet: revistele, programele temeinic gîndite, bazele unei întreprinderi editoriale și, firește, acțiunile politice care-l vor tîrî în vîltoarea revoluției, exilului, demnităților publice de mai tîrziu. Dar chiar de la întoarcerea sa în Moldova, după anii de studii și lecturi semnificative de la Lunéville și Berlin, Kogălniceanu se vede pus în situațiile de conștiință cele mai dificile, derutat de impactul cu un climat ostil afirmării libere a cuvîntului, obligat să opteze între supunerea lașă la interdicțiile de tot felul impuse de Mihail Sturdza — și demnitatea protestatară. Toate gesturile lui (și scrisul său, firește) se resimt de agitația interioară a nemulțumirii, a căutării unui *modus vivendi* în climatul neprielnic, a inventării unor forme de frondă și dezaprobare capabile să treacă de foarfecele cenzurii. *Filosofia vistului. Adunări dănțuitoare, Fiziologia provincialului în Iași,* tălmăciri deghizate, localizate cu abile și fine aluzii, diatriba directă din *Tainele inimei*, căutarea unui teritoriu inocent în *Nou chip de a face curte* sau în evocarea istorică, a eroilor, îndemnurile precise către principiile și fundamentele unei literaturi naționale, paginile indică peste tot împotrivirea, asumarea riscurilor, o strategie anume. Surghiunul, conflictele, molestările, interdicția călătoriei la Paris, iată dimensiunile între care omul era silit să trăiască, încît preocupările literare sînt lipsite de orice tihnă, au mereu un aer de improvizație și provizorat. Din cînd în cînd țîșnesc teribile pamflete, încărcate de blesteme biblice; programe de energice îndemnuri; studii și incursiuni istorice menite a trezi conștiința prezentului. Dar întoarcerea la ficțiune pare imposibilă, virtuțile prozatorului se convertesc în memorialistică, eseu, publicistică, oratorie. Ele sînt transferate în analize istorice, de portrete sau « scene » *(Trii zile din istoria Moldaviei)*, unde recunoaștem risipirea unor daruri ce l-ar fi recomandat pe Kogălniceanu drept unul din cei mai moderni

---

[1] Perpessicius, *Kogălniceanu, literatul,* în *Jurnal de lector,* „Casa școalelor“, 1944, pp. 85—114.

prozatori ai epocii. Nu altfel ne apare el în jurnalul călătoriei la Viena ori în *Notes sur l'Espagne*, pagini rămase în arhiva sa, niciodată definitivate. Nu e de mirare așadar că scriitorul se fixează în memoria posterității prin cîteva texte de altă natură: *Introducția* la *„Dacia literară"*, lecția de deschidere a cursului de istorie națională, prefața la corpusul de cronici moldovene, « ochirea » istorică asupra sclaviei și cîteva celebre discursuri. Manualele, exegezele vor perpetua multă vreme acest clișeu al unui Kogălniceanu istoric și om politic, de numele căruia se leagă, se adevărat, principalele evenimente sociale de după Unirea din 1859. Dar scriitorul? El trebuie « descoperit », scos din uitare. Primul gest avea să fie al lui P. V. Haneș, care restituie involuntar (căci operația sa e mai mult arhivistică, documentară) o parte a corespondenței, citită de noi — astăzi — cu altă savoare artistică. Vor urma intuițiile lui N. Iorga, cel dintîi care relevă paternitatea și interesul *Tainelor inimei*, cu o primă intuire a valorii *prozatorului* trădat. Dar adevăratul inițiator al restabilirii unui portret scriitoricesc autentic rămîne N. Cartojan[2], ale cărui contribuții vor prilejui lui Perpessicius pitorescul său comentariu, spre a fi reluate apoi, în anii noștri, de Dan Simonescu, Augustin Z. N. Pop, Geo Șerban, Șerban Cioculescu, Al. Zub ș.a. În special opera biobibliografică a celui din urmă [3] pune bazele unei mai drepte (și complete) aprecieri a scrisului lui Kogălniceanu. După cum seria de reeditări parțiale, în felurite « selecții » și colecții, avea șansa, prin recenta ediție academică, a unei definitive restituiri a *textului*. Sub îngrijirea competentă a profesorului Dan Simonescu (avizatul continuator al lui N. Cartojan în materie de studii kogălnicene) noua serie de *Opere* e proiectată în nouă volume, după cum urmează: « *Vol. I, Opera literară-beletristică, originale, prelucrări, traduceri. Studiile de critică și istorie literară. Articole culturale și sociale. Vol. II—IV, Opera oratorică, politică și academică. Vol. V—VI. Opera istorică (indiferent de limba în care a fost scrisă)* *. *Vol. VII—VIII, Corespondența literară, socială, politică. Vol. IX, Articole diplomatice*». (*Opere*, vol. I, *Prefață*, p. 7). Se știe că N. Cartojan inițiase odinioară o primă ediție reprezentativă de *Opere* („Scrisul românesc", Craiova, 1930, 1936, 1944). După stingerea din viață a valorosului istoric literar, profesorul Dan Simonescu va relua ideea, dîndu-i forme tot mai ample, în ediții succesive: *Scrieri sociale* (1947), *Scrieri alese* (1955, 1956), *Despre literatură* (1956), *Tainele inimei* (1964, 1973), *Scrisori. Note de călătorie* (1967, în colaborare cu Augustin Z. N. Pop). Este prin urmare mai presus de orice discuție valoarea contribuțiilor domniei sale în domeniul Kogălniceanu, profunda cunoaștere a textelor, manuscriselor, arhivei. Era deci foarte indicat să patroneze, sub auspiciile Academiei, o ediție completă de *Opere*. Obiectivele acesteia sînt expuse cu claritate în *Prefață*, rezultatele îndelungii cercetări sintetizate convingător în studiul introductiv *(Kogălniceanu literatul)* iar acuratețea transcrierii se face simțită la tot pasul, net superioară altor încercări, temeinic justificată într-o amplă *Notă asupra ediției*, din care reținem cu valoare de exemplu poziția cea mai judicioasă: « Sîntem convinși că, urmînd cu exigență reproducerea exactă a limbii textelor și făcînd puține concesii actualizării în transcriere, vom putea oferi texte autentice, care să poată servi studiilor lingvistice. Transcrierea interpretativă în sensul unei largi modernizări și actualizări ortografice poate fi aplicată cu mai mult succes în situația textelor facsimilate și a transcrierii lor juxtapuse » (p. 23). Subscriem integral la o atare atitudine, în numele căreia am criticat nu de puține ori, la această rubrică, tendința excesivă de modernizare a unor editori. Privită în ansamblu și citită cu enorm interes pentru acel « Kogălniceanu nou, puțin cunoscut cititorilor și cercetătorilor », ediția academică ne descoperă totuși, la o reluare mai atentă a lecturii, unele carențe ce socotim util a fi discutate. Începem cu

---

[2] N. Cartojan, *Călătoria lui M. Kogălniceanu în Spania*, în *„Anuarul gimnaziului I. Maiorescu"*, 1919; Id., *Mihail Kogălniceanu, activitatea literară*, în *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. lit., S. III, Tom XI, Mem. 3, București, 1942.

[3] Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, 1817—1891, Biobibliografie*, București, „Editura enciclopedică română", „Editura Militară", 1971.

* Deși la p. 601 se afirmă că opera istorică va forma « volumul al II-lea al acestei colecții ».

sumarul. Foaia de titlu a volumului I menționează: *Beletristica, studii literare, culturale și sociale.* Prefața, de altă parte, indică, în cadrul planului general al ediției, la volumul I: *Opera literar-beletristică, originale, prelucrări, traduceri. Studiile de critică și istorie literară. Articole culturale și sociale.* În fine, *Tabla de materii* dă o a treia variantă a componenței volumului: *Literatura beletristică* **. *Teatru. Narațiunea de inspirație istorică. Versuri. Critică și istorie literară. Programe. Studii biografice și autobiografii* (cu subcapitolele: *Programe literare* și *Studii*). Urmează alte paragrafe: *Informații bibliografice și culturale. Scrieri culturale. Memorialistică (note de călătorie). Traduceri, prelucrări, scrieri sociale.* Deoarece delimitările sumarului sînt nete, ne întrebăm firește, cu legitimă nedumerire, de ce *Literatura beletristică* (!?) nu conține și scrierile dramatice și versuri, narațiunea de inspirație istorică, notele de călătorie? Sau, de ce capitolul de *traduceri* e asociat cu *scrierile sociale,* în vreme ce teatrul și versurile (cu excepția a două catrene sînt tot traduceri și prelucrări, după cum și unele texte de «literatură beletristică» au același regim *(Filozofia vistului. Scrisă de un rus, filozof a naturei, Împăratul și braminul. Poveste a lui Buerger, Soirées dansantes. (Adunări dănțuitoare), Fiziologia provincialului în Iași).* Autorul însuși le-a recunoscut pe unele ca atare, altele au fost descoperite de cercetarea ulterioară drept tălmăciri, prelucrări, localizări. Tot așa, *Casa cîmpenească, Mănăstirile Moldaviei din Carpați (Din albumul unui neamț în Moldova)* sau *D. A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia,* reținute în sumar la capitolul «scrieri culturale», sînt traduceri ușor travestite (cum însuși corpul de note ale ediției o indică fără dubiu). Cu alte cuvinte, credem că și proza (neindicată ca atare), și teatrul, versurile, narațiunea istorică, jurnalul de călătorie, traducerile *literare* sînt tot *literatură beletristică* (originală sau tălmăcită). Cît privește sectorul de *Critică și istorie literară,* nu înțelegem de ce s-ar cuprinde sub acest generic și unele *studii biografice și autobiografii* ori un text ca *Agataggel* (despre o carte de profeție), de ce ciclul de mici anecdote *(Varietăți)* intră în sfera «scrierilor culturale» iar texte ca *Lecție guvernamentală..., Stolnacialnicului... și Crezul,* pamflete cu certă valoare *literară,* din spița *Noului acatist,* ar fi «scrieri culturale» și nu «beletristice»? *Sclavie, vecinătate și boieresc,* studiu în toată puterea cuvîntului, e inserat la *Traduceri, prelucrări, scrieri sociale* și nu la *Studii.* Două articole intim legate între ele prin cronologia unei polemici: *Jurnalismul romănesc în 1855* și *Răspunsul unui pamfletist către un moralist* se află despărțite în sectoare deosebite (primul, la «studii», al doilea la «traduceri, prelucrări, scrieri sociale»). O serie de «Informații bibliografice și culturale» *(Telegraful Daciei, Buletin, Miscele)* al căror interes este în majoritatea cazurilor secundar, în orice caz indirect, revelator doar pentru stabilirea ariei de interese culturale ale animatorului, trec înaintea unor grupe de scrieri mult mai semnificative *(Scrieri culturale, Memorialistică, Traduceri, prelucrări, scrieri sociale)* cînd locul lor firesc era la urmă, într-o *Addenda* ori la un capitol de *Varia* (unde puteau intra anecdotele din *Varietăți,* 1838, socotite fără motiv «scrieri culturale»). În general, comparînd sumarul ediției Dan Simonescu cu masiva bibliografie Kogălniceanu a lui Al. Zub, deosebirile ies la iveală cu claritate, în avantajul fără echivoc al ultimei lucrări, unde opera e sistematizată mai convingător: I Scrieri literare (1. *Originale, localizări, prelucrări.* 2. *În colaborare.* 3. *Traduceri*). II. Critică, istorie literară și culturală. III. Scrieri istorice și social-politice (1. *Scrieri istorice, politice și sociale.* 2. *Discursuri, interpelări, amendamente, intervenții și moțiuni parlamentare*). IV. Corespondență particulară. V. Varia. VI. Publicații editate de K. etc. Există și unele omisiuni neexplicate, față de lucrarea bibliografică menționată: de pildă, se reproduce *Sclăvie, vecinătate și boieresc* din 1855, considerată scriere «socială», dar nu și prefața la *Coliba lui Moș Toma* a lui H. Beecher Stowe, *Ochire istorică asupra sclaviei,* din 1853; lipsesc unele texte literare, între care *Cafene nobilă, Cafineaoa unui nobil* (1855) sau versurile *Unei cafele* (1850) relevate de Perpessicius în cunoscutul său studiu etc. Sigur,

---

** Formulare, totuși, pleonastică prin excesul preciziunii...

demarcația nu e foarte precisă în cazul literaturii lui Kogălniceanu, între original, traducere, prelucrare, localizare, imitație. Mentalitatea artistică a epocii, unele împrejurări biografice, precum și structura însăși a talentului acestui scriitor mențin lucrurile într-o frecventă ambiguitate. Acolo chiar unde autorul pare mai original *(Iluzii pierdute, Tainele inimei)* impulsul sau influența balzaciană (sugerate și de titlu) nu sînt absente. Alte dăți, el însuși indică sursa, modelul, textul original. Un singur exemplu: *Soirées dansantes (Adunări dănțuitoare)* din 1839 e o tălmăcire deghizată după o scriere aflată în vol. XIII din colecția, *Paris, ou le Livre des cent-et-un* a editorului Ladvocat (I—XV, 1831—1835). Kogălniceanu citise această culegere în perioada studiilor sale franceze ori berlineze (volumele apar paralel, în coeditare, la Stuttgart și la Leipzig), colecția circula însă și în Moldova[4], multe texte se înscriu în aria de interes a « fiziologiilor » la modă și sînt semnate de scriitori foarte diferiți, între care Jules Janin, Ch. Nodier, Ph. Chasles, Béranger, Victor Hugo, Chateaubriand, Lamartine, Al.Dumas, Henri Monnier, Hennequin, St. Marc Girardin, Eugène Sue, Fenimore Cooper, Léon Halévy, Casimir Délavigne, Petrus Borel, Paul de Kock, Marquis de Custine ș.a. Opțiunea lui Kogălniceanu se oprește totuși asupra unui autor obscur (dacă nu este vorba, ca în cazul lui Pierre Durand, preluat în *Fiziologia provincialului în Iași*, de un pseudonim): Jacques Raphaël. Tînărul moldovean întors fără voia sa de la studii în patrie, se identifică însă cu psihologia nonconformistă a povestitorului din proza franceză a lui Raphaël iar situațiile epice și tipologice ale acesteia sînt de o izbitoare asemănare cu ceea ce, în gama caricaturalului, întîlnește în societatea frivolă, dezmățată, pestriță de acasă. De ce totuși, în loc să scrie o proză originală, inspirată direct din spectacolul autohton, Kogălniceanu preferă un soi de tălmăcire-pastișă? Două argumente mi se par demne de a fi luate în considerare: 1. o rațiune conjuncturală: *Adunări dănțuitoare* (cu sursa originalului francez indicată de Kogălniceanu însuși) trebuia prezentată drept o « traducere » (în accepțiunea de *atunci* a termenului) din precauție, ca un paravan față de cenzură, contracarînd la nevoie orice învinuire de atac la adresa stărilor locale; și 2. o rațiune intimă, ținînd de structura talentului « prozatorului » Kogălniceanu, atins de o funciară absență a imaginației, a invenției, fabulației — suplinită în schimb printr-o reală capacitate simulatorie, lingvistică, și de *transcriere* în alt registru a unui model. Majoritatea textelor literare ale lui Kogălniceanu sînt asemenea « variațiuni » pe o temă livrescă, destrămări ale unui text de bază, căruia i se impune un travesti lingvistic de stridentă coloratură locală temporală, pînă la desfigurarea (și cvasiimposibilitatea identificării) originalului. Mai cu seamă în această etapă a începuturilor, cînd se plasează (și se consumă) de altfel, vocația lui scriitoricească, el nu atacă niciodată direct, ci pieziș, luînd un text străin, cu o direcție similară intenției sale, îl *asezonează*, strecoară pe neobservate inserții ce-i aparțin (determinări, aluzii la stări specifice, biografice ori generale)[5], operează translații de la contraste spațiale la altele, temporale, infuzează un lexic indirect-definitoriu (grecisme, turcisme, forme franțuzești estropiate) pentru moment, societate, mediul vizat, asemenea elemente nu mai aparțin prin nimic originalului. Analiza stilistică e de un maxim interes, fiindcă aici se ascunde originalitatea prozatorului, care procedează prin extrapolări și cu o metodă subtilă a insinuărilor. Ulterior, textul de bază (modelul) e folosit cu semn schimbat (*Noul acatist..., Crezul moldovenilor* ș.a.). Respectînd aparent « canonul » religios, structura lui fixă (în cazul *Acatistului*, condacele, icoasele), manevrînd un material lingvistic, identic, preface elogiul, slăvirea în imprecație, invectivă, adorația în aversiune. Această realitate a textului, raportată la « model », modifică substanțial statutul unei simple « traduceri » ori « localizări »,

---

[4] Cf. Radu Rosetti, *Despre censura din Moldova*, I, (1907), pp. 28, 29.

[5] De pildă, în *Bărbați, femei și amorezi* (1845) strecoară pasajul « un asemine om este totdeauna prada mîrșavilor, a ticăloșilor, a mușarzilor » inexistent în textul-model, al lui Balzac (*Physiologie du mariage*, ed. 1834, pp. 301—302) cu vădită aluzie polemică la propria lui condiție.

« imitații ». Comentariile unei ediții academice, cu rigorile și prestigiul ei, trebuiau să-și asume și această confruntare cu unele « modele » identificate, cu riscul de a amplifica aparatul de note-comentarii. Citite paralel, paginile puteau releva sensuri neașteptate pentru explicarea structurii « prozei » lui Kogălniceanu, a laboratorului său, cu varii implicații de concepție, tactică, stil ș.a. Din păcate, nici identificările nu sînt întotdeauna complete. Menținîndu-ne la exemplul citat *(Adunări dănțuitoare)*[6], despre colecția lui Ladvocat se afirmă inexact că a apărut în 12 volume (în loc de 15), între 1831—1833 (în realitate ea apare pînă în 1835), autorul bucății în cauză (Jacques Raphaël) nici nu e menționat, iar nota (p. 63) lasă să se creadă că n-am avea în bibliotecile din țară o colecție completă a seriei *Paris, ou le Livre des cent-et-un* (în realitate, Biblioteca Universității clujene posedă una), fără a mai vorbi de vreo analiză în paralel a celor două proze, total absentă, cu toată utilitatea ei, cum am încercat să demonstrăm mai sus. În același sens s-ar putea pomeni și alte texte: *Vremea cînd damele au mai multă treabă* (după *Album des Boudoirs*), *Bărbați, femei și amorezi* din 1845 după *Physiologie du mariage* a lui Balzac (unde se încearcă unele comparații cu originalul, dar folosindu-se o ediție de la 1894, cînd e mai mult ca sigur că Kogălniceanu folosea ediția a II-a, de la 1834), în cazul *Fiziologiei provincialului în Iași* (unde se omite numele autorului, într-un comentariu mult prea succint, care ar fi putut extinde investigațiile de la Pierre Durand la Paul Gabarni; *Der Provinzler in der Grosstadt, text nach Pierre Durand* va fi fost cunoscut de moldovean). Sau, în alt caz: *Mănăstirile Moldaviei din Carpați (Din albumul unui neamț în Moldova)*, iată, spre edificare, metoda folosită în ediție. În nota finală citim: « După cum însuși Kogălniceanu mărturisește, articolul acesta este o *traducere* din nemțește. Originalul s-a publicat în *„Allgemeine Zeitung"* din Augsburg, numărul din *ianuarie 1843*, dar *lipsind din bibliotecile din țară revista germană*, pentru moment nu putem preciza nici *titlul articolului german*, nici autorul lui » (p. 474). (Toate subl. ns.) Iată, pe rînd, erorile: 1. Originalul s-a publicat nu chiar în *„Allgemeine Zeitung"*[7] din Augsburg, care e un *ziar*, nu e « revistă » și conține numai știri din lumea largă, nu și texte para-literare; ci în suplimentul acestuia, *„Beilage zur Allgemeine Zeitung"*, dar nu în ianuarie 1843 (cum greșit s-a interpretat aserțiunea lui Kogălniceanu din notă « *„Gazeta de Augsburg"*, în luna din ianuarie trecut, au publicat... »), ci în ianuarie același an, 1844 (Kogălniceanu publica versiunea sa în februarie-martie). 2. Nu este vorba de un singur articol, ci de un ciclu, după cum urmează: *„Moldauische Karpathenklöster" (Aus dem Tagebüche eines Deutschen in der Moldau)*, în nr. 3, pp. 19—20; *„Moldauische Karpathenklöster"* [fără subtitlu], în nr. 5, pp. 36—37: *„Moldauischen Karpathenklöster". III. Varatiki und Agapia*, în nr. 17, pp. 129—130: *„Moldauische Karpathenklöster". IV. Niamcz*, în nr. 19, pp. 145—146; *„Moldauische Karpathenklöster". V. Monastir Niamcz*, în nr. 26, pp. 203—204 și ultimul, *„Mold. Karp". V. Monastir Niamcz (Beschluss)*, nr. 27, p. 214. Articolele, în adevăr, sînt nesemnate, dar titlurile există. 3. Colecția publicației din Augsburg nu lipsește din bibliotecile românești, ea se află la Biblioteca Academiei, filiala Cluj, arhiva istorică. (În paranteză fie spus, acest « argument » al absenței unor colecții din fondurile noastre, mai e invocat în cîteva rînduri. Ne întrebăm însă dacă o ediție academică nu ar fi obligată — prin toate mijloacele, de la cercetare directă la microfilmare, xerografiere ori servicii colegiale — a suplini lacunele. Nu scoatem în fiecare an un corp de opere din clasicii noștri!). În fine, 4. Versiunea Kogălniceanu nu este pur și simplu o « traducere ». Întîi ea nu redă decît primele trei părți ale textului german; apoi, deoarece și aici operează sistemul amintit de translații, inserții, interpretări libere, accente

---

[6] Capitolul despre Kogălniceanu din *Istoria literaturii române*, II, 1968, tratatul academic, indică, fără temei o sursă greșită a *Adunărilor dănțuitoare : La rue Poissonnière*, dînd și titlul incomplet al colecției lui Ladvocat (p. 436).

[7] Și nici în *„Augsburger Allgemeine Zeitung"*, cum « traduce » Al. Zub indicația lui Kogălniceanu în biobibliografia sa.

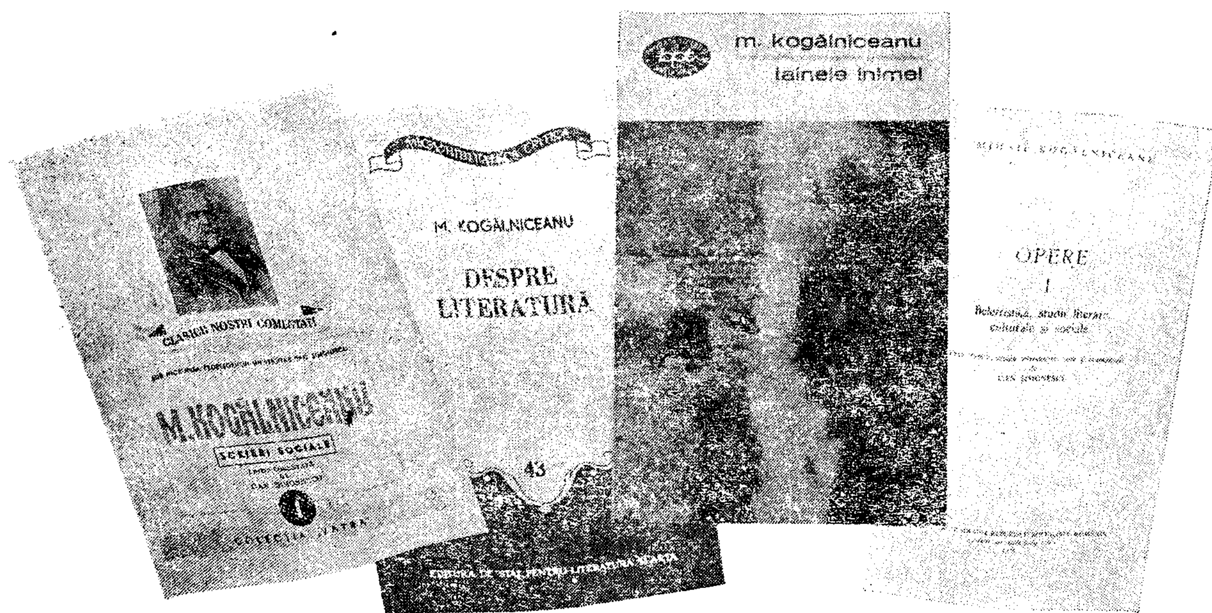
proprii. Unele dau o cromatică mai poetică epitetului (*einsamer* = « mai pustiu »), polemică (*Bürgerliche* = « mojica »), interpolînd chiar (*bärtige Einsiedler* = « pustnici cu barbe *lungi* ») etc., etc. Nu lipsesc nici aproximațiile, greșitele echivalențe (*Sack der meist buntfarbig ist* devine « o traistă care cele mai multe dăți este de deosebite flori »; unele genereazā imagini poetice involuntare, ieșite din eroare: *hohen Thorturm* devine « înaltul turn al nopții »). Textul e interesant și prin anticiparea unor accente regăsibile în Hogaș, cît și prin introducerea în românește a unor sintagme pre-eminesciene: *Entsagung* = « lepădare de sine »; *Lebensmüde* = « dezgust de viață »; *Kummer* = « întristare pămîntească »; *Todessehnsucht* = « dorire de moarte » ș.a. Ce sînt majoritatea scrierilor « literare » ale lui Kogălniceanu? Recunoaștem dificultatea definirii lor exacte, a încadrării lor într-o terminologie foarte precisă. Unele, considerate « proză », fac de fapt parte dintr-o proiectată « istorie a patriei », concepută la modul romantic, de unde evocarea, « scena » directă, portretul marii personalități eroice, comunicarea unei anecdote pilduitoare. Intenția de literatură nu trebuie însă supralicitată: autorul făcea literatură numai în măsura în care, reluînd modelul cronicăresc, produce valori involuntare. Astfel, *Trii zile din istoria Moldaviei* are o atare structură. Capitolul al doilea, evocînd uciderea prin viclenie a lui Grigore Ghica transgresează finalitatea propusă, devine o proză de sine stătătoare, antologică: sumara psihologie, scena repede, atroce, a luptei și morții protagonistului, reconstituirea concretă a decorului etc. anunță pe Odobescu, rivalizează cu Negruzzi. Kogălniceanu concepea totuși aceste pagini ca « articole » (« *cet article...* », spune el despre *Trii zile...* într-o scrisoare citată de editor la p. 186). La fel, în cazul celorlalte « fragmente » dintr-o nescrisă istorie pe înțelesul tuturor și cu finalitățile știute: *Ștefan cel Mare arhitect. Ștefan cel Mare în tîrgul Băiei. Ioan Albreht și Ștefan cel Mare, Un vis al lui Petru Rareș* ș. a. Ca atare, acestea nu pot fi etichetate « nuvelă », « narațiune », « schiță literară », cum apar în note. Nici *Nou chip de a face curte* — « mic studiu folcloristic » (atunci de ce e inserat la « beletristică » și nu la capitolul de « studii » ?), *Iluzii pierdute* « nuvelă », *Fiziologia provincialului...* « schiță umoristică » (cînd termenul « fiziologie » e consacrat de istoria speciilor prozei!), *Proorocii curioaze* « articol » ş. a. m. d. În realitate, demarcația nu e atît de tranșantă în scrisul lui Kogălniceanu, care practica o jurnalistică pe urmele lui B. Franklin (Cf., p. 342, arta unei « morale practice »), voia să facă accesibilă « morala cea severă », folosindu-se de *literatură* mai mult ca pretext (pentru a « polei hapurile »), asimilînd lecturi — de la cronicari la enciclopediști, de la Balzac la Irving Washington, de la modeștii « fiziologişti » la Schiller — fiind deci un autor prin excelență livresc. Fără imaginație creatoare, neavînd încredere în ficțiune, urmărit de respectul *istoricului* pentru document și mărturie, moralist prin structură, el amestecă intenția narativă cu pastișa, prelucrarea cu localizarea, proza cu articolul și cu micul eseu social-istoric. Formula cea mai cuprinzătoare e a foiletonului (prin însăși finalitatea și cadrul unde-și tipărea scrierile de « almanah » el e un inițiator în mediul românesc al genului de « Kalendargeschichte »), fiind, în multe privințe, un foiletonist de primă mînă. Curiozitatea lui intelectuală foarte dispersată, preocupările sale culturale, literare, sociale, politice, etnografice ș.a. cît și activitatea sa practică îl îndepărtează net de proza propriu-zisă. Oricît l-ar fi tentat ea la începuturi, o va abandona curînd.

Revenind la ediție, închei cu o observație la *Lecție guvernamentală trimisă domnului Țării Rumânești*, greșit înțeleasă, dintr-o lectură superficială. Pamfletul (neterminat, în sensul că partea a doua e numai un *concept* a ceea ce urma să fie transpus în registrul epistolar al primei) nu e un atac la adresa lui Mihail Sturdza (Cf. nota de la p. 617), ci îl vizează pe Grigore Ghica (domnul Moldovei între 1849—1856), cum rezultă dintr-o confruntare mai atentă a unor pasaje de la p. 612, 613 cu cele de la p. 616.

Lipsa unui glosar (lexicul lui Kogălniceanu e un teritoriu formidabil, încă neexplorat cum se cuvine) e suplinită prin explicarea la subsol a unor cuvinte, dar rămîn totuşi destule neexplicate (*bădăganii*, *floranești*, *smomi*, *întărtătoare*, *nevre*, *angării*,

pogheaz, drăgănele, buziș ș.a.) ori cu echivalențe neconvingătoare (*biscorpate* poate fi mai degrabă o greșită lecțiune, ori o eroare tipografică a unui *discordate*); *haletuh* = « respirație grea, provocată de eforturi » (p. 526) nu se confirmă în context; *lancaviu* nu e « șiret » (p. 35), ci o variantă a lui « langaviu » de la « langavie » = feston, ghirlandă, ornament arhitectonic; *a lîngăvi* = a ornamenta (din turcește), adjectivul lui Kogălniceanu însemnînd *sinuos*, în *zigzag*, *șerpuitor*, « maneșcă », explicată ca *manșetă* (p. 582) e în realitate plastronul brodat al cămășii bărbătești din veacul trecut (din rusescul « manișka »), cum o atestă și confruntarea cu termenul originalului francez, « le jabot »; *procleţenie* (p. 288) nu e « blestem », ci ticăloșie, mișelie, infamie (« a serba mîndria și procleţenia », spune Kogălniceanu, a elogia adică orgoliul și mișelia!).

Mircea ZACIU

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1974)

A

ALECSANDRI (Vasile)

Anineanu (Marta) — Intervenții pentru aplanarea unui conflict diplomatic. [Două scrisori către generalul Ion Em. Florescu, datate 19 ianuarie 1862, 23 ianuarie 1862.] *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 51—55.

Cornea (Paul) — Schiță despre începuturile literaturii române. [Datînd probabil din anul 1850.] *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 46—50.

ALEXANDRESCU (Gr.)

Fischer (I.) — Visuri de domnie pentru Ion Ghica. [Două scrisori către Ion Ghica, datate: 21 noiembrie/4 decembrie 1856 și 8 februarie 1857.] *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 43—45.

AMARU (Bogdan)

Curticeanu (Mircea); Mitrana (D.) — Bogdan Amaru — inedit. [Cinci scrisori din Iași către familie, datate: 20 februarie 1934, 20 martie 1934, 27 aprilie 1934, două nedatate.] *„Echinox"*, anul VI, nr. 8/1974 p. 11.

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Barutu) — Arghezi la Geneva. [Strofe scrise la Geneva în 1959.] *„România literară"*, anul VII, nr. 45, joi 7 noiembrie 1974, p. 19.

Arghezi (Mitzura); Arghezi (Baruțu) — Jurnal la mînăstire — 1905. *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 126—132.

ASACHI (Gh.)

Bardieru (Al.) — « ...A forma cetățeni buni și folositori țerei... » [Scrisoare către C. Paulini, datată 11 aprilie 1849.] *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4(17)/1974, p. 31.

Sorescu (George) — Sonetele lui Alviro-Dacico. [*Condus de raza stelei..., Aceasta e colina..., Pe șanțu-acela rece... Simt eu dorința vagă..., Cum prea puțin..., Nu sînt pe-aici coline..., În tine văd, Lenca..., Cum călătorul..., S-agită mîndrul spirit..., Frumoasa mea dușmancă..., Crești, plantă minunată..., Pe cînd destinu-n cale... O, crîng umbros și sacru..., O, nobilă Lenca.* Traducere din italiană de George Sorescu.] *„Ramuri"*, anul XI, nr. 11 (125), 15 noiembrie 1974, p. 15 și nr. 12 (126), 25 decembrie 1974, p. 14.

B

BASSARABESCU (I. A.)

Popa (Mircea) — 3 răspunsuri la ancheta lui G. Bogdan-Duică. [Datat 25 septembrie 1923.] *„Manuscriptum"*, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 178—179.

BIBESCU (Martha)

Piru (Elena) — Teheran, Ispahan, Paris (1905—1914) [Patru scrisori către familie din 18 mai 1905, 19 mai 1905, 1914, 18 ianuarie 1923.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 158—166.

BLAGA (Lucian)

Căprariu (Alex.); Curticeanu (M.)—Lucian Blaga. Scrisori către Ion Breazu. [Unsprezece scrisori din: 27—XII—1928, 1930, 8—IX—1931, 26—IX—1931, 19—XI—1931, VI—1934, 23—VI—1934, 4 august 1934, 2 ianuarie 1936, 2—III—936, 30—III—1936.] „*Echinox*", anul VI, nr. 9—10, p. 22.

BLECHER (M.)

Handoca (Mircea) — Un pseudonim necunoscut al lui Blecher. [Două scrisori către Mihai Chirnoagă, datate 10—IV—1935 şi 19—V—1935.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 152—155.

BREAZU (Ion)

Vezi: Blaga, Lucian (Căprariu, Al.; Curticeanu, M.)

C

CARAGIALE (I. L.)

Dumitrescu (Victor) — Telegrama unui conferenţiar. [Telegramă din 3 ianuarie 1900 către Nae Dumitrescu.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, p. 71.

Liu (Nicolae) — Un alt final pentru *Manasse*. [Modificări şi adnotări la piesa *Manasse* a lui Ronetti-Roman.] „*Manuscriptum*" anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 67—70.

Marian (Paul B.) — O colaborare refuzată. [Scrisoare către Paul B. Marian.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17) 1974, p. 71.

Scurtu (Nicolae) — Inedite. [Însemnare pe o carte poştală din anul 1909, septembrie.] „*Amfiteatru*", anul IX, decembrie 1974, nr. 12 (108), p. 89.

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Barbu) — *Arhetipurile Crailor de Curtea Veche* (IV) — [Fragmente din scrisorile către N. A. Boicescu, din anul 1907 şi 1908.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 115—125.

CISEK (O. W.)

Macarie (Gh.) — Corespondenţă inedită. Ştefan Dimitrescu în conştiinţa epocii. [Scrisoare către Ştefan Dimitrescu din 27—IV—1929.] „*Cronica*", nr. 51 (464), anul IX, vineri 20—XII—1974, p. 7.

COTRUŞ (A.)

Popa (Mircea) — 3 răspunsuri la ancheta lui G. Bogdan-Duică. [Datat 29 martie 1925. „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 179—180.

CREANGĂ (Ion)

Liu (Nicolae)—Adnotări la un «cumplit meşteşug de tîmpenie». [Însemnări pe marginea *Manualului de gramatica limbei române cu deprinderi pentru aplicarea regulilor, întocmit pentru gimnaze şi licee* de M. Strajan.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 59—63.

D

DAN (Pavel)

Florescu (Nicolae) — Pavel Dan sau proiecţia obsesivă a biografiei. [*Bani, Bani!; Ultimul Capitol*—Proză] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 93—110.

DOSOFTEI

Ştrempel (Gabriel) — 350 de ani de la naştere. [Acte de judecată semnate de Mitropolitul Dosoftei.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 86—92.

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Vezi: Rebreanu, Liviu (Bădescu, Marin).

E

ELIADE RĂDULESCU (Ion)

Tănăsescu (Manuela) — Sfaturi pentru călătoriile Mariţei. [Pentru scrisori către soţie, datate: 14 februarie 1846, 4 martie 1846, 29 martie 1846, 17 mai 1846.] „*Manuscriptum*“, anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 32—40.

F

FORTUNESCU (C. D.)

Firan (Fl.) — Memoriile lui C. D. Fortunescu (fragmente). „*Ramuri*“ anul XI, nr. 12 (126), 15 decembrie 1974, p. 5.

G

GHICA (Ion)

Fischer (I.) — Visuri de domnie pentru Ion Ghica. [Scrisoare către Grigore Alexandrescu din 6 ianuarie 1857.] „*Manuscriptum*“ anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 43, 44.

Netea (Vasile) — Prezentarea scrisorilor de acreditare la Curtea Angliei. [Discurs rostit la 10 august 1881.] „*Manuscriptum*“, anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 56—58.

H

HASDEU (B. P.)

Vezi: Vulcan, Iosif (Scurtu, Nicolae).

I

IBRĂILEANU (G.)

Drăgan (Mihai) — Notă pentru o posibilă *Miscellanea. I. Minulescu.* „*Manuscriptum*“, anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 133—134.

ISAC (Emil)

Popa (Mircea) — 3 răspunsuri la ancheta lui G. Bogdan-Duică. [Datat 17 august 1924.] „*Manuscriptum*“, anul V, nr. 4 (17)/1974, p. 180.

M

MAIORESCU (Titu)

Vezi: Slavici, Ioan (Vatamaniuc, D.).

MINULESCU (I.)

Macarie (Gh.) — Corespondenţă inedită. Ştefan Dimitrescu în conştiinţa epocii. [Fragment dintr-o ciornă de scrisoare Ştefan Dimitrescu către Ion Minulescu, iunie 1928.] „*Cronica*“, nr. 51 (464), anul IX, vineri, 20.XII.1974, p. 7.

Scurtu (Nicolae) — Ion Minulescu, propriul său editor. [Cerere.] „*Orizont*“, serie nouă, anul XXVI, nr. 1 (357), 4 ianuarie 1975, p. 7.

N

NEGRUZZI (C.)

Bardieru (Al.) — « ...A forma cetăţeni buni şi folositori ţerei... » [Scrisoare către C. Paulini, datată 13 decembrie 1848.] , *Manuscriptum*“, nr. 4(17)/1974, anul V, pp. 30, 31.

O

ODOBESCU (Alexandru)

Manu (Emil) — « Inscripţiile murale » ale lui Odobescu şi cele trei peripluri la mînăstirea Bistriţa. [Trei semnături din anii 1858, 1860, 1861.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 156—157.

P

PERPESSICIUS

Panaitescu (Dumitru D.) — Noi « menţiuni critice ». *Anton Holban: Ioana; Tudor Arghezi: Ochii Maicii Domnului; Tudor Vianu: Estetica.* [Datate: 13 februarie 1935 şi 2 aprilie 1935.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4 (17)/1974, pp. 136—143.

R

REBREANU (Liviu)

Bădescu (Marin) — Din corespondenţa inedită a lui Liviu Rebreanu. [Scrisoare către Mihail Dragomirescu, datată 1 august 1910.] „*Tomis*", anul IX, nr. 7 (117) decembrie 1974, p. 8.

Pop (Augustin Z. N.) — Între poezie şi roman. [*Jale*, versuri din deceniul doi.] „*Argeş*", anul IX, nr. 7(98), noiembrie 1974, p. 9.

Popa (Mircea) — Un caz simptomatic: Liviu Rebreanu. [Scrisoare către Bogdan-Duică, din 22 septembrie 1912.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, p. 171.

S

SADOVEANU (Mihail)

Barborică (C.) — Mihail Sadoveanu în arhive pragheze. [Două scrisori către traducătoarea Maria Kojecká, datate 4 ianuarie 1937, 13 iulie 1937, şi către editorul Bohumil Janda, datată 13 iulie 1937.] „*Manuscriptum*", anul V. nr. 4(17)/1974, pp. 147—150.

Macarie (Gh.) — Corespondenţă inedită. Ştefan Dimitrescu în conştiinţa epocii. [Fragment dintr-un concept de scrisoare Ştefan Dimitrescu către Mihail Sadoveanu din anul 1930.] „*Cronica*", anul IX, nr. 51(464), vineri, 20.XII.1974, p. 7.

SLAVICI (Ioan)

Vatamaniuc (D.) — Pretexte pentru pronunţarea unui divorţ. [Trei scrisori către Titu Maiorescu, datate 30 octombrie 1875, 10 februarie 1876, 10 noiembrie 1876; trei scrisori ale Ecaterinei Szöke Magyarosy către Ioan Slavici.] „*Manuscriptum*", anul V, nr. 4(17)/1974, pp. 72—84.

STANCU (Zaharia)

* * * — Pentru o lume mai bună. [Versuri datate 19 august 1974 şi însemnare din primăvara 1974.] „*România literară*", anul VI, nr. 50, joi 12 decembrie 1974, p. 15

Sălceanu (Grigore) — Amintiri [Dedicaţie pe volumul *Ce mult te-am iubit.*] „*Tomis*", anul IX, nr. 7(117), decembrie 1974, p. 7.

V

VULCAN (Iosif)

Scurtu (Nicolae) — O inedită a lui Iosif Vulcan. [Scrisoare către B. P. Hasdeu, datată 24 aprilie 1904.] „*Orizont*", serie nouă, anul XXVI, nr. 1(357), 4 ianuarie 1975, p. 7.

Creşterea colecţiilor

(1 octombrie — 31 decembrie 1974)

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

CĂLINESCU, G. — *Cronicile optimistului* (articole).
CELARIANU, M. — *Diamant verde, Femeia sîngelui meu, Printre culmile albastre, Odă către luceafăr, Replica raţiunii pure, Cartea de patimă, Umbrele flacării.*
MACEDONSKI, Al. — *Λεύκη, Ricardo, Foi, Monastirea* (poezii).
PHILIPPIDE, Al. — *O povestire simplă şi un elocvent mesaj.*
PETRESCU, Cezar — *Omul de zăpadă* (roman pentru copii).

Corespondenţă:

I. L. Caragiale, G. Ghibănescu, G. Coşbuc Eugen Ionescu, Take Ionescu, G. T. Kirileanu, Pierre Loti, D. Ollănescu-Ascanio, Ramiro Ortiz, Sully Prudhomme.

Carte rară:

DESCARTES, René — *Méditations de prima philosophia.* Amstelodami, 1642.
BOSCOVICH Joseph — *Reise von Constantinopol durch Romanien, Bulgarien und die Moldau nach Lemberg in Pohlen.* Leipzig, 1779.

Dalila ARAMĂ

DIRECŢIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

Manuscrise:

ARGHEZI, Tudor — *Munca şi pîinea.*
KARNABATT, Lucrezzia — *Tatăl spiritual.*

Corespondenţă:

Tudor Arghezi, C. D. Aricescu, Gheorghe Asachi, Otilia Cazimir, Gala Galaction, Lucrezzia Karnabatt, George Topîrceanu, V. A. Urechia.

Fotografii:

Otilia Cazimir, Bucura Dumbravă.

Maria SOVEJA

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Manuscrise:

BOTEZ, Demostene — *Unirea Principatelor, Mihail Sadoveanu, erou al păcii* (articole).
EFTIMIU, Victor — *La moartea lui Mihai Popescu* (versuri omagiale).
MANIU, Adrian — *Dacă* (traducere din Kipling), *Amurg de toamnă, Cartea Ţării, Frumoasa lacului verde, Icoane veneţiene, Lanţ în stîncă, Castelul vechi, Vedenie, Asemănări, Noapte la Hanul Dracului.*
SADOVEANU, Mihail — *Crima din strada Carol, Bucureştii de altădată* (articole).
TEODOREANU, Ionel — *O Toamnă* (caiet cu mici poeme în proză).
TONITZA, N. N. — 7 *aforisme* (pentru prefaţa la un catalog de expoziţie).

Corespondenţă:

Matei Caragiale, Ovid Densusianu, C. Dobrogeanu-Gherea, Gala Galaction, Artur Gorovei, P. Missir, Matilda Poni, Al. Vlahuţă.

Viorica SECĂRESCU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

MANTU, Lucia — Caiete de *însemnări, poezii, schiţe.*

MACEDONSKI, Al. — *Sonetul Puterei, Din cele neştiute.*

MACEDONSKI, Pavel Al. — *Somnambulul* (comedie), *Avarul, Două inimi* (nuvele), Poeme în proză, Versuri.

MACEDONSKI, Nikita Al. — Versuri.

STAMATIAD, Al. T. — *Arta poetică.*

Corespondenţă:

O. W. Cisek, E. A. Cohen, Hugo Marti, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Radu Rosetti, N. Titulescu.

Fotografii:

Victor Eftimiu, L. Rebreanu, M. Sevastos.

Volume:

Biblia (Blaj, 1795) cu predoslovie de Samuel Klein.

ZOLA, Emile — *Contes à Ninon* — (cu dedicaţia autorului).

Donaţii:

Titus T. Stoika — acte şi documente, corespondenţă şi fotografii din arhiva poeţilor Cezar T. Stoika, Const. T. Stoika.

Rodica Sfinţescu — Ion Marin Sadoveanu (fotografie cu autograful scriitorului), caricatură de L. Verea, reprezentînd pe Ion Marin Sadoveanu.

Dinu Pillat — masca mortuară a lui Ion Pillat luată de sculptorul Ion Jalea.

Octaviana MIHĂILESCU

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI — IAŞI

Corespondenţă:

I. Bogdan, I. Al. Brătescu-Voineşti, P. Cerna, Em. Gîrleanu, I. Petrovici, H. Sanielevici.

Colecţii de reviste:

„Albina românească", „Foile duminicii", „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", „Spicuitorul moldo-român", „Foiletonul Zimbrului", „L'Etoile du Danube", „Steaua Dunării", „Buciumul român".

Dumitru VACARIU

Iconografie

AUTOGRAFE: **Lucian Blaga (96); stolnicul Constantin Cantacuzino (5, 10, 13, 14, 15); Mateiu Caragiale (107, 108); Şerban Cioculescu (137); Petru Comarnescu (106); Oscar Walter Cisek (151); Gala Galaction (173); Alex. Macedonski (128); Adrian Maniu (26); Camil Petrescu (57,58); Al. Philippide (24); Liviu Rebreanu (22); Romain Rolland (156); Marin Sorescu (25); Al. T. Stamatiad (130, 132, 133); G. Topîrceanu (165, 167, 170); Jules Verne (152); G. M. Vlădescu (36, 37, 55); V. Voiculescu (87); Alice Voinescu (70); Emile Zola (153).**

FOTOGRAFII: **Vasile Alecsandri (hors texte); Tudor Arghezi** — act de naştere al poetului **(157)**, certificat de naştere al lui Nae Theodorescu **(159)**, diverse acte privind familia poetului **(160); Lucian Blaga (91, 93)** — masca mortuară **(97); Mateiu Caragiale (104, 105, 110, 115, 126, 127)** — „Ultima 'oră" — frontispiciu **(125); P.P. Carp (hors texte); Oscar Walter Cisek (147, 150); Victor Eftimiu (50); Gala Galaction (138)** — colţ din camera de lucru **(145); Nicu Gane (hors texte); Mihail Kogălniceanu** — coperte de ediţii **(181); Alex. Macedonski (128); Titu Maiorescu (hors texte); Adrian Maniu (27, 32); Iacob Negruzzi (hors texte); Camil Petrescu** — colţ din camera de lucru **(59, 65); Ion Pillat (147); Liviu Rebreanu** — Invitaţie la aniversarea ASTREI **(18, 21); Al. T. Stamatiad (128, 132); G. Topîrceanu (164, 170); G.M. Vlădescu (43, 50); V. Voiculescu (87, 88, 89); Alice Voinescu (70, 79); Emile Zola (153)** — „Povestiri pentru Ninon" copertă şi ilustraţie **(154).**

DESENE: **Mateiu Caragiale (101); Eugen Drăguţescu** — Stolnicul Constantin Cantacuzino **(8); Henrich Trenk** — Stolnicul Constantin Cantacuzino **(7); Pîrvu Mutu Zugravu** — Stolnicul Constantin Cantacuzino **(5, 6, 7).**

THIS ISSUE OF „MANUSCRIPTUM" *dedicated to theatre reserves most of its pages to a number of articles which are illustrative for the preoccupations for dramaturgy of the Romanian writers, with a preface signed by Academician Al. Philippide. The new column* Thalia's Temptations *includes besides a fragment from a drama in verse by the poet Adrian Maniu, besides scenes and fragments from* Danton *— one of the masterpieces of the Romanian dramaturgy —, a drama of the universe of the province of the prosewriter G. M. Vlădescu, as well as* Word for Hamlet *by the essayist Alice Voinescu.*

The column The Everlasting Preserves of Our Eternal Land *dedicated in this issue to High Steward Constantin Cantacuzino — Romanian humanist of European fame — makes known to the readers the whole iconography of the High Steward, a series of* ex-librisis *and marginal notes on books from his library.*

Several poems by Vasile Voiculescu, written in the last years of his life, make up the column Ultima Verba.

A pleasant reading is offered by the pages of the Diary *of Mateiu I. Caragiale and the short story of the humorist poet G. Topîrceanu. A vibrating message, by the poet Al. T. Stamatiad, of the aethics of the writers' work — exhortations and advice adressed to the younger writers — is published in the new column* Ars Poetica.

CE NUMÉRO DE „*MANUSCRIPTUM*," dédié au théâtre, réserve une grande partie de ses pages a des materiaux très éloquents en ce qui concerne les préoccupations dramaturgiques des écrivains roumains, préfacés d'une tablette signée par l'académicien Al. Philippide. La nouvelle rubrique, les *Tentations de Thalie*, réunit ainsi un fragment d'un drame en vers du poète Adrian Maniu, des scènes et des fragments de *Danton* — l'un des chefs d'oeuvre de la dramaturgie roumaine —, un drame de l'univers provincial, du prosateur G. M. Vlădescu, de même que *Discours pour Hamlet*, de l'essayiste Alice Voinescu.

La rubrique *Les Eternels gardiens de notre sempiternelle terre*, consacrée, ce numero, au Stolnic (écuyer) Constantin Cantacuzène — humaniste roumain de taille européenne —, fait connaître aux lecteurs toute l'iconographie du Stolnic, une série *d'ex-libris* et d'annotations sur des livres de sa bibliothèque.

Quelques poésies, écrites par Vasile Voiculescu, les dernières années de sa vie, constituent la substance de la rubrique *Ultima verba*.

Une lecture entraînante nous offrent les pages du *Journal* de Mateiu I. Caragiale et la nouvelle du poète humoriste G. Topîrceanu. Un vibrant message concernant l'éthique du travail littéraire est constitué par les exhortations et les conseils adressés aux confrères plus jeunes que lui par le poète Al. T. Stamatiad, publiés dans la nouvelle rubrique *Ars poetica*.

DIESE DER DRAMATIK GEwidmete Nummer der Zeitschrift "Manuscriptum" *bietet Materialien, die die Beschäftigungen der rumänischen Schriftsteller mit dieser Gattung unter Beweis stellen; diese neue Rubrik* — Thalias Reize — *wird von Akademiemitglied Al. Philippide eingeleitet. So erscheinen hier: ein Bruchstück aus einem Versdrama des Dichters Adrian Maniu, Szenen und Bruchstücke aus* Danton — *einem Meisterwerk der rumänischen Dramatik —, ein Drama über das Provinzmilieu des Prosaschriftstellers G. M. Vlădescu, sowie ein* Wort für Hamlet *der Essayistin Alice Voinescu.*

Die Rubrik Unsere ständigen Hüter des ewigen Bodens *ist dem Stolnic Constantin Cantacuzino — einem rumänischen Humanisten europäischen Formats — gewidmet; sie veröffentlicht die gesamte Ikonographie, eine Reihe von Exlibris und Anmerkungen aus den Büchern des Stolnics.*

Einige Gedichte aus den letzten Lebensjahren Vasile Voiculescus bilden den Inhalt der Rubrik Ultima verba.

Eine spannende Lektüre sind das Tagebuch *Mateiu I. Caragiales und die Novelle des humoristischen Dichters G. Topîrceanu. Ein pathetisches Credo der schriftstellerischen Arbeit stellen die in der neuen Rubrik* Ars poetica *veröffentlichten und an die jüngere Generation gerichteten Anregungen und Ratschläge des Dichters Al. T. Stamatiade dar. In Fortsetzung der vorigen Nummer bringt die Zeitschrift ein neues*

ДАННЫЙ НОМЕР ЖУРНАЛА «*Манускриптум*», посвященный театру, уделяет большую часть своих страниц отделу драматургии румынских писателей и помещает, как предисловие, небольшую статью, подписанную академиком Ал. Филиппиде. Новый отдел журнала *Соблазн Талии*, кроме отрывка из драмы в стихах поэта Адриана Маниу, содержит и отрывки из *Дантона* — один из шедевров румынской драматургии, драму из провинциальной среды прозаика Г. М. Владеску, а также и *Слово для Гамлета* очеркиста Алисы Войнеску.

Отдел *Вечные наши защитники вечного посланника*, посвященный в этом номере Стольнику Константину Кантакузино —румынский гуманист европейской талии, — доводит до сведения читателей всю иконографию Стольника, серию краткого содержания книг из его библиотеки.

Несколько стихотворений Василия Войкулеску, написанных в последние годы его жизни, составляют основное содержание отдела : *Ultima verba.*

Увлекательное чтение предоставляет нам страницы *Журнала* Матея И. Караджале и повесть поэта гумориста Г. Топырчану. Побуждения и советы, данные более молодым собратьям поэта Ал. Т. Стаматиаде, опубликованные в новом отделе *Ars poetica*, представляет собой волнующее послание этики писательского труда.

Как продолжение предыдущего номера, журнал продол-

The review also offers a continuation from the preceeding issue, a new chapter from the autobiographical novel of Lucian Blaga and a new series of love letters of Gala Galaction's.

The permanent relations between the Romanian writers and their colleagues in other countries are illustrated in this issue by the columns Romanian Writers in Foreign Archives *and* Foreign Writers in Romanian Archives, *by the correspondence of the Romanian writer of German language Oscar Walter Cisek with the Austrian review* „Der Brenner" *by Jules Verne's and Emile Zola's autographs and by two letters addressed by Romain Rolland to some penfriends in Romania.*

Pages of Album *reproduce in this issue immages from a family album which belonged to Jacob Negruzzi, splendid epoch photographs, commented by Academician Șerban Cioculescu and the* Chronicle of Editions *analyses the first volume of the* Works *of* Mihail Kogălniceanu, *a writer and prominent political personality of the 19-th century.*

The usual Bibliographic Card Index *and a short note on the* Increase of Collections *in the main Romanian archives end the summary of this interesting issue of the review* „Manuscriptum".

Dragoș VRÂNCEANU

Writer, Visiting Professor at the University of Urbino (Italy)

La revue continue a nous donner, comme suite a son précédent numéro, un nouveau chapitre du roman autobiographique de Lucian Blaga et une nouvelle série de lettres d'amour de Gala Galaction.

Les relations permanentes entre les écrivains roumains et leurs confrères des autres pays sont illustrées dans ce numéro, par deux rubriques: *Ecrivains roumains dans des archives étrangeres* et *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines*, ainsi que par la correspondance de l'écrivain roumain de langue allemande Oscar Walter Cisek avec la revue autrichienne *„Der Brenner,"* ainsi que deux lettres de Romain Rolland adressées à des correspondantes de Roumanie et par les autographes de Jules Verne et d'Emile Zola.

Les *Feuilles d'album* de ce numéro reproduisent des images d'un album de famille qui a appartenu a Iacob Negruzzi — splendides photographies d'époque, commentées par l'académicien Șerban Cioculescu; la *Chronique des éditions* analyse le premier volume de l'édition d'*Oeuvres* de Mihail Kogălniceanu, ecrivain et marquante personnalité politique du XIX-ème siècle.

L'habituel *Fichier bibliographique* et une breve mention sur l'augmentation des collections des principales archives roumaines mettent le point à la table des matières de cet interessant numéro de la revue *„Manuscriptum."*

Dragoș VRÂNCEANU

ecrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Kapitel aus dem autobiographischen Roman von Lucian Blaga und eine neue Reihe von Liebesbriefen Gala Galactions.

Die ständigen Beziehungen zwischen den rumänischen und den ausländischen Schriftstellern werden in den Rubriken Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven *und* Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven *veranschaulicht: eine Korrespondenz des rumänischen Schriftstellers deutscher Sprache Oscar Walter Cisek mit der österreichischen Zeitschrift* „Der Brenner", *zwei an rumänische Leserinnen gerichtete Briefe Romain Rollands und die Autogramm en Jules Vernes und Emile Zolas aus dem Band* Erzählungen für Ninon.

Die Albumsblätter *reproduzieren Bilder aus einem Familienalbum Iacob Negruzzis: die herrlichen Photographien der Zeit werden von Akademiemitglied Şerban Cioculescu erläutert; die* Chronik der Ausgaben *analysiert den ersten Band der Werke Mihail Kogălniceanus, einer hervorragenden literarischen und politischen Persönlichkeit des XIX. Jahrhunderts.*

Der traditionelle Zettelkasten *und eine kurze Aufstellung über das Anwachsen der Sammlungen in den wichtigsten rumänischen Archiven beschliessen diese interessante Nummer der Zeitschrift* „Manuscriptum".

Dragoş VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

жает публиковать новую главу автобиографического романа Лучиана Благи, а также новую серию любовных писем Гала Галактиона.

Постоянные отношения между румынскими писателями и их собратьями из других стран иллюстрированы в этом номере в отделах *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах*, перепиской румынского писателя на немецком языке Оскара Вальтера Чизека с австрийским журналом «*Дер Бреннер*»; кроме двух писем, адресованных Ромэном Ролландом двум корреспонденткам из Румынии, упоминаем автографы Жюль Верна и Эмиля Золя на томе *Рассказы для Нинон.*

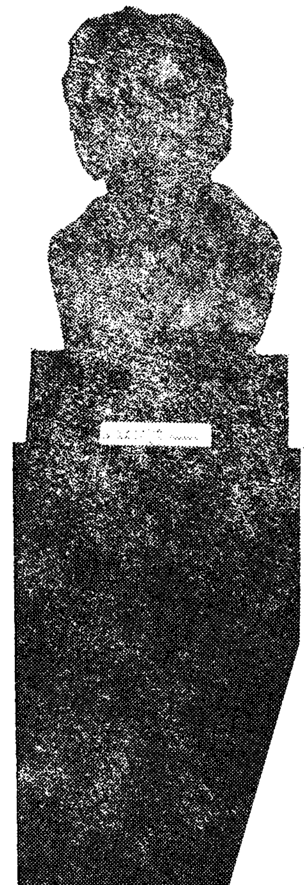
Страницы альбома в этом номере журнала воспроизводят изображения из семейного альбома, принадлежавшего Якобу Негруззи, — прекрасные фотографии того времени, комментируемые академиком Шербаном Чокулеску, а отдел *Хроника издательств* анализирует первый том издания—произведения Михаила Когальничану, писателя и выдающегося политического деятеля XIX века.

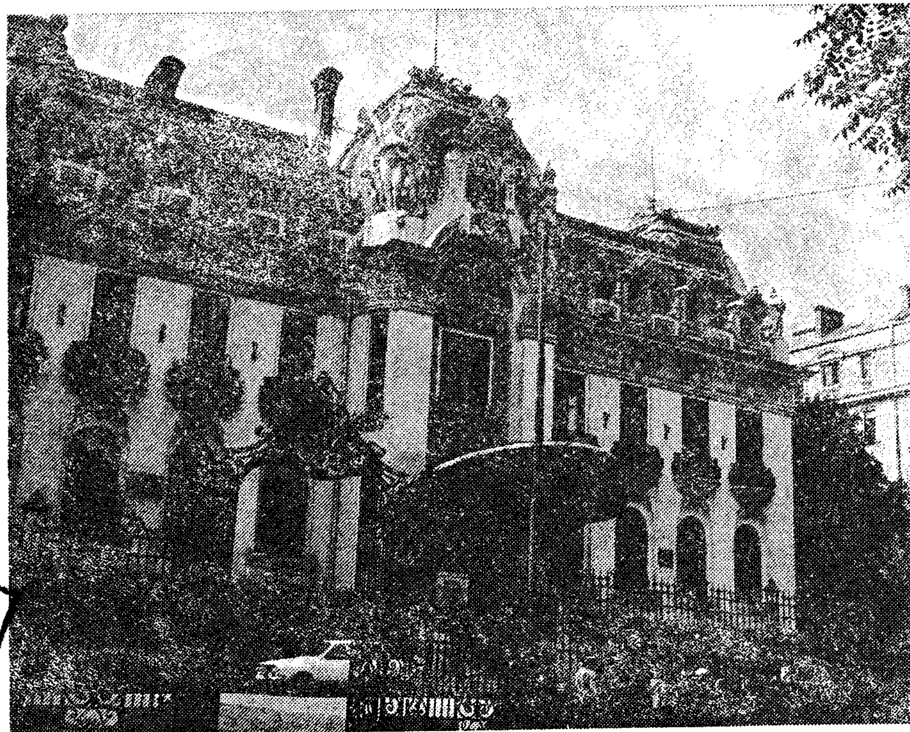
Обычный *Библиографический фишьер* и краткое указание *Роста коллекций* в главных румынских архивах заключают содержание этого интересного номера «Манускриптум».

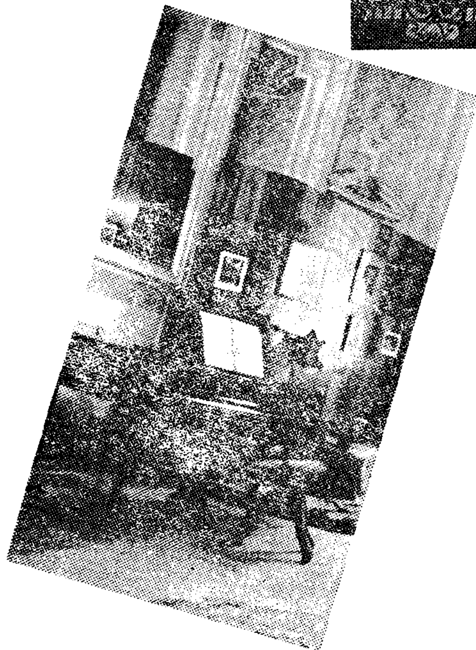
Драгош ВРЫНЧАНУ.

писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

Muzeul George Enescu

- UN IMPORTANT EDIFICIU AL VECHIULUI BUCUREȘTI LEGAT DE MEMORIA LUI GEORGE ENESCU
- UN INTERIOR DOMINAT DE PREZENȚA MARELUI COMPOZITOR
- UN PREȚIOS LABORATOR DE CREAȚIE ILUSTRÎND, PRIN OBIECTE, CĂRȚI ȘI PARTITUR MUZICALE, PROCESUL INTIM AL ZĂMISLIRII UNEI OPERE NEMURITOARE
- UN SANCTUAR PĂSTRÎND ULTIMELE ACORDURI ALE SIMFONIEI ENESCIENE
- UN SPAȚIU AL MEDITAȚIEI PROFUNDE ÎN AMINTIREA GENIALULUI COMPOZITOR

MUZEUL LITERATUI ROMÂNE

UN EXCURS ÎN TRADIȚIILE LITEREL(
O ISTORIE VIE LA ÎNDEMÎNA IUBI'
LITERATURĂ
UN FOCAR DE EDUCAȚIE ARTISTICĂ ȘI

«FLACĂRA VERBULUI RO
ÎNTRUPAT
ÎN CELE MAI
FRUMOASE OPERE
ALE
SCRIITORILOR,
SĂ CONTINUE
SĂ ARDĂ,
SĂ LUMINEZE
ŞI SĂ ÎNCĂLZEASCĂ!»

PERPESSICIUS

Obiecte care au aparținut lui Costache NEGRUZZI, păstrate apoi de familia Iacob NEGRUZZI.
(Colecția Muzeului literaturii române)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

Doamnei
Madeleine Andronescu
în speranța că va găsi
un „mare rol"
L. Blaga

«D-lui Mihail Dragomirescu
cu sentimente nestrămutate
de fost elev
Camil PETRESCU
28/1/929»
(Mitică Popescu)

«Poetului și autorului dramatic și Doctorului, dar mai ales prietenului Vasile Voiculescu acest volum care e în bună parte rodul zilelor de tovărășie scriitoricească din Bîrlad și din București, în care el mi-a fost cel mai aproape
Victor ION POPA
29 nov. 1930»
(Mușcata din fereastră)

Lei 10